

ΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, ΟΠΛΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Όνομα Φοιτητή: Κοτρώτσιος Άγγελος

Υπεύθυνη Ακαδημαϊκός: κα. Μπόση Μαίρη

Επιβλέποντες Καθηγητές: κ. Λιαρόπουλος Ανδρέας, κ. Δαγούμας Αθανάσιος

Όνομα Πανεπιστημίου - Σχολής - Τμήματος: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, ΠΜΣ «BRICS: Οικονομία-Κοινωνία-Εξωτερική Πολιτική» (Brazil, Russia India, China, South Africa), Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Ο Κοτρώτσιος Άγγελος βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρος μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

(υπογραφή)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή- Η πολιτική της Ρωσίας από το 1999-σήμερα (περίοδος Πούτιν).....σελ.4-5	
Σκοπός.....σελ.5-6	

Ανάλυση των (τριών) 3 πτυχών της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής:

1. Η Ορθοδοξία ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής	
• 1.1. Εισαγωγή (πως και γιατί χρησιμοποιεί την πίστη ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής).....σελ.6	
• 1.2. Η Εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο ρόλος του Πατριαρχείου Μόσχας.....σελ.7-10	
• 1.3. Σχέσεις με κράτη Ορθόδοξα (Βαλκάνια, κράτη Βαλτικής, κράτη του Καύκασου και της ΚΑΚ) σελ.10-21	
• 1.4. Σχέσεις με κράτη της Δύσης.....σελ.21-23	
• 1.5. Σχέσεις με κράτη της Μέσης Ανατολής - Ορθοδοξία και Ισλάμ.....σελ.24-35	
• 1.6. Σχέσεις με κράτη της Άπω Ανατολής και Αφρικής.....σελ.35-37	
• 1.7. Πατριαρχείο Μόσχας και θεσμικά όργανα του ΟΗΕ. Ο Κύριλλος της Μόσχας στα Ηνωμένα Έθνη.....σελ.37-40	
2. Η Οπλική Βιομηχανία ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής	
• Εισαγωγή (πως και γιατί χρησιμοποιεί την οπλική της βιομηχανία ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής) σελ.40-42	
• Σχέσεις με κράτη της ΚΑΚ.....σελ.42-51	
• Σχέσεις με κράτη της Μέσης Ανατολής – Αραβόφωνα Κράτη.....σελ.51-58	
• Σχέσεις με κράτη BRICS.....σελ.58-64	
• Σχέσεις με κράτη Λατινικής Αμερικής (πλήν Βραζιλίας).....σελ.64-68	
• Σχέσεις με κράτη της Ασίας (πλήν Κίνας και Ινδίας).....σελ.68-69	
• Σχέσεις με κράτη της υποσαχάριας Αφρικής.....σελ.70	
3. Η Ενέργεια ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής	
• Βασικοί όροι προς ανάλυση.....σελ.71-72	
• Εισαγωγή (πως και γιατί χρησιμοποιεί ενέργεια ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής).....σελ.73-74	
• Σχέσεις με κράτη της Κεντρικής Ασίας (ή Ευρασίας).....σελ.74-77	
• Σχέσεις με κράτη της Βαλτικής.....σελ.77-80	
• Σχέσεις με κράτη του Καυκάσου.....σελ.80-84	
• Σχέσεις με κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου.....σελ.84-87	
• Σχέσεις με Ουκρανία – ΕΕ.....σελ.87-90	
• Σχέσεις με κράτη της Βόρειοανατολικής Ασίας (Κίνα, Ιαπωνία, Νότιος Κορέα).....σελ.90-95	
• Σχέσεις με κράτη της Μέσης Ανατολής – Αραβόφωνα Κράτη, το Ιράν και την Τουρκία.....σελ.96-101	
4. Συμπεράσματα.....σελ.101-104	
5. Βιβλιογραφία.....σελ.105-137	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πολιτική της Ρωσίας από το 1999-σήμερα (περίοδος Πούτιν)

“Η πορεία προς μια ελεύθερη κοινωνία δεν είναι απλή. Υπάρχουν τραγικές και ένδοξες σελίδες της ιστορίας μας”.
Βλαντιμίρ Πούτιν¹

Τον Δεκέμβριο του 1999, ο Μπόρις Γιέλτσιν παραιτήθηκε από πρόεδρος της Ρωσίας και προώθησε έναν πρώην αξιωματικό της KGB, τον Βλαντιμίρ Πούτιν στη θέση του. Ο Βλαντιμίρ Πούτιν εξελέγη στην πρώτη θητεία του με 53% των ψήφων. Ο νέος πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, υποσχέθηκε πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Ο Πούτιν αναδιόρθωσε την κυβέρνηση και εκκίνησε ποινικές έρευνες που αφορούσαν τις επιχειρηματικές συναλλαγές Ρώσων πολιτών υψηλού προφίλ. Συνέχισε επίσης την στρατιωτική εκστρατεία της Ρωσίας στην Τσετσενία. Επιπλέον, τον Σεπτέμβριο του 2001, ο Πούτιν ανακοίνωσε την υποστήριξη της Ρωσίας στις ΗΠΑ στην αντιτρομοκρατική εκστρατεία τους (O’Loughin J., Geor’id o’ Tuathail & Kolosov V., 1:2004).

Ωστόσο, όταν το επίκεντρο “του πολέμου κατά της τρομοκρατίας” των ΗΠΑ μετατοπίστηκε στην απομάκρυνση του Ιρακινού ηγέτη, Σαντάμ Χουσεΐν, ο Πούτιν συνπορεύθηκε με τον Γερμανό καγκελάριο Γκέρχαρντ Σρέντερ και τον Γάλλο πρόεδρο Ζακ Σιράκ στην εναντίωση του σχεδίου (Filipon D., Lauria J., 2003). Το 2004, ο Πούτιν επανεξελέγη στην προεδρία, και τον Απρίλιο του επόμενου έτους έκανε μια ιστορική επίσκεψη στο Ισραήλ για συνομιλίες με τον πρωθυπουργό Αριέλ Σαρόν, σηματοδοτώντας την πρώτη επίσκεψη στο Ισραήλ από οποιονδήποτε ηγέτη του Κρεμλίνου (history.com). Για συνταγματικούς λόγους, ο Πούτιν δεν είχε τη δυνατότητα να επανεκλεγεί πρόεδρος το 2008 (το ίδιο έτος, η διάρκεια της προεδρικής θητείας στη Ρωσία επεκτάθηκε από τέσσερα έτη στα έξι). Ωστόσο, όταν ο Ντμίτρι Μεντβέντεφ τον διαδέχθηκε ως πρόεδρος της Ρωσίας τον Μάρτιο του 2008, αμέσως διόρισε τον Πούτιν ως πρωθυπουργό της Ρωσίας, επιτρέποντας στο Πούτιν να διατηρήσει μια πρωταρχική θέση επιρροής για τα επόμενα τέσσερα χρόνια (Nichol J., 2:2011). Στις 4 Μαρτίου 2012, ο Βλαντιμίρ Πούτιν επανεξελέγη για τρίτη φορά ως πρόεδρος. Μετά από εκτεταμένες διαμαρτυρίες και καταγγελίες για εκλογική νοθεία, διόρισε τον Ντμίτρι Μεντβέντεφ ως πρωθυπουργό (White S., 8-9:2012).

Οι σχέσεις ΗΠΑ-Ρωσίας, το επόμενο έτος, είχαν τεταθεί περαιτέρω, όταν ο Βλάντιμιρ Πούτιν χορήγησε άσυλο στον Έντουαρντ Σνόουντεν, ο οποίος καταζητούνταν από τις ΗΠΑ για διαρροή πληροφοριών από την Αμερικανική Εθνική Υπηρεσία Ασφαλείας (NSA) (Ehrenfreund M., 2013). Σε απάντηση στις ενέργειες του Πούτιν, ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπαράκ Ομπάμα ακύρωσε την προγραμματισμένη συνάντηση με τον Πούτιν τον Αύγουστο του 2013 (Roberts D., and Luhn A., 2013). Εκείνο το χρονικό διάστημα, ο Πούτιν, επίσης, αναστάτωσε πολλούς ανθρώπους με τους αντιομοφυλοφιλικούς νόμους του. Θέσπισε νόμους με τους οποίους τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια δεν θα μπορούσαν να υιοθετήσουν παιδιά στη Ρωσία. Η νομοθεσία οδήγησε σε εκτεταμένη διεθνή διαμαρτυρία (Kovalyova A., 2013).

1. Shafik A., 466:2011

ΣΚΟΠΟΣ

Το ερώτημα «τι είναι η εξουσία;» έχει συναρπάσει την ανθρωπότητα για αιώνες. Όταν λέγεται ότι κράτη επιδιώκουν την ισχύ ως υπέρτατη αξία τους, εγείρεται αμέσως το φιλοσοφικό ερώτημα: *Θα πρέπει να είναι η ισχύς η υπέρτατη αξία των κρατών;* Διανοούμενοι, επιστήμονες και δημοφιλείς σχολιαστές έχουν εγείρει αυτά τα ερωτήματα. Ο “ρεαλιστής” απαντά καταφατικά ισχυριζόμενος ότι τα κράτη θα πρέπει να επιδιώκουν τα εθνικά τους συμφέροντα, και το υπέρτατο εθνικό συμφέρον είναι η αύξηση της θέσης ισχύος του κράτους (Waltz K., 61:1959).

Σύμφωνα με τον καθηγητή πολιτικής επιστήμης και συνδιευθυντή του προγράμματος Διεθνούς Πολιτικής Ασφαλείας στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, John Mearsheimer: *«Η ισχύς είναι το νόμισμα της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων, και τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους γι’αυτή. Ό,τι είναι τα χρήματα για τα οικονομικά, είναι η ισχύς για τις διεθνείς σχέσεις»* (Mearsheimer J., 41-42:2001). Όσον αφορά την συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων αναφέρει ότι: *«Οι μεγάλες δυνάμεις φοβούνται η μία την άλλη. Βλέπουν η μία την άλλη με καχυποψία και ανησυχούν μήπως επίκειται πόλεμος. Προβλέπουν κίνδυνο. Ελάχιστος χώρος για εμπιστοσύνη υπάρχει μεταξύ των κρατών [...]. Υπό την οπτική γωνιά οποιασδήποτε μεγάλης δύναμης, όλες οι άλλες μεγάλες δυνάμεις είναι δυνητικοί εχθροί»* (Mearsheimer J., 83:2001). Για να γίνει πιο κατανοητή η εξωτερική πολιτική ενός ισχυρού κράτους, όπως η Ρωσία, θα πρέπει εκ των προτέρων να αναλυθούν οι όροι: “κρατική εξουσία” και “επιρροή”. Πιο συγκεκριμένα η “κρατική εξουσία” ορίζεται ως η ικανότητα του κράτους Α να πείθει τις άλλες χώρες να συμπεριφέρονται με τρόπους που συνάδουν με τους στόχους και τα συμφέροντα κράτους Α, ενώ η “επιρροή”, ορίζεται ως το μέσο που χρησιμοποιείται για να πείσει (Neuman G. S., 105-106:2009).

Ως εκ τούτου, όσο περισσότερες δυνατότητες έχει στη διάθεσή του ένα κράτος Α να ανταμείβει άλλα κράτη Β, να τα συμμορφώνει ή να τα τιμωρεί ανάλογα με την συνεργασία τους, τόσο μεγαλύτερη η δύναμη και η ικανότητα του κράτους Α να επηρεάζει τα άλλα κράτη Β. Αλλά η επιτυχία των δυνατοτήτων ενός κράτους μεταφράζεται ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο πολιτικής, το οποίο συνήθως εξαρτάται από την ευπάθεια των άλλων κρατών. Συνεπώς αυτό που καθορίζει την ικανότητά ενός κράτους Α να πείθει άλλα κράτη Β, δεν αφορά το φυσικό μέγεθος, τον πλούτο, ή την στρατιωτική δύναμη του κράτους Α, αλλά την ικανότητά του να αξιοποιεί τις προτιμήσεις ή τις υποχρεώσεις των άλλων κρατών Β. Παρά το γεγονός ότι κράτος Α μπορεί να διαθέτει περισσότερους πόρους από το κράτος Β, το κράτος Β πρέπει να χρειάζεται, να θέλει, ή να φοβάται τις δυνατότητες του κράτους Α, προκειμένου να είναι ευάλλωτο στις προσπάθειές του να πείθει (Neuman G. S., 105-106:2009).

Η επιτυχία ή αποτυχία αυτών των προσπαθειών μπορεί επίσης να είναι εξαιρετικά μεταβαλλόμενες, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις να είναι λιγότερο ευάλωτες σε εξωτερικές πιέσεις, όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμες εναλλακτικές πηγές βοήθειας. Όταν δεν υπάρχει εναλλακτική πηγή, και το κόστος της μη συνεργασίας είναι υψηλό, οι κυβερνήσεις έχουν την τάση να συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις της πολιτικής ενός ισχυρότερου κράτους (Neuman G. S., 105-106:2009). Από τη δεκαετία του 2000, η Ρωσία επιδιώκει σταθερά να διατηρήσει και να ανακτήσει την επιρροή της, καθώς έχει αυξήσει τις προσπάθειές της για επέκταση του εδάφους της στις πρώην δημοκρατίες της Ε.Σ.Σ.Δ. (Grigas A., 2016) μέσω της ενέργειας (δηλαδή των εταιρειών που σχετίζονται με αυτή), του Πατριαρχείου Μόσχας (δηλαδή την Ορθοδοξία), και της

στρατιωτικής της υπεροχής ως πτυχές της εξωτερικής της πολιτικής) (Zakem V., Saunders P., Antoun D., Gorenburg D., Markowitz M., 2015).

Υπό το πρίσμα των δυτικών, η συμπεριφορά της Ρωσίας (όσο αφορά την εξωτερική πολιτική που ακολουθεί) είναι “επιθετική”. Ωστόσο ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν, βλέπει τη Ρωσία ως μια συντηρητική δύναμη που ενεργεί για την υπεράσπιση των δικών της ζωτικών συμφερόντων στην περιοχή και αλλού (όπως στην Συρία). Στην Ρωσία, ο πρόεδρος Πούτιν - και τα περισσότερα στελέχη της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας - βλέπουν τη χώρα τους ως μια μεγάλη δύναμη, κάτι που εγγενώς απαιτεί σταθερότητα και γενικά ασφαλές περιβάλλον στο εσωτερικό της γειτονιάς της (δηλαδή την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.) (Zakem V., Saunders P., Antoun D., Gorenburg D., Markowitz M., 2015).

Ο σκοπός της παρούσης μελέτης είναι να εξετάσει και να αναλύσει την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, υπό το πρίσμα τριών πτυχών: της πίστης (Ορθοδοξία), τον ενεργειακό τομέα, και την οπλική τεχνολογία και να τεκμηριώσει για ποιόν λόγο οι τρεις συγκεκριμένες πτυχές είναι τόσο σημαντικές για να αναλυθούν.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ (ΤΡΙΩΝ) 3 ΠΤΥΧΩΝ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1^η Πτυχή: Η Ορθοδοξία ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής

1.1. Εισαγωγή - γιατί και πως η Ρωσία χρησιμοποιεί την πίστη ως μέσο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Από τότε που ο Βλαντιμίρ Πούτιν έγινε πρόεδρος της Ρωσίας το Μάιο του 2000, ο ρόλος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (ΡΟΕ)² στην κοινωνία και οι δεσμοί της με τη ρωσική κυβέρνηση έχουν αυξηθεί. Η Ρωσική Εκκλησία επιδεικνύει την αυξανόμενη επιρροή της, υποστηρίζοντας τις αλλαγές της πολιτικής της Ρωσίας, η οποία τώρα βρίσκεται σε αντίθεση με την συνταγματική υπόσχεση (από την πλευρά της κυβέρνησης) της εκκοσμίκευσης της Ρωσίας. Ο Πατριάρχης σήμερα, ακολουθεί την γραμμή πολιτικής του υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση και την προώθηση των ρωσικών συμφερόντων στο εξωτερικό (Estebo S. E., 20-21:2014). Η μη τήρηση της συνταγματικής αρχής της εκκοσμίκευσης είναι εμφανής τόσο στις εσωτερικές υποθέσεις, όσο και στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, που οδηγεί στην παράξενη πραγματικότητα σύμφωνα με την οποία ένα κοσμικό κράτος να συνηγορεί υπέρ της “*θρησκευτικής ορθοδοξίας*” και “*των παραδοσιακών αξιών*” στο εξωτερικό.

Ο σκοπός του 1^{ου} μέρους της παρούσης εργασίας είναι να αναλυθούν τα παραδείγματα αυτών των αλλαγών και να δείξει πώς η κοινωνική αποστολή της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας έχει επηρεάσει την εξωτερική και την εσωτερική πολιτική της Ρωσίας τα τελευταία χρόνια (την περίοδο της προεδρίας του Βλαντιμίρ Πούτιν).

---

2. Οι όροι: “*Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία*”, “*ΡΟΕ*”, και “*Ρωσική Εκκλησία*” που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία εναλλακτικά, αφορούν το Πατριαρχείο Μόσχας.

1.2. Η Εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο ρόλος του Πατριαρχείου Μόσχας.

Το Πατριαρχείο Μόσχας, όπως και η ρωσική κυβέρνηση, ανησυχούν για τις εξελίξεις που διαδραματίζονται εκτός Ρωσίας, και των πιθανών επιπτώσεων που μπορεί να έχουν αυτές οι εξελίξεις στο εσωτερικό μέτωπο. Η ανησυχία αυτή δεν περιορίζεται στο “εγγύς εξωτερικό” δηλαδή στα κράτη της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. ή στις χώρες οι Εκκλησίες των οποίων, υπάγονται στο Πατριαρχείο Μόσχας (δηλαδή την Ρωσία, την Ουκρανία, την Λευκορωσία, την Μολδαβία, το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, την Κιργιζία, την Λετονία, την Λιθουανία, το Τατζικιστάν, το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν και την Εσθονία). Αλλά, επεκτείνεται και σε άλλα κράτη όπου ζουν Ρώσοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί και μπορούν εθελοντικά "να ενταχθούν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου" (orthodoxeurope.org). Ακόμη ευρύτερα, η αρμοδιότητα της Εκκλησίας είναι πραγματικά παγκόσμια, καθώς καλύπτει σχεδόν κάθε χώρα, αλλά και πολλούς μεγάλους διακυβερνητικούς οργανισμούς (Blitt R., 3:2011). Στο μυαλό του Πατριάρχη Κυρίλλου:

«Ο οικουμενικός χαρακτήρας της χριστιανικής διδασκαλίας, μας κάνει να ενδιαφερόμαστε σε διάφορους τομείς της κοινωνίας. Η Εκκλησία ενεργεί επί ίσοις όροις στις σχέσεις της με διάφορα κράτη και με διεθνείς δημόσιους και πολιτικούς οργανισμούς. Μπορούμε να υπερασπιστούμε τις αξίες μας και την προώθηση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των «εκκλησιών μας» (Blitt R., 4:2011). Οι περισσότερες ενέργειες της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στο εξωτερικό διευθύνονται μέσω του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων (ΤΕΕΣ), η οποία είναι επιφορτισμένη με την ευθύνη «της διατήρησης των σχέσεων της Εκκλησίας με τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες, τις μη Ορθόδοξες Εκκλησίες, τις χριστιανικές οργανώσεις, τις μη χριστιανικές θρησκευτικές κοινότητες, καθώς και τους κυβερνητικούς, τους κοινοβουλευτικούς, τους διακυβερνητικούς, τους θρησκευτικούς, τους δημόσιους φορείς στο εξωτερικό και τους δημόσιους διεθνείς οργανισμούς». (mospat.ru/en/department/today). Στην πράξη, το Τμήμα Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων (ΤΕΕΣ) λειτουργεί ως υπουργείο εξωτερικών: φιλοξενεί πρεσβευτές, ταξιδεύει ευρέως, και έρχεται σε επικοινωνία με τα Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ), την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), και τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), μεταξύ άλλων διεθνών οργανισμών (mospat.ru/en/department/secretary-2).

Οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής της Εκκλησίας είναι πολύπλευρες και ποικίλες, και ταυτίζονται με εκείνες της ρωσικής κυβέρνησης και της εξωτερικής της πολιτικής. Όπως επεσήμανε ο Πατριάρχης Κύριλλος σε επιστολή του προς τον υπουργό εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ με την ευκαιρία των 60^{ων} γενεθλίων του τελευταίου: *«Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας σας ως υπουργός Εξωτερικών, η συνεργασία μεταξύ του Υπουργείου Εξωτερικής Πολιτικής της Ρωσίας και του Πατριαρχείου Μόσχας έχει διευρυνθεί σημαντικά»* (mospat.ru/en/22/03/2010/).

1.2.1. Ο ρόλος της “πνευματικότητας” στην Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας της Ρωσίας

Η Έννοια της Εθνικής Ασφάλειας της Ρωσίας (National Security Concept ή NSC) από το 2000 απέσπασε την προσοχή για την ασυνήθιστη έμφαση της στην ανάγκη για μία πνευματική ανανέωση (globalsecurity.org/2000/Russia). Σύμφωνα με το έγγραφο, η Ρωσία αντιμετωπίζει μια διπλή απειλή: εσωτερικά από την απαξίωση «των πνευματικών αξιών», η οποία «προωθεί την ένταση των σχέσεων μεταξύ των περιφερειών και του κέντρου» και εξωτερικά από «την πολιτιστική και διαθρησκευτική επέκταση στο έδαφος της Ρωσίας και άλλων χωρών» (mid.ru/10/01/2000). Για την εξάλειψη των εν λόγω κινδύνων για την εθνική ασφάλεια, η NSC ζήτησε, μεταξύ άλλων, «την προστασία της πολιτιστικής, πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς, τον σχηματισμό της κυβερνητικής πολιτικής στον τομέα της πνευματικής και ηθικής εκπαίδευσης του πληθυσμού, και την εξουδετέρωση των αρνητικών επιρροών των ξένων θρησκευτικών οργανώσεων και των ιεραποστόλων» (Dr. Brannon R., 280:2013). Αν και η NSC επικαλέστηκε τον γενικό όρο “πνευματικότητα”, στην ουσία ο στόχος της πολιτικής προορίζεται, συγκεκριμένα, στην αποκατάσταση της Ορθοδοξίας, και σε πολύ μικρότερο βαθμό των άλλων "παραδοσιακών θρησκειών" (Ιουδαϊσμού, Ισλάμ και Βουδισμού) της Ρωσίας (Blitt R., 6:2011), (Fagan G., 2013).

Πράγματι, η NSC πήγε να στιγματίσει τις ξένες θρησκευτικές οργανώσεις ως μια "αρνητική επιρροή", παρά το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις θρησκείες υπήρχαν στην Ρωσία εδώ και δεκαετίες. Το γεγονός ότι όλες οι ξένες θρησκευτικές οργανώσεις έχουν στιγματιστεί ως μια απειλή, προήλθε από τις αδιάκριτες επιθέσεις που προέρχονταν από διάφορες εγχώριες πηγές, συμπεριλαμβανομένων και ορισμένων ρώσων ακαδημαϊκών όπως του Nikolai Trofimchuk, που όπως υποστήριξε στο βιβλίο του *Ekspansiya* το 2001, οι περισσότεροι ιεραπόστολοι «εξυπηρετούν τα συμφέροντα των χωρών από τις οποίες προήλθαν» (Payne D., 4:2010). Το κόμμα του Πούτιν και του Μεντβέντεφ ισχυρίστηκε ότι: «ο ρωσικός εκσυγχρονισμός θα πρέπει να βασίζεται στην Ορθόδοξη πίστη» (Interfax-religion/17/02/2010). Η Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας του Μεντβέντεφ έθεσε τα θεμέλια για αυτό το βήμα, καλώντας για μεγαλύτερη συνεργασία με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών ομάδων. Κάτω από την ρουμπρίκα της αντιμετώπισης των απειλών για την εθνική ασφάλεια που μπορεί να εμποδίσουν την εξέλιξη (του βιοτικού επιπέδου) των Ρώσων πολιτών, η Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας ενέκρινε την εν λόγω συνεργασία ως μέσο για «την διασφάλιση της διατήρησης της πολιτιστικής και πνευματικής κληρονομιάς» και την αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με την «πνευματική ζωή της κοινωνίας» (Dr. Brannon R., 233-234:2009).

1.2.2. "Πνευματική Ασφάλεια" και "Πνευματική Αναγέννηση"

Η έμφαση που δίνει η κυβέρνηση για τις πνευματικές τις αξίες, την πνευματική της αναγέννηση και την πνευματική της ανάπτυξη, είναι η ρωσική έννοια της “πνευματικής ασφάλειας”. Η έννοια αυτή, ενσωματώνει τις προσπάθειες για την προστασία της Ορθοδοξίας στο εσωτερικό της Ρωσίας, ενοχοποιώντας τον θρησκευτικό ανταγωνισμό από τους ιεραποστόλους και τις “μη παραδοσιακές” θρησκείες, οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια της Ρωσίας. Εν μέρει, η

προστασία αυτή επιτυγχάνεται μέσα από μια συμμαχία μεταξύ της ΡΟΕ και της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ασφαλείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας (FSB) (Shevchenko V., 2015). Η πνευματική ασφάλεια έχει επίσης μια εξωτερική χροιά που σχετίζεται με το ρόλο της ΡΟΕ στο εξωτερικό. Όπως δήλωσε ο πρωθυπουργός Πούτιν το 2009: «Στον διάλογο με άλλες Αδελφές-Εκκλησίες, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία ανέκαθεν υποστήριζε και έλπιζε ότι θα συνεχίσει να υπερασπίζεται την εθνική και πνευματική ταυτότητα των ρώσων» (Payne D., 3:2012).

Η συνεργασία αυτή των εκκλησιών, επιτυγχάνεται επίσης στο εξωτερικό, μέσω της συνεργασίας τους με το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας, προωθώντας την "Ρωσικότητα" και μέσω της «συνεργασίας για την προστασία της πνευματικής ασφάλειας της ρωσικής διασποράς από μη-ορθόδοξες θρησκείες και ιδιαίτερα από την εξάπλωση του κοσμικού κράτους» (Payne D., 7:2010). Ο Ρώσος πρόεδρος, Ντμίτρι Μεντβέντεφ επέτρεψε στην κυβέρνησή του να αναπτυχθεί αυτή η συνεργασία. Στο 3^ο Παγκόσμιο Συνέδριο των συμπατριωτών-Ρώσων που ζουν στο εξωτερικό, το οποίο διεξήχθη στην Μόσχα τον Δεκέμβριο του 2009, ο Μεντβέντεφ απευθύνθηκε στο έργο της υποστήριξης των Ρώσων στο εξωτερικό: «Δεν μπορώ να μην αναφερθώ στον ρόλο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και των άλλων παραδοσιακών ομολογιών μας στην αναβίωση της πνευματικής ενότητας των συμπατριωτών μας και της ενίσχυσης των ανθρωπιστικών και πολιτιστικών δεσμών με την ιστορική πατρίδα. Εμείς σίγουρα θα συνεχίσουμε τις επαφές μεταξύ του κράτους και των κατάλληλων ομολογιών» (mospat.ru/01/12/2009). Το αποτέλεσμα αυτής της συνεχούς ρύθμισης έχει τις ακόλουθες συμβιωτικά αποτελέσματα: στο εξωτερικό, η κυβέρνηση οφελείται από τις προσπάθειες του Πατριαρχείου Μόσχας ως πρόθυμοι εταίροι στην ενίσχυση της "πνευματικής ασφάλειας" της Ρωσίας, η οποία με τη σειρά της ενισχύει την προβολή της ρωσικής δύναμης στο εξωτερικό (Hudson V., 2015).

Στο εσωτερικό μέτωπο, η κυβέρνηση εξασφαλίζει ότι οι θρησκευτικές ομάδες, (ή "αιρέσεις") οι οποίες θεωρούνται από την ΡΟΕ ότι συνιστούν απειλή, καταστέλλονται. Ο ακαδημαϊκός του Πανεπιστημίου Baylor, ειδικός σε θέματα Πολιτικής Θεολογίας, Daniel Payne αναφέρει ότι, η πνευματική ασφάλεια χρησιμεύει: «ως βάση για την προστασία και τη συνένωση των πιστών της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας από τις απειλές για την πνευματική και πολιτιστική ευημερία τους, διαμέσου του περιορισμού της ελευθερίας στην ίδια την κοινωνία των πολιτών της Ρωσίας». (Payne D., 4:2012).

1.2.3. Η άσκηση της διπλωματίας από την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία

Η ρωσική κυβέρνηση, σε μια προσπάθεια να αποκαταστήσει τον χαμένο ρόλο της ως παγκόσμια υπερδύναμη, έχει στρατολογήσει την Εκκλησία ως πρωταρχικό όργανο για να συσπειρώσει ένα σύνολο κρατών (κράτη με σημαντικό αριθμό Ρώσων ορθοδόξων πιστών) και των θρησκευτικών εκπροσώπων τους για να υποστηρίξει μια νέα διεθνή τάξη. Αυτή η νέα τάξη βασίζεται στην απόρριψη των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αναβίωση του σχετικισμού (δύο αρχές που εξυπηρετούν την Εκκλησία καλά) (Blitt R., 429:2011). Ο Πατριάρχης Κύριλλος χαρακτήρισε την επείγουσα ανάγκη να ενοποιήσει τον "ρωσικό κόσμο" ως εξής:

«Μόνες, ακόμη και οι μεγαλύτερες χώρες του ρωσικού κόσμου, δεν θα είναι σε θέση να υπερασπιστούν τα πνευματικά, πολιτιστικά και πολιτισμικά συμφέροντά τους σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Πιστεύω ότι μόνο ένας ενωμένος ρωσικός κόσμος

θα μπορεί να γίνει ένας ισχυρός παγκόσμιος παράγοντας στη διεθνή πολιτική, ισχυρότερος από οποιαδήποτε πολιτική συμμαχία. Επιπλέον, χωρίς συντονισμό μεταξύ των κρατών, των εκκλησιών και της κοινωνίας των πολιτών, δεν θα επιτευχθεί αυτός ο στόχος» (Blitt R., 429:2011).

1.3. Οι σχέσεις της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας με τα Ορθόδοξα Κράτη (Βαλκάνια, κράτη Βαλτικής, κράτη του Καύκασου και της ΚΑΚ)

Οι προσπάθειες του Πούτιν να χρησιμοποιήσει τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία για την ευρεία πολιτική ατζέντα του στην επίτευξη του πολιτικού του προγράμματος στο εγγύς εξωτερικό, μπορεί να παρατηρηθεί σε μια σειρά από δηλώσεις και επισκέψεις ήδη από τα πρώτα έτη της θητείας του. Όπως αναφέρει η ακαδημαϊκός πολιτικών επιστημών του Πανεπιστημίου King's College της Πενσυλβάνια, Beth Admiraal: «αν και αυτές οι δηλώσεις δεν μεταφράζονται απαραίτητα σε θρησκευτική πολιτική, ωστόσο η δυναμική τους ευνοεί την Ορθοδοξία, η οποία, εμφανώς, δρα ως “κόλλα” για τα συμφέροντα του (ρωσικού) κράτους» (Admiraal B., 210:2009). Πιο αναλυτικά έχουμε:

1.3.1. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και η Ελλάδα - Οι δύο επισκέψεις του Ρώσου Προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν στο Άγιον Όρος

Κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα το 2005, ο Πούτιν βρήκε την ευκαιρία να ταξιδέψει στο Άγιο Όρος, το οποίο συνιστά ένα απομονωμένο σύνολο Μοναστηριών που ανταποκρίνεται στις ορθόδοξες κοινότητες από όλο τον κόσμο. Σύμφωνα με ορισμένες δημοσιογραφικές πληροφορίες και δελτία τύπου του Πατριαρχείου Μόσχας, ο Βλαντιμίρ Πούτιν είχε την ευκαιρία να υπογραμμίσει την πνευματική σύνδεση μεταξύ της Ρωσίας και της Ελλάδας. Ο Πούτιν παρατήρησε ότι: «Η Ρωσία είναι ένα κράτος, με έναν μεγάλο ορθόδοξο πληθυσμό, καθώς ο ιστορικός σπόρος του Χριστιανισμού εισήχθη στην Ρωσία από το Βυζάντιο και την Ελλάδα. Έτσι, η σχέση μεταξύ της Ρωσίας και την Ελλάδα, οι οποίες έχουν μια μακρά και πλούσια ιστορία, παρέχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη, σε πνεύμα πλήρους εμπιστοσύνης» (Admiraal B., 212-213:2009).

Στις 28 Μαΐου του 2016, ο πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν επισκέφθηκε το Άγιον Όρος για δεύτερη φορά. Η επίσκεψη του Ρώσου προέδρου υλοποιήθηκε στα πλαίσια των εορτασμών των χιλίων χρόνων ρωσικού μοναχισμού στο Άγιον Όρος. Κατά την άφιξή του στον Άθω, ο πρόεδρος Πούτιν επισκέφθηκε τις Καρυές (διοικητικό κέντρο του Αγίου Όρους) και παρέστη στην προσευχή στον καθεδρικό ναό της Κοιμήσεως στο Πρωτάτο. Μετά τη λειτουργία, ο πρόεδρος Πούτιν απευθύνθηκε, λέγοντας: «Είμαι εδώ για δεύτερη φορά και μπορώ να αισθανθώ μια ιδιαίτερη ζεστασιά, την καλοσύνη και την καλύτερη διάθεση όχι μόνο προς εμένα, ως επικεφαλής του ρωσικού κράτους, αλλά και στο ρωσικό λαό στο σύνολό του. Λαμβάνοντας μέρος στο Άγιο Όρος είναι μια πράξη πολύ σημαντική και αναγκαία για τον Ορθόδοξο κόσμο. Αυτή η πράξη είναι για τη διατήρηση των ηθικών παραδόσεων της κοινωνίας μας. Σε σημαντικό βαθμό, είστε μια πηγή αυτής της ευημερίας και της χάριτος» (mospat.ru/en/28/05/2016).

Στη συνέχεια, ο Ρώσος πρόεδρος συναντήθηκε με τα μέλη της Ιεράς Κοινότητας. Παρόντες στη συνάντηση ήταν ο πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, Προκόπης

Παυλόπουλος, και ο Μητροπολίτης Βολοκολάμοκ Ιλαρίων, επικεφαλής του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων (ΤΕΕΣ) του Πατριαρχείου Μόσχας (pravoslavie.ru/28/05/2016). Στην ομιλία του ο πρόεδρος Πούτιν τόνισε τον εξαιρετικό ρόλο που έχει το Άγιον Όρος στη διατήρηση των Ορθοδόξων πνευματικών αξιών. Πιο συγκεκριμένα είπε:

*«Σεβαστέ κύριε Πρόεδρε,
Σεβασμιότατοι,
Αγαπητοί Πατέρες:*

Είμαι στην ευχάριστη θέση να επισκεφθώ το Άγιο Όρος και πάλι. Στην Ορθόδοξη παράδοση, πιστεύεται ότι είναι το γήινο πεδίο της Υπεραγίας Μητέρας του Θεού, έτσι ώστε ο καθένας που βηματίζει σε αυτό το ιερό έδαφος βιώνει αναμφίβολα ιδιαίτερα συναισθήματα.

Ο Πρόεδρος της Ελλάδος έχει πει ότι το Άγιον Όρος είναι ένα μοναδικό κέντρο της Ορθοδοξίας και του Χριστιανισμού. Για πάνω από χίλια χρόνια τώρα, οι πνευματικές παραδόσεις και οι κοινές μας αξίες έχουν διατηρηθεί προσεκτικά και εμπλουτίζονται εδώ. Συμφωνώ απόλυτα ότι ο ρόλος που διαδραματίζει το Άγιον Όρος είναι ζωτικής σημασίας σε μια εποχή που η Ορθοδοξία είναι ολοένα και ισχυρότερη στη Ρωσία και σε άλλες χώρες όπου ομολόγησε. Η Ορθοδοξία κερδίζει έδαφος, βοηθώντας έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων των Ρώσων, για να βρούμε την εσωτερική υποστήριξη.

Η πρώτη γραπτή αναφορά των ρώσων στο Άγιον Όρος έγινε πριν από χίλια χρόνια, η οποία υπογραμμίζει για άλλη μια φορά τη σημασία της ξεχωριστής θέσης για τη σημερινή Ρωσία. Για αιώνες, οι Ορθόδοξοι πιστοί από τη χώρα μας έχουν επιστήσει την πνευματική δύναμη και γνώση από εδώ. Σήμερα, εφόσον έχουμε αναβιώσει τις πατριωτικές αξίες μας, την ιστορική μνήμη και τον παραδοσιακό πολιτισμό μας, επιθυμούμε την οικοδόμηση μιας ισχυρότερης σχέσης με το Άγιο Όρος. Είμαι στην ευχάριστη θέση να τονίσω ότι κάθε χρόνο αυξάνεται ο αριθμός των προσκυνητών που έρχονται εδώ από τη Ρωσία, που ήδη είναι πάνω από 11.000 (επισκεπτών) ετησίως. Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για τη θερμή φιλοξενία και την καλοσύνη σας προς τους συμπατριώτες μας. [...]

Το 2016, διεξάγουμε το αμοιβαίο "Έτος Πολιτισμού" μεταξύ της Ρωσίας και της Ελλάδας. Για αιώνες ο λαός μας ήταν ενωμένος με μια κοινή πίστη και αμοιβαία αγάπη, η οποία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έχουν βοηθήσει τους λαούς μας να ξεπεράσουν τις δυσκολίες και να νικήσουν. Αυτό ίσχυε κατά την απελευθέρωση των Βαλκανίων και σε άλλα στάδια της παγκόσμιας ιστορίας. Η σημερινή γενιά των πολιτών μας συμμερίζεται πλήρως αυτά τα βαθιά αμοιβαία αισθήματα. Είμαι βέβαιος ότι οι σχέσεις της Ρωσίας με το Άγιον Όρος και την Ελλάδα στο σύνολό της, θα συνεχίσει να ενισχύεται, και η πνευματική συγγένεια και η εμπιστοσύνη θα συνεχίσουν να θέτουν τον τόνο των παραδοσιακών στενών και φιλικών σχέσεών μας.

Χριστός Ανέστη!» (pravoslavie.ru/28/05/2016).

Μετά την παραπάνω ομιλία ο Ρώσος πρόεδρος επισκέφθηκε το ρωσικό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος στο Άγιον Όρος. Στο μοναστήρι έγινε δεκτός από την Αυτού Αγιότητα τον Πατριάρχη της Μόσχας και και πασών των Ρωσίων Κύριλλο, και τον Αρχιμανδρίτη Ιερεμία, που είναι ηγούμενος της μονής, και της μοναστικής κοινότητας. Με τον ήχο των κουδουνιών, ο Ρώσος πρόεδρος και ο Πατριάρχης Κύριλλος, συνοδευόμενοι από τους αδελφούς, προχώρησαν στον καθεδρικό ναό του Αγίου Πρωτομάρτυρα και Θεραπευτή Παντελεήμονα. Υπήρχε η λάρνακα με τα λείψανα

του Αγίου Παντελεήμονα τοποθετημένα στο κέντρο του ναού. (pravoslavie.ru/28/05/2016).

Ο Πρόεδρος Πούτιν μίλησε στους παρευρισκόμενους, λέγοντας:

«Αγιώτατε,

Αγαπητέ Πατέρα Ιερεμία,

Αιδεσιμότατοι Πατέρες και αδελφοί:

Χαίρομαι που έχω την ευκαιρία να επισκεφθεί και πάλι την ρωσική Μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Ιστορικά, διεξάγει και θα συνεχίζει να διεξάγει μία συμμαστική πνευματική αποστολή, την οποία έχουν οι Ορθόδοξοι πιστοί στη Ρωσία και σε άλλες χώρες. Δεν ήρθα εδώ πριν από 40 χρόνια όπως έκανε ο Πατριάρχης Μόσχας και πασών των Ρωσιών, αλλά είχα έρθει εδώ το 2005 και μπορώ να βεβαιώσω σήμερα ότι οι αλλαγές είναι απίστευτες, απλά θαυματουργές. Ήταν τιμή που ανταποκρίθηκα στην πρόσκλησή σας για να παρακολουθήσω την χλιετή επέτειο από την πρώτη γραπτή αναφορά της παρουσίας των Ρώσων μοναχών στο Άγιο Όρος. Θέλω να τονίσω για άλλη μια φορά ότι ένα μεγάλο έργο που έχει πραγματοποιηθεί για την προετοιμασία των εορτασμών της επετείου. Ένα κοινό σχέδιο των εορταστικών εκδηλώσεων έχει τεθεί σε εφαρμογή στη Ρωσία, στην Ελλάδα και για το ίδιο το Άγιο Όρος, και γι 'αυτό θα πρέπει να ευχαριστήσουμε τόσο τον Οικουμενικό Πατριάρχη αλλά και την Εκκλησία της Ελλάδος.

Θέλω να τονίσω ότι η Ρωσία και το Άγιο Όρος είναι εδώ και καιρό ενωμένα με στενούς θρησκευτικούς δεσμούς. Οι παραδόσεις του Αγίου Όρους έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη ζωή του ρωσικού λαού. Και στις μέρες μας, το ενδιαφέρον της Ρωσίας στο Άγιο Όρος παραμένει ισχυρό. Τα τελευταία χρόνια, οι ιστορικές τοποθεσίες που συνδέονται με την ρωσική παρουσία στο Άγιο Όρος έχουν αποκατασταθεί και διατηρούνται μέσα από τις ενεργητικές προσπάθειες της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και με την υποστήριξη και την άμεση συμμετοχή του Πατριάρχη Μόσχας και πασών της Ρωσίας, καθώς και οι ευεργέτες έχει ήδη αναφερθεί από τον Πατριάρχη Μόσχας και πασών των Ρωσιών. Είναι ιδιαίτερα ευχάριστο να δείτε τις ορατές βελτιώσεις στο μοναστήρι σας. Είμαι στην ευχάριστη θέση που βρήκα τον Σεβασμιότατο σε καλή υγεία. Κάνετε μια ανεκτίμητη συμβολή στην αποκατάσταση της Ιεράς Μονής και έχετε κάνει πολλά για την ανάπτυξη του ρωσικού προσκυνηματος.

Όπως ο Πατριάρχης μόλις είπε, οι Ρώσοι αγιορείτες μοναχοί έπρεπε να ζουν σε δύσκολους καιρούς τον 20^ο αιώνα. Στην πραγματικότητα, από αρκετές χιλιάδες μοναχοί που ζούσαν εδώ το 1913, μόνο δεκάδες ήταν να παραμείνουν εδώ αργότερα. Η πρώτη επίσκεψη του Πατριάρχη Ποιμένα της Μόσχας και Πάσης Ρωσίας το 1972 σηματοδότησε ουσιαστικά την έναρξη της αναβίωσης της Μονής του Αγίου Παντελεήμονος. Ήταν πράγματι πολύ δύσκολο να ταξιδέψουν εδώ από τη Ρωσία εκείνη την εποχή, και ακόμα πιο δύσκολο να φύγουν από εδώ για να επισκεφθούν τη χώρα μας. Σήμερα, ένα πλήθος πιστών από τη Ρωσία και άλλες σλαβικές χώρες έρχονται στο μοναστήρι για να προσκυνήσουν.

Είναι σημαντικό να συνεχίσουμε να κάνουμε τα πάντα για να διασφαλίσουμε ότι αυτή η μικρή γωνιά της Ρωσίας στο Άγιο Όρος συνεχίζει να ενισχύει την πνευματική δύναμη όλων των Ορθοδόξων πιστών. Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω, την σεβασμιότητά σας, και τους αδελφούς για τη θερμή φιλοξενία στους συμπατριώτες μας. Μας δείξατε ένα παράδειγμα της δέσμευσης με τις αρχές του ανθρωπισμού, της καλοσύνης και της δικαιοσύνης. Αυτές οι παραδοσιακές ηθικές και πολιτιστικές αξίες είναι ένα ηθικό σημείο αναφοράς και υποστήριξης για όλους μας, ζωτικής σημασίας

για τη διατήρηση της ειρήνης, καθιστώντας τη Ρωσία ισχυρότερη, και της διατήρησης της ενότητας της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Θα ήθελα να ευχηθώ ευημερία στο μοναστήρι σας και στον καθένα από εσάς, εύχομαι υγεία και μακροζωία. Είθε ο Κύριος να σας βοηθήσει.

Χριστός Ανέστη!»

Ο πρόεδρος Πούτιν και ο Αγιάτατος Πατριάρχης Κύριλλος επισκέφθηκαν την εκκλησία των Αγίων Ευβούλης και Ερμόλαου (η μητέρα του Αγίου Παντελεήμονα και πνευματικός δάσκαλος του αντίστοιχα), και προσκύνησαν τα ιερά κειμήλια. Ο Πατριάρχης Κύριλλος και ο Βλαντιμίρ Πούτιν συζήτησαν στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού (mospat.ru/en/28/05/2016).

1.3.2. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και η Σερβία - Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία για την υπεράσπιση της Σερβικής Εθνικής υπόθεσης στο πλαίσιο της σύγκρουσης στο Κοσσυφοπέδιο.

Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έχει μια έντονα ενεργή στάση στην υπεράσπιση του σερβικού πληθυσμού και της σερβικής πνευματικής και πολιτιστικής κληρονομιάς στο Κοσσυφοπέδιο. Εκπρόσωποι του ρωσικού κλήρου, δημοφιλείς ιερείς και μοναχοί υποστηρίζουν το θέμα του Κοσσυφοπεδίου στα ρωσικά μέσα ενημέρωσης. Η στάση της ΡΟΕ δεν διαφέρει ουσιαστικά από την επίσημη στάση που λαμβάνεται από το ρωσικό κράτος σχετικά: με τα ζητήματα της νομικής κατάστασης του Κοσσυφοπεδίου, του ζητήματος του σερβικού πληθυσμού στην επαρχία αυτή, αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς των θρησκευτικών σερβικών κειμηλίων. Για παράδειγμα, στις 17 Φεβρουαρίου του 2008, το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών εξέδωσε ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία αντιτάχθηκε να κηρυχθεί η ανεξαρτησία του Κοσσυφοπεδίου και εξέφρασε την απερίφραστη υποστήριξη της στην επίσημη σερβική στάση. Επισημαίνεται στη δήλωση ότι: «η Ρωσία υποστηρίζει πλήρως την αντίδραση των αρχών της Σερβίας όσον αφορά τις εξελίξεις στο Κόσοβο: οι σερβικές αρχές δικαίως αιτούνται την αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας τους» (Benovska-Sabkova M., 154-155:2010).

Ταυτόχρονα, η ΡΟΕ δημοσίευσε δήλωση, ενός από τους επίσημους αντιπροσώπους της, του Ιερέα Βσεβολόντ Τσαπλίν (Vsevolod Chaplin), η οποία ουσιαστικά επανέλαβε την επίσημη ρωσική θέση και χρησιμοποίησε ακόμη και την ίδια νομική γλώσσα. Από το 2005 μέχρι και το 2009, στην ιστοσελίδα Interfax – Religion (αποτελεί ρωσική υπηρεσία πληροφοριών) δημοσιεύθηκαν 165 άρθρα που προασπίζονταν την σερβική υπόθεση στο Κοσσυφοπέδιο, των θρησκευτικών μνημείων και της πολιτιστικής της κληρονομιάς, στην περιοχή. Για το πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου υπήρξε συντονισμός μεταξύ του ρωσικού κράτους και της ΡΟΕ, το οποίο συζητήθηκε κατά τη συνεδρίαση που έλαβε χώρα στις 22 Ιανουαρίου του 2008 μεταξύ του Ρώσου Πατριάρχη Αλέξιου του Β' και των κρατικών ηγετών της εποχής εκείνης: του πρόεδρου Βλαντιμίρ Πούτιν και του πρωθυπουργού Ντμίτρι Μεντβέντεφ (Benovska-Sabkova M., 154-155:2010).

Ωστόσο, τα μέσα και οι πράξεις “αλληλεγγύης” της ΡΟΕ, δεν έχουν εξαντληθεί. Η συμμετοχή των ρωσικών ορθόδοξων ιδρυμάτων σε πρωτοβουλίες, συμπεριλαμβανομένων και αυτών με πρακτικό προσανατολισμό, υπήρξαν σε συνεργασία με τις πρωτοβουλίες των Σέρβων πολιτών ή/και του σερβικού κράτους

προς ενίσχυση των Σέρβων στο Κοσσυφοπέδιο. Η ΡΟΕ, μέσω των περιφερειακών δημόσιων οργανισμών όπως "Το Ταμείο του Αγίου Ανδρέα του Απόστολου, του Πρωτόκλητου"³ στήριξε τα σερβικά αιτήματα του Κοσσυφοπεδίου (Benovska-Sabkova M., 155:2010).

1.3.3. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και η Βουλγαρία - Η συνεισφορά της ΡΟΕ στην Βουλγαρική Ορθόδοξη Εκκλησία για την αντιμετώπιση των σχισματιστών "ρασκόλνικ"

Στην πολιτική του Κρεμλίνου προς τα Σόφια, η δραστηριότητα της ΡΟΕ αφορά κυρίως στο να τονίζει την στενότητα των λαών της Ρωσίας και της Βουλγαρίας, η οποία ενθάρυνε τα Σόφια να εμφανίζεται στο φόρουμ της ΕΕ ως κράτος φιλικό προς τη Ρωσία. Η σημασία της ΡΟΕ για τις ρωσο-βουλγαρικές σχέσεις προϋποθέτει, ωστόσο, κάτι περισσότερο από απλά δημιουργώντας μια καλή ατμόσφαιρα. Είναι προς το συμφέρον της βουλγαρικής κυβέρνησης να διατηρήσει φιλικές σχέσεις με το Πατριαρχείο της Μόσχας, όχι μόνο λόγω του Κρεμλίνου, αλλά και λόγω των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η δική της Εκκλησία. Η Βουλγαρική Ορθόδοξη Εκκλησία από τις αρχές του 1990 αγωνίζεται να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές διαιρέσεις και τις μη κανονικές (αυτοκέφαλες) κοινότητες (Curanovic A., 185:2012).

Στη διαμάχη με τους "ρασκόλνικ" (raskolniks = σχισματικοί) η Βουλγαρική Εκκλησία, εκπροσωπούμενη από τον Πατριάρχη Μαξίμ, έχει υποστηριχθεί από την ΡΟΕ από την αρχή. Για το λόγο αυτό, οι εκπρόσωποι των ανώτατων αρχών της Βουλγαρίας επιδιώκουν μια επίσημη συνάντηση με τον Ρώσο Πατριάρχη όταν επισκέπτονται τη Μόσχα: Ο Αλέξιος ο Β' συναντήθηκε με τον πρωθυπουργό Συμεών Μπορίσοφ Σαξ Κόμπουργκ Γκότα (2002) και τον πρόεδρο Γκεόργκι Παρβάνοφ (2003). Η Βουλγαρία χρειάστηκε την υποστήριξη της ΡΟΕ, ειδικά μετά την 22 Ιανουαρίου 2009, όταν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξέδωσε μια απόφαση υπέρ των "ρασκόλνικ", δηλώνοντας ότι η Βουλγαρία παραβίασε την ελευθερία της συνείδησης, επιτρέποντας την αστυνομία να απομακρύνει βιαίως τους σχισματικούς από 250 μοναστήρια και εκκλησίες, στις 21 Ιουλίου 2004 (Curanovic A., 185:2012). Το δικαστήριο έδωσε προθεσμία τριών μηνών στα Σόφια για να την επίλυση της διαφοράς μέσω διαιτησίας, και την υποχρέωσε να καταβάλει αποζημίωση. Δεν είναι τυχαίο που πραγματοποιήθηκε μια συνάντηση στη Μόσχα στις 6 Φεβρουαρίου 2009, μεταξύ Γκεόργκι Παρβάνοφ και του Πατριάρχη Κύριλλου Μόσχας. Επικαλώντας τους "αδελφικούς δεσμούς μίας πίστης", ο πρόεδρος της Βουλγαρίας ζήτησε από τον Ρώσο Πατριάρχη να λάβει μια κριτική στάση προς την απόφαση του δικαστηρίου του Στρασβούργου και να ταχθεί υπέρ της προστασίας της "πνευματικής κυριαρχίας" των Ορθοδόξων μελών (Curanovic A., 185:2012).

---

3. Το Ταμείο του Αγίου Ανδρέα του Απόστολου, του Πρωτόκλητου ιδρύθηκε το 1992. Η έδρα του είναι στη Μόσχα. Το ίδιο το Ταμείο ορίζεται ως «διαπεριφερειακός δημόσιος οργανισμός για να βοηθήσει την πνευματική και ηθική αναγέννηση της σύγχρονης κοινωνίας που βασίζεται στην Ορθόδοξη Χριστιανοσύνη». Η ιστοσελίδα της οργάνωσης αυτής, δεν αποτελεί μόνο μια πηγή πληροφοριών για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αλλά αντανάκλα τα έργα και τις πρωτοβουλίες που παράγονται από το ίδιο το Ταμείο, όπως για παράδειγμα η ενεργή συμμετοχή του στην ανάπτυξη για την υπεράσπιση του Κοσσυφοπεδίου. Το οργανισμός έχει επίσης ένα τμήμα ιεραποστολικό ο κύριος σκοπός του οποίου είναι

να διαδώσει την Ορθόδοξη Χριστιανοσύνη "σε στενή συσχέτιση με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία" (Benovska-Sabkova M., 155:2010).

Ο Παρβάνοφ τόνισε ότι είχε πάντα αντιληφθεί τον ουσιαστικό ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ της Βουλγαρίας και της Ρωσίας. Ο Πατριάρχης Μόσχας και πασών των Ρωσιών αναγνώρισε την ετυμηγορία ως μία επικίνδυνη απειλή για την ανεξαρτησία των Ορθοδόξων κρατών και εξέφρασε την επιθυμία του, ότι θα πρέπει ο πρόεδρος της Βουλγαρίας να λάβει μέρος στις συνομιλίες του βουλγαρικού πατριαρχείου με τους σχισματικούς ρασκόλνικ, η οποία έλαβε χώρα στις 11-12 Μαρτίου 2009 στα Σόφια (Curanovic A., 185:2012).

1.3.4. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και οι χώρες της Βαλτικής

1.3.4.1. Η παρουσία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Εσθονία

Η πλειοψηφία των Εσθονών - 54% του πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω - αισθάνεται ότι δεν έχει καμία σχέση με οποιαδήποτε θρησκεία. Παρ' όλα αυτά, το 19% των Εσθονών και το 50% των κατοίκων που δεν ομιλούν την εσθονική γλώσσα ακολουθούν ένα συγκεκριμένο δόγμα, σύμφωνα με τα δεδομένα της Απογραφής Πληθυσμού και Στέγασης από το 2011 (PHC/29/04/2013). Οι πιο διαδεδομένες θρησκείες είναι η Ορθοδοξία (16%) και ο Λουθηρανισμός (stat.ee/29/04/2013). Η Ορθοδοξία είναι ιδιαίτερη σημαντική μεταξύ των μειονοτήτων στην Εσθονία – το 51% των Λευκορώσων, το 50% των Ουκρανών, το 47% των Ρώσων και το 41% των Αρμενίων αισθάνονται έναν δεσμό με την Ορθοδοξία (Winnerstig M., 58:2014). Στην Εσθονία, η Ορθοδοξία εκπροσωπείται από τη ΡΟΕ, η οποία είναι επίσημα εγγεγραμμένη στο Μητρώο των Εκκλησιών (της Εσθονίας) από τον Απρίλιο του 2002. Η Ρωσία στηρίζει ενεργά την Ορθόδοξη Εκκλησία της Εσθονίας με οικονομικά μέσα. Το 2010, η Εσθονική Ορθόδοξη Εκκλησία έλαβε 1.240.000 ευρώ από το Πατριαρχείο Μόσχας για να οικοδομήσει μια νέα εκκλησία στο Ταλίν. Σύμφωνα με μια έκθεση από την εσθονική αστυνομία ασφαλείας, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της χρηματοδότησης (826.000 ευρώ) προήλθε επίσημα από τις εταιρείες που συνδέονται με τον Σεργκέι Πετρόφ (Sergei Petron), ο οποίος δραστηριοποιείται στη μεταφορά του ρωσικού άνθρακα μέσω της Εσθονίας. Η Αστυνομία Ασφαλείας πιστεύει ότι την πραγματική απόφαση για την παροχή αυτής της υποστήριξης έγινε από τον Βλαντιμίρ Γιακουνίν (Vladimir Yakunin) - ο επικεφαλής των ρωσικών σιδηροδρόμων και ότι ο Πετρόφ χρησιμοποιήθηκε ως "βιτρίνα" (Winnerstig M., 58:2014).

Ο Γιακουνίν έχει στενές σχέσεις με οργανώσεις πιστές στο Κρεμλίνο. Είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Russkii mir⁴, πρόεδρος της επιτροπής του Κέντρου για την "Εθνική δόξα της Ρωσίας" (οργανισμός που χρηματοδοτεί έργα που σχετίζονται με την Ορθόδοξη Εκκλησία), και Πρόεδρος του Παγκόσμιου Δημόσιου Φόρουμ: Διάλογος των Πολιτισμών⁵ (Vedler S., 2012). Ένας αριθμός εκκλησιών εξαρτώνται από τη χρηματοδότηση από την τοπική επιχειρηματική ελίτ. Ο Σεργκέϊ Τσαπλόγκιν (Sergei Tšarplõgin), για παράδειγμα, ένας Ρωσοεσθονός επιχειρηματίας, αποφάσισε να χτίσει μια ρωσική εκκλησία στο Paldiski με δικά του έξοδα. Ωστόσο ο ακρογωνιαίος λίθος της παρουσίας της ΡΟΕ στην Εσθονία υλοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2013. Μια βασική ανάλυση στη ρωσική εκκλησιαστική ζωή της Εσθονίας ήταν η δημιουργία μιας νέας εκκλησίας. Όσον αφορά την εκκλησία στους λόφους Lasnamäe

στο Ταλλίν, στην οποία θα φυλάσσονταν η Εικόνα της Μητέρας του Θεού "Την-Γρήγορα-να-Αφουγκραστείτε", η χρηματοδότηση της οποίας, ήταν περιτριγυρισμένη από διαμάχη. Η απόφαση της κατασκευής πάρθηκε το 2003 από τον Πατριάρχη Αλέξη τον Β'. Η κατασκευή άρχισε το Νοέμβριο του 2006 και η εκκλησία εγκαινιάστηκε το 2013, λίγο πριν από τις τοπικές εκλογές, στις οποίες ο Ρώσος Πατριάρχης Κύριλλος συμμετείχε. Η ενεργή συμμετοχή της Ρωσίας με τον ρωσόφωνο πληθυσμό μέσω της εκκλησίας δίνει στο Κρεμλίνο ένα βασικό ρόλο στη διαμόρφωση μίας κοσμοθεωρίας που μεταμορφώνει το έθνος και την εκκλησία σε εργαλεία επιρροής στην τοπική πολιτική της Εσθονίας (Winnerstig M., 59:2014).

1.3.4.2. Η παρουσία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Λετονία

Η Λετονική Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί μέρος του ρωσικού πολιτισμού στην Λετονία λόγω της ημιαυτόνομης θέσης της εντός της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας υπό τη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Μόσχας. Είναι η τρίτη μεγαλύτερη εκκλησία στη Λετονία, με περίπου 370.000 μέλη σε 121 ενορίες. Σύμφωνα με τον πολιτικό επιστήμονα Nils Muiznieks: «Η Ορθοδοξία στη Λετονία είναι ένα σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο και χρησιμεύει ως μέσο για τη Ρωσία να ασκήσει την ήπια ισχύ της» (Kudors A., 101:2013). Σύμφωνα με τον πολιτικό επιστήμονα του Πανεπιστημίου της Λετονίας, που ειδικεύεται στην σχέση Ρωσίας-Λετονίας, Kudors Andis: «Οι Ορθόδοξες αξίες μπορεί να είναι μια πηγή ήπιας ισχύος (για την Ρωσία). Τα τελευταία χρόνια, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έχει γίνει ένας ενεργός παράγοντας στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι η Λετονική Ορθόδοξη Εκκλησία θα επιτρέψει στον εαυτό της να χρησιμοποιείται ως μέσο για την υλοποίηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής σε όλες τις καταστάσεις». Ο Nils Muiznieks (πολιτικός επιστήμονας και επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα) επισημαίνει τρία σημαντικά γεγονότα στη Λετονία που σχετίζονται με την Ορθόδοξη Εκκλησία: την έκθεση της εικόνας Τikhvniη της Μητέρας του Θεού στη Ρίγα το 2004, την επίσκεψη του Πατριάρχη Μόσχας Αλέξιου του Β' στη Λετονία το 2006 και την τοποθέτηση του Πατριάρχη Αλέξανδρος, ως επικεφαλής της Λετονικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, στην επίσημη αντιπροσωπεία του προέδρου της Δημοκρατίας της Λετονίας για μια προεδρική επίσκεψη στη Ρωσία το 2010 (Kudors A., 101:2013).

Τον Μάιο του 2006, η επίσκεψη του Πατριάρχη Αλέξιου του Β' πραγματοποιήθηκε μετά από πρόσκληση του Λετονού προέδρου Βάιρα Βίκε-Φραιμπέργκα (Vaira Vike-Freiberga). Πριν από την επίσκεψη, ο επικεφαλής του Τμήματος της ρωσικής προεδρικής διοίκησης για τις διαπεριφερειακές και πολιτιστικές σχέσεις με τις ξένες χώρες, Μοντέστ Κολερόβ (Modest Kolerov), δήλωσε

---

4. Ο οργανισμός *Russkii Mir* (=Ρωσικός Κόσμος) είναι ένα ίδρυμα που δημιουργήθηκε από την ρωσική κυβέρνηση το 2007 υπό την εποπτεία του Vyacheslav Nikonov (πολιτικό επιστήμονα με στενούς δεσμούς με το Κρεμλίνο) που κύριως στόχος του οποίου είναι να καθιστά δημοφιλή την ρωσική γλώσσα και τον πολιτισμό στο εξωτερικό. Ο οργανισμός *Russkii Mir* απολαμβάνει οικονομική στήριξη από την κυβέρνηση, και ο αριθμός των ρωσικών κέντρων έχουν συσταθεί από αυτό αυξάνεται ραγδαία. Μέχρι το 2010, ο οργανισμός *Russkiy Mir* είχαν στήσει 50 ρωσικά κέντρα σε 29 χώρες (συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, Γερμανία, Κίνα, κλπ). Πηγή: Andis Kudors, 16 June 2010. σελ.4

5. Ο Διάλογος των Πολιτισμών είναι διεθνής Μη Κυβερνητική Οργάνωση με έδρα την Βιέννη με στόχο να ερευνά και να αναπτύσσει προτάσεις που καλύπτουν τις βασικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η διεθνής κοινότητα. Πηγή: (<http://doc-research.org/en/about-us/>)

ότι η Ρωσία θα αξιολογήσει την ατζέντα του Πατριάρχη για την επίσκεψή του στην Λετονία, δεδομένου ότι (η επίσκεψη αυτή) θα ορίσει τις προτεραιότητες της Λετονίας στις διμερείς σχέσεις της με την Ρωσία. Αυτό έδειξε ότι οι επισκέψεις του Πατριάρχη χρησιμοποιούνταν ως διπλωματικό εργαλείο για την υλοποίηση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Το πολιτικό κόμμα, για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ενωμένη Λετονία (ή αλλιώς FHRUL), με επικεφαλής την Τατιάνα Ζντάνοκα (Tatjana Ždanoka), οργάνωσε μια έκθεση το 2008, σχετικά με τους Ρώσους στη Λετονία, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Moscow House στην Ρίγα - ένα κτίριο που ανήκει στο Δημοτικό Συμβούλιο της Μόσχας (Winnerstig M., 96-98:2014).

Μέρος της έκθεσης ήταν αφιερωμένο στην ιστορία των *“Παλαιών Πιστών”*⁶ στην Ρίγα (Kudors A., 111-112:2013). Μια διακήρυξη από τη Δημοκρατία της Λετονίας το 1918 ενίσχυσε τη νομική θέση των *Παλαιών Πιστών*. *«Οι Παλαιοί Πιστοί είναι πιστοί στη Δημοκρατία της Λετονίας και εμπλουτίζουν την Ρίγα και την ανατολική επαρχία Latgale της Λετονίας με την μοναδική πολιτιστική θρησκευτική τους κληρονομιά»* (Winnerstig M., 96-98:2014). Η Τατιάνα Ζντάνοκα εξήγησε ότι ήθελε να οργανώσει μια έκθεση για να δείξει ότι οι Ρώσοι είναι ιθαγενείς στη Λετονία οι οποίοι έχουν συμβάλει σημαντικά στην διαμόρφωση του λετονικού πολιτισμού, των τεχνών και της επιστήμης. Τα κίνητρα του κόμματος FHRUL, στην υποστήριξη των Ορθοδόξων και *Παλαιών Πιστών* στη Λετονία σχετίζονται με τους ισχυρισμούς του κόμματος για μια αλλαγή στις γλωσσικές πολιτικές και την ιθαγένεια. Αυτοί οι ισχυρισμοί είναι σύμφωνοι με την πολιτική της Ρωσίας για τους συμπατριώτες που ζουν στο εξωτερικό (Winnerstig M., 96-98:2014).

1.3.5. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και οι χώρες του Καυκάσου

1.3.5.1. Η Ρωσία ως μεσολαβητής στην σύγκρουση Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν για την περιοχή Ναγκόρνο-Καραμπάχ

Ένα σημαντικό μέρος της διπλωματίας των ρωσικών θρησκευτικών ιδρυμάτων είναι αφιερωμένο στις διαδικασίες οικοδόμησης της ειρήνης. Τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στον τομέα αυτό μέχρι σήμερα έχουν επιτευχθεί από την ΡΟΕ, η οποία έπαιξε το ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ των Αρμενίων και των Αζέρων στη σύγκρουση τους για το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ (Curaovic A., 146:2012). Τον Νοέμβριο του 1993, ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος Β΄ κατάφερε να πείσει τον Καθολικό Πατριάρχη Βαζγκέν τον Α΄ και τον Σεΐχη Ul Islam Allahshukur Pashazadeh να έρθουν στη Μόσχα, και πιο συγκεκριμένα στο μοναστήρι του Αγίου Δανιήλ. Τον Μάιο του 2001, ο Ρώσος Πατριάρχης Αλέξιος ο Β΄ και ο Πασάς Zadeh υπέγραψαν κοινή δήλωση με την οποία καλούν τους πολιτικούς της Υπερκαυκασίας για την επίλυση της σύγκρουσης στο Καραμπάχ με ειρηνικά μέσα και ανακοίνωσαν νέες συνομιλίες ανάμεσα στην Αρμενική Αποστολική Εκκλησία και το Μουσουλμανικό Συμβούλιο του Καυκάσου (Curaovic A., 146:2012).

---

6. Οι *“Παλαιοί Πιστοί”*, είναι οπαδοί μιας παλαιότερης μορφής Ρωσικών Ορθόδοξων πεποιθήσεων, η οποία έφτασε στη Λετονία κατά το 17^ο αιώνα για να αποφύγει την καταπίεση που προκλήθηκε από το σχίσμα με την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας. Πηγή: Kudors A., 111-112:2013.

Η δράση της ΡΟΕ προσέφερε οφέλη για την ρωσική διπλωματία, καθώς ο Καθολικός Πατριάρχης Καρεκίν ο Β΄ ζήτησε από τον Ρώσο πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν την αύξηση των δραστηριοτήτων της Ρωσίας στην επίλυση της σύγκρουσης στο Καραμπάχ, η οποία θα εξασφάλισε ότι το Κρεμλίνο δεν θα υπόκεινται σε πιθανές κατηγορίες για τις παρεμβάσεις της στις σχέσεις Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν. Η δεύτερη τριμερής συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Μπακού στις 26 Απριλίου 2010 (Curanovic A., 146:2012).

1.3.5.2. Οι σχέσεις του Πατριαρχείου Μόσχας και της Γεωργιανής Ορθόδοξης Εκκλησίας – Η περίπτωση της Νότιας Οσσετίας και της Αμπχαζίας

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Γεωργίας είναι στενά δεμένη με την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία λόγω ιστορίας. Ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος Β΄ και ο Καθολικός Πατριάρχης Ηλείας ο Β΄ της Γεωργίας, είχαν καλές προσωπικές σχέσεις, και οι δύο εκκλησίες έχουν επανειλημμένα τονίσει τις φιλικές σχέσεις που έχουν μεταξύ τους. Το Πατριαρχείο Μόσχας εκτιμά την υποστήριξη του Καθολικού Πατριάρχη Ηλείας στην πολιτική που ακολουθεί το Πατριαρχείο Μόσχας στην Ουκρανία, στην Μολδαβία και στην Εσθονία (Rykhtik M. and Balashov Y., 3:2008). Ωστόσο, η γεωργιανή κυβέρνηση έχει πολλές φορές κατηγορήσει το Πατριαρχείο Μόσχας για τις παρεμβάσεις του σε περιοχές της Γεωργίας που υπάγονται στο δικό της Πατριαρχείο. Στην πραγματικότητα, η ΡΟΕ αρνήθηκε να επεκτείνει τη δικαιοδοσία της στο εδάφος της Νότιας Οσσετίας και της Αμπχαζίας, ακόμα και μετά την επίσημη αναγνώριση (από τη Ρωσία) της ανεξαρτησίας αυτών των δύο δημοκρατιών τον Σεπτέμβριο του 2008. Η ΡΟΕ ενδιαφέρεται περισσότερο για τη λήψη υποστήριξης του Καθολικού Πατριάρχη Ηλείας στις διαπραγματεύσεις του με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίο, σε ότι αφορά την προστασία των συμφερόντων του Πατριαρχείου Μόσχας στην Εσθονία, στην Μολδαβία και στην Ουκρανία. Αυτό υποδηλώνει ότι η ΡΟΕ μπορούν να αντέξει οικονομικά, ή επιτρέπεται να έχει, τη δική της εξωτερική πολιτική με βάση τα συμφέροντα της, που δεν συμπίπτουν πάντα με την επίσημη θέση του ρωσικού κράτους (Rykhtik M. and Balashov Y., 3:2008).

Η ΡΟΕ υποστηρίζει την ακεραιότητα των περιοχών που υπάγονται στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Γεωργίας, κυρίως για να διατηρηθεί η επιρροή της πρώτης, αλλά και για να έχει την Ορθόδοξη Εκκλησία της Γεωργίας στο πλευρό της, όταν πρόκειται για δύσκολες πολιτικές αντιπαραθέσεις, όπως για παράδειγμα τα θέματα που αφορούν τα θέματα Ορθοδοξίας στην Ουκρανία ή την ιδιοκτησία περιουσίας στην Εσθονία. Σε αντίθεση με το Κρεμλίνο, η ΡΟΕ (τουλάχιστον στα λόγια), δίνει προτεραιότητα στις καλές σχέσεις με τη Γεωργία παρά στις σχέσεις με την Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία. Την ίδια στιγμή, η ρωσική θρησκευτική διπλωματία περιστρέφεται γύρω από μια συντηρητική ατζέντα που έχει ένα γεωπολιτικό πλεονέκτημα. Το θέμα των ΛΟΑΤ (ή LGBT) στην προκείμενη περίπτωση χρησιμοποιείται ως άλλοθι για να απομακρύνει την Γεωργία από την επιρροή της Δύσης (Makarychev A., 2016).

Πολλοί Γεωργιανοί παρατηρητές υποψιάζονται ότι η ρωσική ηγεσία συνειδητά χειρίζεται τις "Ορθόδοξες αξίες" προς όφελος της ίδιας. Βεβαίως, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Γεωργίας είναι ένα αμφιλεγόμενο όργανο από μόνη της. Για παράδειγμα ο Γεωργιανός Πατριάρχης Ηλείας ο Β΄ επικρίνει την πολιτική της Ρωσίας στην Αμπχαζία

και την Νότια Οσετία, αλλά έχει πραγματοποιήσει επίσης συνάντηση με τους "Νυχτερινούς Λύκους" (ρωσική ομάδα μηχανόβιων που υποστηρίζεται από το Κρεμλίνο) (Amiranashvili Z., 2015). Το ερώτημα που τίθεται είναι «αν η ταύτιση των θέσεων της Γεωργιανής Ορθόδοξης Εκκλησίας και της Ρωσίας είναι προϊόν της ήπιας ισχύος της Ρωσίας ή απορρέει από την ιδεολογική σύγκλιση των δύο συγγενών Εκκλησιών». Οι Γεωργιανοί ιερείς προσφεύγουν σε Ρώσους πνευματικούς δασκάλους και να έχουν αντιγράψει πολλές διαδικασίες της ΡΟΕ, ενώ ο Πατριάρχης Ηλείας ο Β΄ έχει εγκωμιάσει τον Πούτιν ως: «πολύ σοφό (άνθρωπο) ο οποίος θα κάνει τα πάντα για να διασφαλίσει ότι η Ρωσία και η Γεωργία θα είναι αδέρφια και πάλι» (Mindiasvili B., 2013).

1.3.6. Οι σχέσεις της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας με τα κράτη της ΚΑΚ (πλήν των κρατών του Καυκάσου)

1.3.6.1. Η σύγκρουση του Πατριαρχείου Μόσχας και της ρωσικής κυβέρνησης με την κυβέρνηση του Βίκτορ Γιούσενκο στην Ουκρανία

Ο Πατριάρχης Μόσχας Κύριλλος σε ταξίδι του στην Ουκρανία τον Ιούλιο του 2009, τόνισε με μήνυμα την θρησκευτική ενότητα μεταξύ των δύο κρατών. Σύμφωνα με τον Πατριάρχη: «Θα προσευχόμαστε...για την άθραυστη πνευματική και εκκλησιαστική μας ενότητα» (Abdullaev N., 2009). Ο Κύριλλος, επιπλέον δήλωσε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ότι: «Δέν υπάρχει ιμπεριαλισμός εδώ, ούτε κυριαρχία πάνω στους άλλους. Υπάρχει σαφώς ένα ορθόδοξο δόγμα: ο Πατριάρχης είναι ο πατέρας όλων μας» (Bigg C., 2009). Οι παρατηρήσεις αυτές, ωστόσο λαμβάνονται υπ' όψην στην προσπάθεια της Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (δηλ. την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας του Πατριαρχείου Κιέβου) για να κερδίσει την αναγνώριση για την ανεξαρτησία της από την ΡΟΕ, μια διάσπαση που υποστηρίζεται από τους Ουκρανούς εθνικιστές και άλλους που επιδιώκουν να αποστασιοποιήσουν τη χώρα από την παραδοσιακή επιρροή της Ρωσίας (Olszański A.T., 2014). Επιπλέον, οι παρατηρήσεις του Πατριάρχη Μόσχας φαίνεται να προορίζονταν να αμφισβητήσουν την ουκρανική επιδίωξη να αποκτήσει στενότερους δεσμούς με την Δύση και το ΝΑΤΟ. Ο πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Ρωσία, Γουίλιαμ Μπέρνς (William Burns), αναμετέδωσε ότι ο Κύριλλος Μόσχας εξέφρασε την ανησυχία του για την ένταξη της Ουκρανίας στο ΝΑΤΟ, υποστηρίζοντας ότι μια τέτοια κίνηση θα μπορούσε να προκαλέσει μια διάσπαση του πληθυσμού της χώρας, και να δημιουργήσουν αναταραχές στην Ανατολική Ευρώπη (Burns J. W., 2008).

Στο πλαίσιο αυτό, οι παρατηρήσεις από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας του Πατριαρχείου Κιέβου, ο Πατριάρχης Φιλάρετος δήλωσε ότι η παρουσία του Πατριαρχείου Μόσχας στην Ουκρανία υπήρξε εργαλείο της πολιτικής του ρωσικού κράτους και ότι η επίσκεψη του Κυρίλλου είχε ως στόχο: «να προωθήσει ένα πολιτικό σχέδιο ενσωμάτωσης της Ουκρανίας στην Ρωσία, για την προώθηση της ενότητας υπό την ηγεσία του Κρεμλίνου, από την οποία η Ουκρανία, με την ευλογία του Θεού και τη θέληση των ανθρώπων, ξεφορτώθηκε το 1991» (russialist.org/28/07/2009). Καθώς η διαμάχη μαινόταν με "συμπλοκές και εξημμένα επιχειρήματα" μεταξύ διαδηλωτών υπέρ της Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Πατριαρχείου Κιέβου και των πιστών της ΡΟΕ, ο Κύριλλος Μόσχας βρήκε το χρόνο να επαναλάβει το καταδικαστέο θέμα συζήτησης του Κρεμλίνου σχετικά με τις ουκρανικές προσπάθειες "να διαψεύσουν την

ιστορία”, επιδιώκοντας διεθνή αναγνώριση του θέματος Holodomor (τον λιμό που εκδηλώθηκε την εποχή του Στάλιν που σκότωσε εκατομμύρια Ουκρανούς, ως έγκλημα γενοκτονίας) (Blitt R., 2011:437). Στον απόηχο του ταξιδιού του Κυρίλλου Μόσχας, ο (τότε) Ρώσος πρόεδρος Ντμίτρι Μεντβέντεφ γρήγορα έστειλε ένα οργανωμένο μήνυμα στον τότε πρόεδρο της Ουκρανίας Βίκτορ Γιούσενκο, στο οποίο, τον κατηγορήσε για φθορά των ρωσο-ουκρανικών σχέσεων μέσω της “πεισματικής” του θέλησης να εντάξει την Ουκρανία στο NATO (Korduban P., 2009), τον κριτίκαρε για “ιστορικό ρεβιζιονισμό” και αποδοκίμασε τις πολιτικές του (Donskis L., 87: 2011).

Επιπλέον, ο πρόεδρος Ντμίτρι Μεντβέντεφ τόνισε ότι θα πρέπει να δωθεί, ιδιαίτερα, προσοχή στις «βλαβερές πρακτικές παρέμβασης στις υποθέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας» της Ουκρανίας και ότι θεωρούνται δυσμενείς οι «συνθήκες που δημιουργήθηκαν τεχνητά στις παραμονές και κατά τη διάρκεια μιας πρόσφατης ποιμαντικής επίσκεψης στην Ουκρανία από τον Πατριάρχη Κύριλλο της Μόσχας και πασών των Ρωσιών» (Lozynskyj S. A., 2009). Τόνισε, επίσης, ότι λόγω της «αντι-ρωσικής θέσης των σημερινών ουκρανικών αρχών» η επιστολή του ανακοίνωσε την πρόθεσή του «να αναβάλει την αποστολή ενός νέου Ρώσου πρεσβευτή στην Ουκρανία», μέχρι ότου μια «νέα πολιτική ηγεσία» θα σηματοδοτούσε την ετοιμότητα «για την ανακατασκευή των σχέσεων μεταξύ των χωρών μας» (Marson J., 2009). Οι δηλώσεις αυτές αποδεικνύουν ότι οποιαδήποτε αντιληπτή κακομεταχείριση προς το Πατριαρχείο Μόσχας θα θεωρηθεί εξίσου προσβολή για την κοσμική κυβέρνηση της Ρωσίας. Το αποτέλεσμα ήταν, με τις εκλογές το Φεβρουαρίου του 2010, να προκύψει η ηγεσία Βίκτορ Γιανούκοβιτς που ήταν φίλα προσκείμενη στο Κρεμλίνο (Harding L., 2010). Κατά τη συνάντηση μεταξύ του Κυρίλλου Μόσχας και του Γιανούκοβιτς, ο Πατριάρχης ευχαρίστησε τον Γιανούκοβιτς για την προσοχή του στις ανάγκες της Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Πατριαρχείου Μόσχας (mospat.ru/en/23/11/2010/).

1.3.6.2. Η δημιουργία εξαρχάτου του Πατριαρχείου Μόσχας στην Λευκορωσία

Η Λευκορωσία η οποία βρίσκεται μεταξύ της Ρωσίας και κρατών-μελών του NATO, είναι υψίστης σημασίας στο σύστημα συλλογικής ασφάλειας που σχηματίζεται υπό την εποπτεία της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην μετα-σοβιετική περιοχή στο πλαίσιο της οργάνωσης της συνθήκης Τασκένδης⁷.

---

7. Ο Οργανισμός Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας είναι μια διακυβερνητική στρατιωτική συμμαχία που υπεγράφη στις 15 Μαΐου 1992. Το 1992, έξι μετα-σοβιετικά κράτη που ανήκουν στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητα κράτη – Ρωσία, Αρμενία, Καζακστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν, υπέγραψαν τη Συλλογική Συνθήκη Ασφαλείας (αναφέρεται επίσης ως «Σύμφωνο της Τασκένδης» ή «Συνθήκη της Τασκένδης»). Τρία άλλα μετα-σοβιετικά κράτη- το Αζερμπαϊτζάν, η Λευκορωσία και η Γεωργία, υπέγραψαν το επόμενο έτος. Η συνθήκη τέθηκε σε ισχύ το 1994. Πέντε χρόνια αργότερα, έξι από τα εννέα κράτη (πλύν του Αζερμπαϊτζάν, της Γεωργίας και του Ουζμπεκιστάν), συμφώνησαν να ανανεώσουν τη συνθήκη για πέντε ακόμη έτη, και το 2002 και τα έξι κράτη συμφώνησαν για τη δημιουργία του Οργανισμού Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας, ως μια στρατιωτική συμμαχία. Το Ουζμπεκιστάν επανασυνδέθηκε στο Οργανισμό Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας το 2006, αλλά αποσύρθηκε το 2012. Πηγή: Light Margot 219:2014.

Η ΡΟΕ είναι ο θεσμός ο οποίος προωθεί πιο ενεργά την “*αδελφότητα των ορθόδοξων Σλάβων*” στη χώρα, ο οποίος είναι ο λόγος που δραστηριοποιείται σημαντικά όσον αφορά τις σχέσεις της Ρωσίας με τη Λευκορωσία. Τον Ιανουάριο του 1990 με απόφαση της Ιεράς Συνόδου της ΡΟΕ, ένα εξαρχάτο (του Πατριαρχείου Μόσχας) δημιουργήθηκε στη Λευκορωσία (Curaoniv A., 151-154:2012). Η τοπική Εκκλησία απέκτησε έναν ορισμένο βαθμό ανεξαρτησίας στις εσωτερικές υποθέσεις (έχει τη δική της Ιερά Σύνοδο), αλλά μόνο εντός των ορίων που υποδεικνύεται από το Πατριαρχείο Μόσχας. Για παράδειγμα η Ιερά Σύνοδος της ΡΟΕ αποφασίζει, σχετικά με τη διοικητική διαίρεση του εξαρχάτου, την κατασκευή νέων μοναστηρίων και θεολογικών σχολών και ποιοι θα τοποθετούνται διευθυντές των σχολείων. Επίσης, εγκρίνει τις εκθέσεις από τις συνεδρίες της τοπικής Συνόδου. Η σημασία της εξαρχίας αυξήθηκε ακόμα περισσότερο όταν ο Αλεξάντερ Λουκασένκο ανέλαβε την εξουσία το 1994, ζητώντας τη σύμφιξη της συνεργασίας των κρατών του πρώην σοβιετικού χώρου, συμπεριλαμβανομένης της ένταξης της Λευκορωσίας και της Ρωσίας σε ένα πολιτικό οργανισμό (Curaoniv A., 151-154:2012).

1.4. Σχέσεις της ΡΟΕ με κράτη της Δύσης

1.4.1. Η επίσκεψη του Πατριάρχη Μόσχας και του Βλάντιμιρ Πούτιν στο Παρίσι. Η συνεισφορά των Ρώσων Ολιγαρχών στο κτίσιμο εκκλησιών στην Μ.Βρετανία. Η επιρροή τους στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Τον Μάρτιο του 2010, ο Μητροπολίτης Ιλαρίων ταξίδεψε στη Γαλλία, στο πλαίσιο της επίσημης αντιπροσωπείας του προέδρου Μεντβέντεφ. Το χρονοδιάγραμμα του Ιλαρίωνα ζητούσε: μια “*μεγάλη δεξίωση στο Δημοτικό Συμβούλιο*” με τον Δήμαρχο του Παρισιού για να συζητήσουν θέματα συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένης της κατασκευής μίας νέας Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, των εγκαινίων της έκθεσης που αφορά το μεσαιωνικό Κράτος των Ρως στο Λούβρο, και ένα επίσημο δείπνο που διοργάνωσε ο πρόεδρος Νικολά Σαρκοζί προς τιμήν του προέδρου Ντμίτρι Μεντβέντεβ (Blitt R., 77:2011). Ωστόσο το ενδιαφέρον της ρωσικής κυβέρνησης για κτίσιμο ρωσικών ορθόδοξων ναών και της προβολής του ρωσικού πολιτισμού δεν αφορά μόνο την Γαλλία αλλά και την Μεγάλη Βρετανία, μη διστάζοντας να χρησιμοποιήσει, την παρουσία Ρώσων ολιγαρχών (φίλα διακείμενοι με το Κρεμλίνο) που δραστηριοποιούνται στην Αγγλία για την επίτευξη του στόχου της (Van Herpen H. M., 159:2016).

Αυτός ο “*νέος μεσσιανισμός*” θεωρείται από το Κρεμλίνο ότι δεν αποτελεί καθήκον αποκλειστικά και μόνο της εκκλησίας. Θεωρείται μια “*πατριωτική προσπάθεια*” που συνδέει το Πατριαρχείο της Μόσχας, το Κρεμλίνο, τους εθνικούς και περιφερειακούς πολιτικούς, την ρωσική διασπορά στο εξωτερικό και τους ολιγάρχες οι οποίοι έχουν καλές σχέσεις με το Κρεμλίνο (Van Herpen H. M., 159:2016). Ο ρόλος των Ρώσων ολιγαρχών δεν θα πρέπει να υποτιμάται. Για παράδειγμα, η Σβετλάνα Μεντβέντεβα (σύζυγος του πρώην προέδρου Μεντβέντεφ), έπαιξε σημαντικό ρόλο στην προώθηση και στην αύξηση του κεφαλαίου της ρωσικής ελίτ για το κτίσιμο ρωσικών ορθόδοξων εκκλησιών στην Ευρώπη. Λέγεται ότι έχει εισέλθει στους κόλπους της εκκλησίας την δεκαετία του 1990, όταν γνώρισε τον Πατέρα Βλαντιμίρ Βολγκίν, έναν ιερέα από την Μόσχα. Ο Πατέρας Βλαντιμίρ Βολγκίν ήταν γνωστός για το ότι

έφερε στους κόλπους της εκκλησίας την Ιρίνα Αμπράμοβιτς (την δεύτερη σύζυγο του ολιγάρχη Ρομάν Αμπράμοβιτς, ιδιοκτήτη της ποδοσφαιρικής ομάδας Chelsea, που ζει στο Λονδίνο). Στην ιστοσελίδα της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Αγγλία θα μπορούσε κάποιος να διαβάσει για μια φημολογούμενη προσφορά από τον Ρομάν Αμπράμοβιτς για να οικοδομηθεί μια νέα Ρωσική Εκκλησία στο Λονδίνο σε περίπτωση που το Πατριαρχείο θα έχανε το καθεδρικό ναό του στο Λονδίνο από "σηματικούς". Η Σβετλάνα Μεντβέντεβα και η σύζυγος του Αμπράμοβιτς ήταν μόνο δύο από τις υψηλού επιπέδου επαφές της ΡΟΕ επί ευρωπαϊκού εδάφους (Van Herpen H. M., 159:2016).

1.4.2. Οι σχέσεις του Πατριαρχείου Μόσχας με το Βατικανό

Η Ρωμαιοκαθολική και η Ορθόδοξη εκκλησία διαχωρίστηκαν πριν (σχεδόν) χίλια χρόνια. Ωστόσο τον Φεβρουάριο του 2016, στο Διεθνές Αεροδρόμιο Χοσέ Μαρτί στην Αβάνα, ο επικεφαλής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας Πάπας Φραγκίσκος και ο επικεφαλής της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, Πατριάρχης Κύριλλος, συναντηθήκαν για δύο ώρες πριν από την κοινή δήλωση των 30 σημείων η οποία θα επικεντρωνόταν στο μέλλον του χριστιανισμού στην Ευρώπη, την κατάσταση των Χριστιανών στη Μέση Ανατολή, και την διχαστική ιστορία των δύο Εκκλησιών στην Ουκρανία (Standish R., Soloway B., 2016).

Σύμφωνα με τον ιστορικό και βοηθό συντάκτη του Foreign Policy, Benjamin Soloway και τον πολιτικό επιστήμονα, ειδικός σε θέματα Ρωσίας, Ουκρανίας και Κεντρικής Ασίας, Reid Standish: «η Κούβα επιλέχθηκε και από τις δύο Εκκλησίες διότι χρησιμεύει ως ουδέτερο έδαφος και για τις δύο, λόγω των "ισχυρών" Καθολικών δεσμών της και το σφιχτό δεσμό που διατηρούσε με τη Μόσχα κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου». Αλλά η χώρα, η οποία, πρόσφατα ανανέωσε τις σχέσεις με τις ΗΠΑ, χρησιμεύει επίσης ως ένα παράδειγμα του διευρυμένου ρόλου του Πάπα Φραγκίσκου στον τομέα της διεθνούς διπλωματίας (Squires N., 2015). Τόσο η Μόσχα όσο και η Ρώμη έχουν εκφράσει τις ανησυχίες τους για την κατάσταση των Χριστιανών που ζουν στο Ιράκ και τη Συρία. Όταν ανακοινώθηκε η συνάντηση μεταξύ του Πάπα Φραγκίσκου και του Πατριάρχη Κύριλλου, ο Μητροπολίτης Ιλαρίων (επικεφαλής της εξωτερικής πολιτικής της ΡΟΕ) δήλωσε στους δημοσιογράφους ότι: «η κατάσταση στη Μέση Ανατολή, στη βόρεια και κεντρική Αφρική, και άλλες περιοχές όπου οι εξτρεμιστές διαπράττουν μια γενοκτονία κατά των Χριστιανών, απαιτεί άμεση δράση και μια ακόμη στενότερη συνεργασία μεταξύ των χριστιανικών εκκλησιών» (Day M., 2016).

Το εάν οι Χριστιανοί στην περιοχή αντιμετωπίζουν γενοκτονία ή όχι, είναι ένα θέμα διαφωνίας στους κύκλους της πολιτικής, από τη Βαγδάτη μέχρι την Ουάσιγκτον. Ωστόσο τόσο η Καθολική όσο και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία συμφώνησαν σχετικά με το θέμα αυτό. Σύμφωνα με την Open Doors USA (μια οργάνωση υπεράσπισης των χριστιανών), 7.100 χριστιανοί σκοτώθηκαν το 2015 για "λόγους πίστεως", στη Μέση Ανατολή και την Βόρεια Αφρική - 3.000 περισσότεροι από ό,τι το προηγούμενο έτος (Standish R., Soloway B., 2016). Ωστόσο, η Μόσχα και τη Ρώμη δεν ήρθαν σε σύγκρουση σε ότι αφορά τα πολιτικά δρώμενα στην περιοχή. Η ΡΟΕ υποστήριξε την ρωσική στρατιωτική εκστρατεία στη Συρία. Όπως δήλωσε ο πρώην πρόεδρος του Συνοδικού Τμήματος για τη συνεργασία της Εκκλησίας και Κοινωνίας του Πατριαρχείου Μόσχας, Βσεβολόντ Τσαπλίν: «Ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας είναι μια ιερή μάχη και σήμερα

η χώρα μας είναι ίσως η πιο ενεργή δύναμη στον κόσμο που αγωνίζεται γι'αυτό». Το Βατικανό έχει διαφορετική άποψη. Ο Πάπας Φραγκίσκος απηύθυνε έκκληση για μια ειρηνική λύση στις συγκρούσεις στο Ιράκ και τη Συρία και τόνισε ότι: «*Η διεθνής κοινότητα φαίνεται να αδυνατεί να βρεί κατάλληλες λύσεις, ενώ οι έμποροι όπλων συνεχίζουν να επιτύγχάνουν τα συμφέροντά τους*» (Naab K., 2015).

Ωστόσο, ο διάλογος μεταξύ των δύο Εκκλησιών δεν είχε σαν στόχο, αποκλειστικά και μόνο, στην έναρξη ενός νέου κύκλου συνεργασίας για την προστασία των χριστιανών στη Μέση Ανατολή, αλλά αποσκοπούσε, επίσης, στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων των μακροχρόνιων εντάσεων μεταξύ των δύο Εκκλησιών στην Ουκρανία, μια περιοχή όπου επικαλύπτεται με πολιτικές και θρησκευτικές διαφορές. Η ΡΟΕ θεωρεί την Ουκρανία ως μία σημαντική Ορθόδοξη βάση: Η χώρα κατέχει σχεδόν το ήμισυ των μοναστηριών και των ενοριών της ΡΟΕ, και είναι ένα κρίσιμο πεδίο μάχης για τη διατήρηση και την αυξανόμενη επιρροή της Μόσχας εκτός Ρωσίας (Standish R., Soloway B., 2016). Οι σχέσεις Ουκρανίας – Ρωσίας περιπλέκθηκαν από τον εν εξελίξει πόλεμο: η εγγύτητα του Κυρίλλου με το Κρεμλίνο έχει μειώσει την επιρροή της ΡΟΕ στην Ουκρανία. Στον απόηχο της επανάστασης του αντιδραστικού κινήματος Μαϊντάν, ένας μεγάλος αριθμός των Ουκρανών που ακολουθούσαν την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, άλλαξαν και ακολούθησαν την Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία του Πατριαρχείου Κιέβου (η οποία είναι ανεξάρτητη - δεν είναι ανήκει ούτε στην ρωσική αρμοδιότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας αλλά ούτε στο Βατικανό) (Standish R., Soloway B., 2016). Η Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία του Πατριαρχείου Κιέβου, έπαιξε ρόλο στην υποστήριξη των διαδηλώσεων που ανέτρεψαν τον πρώην πρόεδρο της Ουκρανίας Βίκτορ Γιανουκόβιτς, τον Φεβρουάριο του 2014. Η σύγκρουση Πατριαρχείου Μόσχας και Βατικανού αφορούσε εξίσου τους ελληνόρυθμους καθολικούς. Η ΡΟΕ κατηγορήσε την Καθολική Εκκλησία για κλοπή των πιστών τους - διότι: «*οι ναοί που κτίστηκαν από τους ίδιους τους ορθόδοξους, πέρασαν στην δικαιοδοσία των καθολικών*» (Standish R., Soloway B., 2016).

Την διαφορά ανάμεσα στο Πατριαρχείο Μόσχας και το Βατικανό που αφορά τους ελληνόρυθμους καθολικούς – ο Μητροπολίτης Βολοκολάμσκ, Ιλαρίων Αλφέγιεφ (πρόεδρος του τμήματος της ΡΟΕ των εξωτερικών σχέσεων), τον Φεβρουάριο του 2016, την αποκάλυψε: «*μια πληγή που αιμορραγεί (η οποία) ποτέ δεν επούλωνεται και αποτρέπει την πλήρη εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο Εκκλησιών*» (Naab K., 2016). Ο Κύριλλος είχε την ελπίδα ότι η συνάντηση με τον Πάπα Φραγκίσκο θα του έδινε την ευκαιρία να διεκδικήσει την επιρροή της ΡΟΕ στο Ορθόδοξο Χριστιανικό κόσμο στην Πανορθόδοξη Σύνοδο τον Ιουνίου του 2016 στην Κρήτη⁸, η οποία θα ήταν η πρώτη συνάντηση μεταξύ των διαφόρων Ορθόδοξων Εκκλησιών εδώ και πάνω από 1.000 χρόνια. Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως είναι «*πρώτη μεταξύ ίσων*» στην Ορθοδοξία, παρότι δύο τρίτα (περίπου) των ορθοδόξων χριστιανών είναι Ρώσοι Ορθόδοξοι (Rawson K., 2016).

---

8. Ωστόσο η ΡΟΕ ήταν απύουσα από την Πανορθόδοξη Σύνοδο τον Ιουνίου του 2016 στην Κρήτη. Σύμφωνα με Ρώσους εμπειρογνώμονες «το γεγονός αυτό θα είχε έχει ως στόχο την ενίσχυση της Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, ο οποίος είναι υπό την επιρροή των ΗΠΑ». Πηγή: Zakvasin A. 2016.

1.5. Σχέσεις με κράτη Μέσης Ανατολής - Ορθοδοξία και Ισλάμ

1.5.1. Η παρουσία της ΡΟΕ στην Μέση Ανατολή και η Προώθηση της ρωσικής ήπιας ισχύος στη Μέση Ανατολή

Στην μετα-σοβιετική εποχή, το Κρεμλίνο και η ΡΟΕ εργάζονται από κοινού για να προωθήσουν μια θρησκευτική αναβίωση επηρεάζοντας την ρωσική κοινωνικο-πολιτική δυναμική καθώς και τις εξωτερικές σχέσεις. Αυτό έχει οδηγήσει στην αναζωογόνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της αυτοκρατορικής Ρωσίας ως "ο προστάτης των Ορθόδοξων Χριστιανών στη Μέση Ανατολή". Τα τελευταία χρόνια (την περίοδο Πούτιν), η Μόσχα έχει καταβάλει αυξημένη προσοχή σε αυτές τις κοινότητες με τον ισχυρισμό ότι έχει ένα προστατευτικό ρόλο (mospat.ru/en/09/02/2012). Από την εκλογή του Βλαντιμίρ Πούτιν τον Μάιο του 2012, η υποστήριξη των χριστιανικών κοινοτήτων έχει καταστεί πυλώνας της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Για να εξυπηρετήσει το σκοπό αυτό, η Ρωσία έχει βασιστεί σε ιδρύματα ιστορικά και επιρροής, των οποίων ο ρόλος έχουν αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Η αναβίωση της Ορθόδοξης Αυτοκρατορικής Εταιρείας Παλαιστίνης (IPPO ή IOPS)⁹ (που ιδρύθηκε το 1882), ήταν στον πυρήνα αυτής της πρωτοβουλίας (El Ghoul B., 96:2015). Από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, στην IPPO έχει δοθεί μια νέα ώθηση, ειδικά υπό την ηγεσία του προέδρου της, του (πρώην) πρωθυπουργού της Sergei Stepashin, ο οποίος ανέλαβε το 2007. Η διάδοση της ρωσικής γλώσσας και του πολιτισμού, καθώς και η προώθηση της Ορθόδοξης πίστης βρίσκονταν στο επίκεντρο των ανησυχιών του (Khadder K. and Zirroni M., 2011).

Επιπλέον, έχει ξεκινήσει το κτίσιμο πολιτιστικών έργων σε πόλεις με υψηλή συμβολική και θρησκευτική αξία. Για παράδειγμα, στις 18 Ιανουαρίου του 2011, ένα ρωσικό μουσείο και ένα πάρκο, εγκαινιάστηκαν από τον (τότε) Ρώσο πρόεδρο Ντμίτρι Μεντβέντεφ και τον Παλαιστίνιο πρόεδρο Μαχμούντ Αμπάς στην Ιεριχώ (Khadder K. and Zirroni M., 2011). Στις 26 Ιουνίου του 2012, ο πρόεδρος Βλάντιμιρ Πούτιν και ο Μαχμούντ Αμπάς άνοιξαν ένα ρωσικό Κέντρο για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό χτισμένο σε δύο οικόπεδα που είχαν παραχωρηθεί από την Παλαιστινιακή Αρχή. Με την ευκαιρία αυτή, ο Ρώσος πρόεδρος δήλωσε: «Η Βηθλεέμ, μία πολύ γνωστή και σεβαστή πόλη σε όλο τον κόσμο, όπου ο Ιησούς Χριστός γεννήθηκε, χαιρετίζει σήμερα ένα ρωσικό κέντρο για την επιστήμη και τον πολιτισμό. [Το ρωσικό Κέντρο για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό] ενσαρκώνει τη διαδοχή των πνευματικών και ανθρώπινων δεσμών που συνδέουν τη Ρωσία και την Αγία Γη για αιώνες, και καταδεικνύει τις προνομιακές σχέσεις μεταξύ των δύο λαών μας» (en.kremlin.ru/26/06/2012).

---

9. Ορθόδοξη Αυτοκρατορική Εταιρεία Παλαιστίνης (ή IOPS=International Orthodox Palestine Society ή IPPO από το ρωσικό Императорское православное палестинское общество) αποτελεί την παλαιότερη ρωσική επιστημονική και ανθρωπιστική οργάνωση, νόμιμοι στόχοι της οποίας είναι η υποστήριξη της Ορθοδοξίας στην Παλαιστίνη, τη Συρία και το Λίβανο, να προωθήσει και να διευκολύνει το προσκύνημα των χριστιανών ορθόδοξων πιστών στους Αγίους Τόπους, να ενισχύσει την πνευματική επιρροή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και την επιστημονική και ανθρωπιστική συνεργασία με τους λαούς της Μέσης Ανατολής. Επίσης Ανάμεσα στα πιο σημαντικά καθήκοντα της IOPS, υπό την διεύθυνση του Sergey Stepashin, είναι η ανάκτηση της περιουσίας και της γης. Ιδρύθηκε στις 21 Μαΐου του 1882, σταμάτησε το 1917 με διάταγμα του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου Γ' και αναβίωσε το 1992 με πρωτοβουλία των κρατικών αρχών. Πηγές: <http://www.patriarchia.ru/db/text/77177.html>, El Ghoul B., 96:2015, Curanovic A., 202-203:2013. και ippo-jerusalem.info/english.html

Στις 3 Σεπτεμβρίου 2014, η ΙΡΡΟ άνοιξε ένα υποκατάστημα στο Ορθόδοξο Κέντρο της Ναζαρέτ. Έξω από το Ισραήλ και τα παλαιστινιακά εδάφη, ο πρόεδρος Πούτιν συμμετείχε στα εγκαίνια ενός προσκυνητικού οίκου σε οικόπεδο που δώρισε ο βασιλιάς της Ιορδανίας Αμπντάλα ο Β΄ το 2006, κοντά στο αρχαιολογικό και θρησκευτικό χώρο της Al-Maghtas (ή αλλιώς Βηθανία) όπου ο Ιωάννης ο Βαπτιστής, βάφτισε τον Ιησού από τη Ναζαρέτ. Επιπλέον, ο πρόεδρος της ΙΡΡΟ ανακοίνωσε την έναρξη ενός ρωσικού σχολείου στη Δαμασκό κατά τη διάρκεια μιας ακαδημαϊκής συζήτησης στη Μόσχα στις 11 Νοεμβρίου 2014 (Moussa B., Eyon M., 2014). Το Κρεμλίνο έχει επίσης αξιοποιήσει το δίκτυο των επιστημονικών και πολιτιστικών κέντρων, το οποίο ενισχύθηκε το 2008 με τη δημιουργία της Rossotrudnichestvo (=Ομοσπονδιακή Υπηρεσία για την Κ.Α.Κ., των συμπατριωτών Ρώσων που ζουν στο εξωτερικό, και της Διεθνούς Ανθρωπιστικής Συνεργασίας), στόχος της οποίας είναι η προώθηση της ρωσικής ήπιας ισχύος στο εξωτερικό (El Ghoul B., 97: 2015).

1.5.2. Η διπλωματία της ΡΟΕ στην Μέση Ανατολή

Ο Πατριάρχης Κύριλλος της Μόσχας και πασών των Ρωσιών από το Φεβρουάριο του 2009, έχει χρησιμοποιήσει την υπεράσπιση της Ανατολικού Χριστιανισμού ως εργαλείο για να επιρρεάσει τα πολιτικά γεγονότα στην Μέση Ανατολή και για να εδραιώσει την ρωσική επιρροή σε παγκόσμια κλίμακα. Ο Πατριάρχης Κύριλλος ταξίδεψε πολλές φορές στη Μέση Ανατολή (στην Αίγυπτο τον Απρίλιο του 2010, στη Συρία και το Λίβανο, το Νοέμβριο του 2011). Στη Δαμασκό, συναντήθηκε με τον πρόεδρο Μπασάρ αλ-Άσαντ και τον ευχαρίστησε για την "προστασία" των χριστιανικών κοινοτήτων (El Ghoul B., 97:2015). Για την υποστήριξη αυτών των πρωτοβουλιών στο εξωτερικό, η Μόσχα χτίζει μια ενεργή πολιτική φιλοξενώντας χριστιανούς θρησκευτικούς αξιωματούχους της Μέσης Ανατολής, όπως τον Πατριάρχη του Λιβάνου της Μαρωνιτικής Καθολικής Εκκλησίας, Bechara al-Rai, το Φεβρουάριο του 2013, και τον Μητροπολίτη Γεώργιο του Χομς, απεσταλμένο του Πατριάρχη Αντιοχείας και Πάσης Ανατολής, Ιωάννη Ι΄, τον Μάρτιο του 2013 (El Ghoul B., 97: 2015).

Στο πλαίσιο της επιρροής που θέλει να ασκήσει το Πατριαρχείο Μόσχας στα πολιτικά γεγονότα της Μέσης Ανατολής, το Τμήμα Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων (ΤΕΕΣ) της ΡΟΕ παίζει καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη αυτή. Ο πρόεδρος του ΤΕΕΣ, Μητροπολίτης Βολοκολάμσκ, Ιλαρίων Αλφέγιεφ, προσωποποιεί αυτή τη νέα θρησκευτική διπλωματία παρέχοντας πολυάριθμες ομιλίες σε διεθνείς οργανισμούς, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα σε όλο τον κόσμο. Μετά τις θανατηφόρες ταραχές στην Imbaba (μια γειτονιά στα δυτικά του Καΐρου και της Γκίζας) τον Μάη του 2011, κατά την οποία κήκαν κοπτικές εκκλησίες, ο Μητροπολίτης Ιλαρίων επέμεινε ότι υπήρξε μια ολοένα «αυξανόμενη κλιμάκωση της "χριστιανοφοβίας" στις χώρες της Μέσης Ανατολής» (mospat.ru/05/09/2011), (mospat.ru/en/30/05/2011). Επιπλέον, τον Νοέμβριο του 2013, περιέγραψε τις θηριωδίες εναντίον των χριστιανικών κοινοτήτων ως "γενοκτονία", υποστηρίζοντας ότι η Μέση Ανατολή είχε μετατραπεί σε ένα επικίνδυνο "φυτώριο διωγμών" (Metropolitan Hilarion/21/11/2013). Ο Πατριάρχης Κύριλλος τόνισε τους κινδύνους μετά τις εκδίξεις των Χριστιανών από τη γη τους, περιγράφοντας την κατάσταση ως "πολιτισμική καταστροφή". Το μήνυμά του δεν απευθύνθηκε μόνο στους Ορθόδοξους Χριστιανούς, αλλά και στους Καθολικούς (White H., 2013).

Η ΡΟΕ έχει ξεκινήσει μια σειρά τόσο από συμβολικές όσο και επιχειρησιακές πρωτοβουλίες στην περιοχή για να δείξει την υποστήριξή της προς τις χριστιανικές κοινότητες. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του Πατριάρχη Κύριλλου στο Πανεπιστήμιο του Balamand (ένα ιδιωτικό πανεπιστήμιο του Λιβάνου που συνδέεται με την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αντιοχείας), δώρισε 50.000 δολάρια για να Θεολογικό Ινστιτούτο του πανεπιστημίου (Hadid D., 2013). Τον Αύγουστο του 2013 παρέδωσε πάνω από \$1,3 εκατ. στον Πατριάρχη Αντιοχείας για να βοηθήσει τους ανθρώπους που επλήγησαν από τις στρατιωτικές εχθροπραξίες στη Συρία (pravoslavie.ru/09/08/2013). Επιπλέον, η ανθρωπιστική βοήθεια είχε προσφερθεί και στους χριστιανούς της Συρίας από την ΙΡΡΟ. Εκτός από την πρακτική, υλική και την οικονομική βοήθεια, συμβολικές πρωτοβουλίες είχαν αναληφθεί εξίσου για να τονίσουν την ρωσική παρουσία στην περιοχή όπως η κατασκευή ενός γιγαντιαίου αγάλματος του Ιησού Χριστού το οποίο ανεγέρθηκε και εγκαινιάστηκε τον Οκτώβριο του 2013 στην κορυφή του βουνού Χερουβείμ στη συριακή πόλη της Σεντνάγια. Το έργο αυτό πραγματοποιήθηκε από την Θεολογική Ακαδημία της Μόσχας και χρηματοδοτήθηκε από το ρωσικό Ίδρυμα του Αγίου Παύλου και Αγίου Γεωργίου¹⁰ στο Λονδίνο. Το Μοναστήρι της Σεντνάγια, που χτίστηκε το 530 μ.Χ., είναι ένας σημαντικός τόπος προσκυνήματος στη Μέση Ανατολή (Hadid D., 2013).

1.5.3. Η ΡΟΕ παίρνει θέση για τις χριστιανικές μειονότητες στην Μέση Ανατολή

Η Ρωσία δεν είναι φαινομενικά διατεθειμένη να περιοριστεί αποκλειστικά και μόνο στην προστασία των Ορθοδόξων Χριστιανών. Η Μόσχα έχει ευρύτερες φιλοδοξίες που καλύπτουν το σύνολο των χριστιανικών κοινοτήτων στη Μέση Ανατολή. Για το σκοπό αυτό, η πολιτική της Ρωσίας βασίζεται σε διάφορους πυλώνες. Κατ' αρχάς, η Μόσχα καταγγέλλει με συνέπεια την ελλειπή συμμετοχή των ευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά την προστασία των χριστιανικών κοινοτήτων (Dr. Yakovenko A., 2014). Θεωρεί ότι το ζήτημα της "χριστιανοφοβίας" σε χώρες όπου οι χριστιανοί είναι η μειοψηφία, δεν αντιμετωπίζονται με την δέουσα σημασία εν σύγκριση με την προσοχή που δίνεται σε άλλες μειονότητες στην κάθε ήπειρο (κυρίως Βόρεια Αφρική και Μέση Ανατολή). Ο Μητροπολίτης Ιλαρίων, σε δήλωσή τον Μάιο 2011, κατηγόρησε τις δυτικές χώρες ότι: «δεν ενδιαφέρονται για τους χριστιανούς της Αιγύπτου, παρ'ότι τα κρούσματα βίας εναντίον τους, αυξάνονται» (Heneghan T., 2011). Η Ρωσία, επίσης, υποστηρίζει ότι οι εντάσεις στη Μέση Ανατολή είναι η αντανάκλαση της πάλης μεταξύ των παγκόσμιων δυνάμεων που αγωνίζονται για την πολιτική και οικονομική επιρροή και όχι η σύγκρουση των τοπικών συγκρούσεων μεταξύ κυβερνήσεων και πολιτών. (Metropolitan Hilarion/21/11/2013).

---

10. Το Ίδρυμα του Αγίου Παύλου και του Αγίου Γεωργίου, είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, και διευθύνεται από τον ρώσο-σύριο Al-Ghadban. Το ίδρυμα στο παρελθόν ονομάζονταν "Ίδρυμα Gavrilov", από τον Ρώσο επιχειρηματία, Yuri Gavrilov. Η έδρα του ιδρύματος βρίσκεται στο Λονδίνο. Πηγές: <http://www.denverpost.com/2013/11/02/in-midst-of-syrian-war-giant-jesus-statue-raises/> και <http://www.companydb.co.uk/co/04796180/st-paul-st-george-foundation>

Ο δεύτερος πυλώνας αυτής της νέας διπλωματίας αποτελείται από την αυτοπαρουσίαση της Ρωσίας ως του μοναδικού και αληθινού προστάτη της Ανατολικής Χριστιανοσύνης. Στις 16 Οκτωβρίου 2013, το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών δημοσίευσε μια επιστολή υπογεγραμμένη από 50.000 Σύριους Χριστιανούς που δείχνουν ότι βλέπουν «τη Ρωσία ως τον εγγυητή της ειρήνης και της σταθερότητας» (Kobzev A., 2013). Η Ρωσία, έτσι, γεμίζει το κενό που άφησαν οι (δυτικές) δυνάμεις οι οποίες εγκατέλειψαν τον παραδοσιακό τους ρόλο ως προστάτιδες των χριστιανών (και πιο συγκεκριμένα η Γαλλία) αξιοποιώντας, ταυτόχρονα, τα αντι-αμερικανικά αισθήματα στην περιοχή (El Ghoul B., 10:2015). Το Συμβούλιο των Επισκόπων της Ορθόδοξου Εκκλησίας που πραγματοποιήθηκε από 2 έως τις 5 Φεβρουάριου του 2013 ανοιχτά επαναβεβαίωσε ότι: «Η προστασία της χριστιανικής παρουσίας στην περιοχή, καθώς και η υπεράσπιση των χριστιανικών δικαιωμάτων και ελευθεριών παραμένει ένας σημαντικός άξονας της εξωτερικής πολιτικής του Πατριάρχη Μόσχας». Ως εκ τούτου, η Ρωσία προωθεί την εμπειρία της και την τεχνογνωσία της στην διαθρησκευτική διαχείριση στο πλαίσιο της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο να αναλάβει αυτή το διαμεσολαβητικό ρόλο, και καλεί τη διεθνή κοινότητα να δημιουργήσει ένα πλαίσιο για την προστασία των Χριστιανών (Eibner J., 10:2015).

1.5.4. Θρησκευτική διπλωματία και τα Ρωσικά συμφέροντα στην Μέση Ανατολή

Η αναβίωση αυτής της θρησκευτικής διπλωματίας είναι σαφώς ένα πλεονέκτημα για τη Ρωσία στην ενίσχυση της επιρροής της στη Μέση Ανατολή, δεδομένου ότι η Μόσχα έχει μεγάλα οικονομικά συμφέροντα στην περιοχή. Ενεργειακές προκλήσεις είναι ζωτικής σημασίας για τη Ρωσία. Ρωσικές εταιρείες πετρελαίου και φυσικού αερίου, όπως η Gazprom, η Rosneft και η Soyuzneftegaz – οι οποίες χρηματοδοτούν σχέδια στους Αγίους Τόπους - εμπλέκονται σε διάφορες πρωτοβουλίες (όπως π.χ. στην κατασκευή αγωγών για τη μεταφορά φυσικού αερίου μέσω της Συρίας και την εξερεύνηση των κοιτασμάτων φυσικού αερίου στα ανοικτά των ακτών της Συρίας, του Λιβάνου, της Κύπρου, του Ισραήλ και των παλαιστινιακών εδαφών). Η θρησκευτική διπλωματία που ασκεί το Πατριαρχείο Μόσχας βοηθά την Μόσχα να έχει στο νού της πιθανές ανταγωνιστικές διαδρομές για τους αγωγούς φυσικού αερίου στην Μέση Ανατολή (Husari R., 2013), (Chang C., 2015). Για να παρακάμψει τις κυρώσεις της Δύσης, η Μόσχα έχει συμφέρον να επιβεβαιώσει την παρουσία της στην περιοχή για να ανακατευθύνει μέρος των εξαγωγών φυσικού αερίου της Μέσης ανατολής, προς την Ευρώπη. Επιπλέον, η Rosatom (η ρωσική κρατική εταιρεία πυρηνικής ενέργειας), αναπτύσσει δύο νέους αντιδραστήρες στο εργοστάσιο Μπουσέρ του Ιράν, όπου ένας αντιδραστήρας έχει ήδη κατασκευαστεί από τη Ρωσία και είναι σε λειτουργία (Thoburn H., 2015).

Η Μόσχα ενθαρρύνει τον διάλογο με το σιιτικό Ισλάμ. Οι Ιρανοί κληρικοί είναι προνομιούχοι συνομιλητές της Ρωσίας. Η ιεραρχική δομή του Σιιτισμού καθιστά τη Ρωσία σε μια περίοδο κατά την οποία η απειλή του ισλαμικού εξτρεμισμού και της τρομοκρατίας, ιδίως από τους Τσετσένους τζιχαντιστές, εξακολουθεί να αποτελεί προτεραιότητα για τη Μόσχα. Δεδομένου ότι η πλειοψηφία των μουσουλμάνων της Ρωσικής Ομοσπονδίας είναι σουνίτες μουσουλμάνοι, υπάρχει ανάγκη να οικοδομήσει μια συμμαχία με τους σιίτες για να ισορροπήσει την σουνιτική επιρροή, επικεφαλής της

οποίας είναι η Σαουδική Αραβία (Solomon L., 2013). Η Σαουδική Αραβία θεωρείται υποκινητής των Σουνιτών εξτρεμιστών στην περιοχή. Επιπλέον, αρνείται να μειώσει την παραγωγή πετρελαίου που ωθεί προς τα κάτω τις τιμές του πετρελαίου και βλάπτει την οικονομία της Ρωσίας. Η πρόσφατη απόφαση της Μόσχας να επαναλάβει τις προμήθειες όπλων με την πώληση αντιαεροπορικών πυραύλων S-300 στην Τεχεράνη είναι σύμφωνη με αυτή την πολιτική. Οι πύραυλοι είχαν παραγγελθεί το 2007, αλλά η Ρωσία διέκοψε την πώληση λόγω της διεθνούς πίεσης (The Economist/18/04/2015).

Από την άποψη του Κρεμλίνου, η συνεργασία του Πατριαρχείου Μόσχας με τους Ιρανούς είναι καίριας σημασίας. Οι τακτικές επαφές φανερώνουν την ικανότητα του Τμήματος των Εξωτερικών Σχέσεων της ΡΟΕ, η οποία, όπως συχνά ο Σεργκέι Λαβρόφ το θέτει: «δρα πιο αποτελεσματικά από τους κοσμικούς διπλωμάτες». Ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος ο Β΄, συναντήθηκε στη Μόσχα τρεις φορές με τους πιο σημαντικούς πολιτικούς του ιρανικού κράτους: στις 12 Μαρτίου 2001 με τον πρόεδρο Μοχάμεντ Χαταμί, τον Νοέμβριο του 2005 με αντιπροσωπεία της Mejlis (δηλ. του ιρανικού κοινοβουλίου) και ένα μήνα αργότερα με εκπροσώπους της Συμβουλευτικής Ισλαμικής Συνέλευσης του Ιράν (Curanovic A., 206:2012). Το πιο σημαντικό αποτέλεσμα της συνεργασίας ανάμεσα στην Μόσχα και την Τεχεράνη είναι η αρμοδιότητα της Επιτροπής Ισλάμ-Ορθοδοξίας, η οποία δημιουργήθηκε το 1997. Η πρώτη συνεδρίαση έλαβε χώρα κατά το ίδιο έτος στην Τεχεράνη, και στη συνέχεια αυτές οργανώθηκαν εκ περιτροπής στις πρωτεύουσες της Ρωσίας και του Ιράν (1999, 2001, 2004, 2006, 2008, 2010). Κάθε χρόνο που υλοποιούνταν οι συνεδριάσεις, οι συνομιλίες μεταξύ των κληρικών είτε θα προηγούνταν ή θα συμπληρώνονταν από τις συνομιλίες μεταξύ των πολιτικών. Για παράδειγμα, το 1999 η ιρανική αντιπροσωπεία συναντήθηκε επίσης με τον υπουργό Εξωτερικών, Ιγκόρ Ιβανόφ, και το 2004, ο Σεργκέι Λαβρόφ πέταξε στην Τεχεράνη (με την ευκαιρία της επίσημης επίσκεψης του, ο υπουργός επισκέφθηκε, επίσης, την Μητρόπολη του Αγίου Νικολάου) (Curanovic A., 206:2012).

Δύο χρόνια αργότερα, προηγήθηκαν οι διαβουλεύσεις της Επιτροπής από τις συνομιλίες στη Μόσχα για τη θέσπιση μιας κοινής επιχείρησης για την ατομική ενέργεια, και τον Δεκέμβριο του 2007 το ΤΕΕΣ της ΡΟΕ έπεισε μια αντιπροσωπεία του Οργανισμού Ιρανικού Πολιτισμού και Ισλαμικών Σχέσεων να υποστηρίξουν την πρωτοβουλία του Σεργκέι Λαβρόφ για την δημιουργία ενός συμβουλευτικού οργάνου υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, με τη μορφή ενός θρησκευτικού συμβουλίου. Είναι πολύ πιθανό ότι σε πολλές περιπτώσεις η Επιτροπή βοήθησε να αναπτύξει μια κοινή θέση για το Ιράν και τη Ρωσία στη διεθνή σκηνή (Curanovic A., 206:2012). Και τα δύο κράτη διακηρύσσουν την ανάγκη να εξισορροπήσουν την κυριαρχία των ΗΠΑ με τη συνεργασία των νέων κέντρων εξουσίας: την Μόσχα, την Τεχεράνη, το Πεκίνο και το Δελχί. Κάθε μία από αυτές τις κυβερνήσεις αποδίδει μεγάλη σημασία στο “*Διάλογο των Πολιτισμών*” - μια πρωτοβουλία του προέδρου Μοχάμεντ Χαταμί. Η Μόσχα και η Τεχεράνη συμμετέχουν επίσης στις εργασίες της ομάδας των Ηνωμένων Εθνών, την Συμμαχία των Πολιτισμών (το Ιράν εκπροσωπείται από τον Μοχάμεντ Χαταμί, και η Ρωσία, μαζί με όλα τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, από τον καθηγητή Vitaly Naumkin) (Curanovic A., 206:2012).

Επιπλέον, σε συμφωνία με τη Ρωσία, οι σίιτες ηγέτες τόνισαν τον προστατευτικό τους ρόλο για τους Χριστιανούς. Το Ιράν έχει αποδειχθεί ότι ανέχεται τους χριστιανικούς θύλακες της, ενώ για παράδειγμα δεν υπάρχουν εκκλησίες στην Σαουδική Αραβία. Η Χεζμπολάχ, που υποστηρίζεται από το Ιράν, διαμόρφωσε μια πολιτική συμμαχία με το λιβανέζικο “*Ελεύθερο Πατριωτικό Κίνημα*” ένα πολιτικό

κόμμα το οποίο κυβερνήται από τον πρώην στρατηγό του λιβανέζικου στρατού και χριστιανό μαρωνίτη, Μισέλ Αούν. Τόσο η Χεζμπολάχ όσο και το καθεστώς του Μπασάρ αλ-Άσαντ υποστηρίζουν ότι οι Χριστιανοί μπορούν να ζουν ελεύθερα σε περιοχές όπου η πλειοψηφία είναι Σίιτες και Αλεβίτες. Επιπλέον, οι Χριστιανοί και Σίιτες, ειδικά εκείνοι του Ιράκ και της Συρίας, είναι στόχοι του σουνιτικού εξτρεμισμού αφού και οι δύο θρησκευτικές κοινότητες θεωρούνται "άπιστοι". Η συμμαχία Χριστιανών-Σιιτών, ως εκ τούτου, υποστηρίζεται από τη Ρωσία, δεδομένου ότι καθυστερεί τους Χριστιανούς στη Μέση Ανατολή, οι οποίοι περιβάλλονται από Μουσουλμάνους και συνεχώς όλο και περισσότερο φοβούνται τον σουνιτικό εξτρεμισμό (Fairchild B., 2015).

Τέλος, αυτή η συμμαχία με τον Ιράν μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως ένα μέσο για την εξασφάλιση ενεργειακών εξαγωγών της Ρωσίας σε περίπτωση που οι κυρώσεις κατά του Ιράν αρθούν. Λόγω της προνομιακής γεωγραφικής της θέσης, το Ιράν θα μπορούσε να γίνει εύκολα ένας ανταγωνιστής της Ρωσίας όσον αφορά τις εξαγωγές φυσικού αερίου προς την Ασία και την Ευρώπη. Ως εκ τούτου, η Ρωσία βλέπει την ανάγκη για μια προνομιακή και διαπραγματεύσιμη συμμαχία με την Τεχεράνη (El Ghoul B., 102:2015). Όπως αναφέρει η διδάκτωρ πολιτικής επιστήμης του Πανεπιστημίου Βαρσοβίας Dr. Alicja Curanovic: «Η ΡΟΕ είναι η μόνη χριστιανική Εκκλησία στον κόσμο που διατηρεί τόσο στενές επαφές με τους Αγιατολάχ. Οι εμπειρίες που αποκτήθηκαν στην Επιτροπή Ισλάμ-Ορθοδοξία έχουν προορίσει την ΡΟΕ (τουλάχιστον στη δική της πεποιθήσή) στο ρόλο του ηγέτη στη συζήτηση των πολιτισμών. Οι συζητήσεις αυτές (από την άποψη της Ρωσίας) είναι κρίσιμες για την παγκόσμια ασφάλεια και ειρήνη. Με τη βοήθεια των θρησκευτικών θεσμών της, το Κρεμλίνο δημιουργεί μια εικόνα της Ρωσίας ως ένα κράτος στο οποίο το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός συνυπάρχουν ειρηνικά για αιώνες στο πνεύμα της συνεργασίας και της ανεκτικότητας. Η αρμονική συνεργασία του ΡΟΕ και των μουφτίδων στη διεθνή αρένα πιστοποιεί την εικόνα της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως χριστιανική χώρα φιλική προς τους μουσουλμάνους, και το πιο σημαντικό, ως χώρα ικανή να αντιμετωπίσει την αντι-ισλαμική χροιά των πολιτικών των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανοικοδόμηση της εμπιστοσύνης μεταξύ του Κρεμλίνου και των μουσουλμανικών κρατών είναι ένα από τα δύο βασικά αποτελέσματα της χρήσης του θρησκευτικού παράγοντα στην εξωτερική του πολιτική. Το δεύτερο (βασικό αποτέλεσμα) είναι στενά συνδεδεμένο με την προώθηση της νέας ταυτότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως ένα μοναδικό πολιτισμό που συμβιβάζει το Ισλάμ και τον Χριστιανισμό, έναν πολιτισμό με τα πρότυπα που ένα κοσμικό κράτος μπορεί να προσδιορίσει. Η δημιουργία και η προώθηση ενός νέου, ελκυστικού και ιδεολογικά "ευρύχωρου" τύπου ταυτότητας για τη Ρωσία είναι ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα του Κρεμλίνου στον 21^ο αιώνα» (Curanovic A., 206-207: 2013).

1.5.5. Ορθοδοξία και Ισλάμ

Η αναζήτηση για ενότητα δεν αφορά μόνο τον "ρωσικό κόσμο" ή το εγγύς εξωτερικό. Ο υπουργός Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ και άλλα στελέχη της κυβέρνησης τα οποία συμμετείχαν σε διασκέψεις του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ)¹¹ για να αυξήσουν τους αμοιβαίους στόχους απαγόρευσης της δυσφήμισης των θρησκείας, το Πατριαρχείο Μόσχας έχει ομοίως προσπαθήσει να κερδίσει την εύνοια του μουσουλμανικού κόσμου, αξιοποιώντας την ίδια τακτική. Σε μια συνάντηση με πρεσβευτές από είκοσι αραβικά κράτη, ο Πατριάρχης Κύριλλος κάλεσε την Ορθοδοξία

και το Ισλάμ να γίνουν "σύμμαχοι στη μάχη ενάντια στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης" (asianews.it/09/05/2009). Η ΡΟΕ έχει επίσης δεχθεί την προοπτική της αποκατάστασης των σχέσεων με το Βατικανό και τον Ρωμαιοκαθολικό κόσμο γενικότερα, με βάση τα κοινά συμφέροντα που σχετίζονται με τη διατήρηση και την εδραίωση των παραδοσιακών χριστιανικών αξιών. Ο Πατριάρχης Κύριλλος εξέφρασε την ελπίδα ότι αυτή η σχέση θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για να υπερασπιστεί και να διεκδικήσει «τις παραδοσιακές χριστιανικές αξίες στην Ευρώπη και στον κόσμο στο σύνολό του» (spc.rs/04/02/2009).

1.5.6. Η ρωσική εξωτερική πολιτική στις μουσουλμανικές χώρες – Ο ρόλος του Πατριαρχείου Μόσχας.

Όσον αφορά τις μουσουλμανικές χώρες, η Ρωσία φοβάται τα εξής: Πρώτον, την αποσταθεροποίηση της παγκόσμιας τάξης μέσα από την τρομοκρατία των ισλαμιστών φονταμενταλιστών. Οι συγκρούσεις μεταξύ μουσουλμάνων και πιστών άλλων θρησκειών θα μπορούσαν, σε μια ακραία περίπτωση, να οδηγήσουν σε μια θρησκευτική σύγκρουση στη ίδια την Ρωσία. Δεύτερον, φοβάται την μετατόπιση της συνεργασίας των μουσουλμανικών χωρών με τις ΗΠΑ, όπως στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας ή της Τουρκίας, η οποία θα ήταν ένα σοβαρό εμπόδιο για στην πολυπολική τάξη που οραματίζεται η Ρωσία. Η σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ της Ρωσίας και του κόσμου του Ισλάμ, που απορρέουν από το σεβασμό και την παράδοση, εκδηλώνεται σε διάφορα ρεύματα της ρωσικής πολιτικής σκέψης: για παράδειγμα, ο Ευρασιατισμός, το "ρωσικό Ισλάμ" και η έννοια του Ορθόδοξου πολιτισμού (τα οποία προπαγανδίζονται από την ΡΟΕ και το Κρεμλίνο), ως πρόταση για ειρηνική συνύπαρξη Χριστιανισμού και Ισλάμ (Cupanovic A., 195:2013). Στο πλαίσιο αυτό, οι απόψεις του Γκαϊντάρ Τζεμάλ (Geydar Dzhemal) (ιδρυτής και πρόεδρος της Ισλαμικής Επιτροπής της Ρωσίας) για αναγκαία συμμαχία της Ρωσίας με το Μουσουλμανικό προλεταριάτο είναι μια προφανής έκκληση για τη στρατηγική και πολιτισμική προσέγγιση με τον κόσμο του Ισλάμ (Cupanovic A., 195:2013). Τα ρωσικά θρησκευτικά ιδρύματα - κυρίως η ΡΟΕ και τα μουφτάτα¹² (κυρίως το Συμβούλιο των Μουφτήδων της Ρωσίας) και οι δομές που συνδέονται μαζί τους (όπως, αντίστοιχα, η Ορθόδοξη Αυτοκρατορική Εταιρεία Παλαιστίνης και το Ταμείο Στήριξης Ισλαμικού Πολιτισμού, Επιστημών και Παιδείας)-

---

11. Ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης (OIC) είναι ένας διακυβερνητικός οργανισμός στον οποίο εντάσσονται 57 κράτη τα οποία κατανέμονται σε τέσσερις ηπείρους. Ο Οργανισμός προσπαθεί να διασφαλίσει και να προστατεύσει τα συμφέροντα του μουσουλμανικού κόσμου στο πνεύμα της προώθησης της διεθνούς ειρήνης και της αρμονίας μεταξύ των διαφόρων λαών του κόσμου. Ο υπουργός εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ συμμετείχε στην διάσκεψη του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (OIC) στην Δαμασκό της Συρίας στις 23 Μαΐου του 2009, για το θέμα του Αφγανιστάν και για το πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ των Εθνών του OIC και του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης. Στις 27 Μαρτίου του 2009 ο τότε πρόεδρος Ντ. Μενβέντεβ συνάντησε τον πρόεδρο του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (OIC) Ihsanoglu, για το ίδιο θέμα. Πηγές: http://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en και Hussein Askary, 22 January 2010.

12. Το Μουφτάτο είναι διοικητική εδαφική οντότητα υπό την επίβλεψη ενός μουφτή. Το 1^ο Μουφτάτο στην Ρωσία δημιουργήθηκε από την Αυτοκράτειρα-Τσαρίνα την Μεγάλη Αικατερίνη το 1788. Πηγή: Geraci P. R., 22:2001.

συμβάλουν στη διαμόρφωση της θετικής εικόνας της Ρωσίας, στην ανοικοδόμηση των σχέσεων της με τις μουσουλμανικές χώρες και στην ανάπτυξη του διπλωματικού δικτύου της Ρωσίας. Μπορούν επίσης να νομιμοποιήσουν την δραστηριότητα του Κρεμλίνου, τονίζοντας τον ιδιαίτερο δεσμό που συνδέει τη Ρωσία με το Ισλάμ και στην προσήλωση της πρώτης στον διαθρησκευτικό διάλογο (Ciganovic A., 197:2013).

1.5.7. Η ΡΟΕ παίρνει θέση για το εμπόριο ναρκωτικών στο Αφγανιστάν

Το 2002 η ΡΟΕ προσέφερε ανθρωπιστική βοήθεια προς το Αφγανιστάν και είχε συνομιλίες με εκπροσώπους ισλαμικών κοινοτήτων. Τα ρωσικά θρησκευτικά ιδρύματα, στο θέμα του Αφγανιστάν, σχολίαζαν ως επί το πλείστον, το πλαίσιο του εμπορίου ναρκωτικών. Τον Οκτώβριο του 2009, ο αρχιερέας Ντιμίτρι Σμιρόνφ, που με κατ'εξουσιοδότηση από την ΡΟΕ, ήρθε σε επαφή με το στρατό, υποστήριξε ότι τα αμερικανικά - και αν όχι, τότε, τα ρωσικά - μαχητικά θα έπρεπε να βομβαρδίσουν πεδία παπαρούνας στο Αφγανιστάν, καθώς αυτός θα ήταν ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος για την προστασία των Ρώσων πολιτών. Ο μητροπολίτης της Τασκένδης και Κεντρικής Ασίας, Βλαντιμίρ Ικίμ, κατηγόρησε την αμερικανική κατοχή για αύξηση κυκλοφορίας της ηρωίνης μέσω του μετα-σοβιετικού εδάφους. Σε γενικές γραμμές, η Ρωσία τείνει να διαδραματίζει υποστηρικτικό ρόλο, αλλά ο Οργανισμός της Ισλαμικής Διάσκεψης θέλει να ενθαρρύνει τη Μόσχα για να πάρει μεγαλύτερη συμμετοχή στο θέμα του Αφγανιστάν (Ciganovic A., 197:2013).

1.5.8. Η παρουσία της ΡΟΕ στην Ινδονησία

Εκπρόσωποι της ΡΟΕ έχουν κάνει εκτενείς επισκέψεις στην Ινδονησία την τελευταία δεκαετία. Πρώτα, την επισκέφτηκε ο Μητροπολίτης Κύριλλος τον Δεκέμβριο του 2003. Στη συνέχεια, το 2007, μια κοινή αντιπροσωπεία της ΡΟΕ και της ΡΟΕ εκτός Ρωσίας¹³ ήρθε στην Ινδονησία (Ciganovic A., 198:2013). Ένα χρόνο αργότερα, μια αντιπροσωπεία της ΡΟΕ με τον επίσκοπο τον Mark Jegorovsky, επισκέφθηκε την Τζακάρτα. Ωστόσο, η πιο σημαντική επίσκεψη στην Ινδονησία, ήταν αυτή του Βλαντιμίρ Πούτιν το Σεπτέμβριο του 2007. Μεταξύ των προτεραιοτήτων της διμερούς συνεργασίας ο Ρώσος πρόεδρος αναφέρθηκε στο διαθρησκευτικό διάλογο, τονίζοντας ότι η Ρωσία και η Ινδονησία - «*δύο ανεξάρτητοι αρχαίοι πολιτισμοί*» - θα μπορούσαν να επωφεληθούν ο ένας από την εμπειρία του άλλου στη διαχείριση της πολυεθνικής κοινωνίας (Ciganovic A., 198:2013).

---

13. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία εκτός Ρωσίας (ή Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία της Διασποράς) αποτελεί ημιαυτόνομη δικαιοδοσία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η ΡΟΕ και Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία της Διασποράς, επίσημα χωρίστηκαν το 1927, όταν και οι δύο πλευρές έτειναν προς τον διαχωρισμό από το 1917 λόγω της επανάστασης των Μπολσεβίκων. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία της Διασποράς επίσημα επανενώθηκε με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία τον Μάιο του 2007 μετά από 80 χρόνια χωρισμού. Πηγή: stratfor, 18 May 2007.

Σε ένα άρθρο του «Ρωσία-Ινδονησία: Προς Νέους Ορίζοντες Συνεργασίας», για τον ινδονησιακό τύπο, ο Ρώσος πρόεδρος Βλάντιμιρ Πούτιν έγραψε: «Ο διάλογος με την Ινδονησία, ένας από τους ηγέτες του ισλαμικού κόσμου, τη χώρα με το μεγαλύτερο μουσουλμανικό πληθυσμό στον κόσμο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Ρωσία. Είμαστε έτοιμοι να αναζητήσουμε από κοινού μία αμοιβαία κατανόηση, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης, όπου η Ρωσία έχει αποκτήσει το καθεστώς του παρατηρητή χάρη στην υποστήριξη της Ινδονησίας» (Curanovic A., 198:2013). Τον Ιούνιο του 2009 σε συνέδριο με τίτλο "Ειρηνική Συνύπαρξη σε μία πολυ-ομολογιακή Κοινωνία: Διδάγματα από τη Ρωσία και την Ινδονησία" με συμμετέχοντες από τις δύο αυτές χώρες, πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα. Εκτός από ακαδημαϊκούς και κληρικούς, συμμετείχαν επίσης και πολιτικοί, συμπεριλαμβανομένου του υπουργού Σεργκέι Λαβρόφ. Με την ευκαιρία του συνεδρίου, ο Επίσκοπος Ιλαρίων έλαβε την αντιπροσωπεία των θρησκευτικών κοινοτήτων της Ινδονησίας. Ο μητροπολίτης Ιλαρίων σχολίασε ότι λόγω της σημαντικής και επιτυχημένης εμπειρίας του διαθρησκευτικού διαλόγου η ΡΟΕ θα μπορούσε να συνεργαστεί όχι μόνο με θρησκευτικά ιδρύματα, αλλά και με πολιτικούς κύκλους της Ινδονησίας (Curanovic A., 198:2013).

1.5.9. Η παρουσία της ΡΟΕ στην Παλαιστίνη

Το ζήτημα της επιστροφής της εκκλησιαστικής ρωσικής περιουσίας εμφανίζεται πάνω απ' όλα στις σχέσεις με την Εθνική Παλαιστινιακή Αρχή (ΕΠΑ) (αναγκαστικά και με το Ισραήλ). Οι Παλαιστίνιοι ηγέτες αντιμετώπισαν σαφώς την επιστροφή των περιουσιακών στοιχείων ως ένας από τους τρόπους για να κερδίσουν την εύνοια του Κρεμλίνου (Curanovic A., 202-203:2013). Το 1997, ο Παλαιστίνιος ηγέτης, μαζί με τον Πατριάρχη Μόσχας Αλέξιο τον Β', επισκέφθηκε το μοναστήρι στην Ιεριχώ, που ανήκε εκείνο το χρόνο στην "ΡΟΕ εκτός Ρωσίας". Ο Γιασέρ Αραφάτ, που ήθελε να αποκτήσει την εύνοια του Κρεμλίνου, δήλωσε ότι η περιοχή θα πρέπει να επιστραφεί στο Πατριαρχείο της Μόσχας, μετά την απομάκρυνση των τοπικών μοναχών με τη βία. Ένα διεθνές σκάνδαλο ξέσπασε τρία χρόνια αργότερα όταν στις 15 Ιανουαρίου 2000, δύο μοναχές αμερικανικής καταγωγής - η Maria Stefanopoulos και Ksenia Sesiena - οι οποίες αρνούνταν να εγκαταλείψουν το μοναστήρι, απομακρύνθηκαν παρά τη θέλησή τους (Assad S., 2000).

Αμερικανοί διπλωμάτες ενεπλάκησαν στην υπόθεση, προσπαθώντας να πείσουν τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Διόδωρο και τον Γιασέρ Αραφάτ να εγκαταλείψουν το μοναστήρι το οποίο υπό την αιγίδα της ΡΟΕ εκτός Ρωσίας. Η αντίδραση της Ουάσιγκτον κινητοποίησε το Πατριαρχείο Μόσχας. Στο τέλος του Ιανουαρίου και στις αρχές Φεβρουαρίου του 2000, ο Μητροπολίτης Κύριλλος έφτασε στους Αγίους Τόπους, όπου συναντήθηκε, μεταξύ άλλων, με τον επικεφαλής της Παλαιστινιακής Αρχής της υπηρεσίας ασφαλείας, Τζιμπρίλ Ρατζούμπ (Jibril Rajoub). Στις 9 Φεβρουαρίου του 2000, ο Ρώσος Πατριάρχης Αλέξιος ο Β', απολαμβάνοντας την υποστήριξη του Κρεμλίνου και της ΕΠΑ, έστειλε μήνυμα στον Αμερικανό πρόεδρο Μπιλ Κλίντον για σεβασμό των δικαιωμάτων της ΡΟΕ στην περιουσία της στην Ιεριχώ. Με τον καιρό, το θέμα είχε υποχωρήσει και η ΡΟΕ κράτησε το μοναστήρι. Στη Μόσχα, το 2008, ο πρόεδρος της ΕΠΑ, Μαχμούντ Αμπάς, με την παρουσία εκπροσώπων της κυβέρνησης, σε μια συνάντηση με τον Αλέξιο τον Β', υποσχέθηκε να δώσει άδεια για την κατασκευή

ενός νέου ξενοδοχειακού συγκροτήματος στη Βηθλεέμ για τους Ρώσους προσκυνητές (Curaoniv A., 202-203:2013). Το Ισραήλ αντέδρασε πολύ γρήγορα με τη δήλωση του Αμπάς από την ολοκλήρωση των συνομιλιών που έληξε με την επιστροφή της Sergieyevskiye Podvorye¹⁴ (=Αυλή του Σεργκέι) στην Ιερουσαλήμ. Η ενέργεια αυτή ήταν μια φιλική χειρονομία προς τον Πρόεδρο Πούτιν, ο οποίος κατά τη διάρκεια επίσκεψης του στο Ισραήλ το 2005, διέταξε τον Ρώσο υπουργό Εξωτερικών Υποθέσεων να αναλάβει τις συνομιλίες με τις ισραηλινές αρχές σχετικά με την επιστροφή της ιστορικής περιοχής στην Ρωσία (haaretz.com/21/03/2011).

Ένα σημαντικό ίδρυμα στην υποστήριξη των δραστηριοτήτων της ΡΟΕ στους Αγίους Τόπους είναι η Ορθόδοξη Αυτοκρατορική Εταιρεία Παλαιστίνης (IOPS). Ανάμεσα στα πιο σημαντικά καθήκοντα της IOPS, υπό την διεύθυνση του Σεργκέι Στεπάσιν (Sergey Stepashin), είναι η ανάκτηση της περιουσίας και της γης (Curaoniv A., 202-203:2013). Επιπλέον, η IOPS συμμετείχε στην υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγραμμάτων, πρώτο σημάδι της οποίας ήταν η οικοδόμηση ενός σχολείου ρωσικής γλώσσας στη Βηθλεέμ (pravmir.com/31/08/2014). Η IOPS σχεδιάζει επίσης να κατασκευάσει κέντρα για τους Ρώσους προσκυνητές, ένα πολιτιστικό κέντρο στο όρος Ελαιών και ένα ρωσικό κέντρο στη Ραμάλα. Το πιο διάσημο έργο, το οποίο υποστηρίζεται επίσης από την κυβέρνηση της Ρωσικής Ομοσπονδίας, είναι η δημιουργία του Ρωσικού Ιστορικού Ινστιτούτου στη Μέση Ανατολή. Επιπλέον, η IOPS ανακοίνωσε την διεύρυνση των δραστηριοτήτων της στο έδαφος της Ιορδανίας, της Συρίας και του Λιβάνου (Curaoniv A., 202-203:2013). Όλα αυτά τα έργα θεωρούνταν μια μεγάλη επιτυχία από τον Πατριάρχη Κύριλλο που παρακολούθησαν το πρώτο συνέδριο της IOPS στη Μόσχα στις 11 Ιουνίου του 2010. Ο Πατριάρχης εκφώνησε μία ομιλία επαινούν με το συμπέρασμα ότι: «είναι απολύτως απαραίτητο να συντονιστούν οι δράσεις ανάμεσα στο κράτος, την Εκκλησία και των οργανισμών στους Αγίους Τόπους» (mospat.ru/en/10/06/2010).

1.5.10. Η παρουσία της ΡΟΕ στην Ιορδανία

Οι νέες επενδύσεις της ΡΟΕ στη Μέση Ανατολή συνήθως συνδέεται με τη δυναμική των σχέσεων μεταξύ των κρατών: για παράδειγμα, το 2007 το Πατριαρχείο της Μόσχας έλαβε (μέσω του Βλαντιμίρ Πούτιν) από τον μονάρχη της Ιορδανίας Αμπντάλα τον Β', οικόπεδο ενός εκταρίου στην όχθη του Ιορδάνη ποταμού για απεριόριστη και δωρεάν χρήση (mospat.ru/en/27/06/2012). Το 2010 η ΡΟΕ ενημέρωσε ότι ένα άλλο "μοναδικό αρχιτεκτονικό συγκρότημα στις όχθες του ποταμού Ιορδάνη" θα παραδοθεί στους ρώσους προσκυνητές (Curaoniv A., 204:2013).

---

14. Η αυλή του Σεργκέι είναι μέρος του Ρωσικού Παραρτήματος στο κέντρο της Ιερουσαλήμ. Το Ρωσικό Παράρτημα αγοράστηκε το 1860 από την τσαρική Ρωσία. Η αυλή του Σεργκέι και τα κτίρια γύρω από αυτό χτίστηκαν το 1890 από τη Ρωσία προς όφελος των προσκυνητών προς τους Αγίους Τόπους. Ήταν ένας πλούσιος ξενώνας για τους προσκυνητές και τους αριστοκράτες. Ο ξενώνας ονομάστηκε προς τιμή του γιού του τσάρου Αλέξανδρος Β', τον κόμη Σεργκέι Αλεξάντροβιτς. Πηγή: attractions-in-israel.com/25/09/2011

1.5.11. Η παρουσία της ΡΟΕ στην αραβική χερσόνησο και στο Ιράκ

Ως ένδειξη ειλικρίνειας στις σχέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων (ΗΑΕ) και της Ρωσίας, εκδόθηκε άδεια από τις τοπικές αρχές των ΗΑΕ για την κατασκευή της πρώτης ρωσικής εκκλησίας στην αραβική χερσόνησο. Οι εργασίες για την υλοποίηση του έργου ξεκίνησε το 2000, αλλά η επίσκεψη του Βλαντιμίρ Πούτιν (το φθινόπωρο 2007), ο οποίος συνοδευόταν από εκπρόσωπο της ΡΟΕ - Μητροπολίτη Κύριλλο - επιτάχυνε την ανέγερση της εκκλησίας του Αγίου Φιλίππου του Sharjah (St. Philip Sharjah) (interfax-religion.com/04/09/2007).

Το 2008 η ΡΟΕ ανακοίνωσε την πρωτοβουλία της για να οικοδομήσει μια ρωσική ορθόδοξη εκκλησία στη Μανάμα, την πρωτεύουσα του Μπαχρέιν. Η ανάληψη δράσεων προς το συμφέρον του ρωσικού κράτους είναι πλέον ορατή στη διπλωματική δραστηριότητα της ΡΟΕ. Οι πρωτοβουλίες της ΡΟΕ είναι ίσως οι πιο πολύτιμες σε περίπτωση, που η ρωσική κυβέρνηση, λόγω της πίεσης από άλλα κράτη (συνήθως τις ΗΠΑ, την ΕΕ ή το Ισραήλ) δεν λαμβάνει μια επίσημη, "σκληρή" στάση. Συχνά, η συμμετοχή της ΡΟΕ συμπληρώνει τις δράσεις του Υπουργείου Εξωτερικών, δημιουργώντας ένα επιπλέον κανάλι επικοινωνίας. Για παράδειγμα, το Πατριαρχείο της Μόσχας, όπως και η ρωσική κυβέρνηση, απηύθυναν έκκληση για την άρση των κυρώσεων κατά του Ιράκ. Το 1998 ο Πατριάρχης Αλέξιος ο Β΄ έλαβε στη Μόσχα αντιπροσωπεία της κυβέρνησης του Σαντάμ Χουσεΐν, και το 2001, μαζί με το μουφτή Rawil Gaynetdin, πήγε για επίσημη επίσκεψη στη Βαγδάτη, όπου διαβεβαίωσε τους ιρακινούς την υποστήριξη του για την άρση των κυρώσεων. Δύο χρόνια αργότερα, ο Πατριάρχης Αλέξιος ο Β΄ συναντήθηκε στη Μόσχα με τον αναπληρωτή πρωθυπουργό του Ιράκ, τον Ταρίκ Αζίζ, ενώ το Μάρτιο του ίδιου έτους, ο Μητροπολίτης Κύριλλος πήγε στη Βαγδάτη, όπου σε συνάντηση με πρεσβευτές διατήρησε την υποστήριξη της Ρωσίας για την άρση των κυρώσεων κατά του Ιράκ (Curaonovic A., 204:2013).

1.5.12. Οι συναντήσεις του Πατριάρχη Μόσχας με ηγέτες της Μέσης Ανατολής

Τον Μάρτιο του 2006, ακολουθώντας το παράδειγμα του προέδρου Πούτιν, ο Πατριάρχης υποδέχτηκε μέλη της Χαμάς (Interfax-religion/06/03/2006). Επιπλέον, ο Πατριάρχης υποδέχθηκε τον Πρόεδρο της Συρίας, Μπασάρ αλ-Άσαντ, ο οποίος αργότερα, τον Ιούλιο του 2006, με τη μεσολάβηση του Μουφτή Ahmad Badr El-din Hassoun, κάλεσε τον Πατριάρχη να έρθει στη Συρία για επίσημη επίσκεψη. Την ίδια χρονιά και μήνα (Μάρτιο του 2006), ο Πατριάρχης Αλέξιος ο Β΄, συναντήθηκε με τον Βασιλιά της Ιορδανίας, ο οποίος παρουσιάστηκε με το διάσημο βραβείο του Αγίου Ανδρέα στην αναγνώριση του για τη συμβολή του στον "διάλογο των πολιτισμών" (archive.ocl.org/11/05/2006). Επιπλέον συναντήθηκε με τον πρωθυπουργό του Λιβάνου, Fouad Siniora τον Δεκέμβριο του 2006, στον οποίο πρόσφερε στήριξη στην σύγκρουση με το Ισραήλ. Η ΡΟΕ έστειλε επίσης ανθρωπιστική βοήθεια στη Βηρυτό κατά τη διάρκεια του Λιβάνο-ισραηλινού πολέμου το 2009 (Curaonovic A., 204-205:2013).

Η ΡΟΕ παίρνει πρωτοβουλίες που τις επιτρέπουν να αναπτύξει επαφές με μουσουλμανικά κράτη σε πολλούς τομείς. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η Συρία, η οποία τα τελευταία χρόνια έχει γίνει βασικός ρωσικός εταίρος στην περιοχή της

Μεσογείου, μιάς και είναι παραλήπτης ρωσικών όπλων και τεχνολογίας. Επιπλέον είναι, ίσως, το μοναδικό κράτος στην περιοχή που είναι διατεθειμένο να δώσει ρωσική πρόσβαση πολεμικών πλοίων στο λιμάνι της Ταρτούς (Gardner F., 2012). Στη Συρία, η ΡΟΕ χρησιμεύει ως μεσολαβητής στις ανεπίσημες επαφές Ρωσίας-Συρίας και προστάτης της ρωσικής μειονότητας: χάρη στις προσπάθειες της εκκλησίας, το 2001 μια ρωσική ορθόδοξη κοινότητα στο Χαλέπι άρχισε να λειτουργεί, και το 2005 η ΡΟΕ συμμετείχε στις γιορτές των "ρωσικών ημερών πολιτισμού" (Curaonovic A., 205: 2013).

Η Ρωσική Εκκλησία είναι επίσης συνιδρυτής του ρωσοσυριακού ταμείου "Πνευματική Κληρονομιά του Αγίου Αποστόλου Παύλου", στόχος του οποίου είναι να ανανεώσει τους ιστορικούς δεσμούς μεταξύ των δύο χωρών (ravelfond.ru/24/07/2016). Η ΡΟΕ έχει επικεντρώσει τις διπλωματικές της προσπάθειες στην Εγγύς Ανατολή. Το 2010 ο πατριάρχης Κύριλος πραγματοποίησε επισκέψεις στην Αίγυπτο, τη Συρία και το Λίβανο (Curaonovic A., 205:2013). Στην Αίγυπτο, ο Ρώσος Πατριάρχης πέρασε τρεις ημέρες, όπου συναντήθηκε με τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας και Πάσης Αφρικής τον Θεόδωρο Β' (mospat.ru/en/12/04/2010) τον επικεφαλής της Κοπτικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλεξανδρείας, Σενούνδα τον Γ' (theorthodoxchurch.info/11/4/2010) και τον εκπρόσωπο της Εθνοσυνέλευσης Fathi Sourour (mospat.ru/en/11/04/2010). Τον Φεβρουάριο του 2010, ο Κύριλλος συναντήθηκε στη Μόσχα με τον πρόεδρο του Λιβάνου, Μισέλ Σουλεϊμάν (mospat.ru/en/35/02/2010) και στη συνέχεια, τον Νοέμβριο του 2010, φιλοξένησε τον πρωθυπουργό του Λιβάνου, Σαάντ Χαρίρι, με τον οποίο συζήτησαν για την ειρηνευτική διαδικασία στη Μέση Ανατολή και τον ρόλο του διαθρησκευτικού διαλόγου (mospat.ru/en/15/11/2010).

1.6. Οι σχέσεις της ΡΟΕ με τις χώρες της Άπω ανατολής και της Αφρικής

1.6.1. Οι σχέσεις της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Κίνα

Το ρωσικό κράτος και η ΡΟΕ είναι σχεδόν πάντα σε συναίνεση σχετικά με τις ενέργειες της τελευταίας. Στον διεθνή χώρο, ο Βλαντιμίρ Πούτιν, πολύ συχνά, παρέμβαινε για λογαριασμό της ΡΟΕ στο εξωτερικό. Για παράδειγμα, πριν από άφιξή του στην Κίνα τον Οκτώβριο του 2004, υποσχέθηκε στην Ιερά Σύνοδο του Αρχιεπισκόπου Μόσχας ότι θα συζητούσε με τις κινεζικές αρχές για την κατάσταση των ορθόδοξων πιστών στην Κίνα. Όπως είχε υποσχεθεί, ο Πούτιν μίλησε στο Πεκίνο για τις συνθήκες των δραστηριοτήτων της ΡΟΕ στην Κίνα, στο πλαίσιο της συμφωνίας που υπεγράφη από τα δύο κράτη, στις γειτονικές σχέσεις φιλίας και συνεργασίας (Curaonovic A., 147:2012).

1.6.2. Ο Πατριάρχης Κύριλλος ζητά την αναγνώριση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Κίνα.

Στη Ρωσία, σχολιαστές και αναλυτές μελετούν το νόημα της αποστολής του ηγέτη της ΡΟΕ, Κυρίλου Μόσχας στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (ΛΔΚ) που πραγματοποιήθηκε στις 15 Μαΐου του 2013. Για μερικούς αναλυτές, είναι ένα βήμα

της εξωτερικής πολιτικής του Κρεμλίνου, το οποίο είχε ως στόχο να ενισχύσει την γεωπολιτική της συμμαχία με την Κίνα. Για άλλους, η επίσκεψη είναι καθαρά για ιερατικούς λόγους: η Ορθόδοξη Εκκλησία χρειάζεται αναδιάρθρωση. Ο ηγέτης της ΡΟΕ ήλπιζε ότι το Πεκίνο θα παραχωρούσε στην Ορθόδοξη Χριστιανοσύνη (μετά τον Καθολικισμό, Προτεσταντισμό, το Ισλάμ, τον Βουδισμό και τον Ταοϊσμό) την ιδιότητα της “αναγνωρισμένης θρησκείας” από την κυβέρνηση (Achmatova N., 2013).

Για πολλούς σχολιαστές, η επίσκεψη του Κυρίλλου έχει περισσότερο πολιτικό-διπλωματικό χαρακτήρα από ότι ποιμαντικό. Η αποστολή του Πατριάρχη Κυρίλου στην Κίνα ακολουθεί ένα άλλο “ιστορικό” γεγονός: η επίσκεψη του (τότε) νεοεκλεγέντος προέδρου της Κίνας στη Μόσχα, τον Μάρτιο του 2013, το οποίο ήταν το πρώτο ταξίδι του Κινέζου ηγέτη στο εξωτερικό. Η επίσκεψη του Κινέζου ηγέτη στην Μόσχα, έδινε ένα σαφές μήνυμα, την βούληση να ενισχυθούν οι διμερείς σχέσεις μεταξύ των δύο γειτόνων και για την εδραίωση μιας γεωπολιτικής συμμαχίας, η οποία βρίσκει ως ακρογωνιαίο λίθο τον κοινό στόχο του περιορισμού της επιρροής των ΗΠΑ στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού. Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, στο πλαίσιο αυτό, μια πιο δομημένη Ορθοδοξία στην Κίνα, υπάκουη στη Μόσχα, θα σήμαινε για το Πεκίνο την δυνατότητα σχηματισμού ενός είδους “ορατής πνευματικής αντιπολίτευσης” στον δυτικό Χριστιανισμό, που παραδοσιακά συνδέεται με το Βατικανό και τις ΗΠΑ (Achmatova N., 2013).

Η ΡΟΕ, άλλωστε, θα μπορούσε επίσης να παίξει τον ρόλο του μεσάζοντα ανάμεσα στο Πεκίνο και στο Κρεμλίνο. Το Πεκίνο αναγνωρίζει το Πατριαρχείο Μόσχας ως ένα σημαντικό παράγοντα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ο Κινέζος ηγέτης Χι Jinhong κάλεσε τον Πατριάρχη Μόσχας: «να παίξει ένα μεγαλύτερο ρόλο» στην ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών (mospat.ru/en/08/05/2015/). Απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με τις προοπτικές για την αναβίωση της εκκλησιαστικής ορθόδοξης ζωής στην Κίνα, ο Πατριάρχης Κύριλλος υπενθύμισε στους δημοσιογράφους ότι η Ρωσία και η Κίνα, έχουν υπογράψει το σχέδιο δράσης για την υλοποίηση των «Διατάξεων της Συνθήκης της Καλής Γειτονίας και Φιλικής Συνεργασίας» μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της ΛΔΚ. Το σχέδιο, ειδικότερα, προβλέπει την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ της κρατικής διοίκησης Θρησκευμάτων της Κίνας και του Προεδρικού Συμβουλίου ρωσικής συνεργασίας με τις Θρησκευτικές Οργανώσεις. Ο Πατριάρχης Κύριλλος δήλωσε: «Έχουμε φτάσει σε ορισμένες συμφωνίες με στόχο την ομαλοποίηση της κατάστασης της Κινεζικής Ορθόδοξης Εκκλησίας» (mospat.ru/en/16/05/2013/).

1.6.3. Οι σχέσεις της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας με κράτη της Αφρικής, και της Άπω Ανατολής (πλήν της Κίνας)

Η εγκαθίδρυση νέων ορθόδοξων περιοχών πέρα από τα σύνορα της Ρωσίας έχει επίσης μια πολιτική διάσταση. Οι επιχειρήσεις αυτές απαιτούν την άδεια των αρχών ενός δεδομένου κράτους το οποίο με τη χορήγηση της έγκρισής τους, βασίζονται στην εντατικοποίηση της συνεργασίας τους με τη Ρωσία (Cupanovic A., 147:2012). Η οικοδόμηση μιας ορθόδοξης εκκλησίας κατέχει αξιοσημείωτη θέση για το Κρεμλίνο καθ’ότι το τελετουργικό των εγκαινίων είναι μια ευκαιρία για συναντήσεις μεταξύ ηγετών. Για παράδειγμα, όταν ο ακρογωνιαίος λίθος του Καθεδρικού Ναού της ΡΟΕ στο Γιοχάνεσμπουργκ τέθηκε σε ισχύ το 2001, ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών

Ιγκόρ Ιβανόφ ήταν παρόν, ενώ τον Μάρτιο του 2009, ο πρόεδρος Ντιμίτρι Μεντβέντεφ είχε συμμετάσχει στην τελετή για την ανέγερση ρωσικής ορθόδοξης εκκλησίας στη Μαδρίτη. Η κατασκευή της εκκλησίας της Αγίας Τριάδος στην Πιονγκγιάνγκ και η ανταλλαγή φοιτητών από θεολογικές σχολές (σε αυτή την περίπτωση ο Μητροπολίτης Κλιμέντιος επισκέφθηκε την κορεατική χερσόνησο το 2004) έδωσε, επίσης, μια νέα ώθηση στις σχέσεις μεταξύ της Βόρειας Κορέας και της Ρωσίας (Curanovic A., 147:2012).

1.7. Το Πατριαρχείο Μόσχας και θεσμικά όργανα του ΟΗΕ. Ο Κύριλλος της Μόσχας στα Ηνωμένα Έθνη

1.7.1. Το Πατριαρχείο Μόσχας και θεσμικά όργανα του ΟΗΕ.

Το Πατριαρχείο Μόσχας δραστηριοποιείται εκτενώς σε διαθρησκευτικούς διαλόγους στα πλαίσια του ΟΗΕ. Ίσως, το πιο φιλόδοξο σχέδιο που αφορά τον διάλογο μεταξύ των θρησκειών, που προωθείται στο φόρουμ του ΟΗΕ, από τον υπουργό Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ, σε συνεργασία με ιεράρχες του Πατριαρχείου Μόσχας ήταν η δημιουργία, υπό την αιγίδα της UNESCO, ενός νέου θεσμικού οργάνου. Η πρωτοβουλία αυτή είχε τελικά ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας συμβουλευτικής ομάδας της UNESCO *"Ειρήνης και του Διαλόγου των Πολιτισμών"* (UNESCO Group Peace and Dialogue of Cultures) το 2009. Το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών συμμετείχε επίσης στις εργασίες της Συμμαχίας των Πολιτισμών υπό τα Ηνωμένα Έθνη (United Nations Alliance of Civilizations - UNAOC), που ιδρύθηκε το 2005 με πρωτοβουλία δύο πρωθυπουργών: του José Zapatero (Ισπανία) και του Ρετζέπ Ερντογάν (Τουρκία) (Curanovic A., 2012:149-150).

Η Ρωσία προωθεί την ΡΟΕ και τα μουφτάτα στη διεθνή σκηνή ως ιδρύματα που, λόγω της παράδοσης της Ρωσίας στην θρησκευτική της ανοχή, είναι κατάλληλα για να είναι οι εμπνευστές και οι συντονιστές των διαπολιτισμικών επαφών. Στα όργανα που σχηματίζονται μέσα σε σημαντικούς οργανισμούς, φέρνουν σε επαφή τους εκπροσώπους των θρησκευτικών δογμάτων, έχοντας μια ισχυρή Εκκλησία για να εκπροσωπεί τον Ορθόδοξο πολιτισμό ως περιουσιακό στοιχείο της Ρωσίας. Κατά τη γνώμη της Μόσχας, η ΡΟΕ, ως η *"πιο διαλλακτική χριστιανική εκκλησία"*, θα πρέπει να είναι ο μεσολαβητής μεταξύ του Χριστιανισμού και του Ισλάμ, ενώ τα μουφτάτα είναι η εμπροσθοφυλακή του *"ευρωπαϊκού μετριάζοντος Ισλάμ"* (Curanovic A., 149-150:2012). Ένα γεγονός το οποίο επιβεβαίωσε τις φιλοδοξίες του Πατριαρχείου της Μόσχας να είναι ο κύριος εμπνευστής του διαθρησκευτικού διαλόγου ήταν η Σύνοδος Κορυφής των θρησκευτικών εκπροσώπων (2 - 5 Ιουλίου 2006), που προηγήθηκε της συνεδρίασης των μελών της ομάδας G8 στην Αγία Πετρούπολη (Hajnal P., 2006).

Η συνάντηση είχε προετοιμαστεί προσεκτικά από το Διαθρησκευτικό Συμβούλιο της ΚΑΚ με την ισχυρή υποστήριξη του υπουργείου Εξωτερικών. Ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος ο Β΄ και ο Μεγάλος Μουφτής του Καυκάσου, Allahshukur Pashazadeh υπηρέτησαν από κοινού ως οικοδεσπότες, συμβολίζοντας την επιτυχημένη συνεργασία της Ορθοδοξίας με το Ισλάμ. Ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν εγκαινίασε τις συνομιλίες, ενώ ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ απέστειλε επιστολή υποστήριξης για τέτοιες συναντήσεις για την ανάπτυξη του διαλόγου μεταξύ των

θρησκευτικών ομολογιών στο φόρουμ των Ηνωμένων Εθνών. Με την ίδια ευκαιρία, ο Πατριάρχης Μόσχας στράφηκε προς τους εκπροσώπους των οκτώ πλουσιότερων εθνών στον κόσμο, με το αίτημα για τη συμμετοχή τους για λογαριασμό της κατανόησης μεταξύ των πολιτισμών (Curaoniv A., 149-150:2012).

Η πρωτοβουλία αυτή οδήγησε σε τακτικές συναντήσεις των θρησκευτικών ηγετών πριν από τις συνόδους κορυφής της G8 στην Κολωνία (2007), το Σαπόρο (2008), την Ρώμη (2009) και το Μπακού (2010). Το Πατριαρχείο Μόσχας χρησιμοποιεί αυτό το φόρουμ για να προωθήσει τις πρωτοβουλίες του. Κατά τη συνάντηση στο Sapporo, στην οποία συμμετείχαν 300 άτομα από 23 χώρες, η ΡΟΕ εκπροσωπήθηκε από Vsevolod Chaplin, ο οποίος απηύθυνε έκκληση για τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού οργάνου στο πλαίσιο του ΟΗΕ (Curaoniv A., 149-150:2012). Τέσσερις μήνες αργότερα, η επόμενη συνάντηση των κληρικών από διάφορες θρησκείες πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα, αφιερωμένη στην πρόταση της Ρωσίας για τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού θρησκευτικού σώματος και να κάνει τον ΟΗΕ ένα σημαντικό κέντρο διαθρησκευτικού διαλόγου. Μεταξύ των παρευρισκομένων ήταν ο Allahshukur Pashazadeh, ο Αντόνιο Menini (εκπρόσωπος του Βατικανού) ο Jona Metzger (ραβίνος του Ισραήλ), ο Budmir Loncar (εκπρόσωπος του αμερικανικού ιδρύματος "Αρχή της Συνείδησης") και ο Mohammad Hajat (εκπρόσωπος του Παγκόσμιου Ισλαμικού Συνδέσμου) (Curaoniv A., 149-150:2012).

Λαμβάνοντας υπόψη την προσπάθεια, για τη δημιουργία της συμβουλευτικής επιτροπής για τη θρησκεία, στο πλαίσιο της UNESCO - Ειρήνη και ο Διάλογος της ομάδας Πολιτισμών - μπορεί να θεωρηθεί ως επιτυχία του Πατριαρχείου Μόσχας. Η πρώτη συνεδρίαση του θεσμού αυτού πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα στις 22 Ιουνίου 2009, στην οποία προήδρευσε ο Πατριάρχης Κύριλλος. Το ρωσικό κράτος είναι εκείνο που καθόρισε τους στόχους των θρησκευτικών ιδρυμάτων και υποστήριξε τη διεθνή δραστηριότητά τους. Τα ιδρύματα αυτά έχουν κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση της νέας εικόνας του Ορθόδοξου πολιτισμού και διευρύνουν το δίκτυο των συνδέσεων της ρωσικής διπλωματίας (Curaoniv A., 149-150:2012). Όταν παραστεί ανάγκη, οι εκπρόσωποι των θρησκευτικών ιδρυμάτων συμπληρώνουν τη λειτουργία των διπλωματών, ή ακόμα μπορούν και να υποκαταστήσουν το Υπουργείο Εξωτερικών σε "πολιτικά δύσκολες" καταστάσεις. Στη ρωσική εξωτερική πολιτική, ο θρησκευτικός παράγοντας εκτελεί κυρίως λειτουργίες του σχηματισμού της ταυτότητας (πολιτισμική ταυτότητα και το όραμα της παγκόσμιας τάξης: δηλαδή, του πολιτισμικού πολυπολιτισμού), στην δημιουργία κοινότητας (ανάλογα με το πλαίσιο, μια ένωση συντηρητικών πολιτισμών, μια ένωση ενάντια στον αμερικανικό ιμπεριαλισμό, μια ένωση των αποκλεισμένων, των Ορθοδόξων πιστών, και ούτω καθεξής), στην νομιμοποίηση (λόγω θρησκευτική ανοχή της στο ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ των πολιτισμών, βαθιά ριζωμένη στην παράδοση της, η Ρωσία έχει ειδικά συμφέροντα στο πνευματικό χώρο, και εντολή για τη φροντίδα των Ορθοδόξων πιστών και ούτω καθεξής), και είναι ένα μέσο της πολιτιστικής επέκτασης (Russkiy Mir) και της διπλωματίας (Curaoniv A., 149-150:2012).

1.7.2. Ο Πατριάρχης Κύριλλος της Μόσχας στα Ηνωμένα Έθνη

Ανάμεσα στις πιέσεις των Ηνωμένων Εθνών και των μεμονωμένων κρατών-μελών της για τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού συμβουλίου για τις θρησκείες και

την χορηγία, της "πνευματικής" ανανέωσης της Ρωσίας (που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ΡΟΕ), το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών, κατάφερε να διευκολύνει μια ομιλία του Μητροπολίτη Κύριλλου στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΣΑΔ) του ΟΗΕ. Τον Μάρτιο του 2008, στο ΣΑΔ πραγματοποιήθηκε η συζήτηση με θέμα "Διαπολιτισμικός Διάλογος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου". Η συζήτηση είχε την στήριξη της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της ΡΟΕ (mid.ru/21/03/2008). Ο Μητροπολίτης Κύριλλος κατά τη συνεδρίαση της ολομέλειας ΣΑΔ τόνισε ότι:

«Η προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει την παραμόρφωση και την οργή εναντίον των θρησκευτικών συμβόλων και διδασκαλιών. Η ίδια προσέγγιση χρησιμοποιείται σήμερα για να επιβάλει ένα συγκεκριμένο μάθημα εισαγωγής, σε διάφορες θρησκείες, στα σχολεία αντί της διδασκαλίας των βασικών της δικής τους θρησκείας. Επιπλέον, υπάρχει μια ισχυρή επιρροή των ακραίων φεμινιστικών απόψεων και των ομοφυλοφιλικών στάσεων στην διατύπωση των κανόνων, προτάσεις και προγράμματα προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία είναι καταστροφικά για το θεσμό της οικογένειας και της αναπαραγωγής του πληθυσμού» (Anderson J., 52:2015). Περαιτέρω στην ομιλία του, ο Πατριάρχης Κύριλλος τόνισε την ανάγκη για μια σχετικιστική προσέγγιση για τα διεθνή ανθρώπινα δικαιώματα, η οποία θα πρέπει να: *«Υλοποιείται λαμβάνοντας υπόψη τα πολιτιστικά διακριτικά γνωρίσματα ενός συγκεκριμένου λαού. Σε ορισμένες χώρες ο πληθυσμός είναι περισσότερο θρησκευόμενος σε σχέση με άλλους και τη θρησκεία ως εκ τούτου, μπορεί και πρέπει να διαδραματίσει έναν πιο σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εκτός αυτού, κάθε έθνος έχει τη δική του ιστορική εμπειρία, τις πολιτιστικές του παραδόσεις και του δικό του σύστημα εννοιών. Αυτές οι πραγματικότητες δεν πρέπει να αγνοηθούν στην οικοδόμηση ενός εθνικού συστήματος για τα ανθρώπινα δικαιώματα»* (Anderson J., 52:2015).

Κλείνοντας, ο Πατριάρχης Κύριλλος κάλεσε για θεμελιώδεις ηθικές νόρμες των "μεγάλων θρησκειών του κόσμου" για να ενημερώσει την ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου ως μέσο για την αποφυγή της «αλλοτρίωσης και της αντιπολίτευσης ενός σημαντικού μέρους της ανθρωπότητας με τις (υπάρχουσες) παγκόσμιες διαδικασίες». Επανάλαβε επίσης την κλήση της ρωσικής κυβέρνησης για τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού συμβουλίου για τη θρησκεία (interfax-religion/22/03/2008). Αξιοσημείωτο στο κήρυγμα του Πατριάρχη Κύριλλου έναντι των εξήντα χρόνων ανάπτυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι το γεγονός ότι η ρωσική κυβέρνηση προσπάθησε πολύ να δημοσιοποιήσει την εκδήλωση, παρουσιάζοντάς τον Πατριάρχη Μόσχας ως έναν από υπηρειακούς παράγοντες της. Μια έρευνα του "Info-Digests" που δημοσιεύθηκε από Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ρωσίας στο ΟΗΕ μεταξύ του 2007 και του 2010 αποκαλύπτει ότι η ομιλία του Πατριάρχη Κυρίλλου ήταν το μόνο μη-κυβερνητικό γεγονός που αναφέρθηκε ποτέ από το εν λόγω Συμβούλιο (Blitt R., 408-409:2001).

Τελικά, ο (υποστηριζόμενος από το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών) "διάλογος" του Πατριάρχη Κυρίλλου με το ΣΑΔ των Ηνωμένων Εθνών σήμανε μόνο την έναρξη μιάς συνεχούς προσπάθειας της Ρωσίας στον ΟΗΕ για την επισήμανση των υφιστάμενων διεθνών "δυτικών" κανόνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να πιέσει για μια επανερμηνεία των κανόνων αυτών υπό το πρίσμα των "παραδοσιακών αξιών" (mid.ru/23/04/2009). Η προσπάθεια αυτή συνεχίζει να προωθείται στα υψηλότερα κλιμάκια της ρωσικής κυβέρνησης με την ομιλία του υπουργού Εξωτερικών Σεργκέι

Λαβρόφ να επαναλαμβάνει τα θέματα που αρχικά τονίστηκαν από τον Πατριάρχη Κύριλλο: «Στο πλαίσιο της παγκόσμιας κρίσης, οι άκυρες προσπάθειες για μια νέα ιδεολογικοποίηση των διεθνών σχέσεων, ξεκινώντας από μια ψεύτικη παραδοχή ότι υπάρχει μόνο ένας "γνήσιος" δυτικός πολιτισμός, είναι ακόμη περισσότερο ορατός. Υπό αυτές τις συνθήκες βλέπουμε ακόμη πιο καθαρά τον αυξανόμενο ρόλο του θρησκευτικού παράγοντα στις διεθνείς υποθέσεις, και η ζήτηση για τις προσπάθειες στηρίζονται σε κοινές ηθικές στη δημιουργία και προώθηση ενός ευρείου διαομολογιακού διαλόγου και την ενίσχυση της διαπολιτισμικής αρμονίας. Είμαστε ικανοποιημένοι από την ενεργό συμμετοχή της ΡΟΕ στις προσπάθειες αυτές. Η φωνή της στην άμυνα της πνευματικότητας, της ειρήνης, της αρμονίας, της αλήθειας και της δικαιοσύνης ακούγεται καθαρά όχι μόνο στη Ρωσία, αλλά και σε όλο τον κόσμο» (mid.ru/23/04/2009) (Mckernan J., 14:2016).

2^η Πτυχή: Η Οπλική Βιομηχανία ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής

2.1. Εισαγωγή - γιατί και πως η Ρωσία χρησιμοποιεί την Οπλική Βιομηχανία ως μέσο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Σε παγκόσμια κλίμακα, ο βιομηχανικός τομέας της άμυνας αντανακλά την ιεραρχία της εξουσίας στην μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Για τις ΗΠΑ, ένα συγκριτικό πλεονέκτημα που χρησιμοποιείται συχνά από τους φορείς χάραξης της πολιτικής είναι η οπλική βιομηχανία, μέσω της οποίας η Ουάσιγκτον, επηρεάζει τη συμπεριφορά της εξωτερικής πολιτικής των άλλων κρατών (Neuman G. S., 1:2009). Η Ρωσία θεωρεί τις στρατιωτικές της εξαγωγές ως ένα σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη των εθνικών συμφερόντων ασφαλείας της, ιδιαίτερα, στην Ανατολική Ασία και τη Μέση Ανατολή. Το εμπόριο όπλων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εικόνας της ως παγκόσμια δύναμη, ένα κρίσιμο μέρος της σχέσης της με άλλα κράτη στην Ασία, ένα κεντρικό στοιχείο στις συμφωνίες της άμυνας και της ασφάλειας, και βασική συνιστώσα της ικανότητάς της να αποκτήσει και να διατηρήσει την επιρροή και την πρόσβαση σε πόρους και σε περιοχές που παρουσιάζουν ενδιαφέρον (Blank S. and Levitzky E., 63:2015).

Σύμφωνα με τον καθηγητή εθνικής ασφάλειας του Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών, Dr. Stephen J. Blank και τον ερευνητή του Συμβουλίου Αμερικανικής Εξωτερικής Πολιτικής, Edward Levitzky: «...ενώ η Ρωσία πουλάει όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό για να παράγει έσοδα και να επεκτείνει τις γραμμές παραγωγής για την αμυντική της βιομηχανία, είναι εσφαλμένο να ισχυρίζεται ότι αυτός είναι ο βασικός λόγος πίσω από το εμπόριο όπλων της Ρωσίας. Η Ρωσία προσπαθεί να διατηρήσει και να επεκτείνει την ιδιότητά της ως παγκόσμια δύναμη, και θεωρεί ότι η εστιασμένη, σκόπιμη εξαγωγή στρατιωτικών τεχνολογιών της σε βασικές χώρες, είναι θεμελιώδες εργαλείο για την επίτευξη του στόχου της» (Blank S. and Levitzky E., 63:2015). Εμπειρογνώμονες βασιζόμενοι σε δηλώσεις¹, όπως εκείνη του Anatoly Isaykin, (επικεφαλής της Rosoboronexport²) στον Ivan Safronov της Kommersant, υποστηρίζουν ότι ο πρωταρχικός σκοπός του εμπορίου όπλων της Ρωσίας είναι για να δημιουργήσει έσοδα και για να υποστηρίξει την εγχώρια παραγωγή ανταγωνιστικής, υψηλής τεχνολογίας όπλων και εξοπλισμού για τις ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις (Blank S. and Levitzky E., 63:2015).

---

1. Ο Anatoly Isaykin δήλωσε στον Ivan Safronov της Kommersant τον Ιανουάριο του 2014 ότι: «Στις 31 Δεκεμβρίου είχαμε παραδώσει όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό συνολικής αξίας \$13,2 δις. Αυτό είναι ελαφρώς υψηλότερο από το \$13 δις. που είχαμε προγραμματίσει» Πηγή: Safronov I., 2014.

2. Η Rosoboronexport είναι μέρος της Κρατικής Εταιρείας Ρωσικών Τεχνολογιών. Είναι ρωσική κρατική υπηρεσία υπεύθυνη για την εισαγωγή και εξαγωγή του πλήρους φάσματος αμυντικών προϊόντων, τεχνολογιών και υπηρεσιών. Το 2007, ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν με διάταγμα που υπέγραψε, έκανε την Rosoboronexport υπεύθυνη για όλες τις εξαγωγές όπλων. Πηγές: Rosoboronexport, theglobeandmail/20/01/2007.

Από τον Μάρτιο του 2014 το συνολικό χαρτοφυλάκιο της Ρωσίας από τις πωλήσεις όπλων ήταν \$47 δις. (pravda.ru/25/03/2014). Η Rosoboronexport αντιπροσωπεύει σήμερα περισσότερο από το 90% των ετήσιων πωλήσεων όπλων της Ρωσίας. Η Ρωσία δίνει έμφαση στις πωλήσεις οπλικών συστημάτων σε χώρες που βρίσκονται σε πολιτική αντίθεση με τις ΗΠΑ ή έχουν ιδεολογικές διαφορές από τις ΗΠΑ (Dr. Stevenson J., and Mr. Tirpin G., 10-11:2015). Οι εμπειρογνώμονες χρησιμοποιούν αυτά τα στοιχεία για να ισχυριστούν ότι η Ρωσία κατά κύριο λόγο προσπαθεί να μεγιστοποιήσει το κέρδος μέσω των πωλήσεων οπλικών συστημάτων. Έχουν αυτή την αντίληψη, διότι άλλα κράτη, βλέπουν τις στρατιωτικές εξαγωγές, κυρίως, ως ένα μέσο για να υποστηρίξουν την αυτόχθονη αμυντική βιομηχανική τους βάση με την παραγωγή κέρδους και τη μείωση του μοναδιαίου κόστους με την αύξηση της παραγωγής (Weitz R., 44:2003). Ωστόσο, στην περίπτωση της Ρωσίας, η άποψη αυτή είναι εσφαλμένη. Η Ρωσία εξάγει όπλα εξίσου, αν όχι κυρίως, για να προωθήσει τα συμφέροντα της εθνικής της ασφάλειας. Ο ίδιος ο πρόεδρος Βλάντιμιρ Πούτιν δήλωσε ξεκάθαρα: «Βλέπουμε την ενεργή στρατιωτική τεχνική συνεργασία (ο επίσημος όρος για τις στρατιωτικές εξαγωγές) ως ένα αποτελεσματικό μέσο για την προώθηση των εθνικών μας συμφερόντων, τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό (πλαίσιο). Η αυξανόμενη ζήτηση για τα προϊόντα της αμυντικής μας βιομηχανίας και τους συναφείς τομείς φέρνουν περισσότερα χρήματα στον κρατικό προϋπολογισμό μας και δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας» (Putin V. (02/07/2012)).

Η υπεροχή των πολιτικών κινήτρων δεν είναι τυχαία. Η Ρωσία εξάγει οπικά συστήματα σε περιοχές στρατηγικής σημασίας, όπως π.χ. η Μέση Ανατολή, η Νότια Ασία και η Ανατολική Ασία. Εξάγει τα όπλα για να επιτευχθούν σκόπιμα οι ακόλουθοι στόχοι εθνικής ασφάλειας: 1^ο για να υποστηρίξει την εικόνα της ως παγκόσμια δύναμη, 2^ο να διατηρήσει μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, 3^ο να επεκτείνει την επιρροή της σε αυτές τις περιοχές, 4^ο να λάβει δικαιώματα εξόρυξης πόρων, 5^ο να ενισχύσει τις σχέσεις τις σε ζητήματα ασφάλειας, και 6^ο για να εξασφαλίσει δικαιώματα στρατιωτικών βάσεων. Έτσι, ενώ είναι αλήθεια ότι ένας από τους λόγους που η Ρωσία εξάγει όπλα είναι για να διατηρηθεί η αυτάρκεια της αμυντικής της βιομηχανίας, ωστόσο αυτός δεν είναι ο κύριος λόγος. Επιπλέον, σε αυτές τις περιοχές, καθώς και σε άλλες όπως η Λατινική Αμερική και τα Βαλκάνια, οι πωλήσεις όπλων σχετίζονται με ενεργειακές συμφωνίες και η αναζήτηση της Ρωσίας για στρατιωτικές βάσεις αποτελεί μέρος μιας συντονισμένης πολιτικής για την προώθηση των ρωσικών συμφερόντων (Blank S. and Levitzky E., 64:2015).

2.2. Σχέσεις με κράτη της ΚΑΚ

2.2.1. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Λευκορωσία

Η Ρωσία και η Λευκορωσία είναι δύο από τους πιο στενούς μετα-σοβιετικούς συμμάχους, που η συνεργασία τους αφορά τον εκτεταμένο συντονισμό της εξωτερικής τους πολιτικής και της στρατιωτικής τους συνεργασίας (Yakovlev-Golani H., 2014). Και οι δύο χώρες συνεργάζονται με βάση το Κοινό Στρατιωτικό Δόγμα από το 2001, το οποίο ενισχύθηκε από υπερεθνικά όργανα όπως η Επιτροπή των Συνόρων. Αυτό το καθεστώς της συνθήκης αφορά τη χρήση των στρατιωτικών εγκαταστάσεων, κοινών περιπολιών αέρα και σταθμών πυραυλικής προειδοποίησης για τον έλεγχο των συνόρων της Λευκορωσίας με την Πολωνία, τη Λιθουανία και τη Λετονία (Dr. Stevenson

J., and Tiffin G., 15-16:2015). Οι ισχυρές στρατιωτικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Λευκορωσίας δεν έχουν μετριάσει δεδομένου ότι έχει εκτεθεί απόκλιση των στρατηγικών προτιμήσεων μεταξύ Ρωσίας και ορισμένων στενότερων συμμάχων της (Dr. Stevenson J., and Tiffin G., 15-16:2015). Η συνεργασία της Λευκορωσίας με τη Ρωσία βασίζεται στην συμμετοχή τους σε περιφερειακούς οργανισμούς όπως ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO). Οι κύριες αγορές οπλικών συστημάτων της Λευκορωσίας είναι αμυντικά συστήματα πυροβολισμού αέρος, κυρίως αεράμυνας μεγάλου βεληνεκούς (Long-Range Air Defense) και αεράμυνας μικρής εμβέλειας (Short-range Air Defense) (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 22:2015).

Ωστόσο, κατά την τελευταία δεκαετία, η ανάπτυξη σχέσεων Λευκορωσίας – Κίνας είχε ως αποτέλεσμα την ψύχρανση των σχέσεων ανάμεσα σε Ρωσία και Λευκορωσία, και την αντίδραση της Ρωσίας όσον αφορά την πώληση στρατιωτικού εξοπλισμού προς την γειτονική χώρα. Το 2012, το Μίνσκ ανέπτυξε ενεργά τις επαφές της με την Κίνα και έκτοτε αγοράζει στρατιωτικό εξοπλισμό από τη χώρα αυτή. Η στρατιωτική συνεργασία Λευκορωσίας-Κίνας προκάλεσε μια μάλλον αρνητική αντίδραση στα ρωσικά μέσα ενημέρωσης (Bohdan S., 2013). Ο πρόεδρος της Λευκορωσίας Αλεξάντερ Λουκασένκο αντιστάθηκε σε μια μεγαλύτερη ρωσική στρατιωτική παρουσία εντός της χώρας του. Η Ρωσία, ως αντίδραση, έθεσε τέρμα στα προσοδοφόρα σχέδια της Λευκορωσίας για επανεξαγωγή ρωσικού πετρελαίου (μετά από επανεπεξεργασία του στα διυλιστήρια της Λευκορωσίας), ασκώντας πίεση στον Λουκασένκο με αποτέλεσμα να αποδεχθεί την παρουσία ρωσικών στρατευμάτων. Επιπλέον, η Ρωσία δεν παρέδωσε στον Α. Λουκασένκο νέα μαχητικά αεροσκάφη. Παράδειγμα της ρωσικής απροθυμίας για να βοηθήσει την Λευκορωσική κυβέρνηση, αφορά τα 18 μαχητικά αεροσκάφη Su-30K που για δύο χρόνια είχαν παραμείνει στο εργοστάσιο επισκευής αεροσκαφών στο Baranavichy της Λευκορωσίας. Η Ρωσία πούλησε αεροσκάφη στην Ινδία στα τέλη της δεκαετίας του 1990, και το 2008 οι Ινδοί τους τα επέστρεψαν, με αντάλλαγμα ένα νεότερο είδος των ρωσικών αεροσκαφών. Μέσα ενημέρωσης και αναλυτές υπέθεσαν ότι η αποστολή των αεροσκαφών από δεύτερο χέρι, θα έπρεπε να δοθούν στο Μίνσκ (Bohdan S., 2013).

Επειδή, η Λευκορωσία δεν μπορούσε να βρει το ποσό των \$270 εκατ. για να πληρώσει τα αεροσκάφη, προσπάθησε να πάρει ένα δάνειο από το ρωσικό υπουργείο Οικονομικών, αλλά εις μάτην. Στον στρατιωτικό τομέα, η κυβέρνηση της Λευκορωσίας δεν είχε άλλη επιλογή (δεδομένου ότι δεν διαθέτει χρήματα για νέο εξοπλισμό), η Μόσχα έδινε όλο και λιγότερο εξοπλισμό δωρεάν. Σύμφωνα με τον στρατιωτικό αναλυτή Aleksandr Alesin, το Μίνσκ, για να λάβει τέσσερα τμήματα του συστήματος αεράμυνας S-300 και να αναβαθμίσει σύστημα αεράμυνας της χώρας σε ένα ελάχιστα αποδεκτό επίπεδο, θα έπρεπε να συμφωνήσει σε μια ρωσική αεροπορική βάση (Bohdan S., 2013). Το 2016, η Λευκορωσία, κατάφερε να πείσει τη Ρωσία να προμηθεύσει με όπλα τον στρατό της, αλλά ταυτόχρονα να αποκηρύξει τα σχέδια της ρωσικής κυβέρνησης για εγκαθίδρυση αεροπορικής βάσης στο έδαφος της Λευκορωσίας. Ωστόσο, για να επιτευχθεί αυτό, η κυβέρνηση του Μινσκ αναγκάστηκε να επενδύσει στην αναμόρφωση και στον εκσυγχρονισμό των (ρωσικής τεχνολογίας) μαχητικών της αεροσκαφών που ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 2015 (Bohdan S., 2016).

2.2.2. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Καζακστάν

Το Καζακστάν κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των γειτόνων της Κεντρικής Ασίας στην εξαγωγή και εισαγωγή νέου εξοπλισμού και οπλικών συστημάτων. Η χώρα είναι ενεργός αγοραστής ρωσικού και ξένου εξοπλισμού. Ένας από τους λόγους που το Καζακστάν είναι σε θέση να εξοπλίζεται, είναι διότι η χώρα διαθέτει επαρκείς οικονομικούς πόρους (Baizakova Z., 5:2014). Δύο μεγάλες συμφωνίες αγοράς ρωσικών οπλικών συστημάτων του Καζακστάν είναι η αγορά 40 αντιαεροπορικών πυραυλικών συστημάτων S-300 και 20 μαχητικών αεροσκαφών MIG-31 το 2013. Και οι δύο προσφορές έγιναν μέσω της Rosoboronexport. Παρά τα σχέδια για τη διαφοροποίηση και την αγορά, από την Ισπανία, δύο μεταφορικών αεροσκαφών C-295 από την EADS, το Καζακστάν προτίμησε να ασχοληθεί με το βόρειο γείτονά της (Baizakova Z., 5:2014).

Η Ρωσία και το Καζακστάν έχουν μία μακρόχρονη σχέση στον στρατιωτικό τομέα και στον τομέα της ασφάλειας, που αναπτύχθηκε από πολυμερή φόρουμ, όπως τον Οργανισμό για τη Διακυβερνητική Συνθήκη Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO), τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO), αλλά και μέσω από 80 και πλέον, διμερών συμφωνιών στον στρατιωτικό-τεχνικό τομέα, την άμυνα, και την αντιτρομοκρατική συνεργασία. Η πιο πρόσφατη συμφωνία για στρατιωτική-τεχνική συνεργασία ανάμεσα σε Ρωσία και Καζακστάν υπεγράφη στις 24 Δεκεμβρίου του 2013 (fsvts.gov.ru/14/01/2014). Η κοινή στρατιωτική συνεργασία της Ρωσίας και του Καζακστάν περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις πτυχές της πολιτικής ασφάλειας και άμυνας τους, συμπεριλαμβανομένων των κοινών στρατιωτικών ασκήσεων, κατά κύριο λόγο εντός των πλαισίων της CSTO και SCO, την αγορά και συντήρηση των όπλων και των συστημάτων από τη Ρωσία, την ανταλλαγή πληροφοριών και την συνεργασία στην ασφάλεια των συνόρων, καθώς και την εκπαίδευση των στρατιωτικών και την ασφάλεια του προσωπικού. Για χρόνια, η Ρωσία ήταν ο κύριος προμηθευτής όπλων, εξοπλισμού και ανταλλακτικών για τις ένοπλες δυνάμεις του Καζακστάν (Omelicheva Y. M., 6:2016).

Τα τελευταία χρόνια, η κυβέρνηση του Καζακστάν έχει αρχίσει την αγορά όπλων και εξοπλισμού από άλλα κράτη. Επιπλέον, δημιούργησε κοινοπραξίες με άλλα κράτη για την κατασκευή αμυντικών συστημάτων στην εγχώρια αγορά (Gorenburg D. 26:2014). Η Ρωσία, ωστόσο, παραμένει κορυφαίος εταίρος του Καζακστάν στο εμπόριο αμυντικών συστημάτων. Στους στρατιωτικούς θεσμούς και στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις ασφαλείας του Καζακστάν, έχουν χρησιμοποιηθεί σύμβουλοι και εκπαιδευτικό προσωπικό από την Ρωσία (Omelicheva Y. M., 6:2016). Η Ρωσία εξακολουθεί να χρησιμοποιεί στρατιωτικές εγκαταστάσεις στο Καζακστάν για τις δοκιμές των πυραυλικών της συστημάτων, των μαχητικών της αεροσκαφών και άλλων οπλικών συστημάτων. Σε αυτά περιλαμβάνονται το κοσμοδρόμιο του Μπαϊκονούρ, το οποίο είναι μισθωμένο στην Ρωσία μέχρι το 2050 (Howell E., 2016), τον χώρο ανάπτυξης και εκτόξευσης πυραύλων στο Kapustin Yar, που καλύπτει τα σύνορα της Ρωσίας και του Καζακστάν, τις τοποθεσίες δοκιμών πυραύλων Sary-Shagan και Emba, και το 929^ο κέντρο Πτητικών Δοκιμών (Putz C., 2016).

Από την πλευρά της, η Μόσχα έχει παραδώσει στο Καζακστάν πολλαπλά συστήματα αεράμυνας S-300 μεταξύ του 2014 και του 2016. Η παράδοση, η οποία έγινε χωρίς χρέωση, αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου για τη δημιουργία ενός κοινού συστήματος αεράμυνας για τα κράτη μέλη του CSTO (Omelicheva Y. M., 6:2016). Όπως αναφέρεται σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στον ανεξάρτητο οργανισμό

ειδήσεων EurasiaNet.org, η συνεργασία αεράμυνας ανάμεσα σε Ρωσία και Καζακστάν είχε συνέπειες για τη συνεργασία του NATO με την κυβέρνηση της Αστάνα, και θα ενεργεί επίσης ως εμπόδιο στην συμμετοχή των δυτικών εταιρειών αμυντικών συστημάτων σε αυτόν τον ιδιαίτερα ευαίσθητο τομέα για το Καζακστάν, που δεν άλλος από τον αμυντικό τομέα (Kucera J., 2014).

2.2.3. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Ουζμπεκιστάν

Παρά το γεγονός ότι το σύνολο σχεδόν του στρατιωτικού εξοπλισμού του Ουζμπεκιστάν είναι σοβιετικής και ρωσικής καταγωγής, δεν έχει ακολουθήσει τόσο εκτεταμένο πρόγραμμα επανεξοπλισμού και εκσυγχρονισμού, όπως το Καζακστάν. Ως αποτέλεσμα, οι αγορές εξοπλισμού από τη Ρωσία, συγκριτικά, ήταν περιορισμένες. Από το 2000, ωστόσο είχε ένα συνεχιζόμενο πρόγραμμα για την αγορά φορητών όπλων από τη Ρωσία, συμπεριλαμβανομένων: πολυβόλων, τουφεκίων ελεύθερων σκοπευτών, και εξοπλισμού νυχτερινής όρασης. Το 2001, αγόρασε επίσης 50 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού BTR-80 (Gorenburg D., 31:2014). Η Ρωσία έχει συμμετάσχει σε αρκετές προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό του υφιστάμενου στρατιωτικού εξοπλισμού του Ουζμπεκιστάν. Αυτές περιλαμβάνουν την αναβάθμιση μαχητικών αεροσκαφών MiG-29 και Su-27 το 2004 (ούτως ώστε να καταστεί δυνατή η λειτουργία τους σε κακές καιρικές συνθήκες και στη νύχτα), η επισκευή στρατιωτικών αεροσκαφών μεταφοράς An-12 το 2006 και η συντήρηση του ηλεκτρονικού εξοπλισμού των μαχητικών αεροσκαφών MiG-29, Su-27 και Su-24 το 2008 (Gorenburg D., 31:2014). Το 2009 η Ρωσία συμμετείχε, επίσης, στον εκσυγχρονισμό των αντιαεροπορικών συστημάτων S-125 Pechora του Ουζμπεκιστάν σε Pechora 2M τα οποία: *«διαθέτουν μεγαλύτερη εμβέλεια, καλύτερη αντίσταση στις παρεμβολές, και ικανότητα να συμμετάσχουν σε πολλαπλούς στόχους, συμπεριλαμβανομένων των πυραύλων cruise»* (Gorenburg D., 31:2014).

Σύμφωνα με το πρακτορείο ειδήσεων Reuters, ο πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν, Ισλάμ Καρίμοφ, ανέφερε σε συνέντευξη Τύπου κατά την διάρκεια επίσκεψης του Ρώσου προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν, τον Δεκέμβριο του 2014: *«Διάφορα στοιχεία μεταξύ των εκπροσώπων του Ισλαμικού Κράτους έχουν ήδη ξεφύγει από το Ιράκ και τη Συρία στο Αφγανιστάν. Όλα αυτά απαιτούν τη λήψη των κατάλληλων προληπτικών μέτρων»* (Kucera J., 2014b), (Dyomkin D., 2014). Ο Καρίμοφ, επίσης δήλωσε: *«Η διεύρυνση του πολεμικού εξτρεμισμού και του θρησκευτικού ριζοσπαστισμού, όχι μόνο στο έδαφος των κυβερνήσεων της Κεντρικής Ασίας, αλλά και στο εξωτερικό, γίνεται όλο και πιο έντονη»* και ότι: *«Η παρουσία της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία είναι αναμφίβολα ένας σημαντικός παράγοντας για την υποστήριξη της ειρήνης και της ασφάλειας»* (Kucera J., 2014b). Ωστόσο δύο χρόνια αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 2016, κατά την επίσκεψη Πούτιν στο Ουζμπεκιστάν, ο πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν, Ισλάμ Καρίμοφ, δεν αναφέρθηκε ειδικά στις στρατιωτικές ανάγκες του Ουζμπεκιστάν, ωστόσο τόνισε την απειλή της χώρας του, που αντιμετωπίζει από το Αφγανιστάν (Putz C., 2016b).

Εκτός από τις συζητήσεις που αφορούν τις γεωπολιτικές ανησυχίες στην Ευρασία, ο Καρίμοφ και ο Πούτιν υπέγραψαν μια σειρά διμερών συμφωνιών, συμπεριλαμβανομένου ενός διακυβερνητικού συμφώνου για την ανάπτυξη και την εμβάθυνση της οικονομικής συνεργασίας στο 2015-2019, μια συμφωνία για τη ρύθμιση αμοιβαίων χρηματοοικονομικών απαιτήσεων και υποχρεώσεων, ένα πρωτόκολλο

σχετικά με τη συνεργασία για την καταπολέμηση των ναρκωτικών, καθώς και ένα πρόγραμμα συνεργασίας μεταξύ των υπουργείων Εξωτερικών τους. Η Ρωσία αντιπροσωπεύει σχεδόν το ένα τρίτο του εξωτερικού εμπορίου του Ουζμπεκιστάν. Στη σύνοδο κορυφής της Τασκένδης η Ρωσία συμφώνησε να διαγράψουν \$865 εκατ. του χρέους του Ουζμπεκιστάν (από τα \$890 εκατ. από τα μέσα της δεκαετίας του 1990). Η χειρονομία ήταν σημαντική, καθώς η ρωσική νομοθεσία απαγορεύει την παροχή στρατιωτικής και τεχνικής βοήθειας προς χώρες που δεν αποπληρώνουν τα χρέη τους προς την ίδια (Daly J., 2014).

2.2.4. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Τουρκμενιστάν

Πριν αναλάβει την προεδρία της Ρωσίας ο Βλάντιμιρ Πούτιν, το εμπόριο όπλων της Ρωσίας με το Τουρκμενιστάν ήταν σχεδόν ανύπαρκτο λόγω της φτώχειας και του φόβου υπερβολικής εξάρτησης του Τουρκμενιστάν προς τη Ρωσία. Η κατάσταση έχει αλλάξει ριζικά τα τελευταία χρόνια. Ο σοβιετικός εξοπλισμός, λόγω της παλαιότητάς του, είχε γίνει όλο και πιο αναξιόπιστος. Παράλληλα, τα έσοδα από τις εξαγωγές φυσικού αερίου έχουν παράσχει την δυνατότητα στο Τουρκμενιστάν, την χρηματοδότηση για την αγορά νέων όπλων. Ως αποτέλεσμα το Τουρκμενιστάν είχε την προμήθεια στρατιωτικού εξοπλισμού από ένα ευρύ φάσμα προμηθευτών, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας. Αρχικό ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε συστήματα αεράμυνας (Gorenburg D., 32:2014). Το 2001, ο αναπληρωτής γενικός διευθυντής της Rosoboronexport, Sergey Chemezov, και ο τότε πρόεδρος του Τουρκμενιστάν, Saparmurat Niyazov, συμφώνησαν σε μια ανταλλαγή όπλων για το φυσικό αέριο. Οι ειδικοί συνέδεσαν τη συμφωνία όπλων με τη Ρωσία για τις διαπραγματεύσεις που αφορούσαν τον αγωγό φυσικού αερίου Prikaspiisky. Το 2007, η Μόσχα κατάφερε να πείσει τις κυβερνήσεις της Αστάνα και της Ασγκαμπάτ, να συμμετάσχουν στην κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου της Κασπίας από το Τουρκμενιστάν προς τη Ρωσία μέσω του Καζακιστάν (kommersant/24/06/2008).

Ο αγωγός ήταν αναγκαίος για τη Ρωσία για να διατηρήσει τον έλεγχο επί των ροών ενέργειας προς την Ευρώπη. Από το 2001, οι ΗΠΑ και η Ευρώπη έχουν προσφέρει στον Πρόεδρο του Τουρκμενιστάν, Γκουρμπανγκουλί Μπερντιμουχαμέντοφ, υψηλότερες τιμές για το φυσικό του αέριο, προτείνοντάς τον, να μεταφερθεί το φυσικό αέριο μέσω των αγωγών Nabucco και της Κασπίας (Transcaspiian), που θα κατασκευαστούν από την Ευρώπη χωρίς την οικονομική συμμετοχή των χωρών της Κεντρικής Ασίας (kommersant/24/06/2008). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η Μόσχα ενδιαφέρεται για την εξεύρεση πρόσθετων κινήτρων που θα μπορούσαν να κάνουν το Τουρκμενιστάν να εγκαταλείψει το σενάριο κατασκευής του αγωγού Nabucco και να κάνει την τελική επιλογή υπέρ του αγωγού φυσικού αερίου της Κασπίας. Ένα από αυτά τα κίνητρα, όπως φαίνεται, μπορεί να είναι η πρόσβαση των ρωσικών όπλων. Ο εμπειρογνώμονας του Κέντρου για την Ανάλυση των στρατηγικών και τεχνολογιών, Konstantin Makiyenko αναφέρει ότι: «*Η τιμή του συμβολαίου για τα Tornado, με δεδομένο το γεγονός ότι η Ρωσία βρίσκεται σε διαπραγματεύσεις με το Τουρκμενιστάν για αγωγό φυσικού αερίου, μπορεί να είναι χαμηλότερη από την τιμή της αγοράς*» (kommersant/24/06/2008).

Η πρώτη σύμβαση που υπογράφηκε από το Τουρκμενιστάν με τους εξαγωγείς ρωσικών όπλων, αφορούσε έξι πυραυλικά συστήματα εκτόξευσης τύπου Smerch. Δύο μονάδες παραδόθηκαν το 2008, και οι υπόλοιπες το 2009 (Gorenburg D., 32:2014). Το

ίδιο έτος, μια κοινοπραξία Ρωσίας-Λευκορωσίας, συμφώνησε να παρέχει εκσυγχρονισμένα αντιαεροπορικά συστήματα πυραύλων τύπου S-125 Pechora 2M στο Τουρκμενιστάν (sputniknews/24/06/2008). Οι συμβάσεις αεροπορικών συστημάτων περιελάμβαναν την αγορά δύο ελικοπτέρων τύπου Mi-171V, τα οποία παραδόθηκαν το 2010. Κατά το ίδιο έτος, το Τουρκμενιστάν αγόρασε αρκετά μη επανδρωμένα εναέρια οχημάτων (UAVs) από ρωσική εταιρεία Zala Aero «για τις ειδικές μονάδες του Υπουργείου Εσωτερικών του Τουρκμενιστάν, για να παράσχουν στήριξη σε αποστολές επιτήρησης και για αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις» (Kucera J., 2013).

Πολλές συμβάσεις έχουν συναφθεί για άρματα μάχης και τεθωρακισμένα οχήματα. Αυτές περιλάμβαναν 8 τεθωρακισμένα οχήματα μάχης τύπου BTR-80A, τα οποία παραδόθηκαν το 2009, 6 οχήματα πεζικού τύπου BMP-3 οπλισμένοι με 60 αντιαρματικούς πυραύλους τύπου 9M117 Bastion, τα οποία παραδόθηκαν το 2011, και 1040 φορτηγά τύπου KAMAZ, όπως και άλλα οχήματα (Gorenburg D., 32:2014). Ο τουρκμενικός στρατός έχει επίσης υπογράψει δύο συμβόλαια για την αγορά τεθωρακισμένων τύπου T-90S, εκ των οποίων τα 10 πρώτα παραδόθηκαν μεταξύ 2009-2011. Ένα επιπλέον συμβόλαιο υπογράφηκε το 2011 για άλλα 30 άρματα μάχης T-90S (defenceweb/21/02/2012). Η Ρωσία κατέχει, επίσης, καθοριστικό ρόλο στον εξοπλισμό του τουρκμενικού ναυτικού. Το Τουρκμενιστάν έχει αγοράσει δύο κορβέτες τύπου Molniya, κάθε μία οπλισμένη με 16 πυραύλους τύπου Kh-35 Uran (Kucera J., 2012) και δύο περιπολικά σκάφη τύπου Sobol (globalsecurity.org/21/05/2013).

2.2.5. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Κιργιστάν

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η Ρωσία παρείχε τακτικά στρατιωτική βοήθεια στο Κιργιστάν (Gorenburg D., 33:2014). Ήδη από το 1999, η Ρωσία παρείχε ένα πακέτο στρατιωτικής βοήθειας \$1 εκ. για να βοηθήσει το Κιργιστάν να αποκρούσει τις μαχητικές ομάδες που είχαν εισβάλει στη χώρα³. Οι αποστολές στρατιωτικής βοήθειας έγιναν πιο τακτικές, μετά την υπογραφή της συμφωνίας του 2003, που επέτρεπε τη Ρωσία να σταθμεύει τις δυνάμεις της στην αεροπορική βάση του Kant (Jahadeo J., 172:2013). Η συμφωνία προέβλεπε στρατιωτική βοήθεια ύψους \$4,5 εκ., η οποία θα παρέχονταν σε ετήσια βάση (Sutter G. R., 279:2015) για εξοπλισμό και κατάρτιση. Το πακέτο βοήθειας του 2004 ήταν αξίας \$2.2 εκατ. και περιελάμβανε φορητά όπλα, συσκευές νυχτερινής όρασης, πυρομαχικά, πανοπλίες, στολές, και ραδιοπομπούς (Gorenburg D., 33:2014). Το 2005, η Ρωσία παρείχε βοήθεια αξίας \$3 εκατ. συμπεριλαμβανομένων 10 φορτηγών τύπου KAMAZ, ένα ελικόπτερο Mi-8MTV, ελαφρά όπλα, καθώς και ανταλλακτικά για τα φορτηγά στρατού και τεθωρακισμένα οχήματα (Orzaliev B. and Safronov I., 2005).

---

3. Μέχρι τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, το ενδιαφέρον της Μόσχας στην περιοχή αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό από την επιθυμία να αποφευχθεί η περαιτέρω απώλεια του κύρους και της επιρροής της Ρωσίας. Η εισβολή ισλαμιστών μαχητών στο Κιργιζιστάν από το Ισλαμικό Κίνημα του Ουζμπεκιστάν (Islamic movement of Uzbekistan ή IMU) τον Αύγουστο του 1999 έδωσε στον Ρώσο πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν την ευκαιρία να επιταχύνει την ρωσική εμπλοκή στην περιοχή. Η απειλή των ισλαμιστών μαχητών για την περιφερειακή σταθερότητα σε συνδυασμό με την σαφή αδυναμία της κιργεζικής κυβέρνησης να τους απωθήσει από μόνη της, υπαινίχθηκε από την ρωσική πλευρά ότι μόνο εξωτερική παρέμβαση θα μπορούσε να υπερασπιστεί το κοσμικό κατεστημένο. Πηγή: Manikoff J. 266:2009

Το 2007, \$2 εκατ. εξοπλισμού προβλεπόταν για τα κινητά στρατεύματα της Κιργιζίας. Είναι πιθανό ότι στον εξοπλισμό περιλαμβάνονταν νέο ραντάρ και συστήματα πυραύλων επιφανείας-αέρος που είχαν εγκατασταθεί στα νότια σύνορα του Κιργιστάν μέχρι το τέλος του 2009. Στον απόηχο της αναταραχής στη νότια Κιργιζία το 2010⁴, ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για πρόσθετο εξοπλισμό που θα παρέχονταν για τα στρατεύματα του υπουργείου Εσωτερικών (Gorenburg D., 34:2014). Μετά τα γεγονότα του 2010, η Ρωσία παρείχε επίσης εκτενή βοήθεια για την προστασία των συνόρων της Κιργιζίας. Η Ρωσία, επίσης, εκσυγχρόνισε την αεράμυνα της Κιργιζίας, εφοδιάζοντας την με συστήματα S-125 Pechora-2M. Στο πακέτο βοήθειας του 2012 περιλαμβάνονταν εξαρτήματα για τεθωρακισμένα οχήματα, 14 τεθωρακισμένα με πολυβόλα, 60 πολυβόλα AN-94 Abakan, και άλλο εξοπλισμό. Μεγάλο μέρος του υλικού παραδόθηκε στα στρατεύματα που σταθμεύουν στο Osh, κοντά στα σύνορα με το Ουζμπεκιστάν, ως ένδειξη αποδοκιμασίας προς την τελευταία μετά την αποπομπή της (ως μέλους) από τον CSTO (Gorenburg D., 34:2014). Το 2012, η Ρωσία προσέφερε \$1 δις. στρατιωτικής βοήθειας και ασφάλειας προς την Κιργιζία ως μέρος μιας νέας διμερούς συμφωνίας για την επέκταση της ρωσικής στρατιωτικής παρουσίας στην εν λόγω χώρα (Ott S., 2014). Το 2012, η Ρωσία διέγραψε το χρέος της Κιργιζίας (μισό δις. δολάρια), με αντάλλαγμα να παράσχει στην κυβέρνηση όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό και να αναλάβει τον έλεγχο του δικτύου φυσικού αερίου. Οι κρατικές πετρελαϊκές εταιρείες Rosneft και Gazprom έχουν επενδύσει εκτενώς σε ενεργειακά έργα στο Κιργιστάν κατά τα τελευταία έτη. Οι ρωσικές πιέσεις και η επιρροή της Μόσχας, είχε ως αποτέλεσμα, τον Ιούνιο του 2014, να κλείσει η αεροπορική βάση των ΗΠΑ στην πόλη Μάνας έξω από την πρωτεύουσα Μπισκέκ, σηματοδοτώντας το τέλος της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Κεντρική Ασία (Ott S., 2014), (Pillalamarri A., 2014).

Όπως δήλωσε ο καθηγητής πολιτικών επιστημών στο Barnard College του Πανεπιστημίου της Κολούμπια, Alexander Cooley: «*Το Κιργιζιστάν αντιμετώπισε σημαντική πίεση από τη Μόσχα για να κλείσει την (αμερικανική) βάση*» και ότι «*Αυτή τη φορά η Μόσχα έχει χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά ορισμένα μέσα επιρροής για να διεκδικήσει την θέση της ως του πιο σημαντικού συνεργάτη του Κιργιστάν σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας*». Μετά την απόσυρση της ξένης (αμερικανικής) στρατιωτικής παρουσίας από το Κιργιστάν, ο Alexander Cooley ανέφερε επίσης ότι: «*η Ρωσία θα εδραιωθεί πλέον ως αποκλειστικός προστάτης της ασφάλειας της χώρας*» (Ott S., 2014). Οι ειδικοί λένε ότι με τα μέτρα αυτά ο Πούτιν προσπαθεί να αποκαταστήσει την επιρροή στην περιοχή που η Ρωσία έχασε όταν διαλύθηκε η Ε.Σ.Σ.Δ. Σύμφωνα με τον Alexei Malashenko, ειδικός σε θέματα της Κεντρικής Ασίας και πρόεδρος του Carnegie Moscow Center, η Ρωσία ασκεί πολλή δύναμη πάνω στο Κιργιστάν. Ανέφερε επίσης ότι: «*...το Κιργιστάν είναι το πιο ελεγχόμενο από τη Μόσχα, κράτος της Κεντρικής Ασίας σε σχέση με τα άλλα*» και ότι: «*ο πρόεδρος του Κιργιστάν Αλμάζμπεκ Αταμπάγιεφ δεν βλέπει καμία εναλλακτική λύση από την παρουσία της Ρωσίας σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο*» (Ott S., 2014).

---

4. Τον Ιούνιο του 2010, στη νότια Κιργιζία υπήρξαν συγκρούσεις ανάμεσα σε Κιργέζους και Ουζμπέκους, οι οποίες άφησαν περισσότερους από 350 νεκρούς και οδήγησαν στην εξάρθρωση πάνω από 100.000 εθνοτικών Ουζμπέκων. Η προσωρινή κυβέρνηση είχε κατηγορήσει τον πρώην πρόεδρο Κουρμανμπέκ Μπακίγιεφ ότι προκάλεσε τη βία, προκειμένου να αποσταθεροποιήσει τη χώρα πριν από ένα προγραμματισμένο συνταγματικό δημοψήφισμα, αργότερα αυτού του μήνα. Πηγές: McGlinchey Eric 81:2011, Horton S., 2010

2.2.6. Πωλήσεις ρωσικών όπλων σε Αζερμπαϊτζάν και Αρμενία. Η ενόχληση της Αρμενίας για τις πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Αζερμπαϊτζάν.

Οι στρατιωτικές σχέσεις του Αζερμπαϊτζάν με την Ρωσία (όσον αφορά τις πωλήσεις ρωσικών όπλων) έγκειται στο γεγονός ότι το Αζερμπαϊτζάν χαρακτηρίζεται από έλλειψη γεωστρατηγικών εταίρων, παρά στην προτίμησή του για τη Ρωσία. Εκτός από τη Ρωσία, στους πολιτικούς εταίρους του Αζερμπαϊτζάν συμπεριλαμβάνονται η Ευρώπη/ΕΕ, το Ιράν και η Αρμενία. Η αγορά όπλων από τη Ρωσία, ειδικά για τις χερσαίες δυνάμεις της, προσφέρει στο Αζερμπαϊτζάν την ικανότητα να συμβαδίσει με τα ραγδαία αυξανόμενα εξοπλιστικά προγράμματα της Αρμενίας (Dr. Stevenson J., and Mr. Tirpin G., 14-15:2015). Η σύγκρουση ανάμεσα σε Αζερμπαϊτζάν και Αρμενία έχει ως επί το πλείστον "παγώσει" από το 1994⁵, αλλά ο πόλεμος ξέσπασε και πάλι τον Απρίλιο του 2016, με αποτέλεσμα να προκληθούν περισσότεροι από 200 θάνατοι, και το Αζερμπαϊτζάν να έχει ανακτήσει μια μικρή ποσότητα εδάφους, στέλνοντας ένα αυστηρό μήνυμα: «ότι δεν φοβάται έναν ανοιχτό πόλεμο με την Αρμενία» (Larsen J., 2016). Η Ρωσία, αν και κρατάει ουδέτερη στάση στην σύγκρουση των δύο κρατών του νοτίου Καυκάσου, "παίζει ανοιχτά" και με τις δύο πλευρές. Η Ρωσία αυτοαποκαλείται σύμμαχος της Αρμενίας. Οι δύο χώρες συνεργάζονται διμερώς στο πλαίσιο της CSTO. Η Ρωσία πωλεί στην Αρμενία μεγάλες ποσότητες εξελιγμένων όπλων σε εκπτώτικες τιμές και διατηρεί μόνιμως στρατιωτική παρουσία σε αρμενικό έδαφος (Bowen A., 2016).

Το 2016, η Αρμενία έγινε η μόνη χώρα (πλύν της Ρωσίας και της Συρίας), η οποία διαθέτει συστήματα βαλλιστικών πυραύλων Iskander, οι οποίοι έχουν εμβέλεια έως και 500 χιλιόμετρα και θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να χτυπήσουν στόχους εντός του Αζερμπαϊτζάν (Larsen J., 2016). Η Ρωσία, αν και σύμμαχος της Αρμενίας, διατηρεί ουδέτερη στάση όσον αφορά την σύγκρουση στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, και εξακολουθεί να αναγνωρίζει την περιοχή ως έδαφος του Αζερμπαϊτζάν. Επιπλέον, η Ρωσία είναι πλέον ο μοναδικός σημαντικός πάροχος όπλων στο Αζερμπαϊτζάν. Σύμφωνα με μια έκθεση του 2015 από το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης (SIPRI), το Αζερμπαϊτζάν έλαβε το 85% των εισαγωγών όπλων από τη Ρωσία την περίοδο 2010-2014 (Wezeman D. P. and Wezeman T. S., 7:2015). Το Κρεμλίνο έχει υπερασπιστεί αυτό που βλέπει ως μια πολιτική αποτροπής στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Επιπλέον, ο στρατιωτικός προϋπολογισμός του Αζερμπαϊτζάν υπερβαίνει το σύνολο του κρατικού προϋπολογισμού της Αρμενίας, που σημαίνει ότι οι πωλήσεις επιπλέον όπλων στο Αζερμπαϊτζάν, κλίνουν υπέρ του Μπακού (Kucera J., 2016). Τον Αύγουστο του 2016, ο πρόεδρος της Ρωσίας, Βλαντιμίρ Πούτιν, διαβεβαίωσε τον Αρμένιο ομόλογό του Serzh Sargsyan, ότι η Μόσχα θα συνεχίσει να προμηθεύει την Ερεβάν με μεγάλες προμήθειες όπλων, συμπεριλαμβανομένων και των πιο εξελιγμένων, του οπλοστασίου της Ρωσίας. Ωστόσο, είπε επίσης ότι η Ρωσία θα συνεχίζει να πουλάει στρατιωτικό εξοπλισμό στον αντίπαλο της Αρμενίας (δηλ. το Αζερμπαϊτζάν) (Waller N., 2016).

---

5. Η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν είναι σε σύγκρουση από το 1988, όταν το Ναγκόρνο-Καραμπάχ (θύλακας στη Σοβιετική Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, η πλειοψηφία των κατοίκων του οποίου είναι Αρμένιοι), ζήτησε να μεταφερθεί στην Αρμενία. Οι εθνοτικές εντάσεις και η βία κλιμακώθηκαν σε πόλεμο όταν και οι δύο χώρες κέρδισαν την ανεξαρτησία της από τη Σοβιετική Ένωση. Όταν υπογράφηκε εκεχειρία το 1994, περίπου 30.000 άνθρωποι είχαν σκοτωθεί και το Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν *de facto* ανεξάρτητο (globalsecurity.org/17/08/2016).

Ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν, κατά τη διάρκεια συνάντησης με τον Αρμένιο ομόλογό του, Σερζ Σαρκισιάν, δήλωσε: «*Η Αρμενία για μας - είναι ένας στρατηγικός εταίρος στην περιοχή του Καυκάσου, και χτίζουμε σταθερά την αμοιβαία συμμαχία μας ... εμείς συνεργαζόμαστε μαζί στην Ευρασιατική Ένωση και στην ΚΑΚ (Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών)*» (Waller N., 2016). Ο αρμενικός λαός δυσσαρεστήθηκε όταν ανακάλυψε ότι η Ρωσία είχε πουλήσει πολύ εξελιγμένα οπτικά συστήματα αέρος-αέρος και επιφανείας-αέρος στο Αζερμπαϊτζάν, τα περισσότερα από τα οποία ήταν κατά πολύ ανώτερα από τα Σοβιετικής εποχής, οπτικά συστήματα της Αρμενίας. Οι πολιτικοί της αντιπολίτευσης της Αρμενίας, έχουν κατηγορήσει τον Ρώσο πρόεδρο Βλάντιμιρ Πούτιν, ότι θέτει σε κίνδυνο τις ρωσο-αρμενικές σχέσεις με τις συνεχόμενες πωλήσεις όπλων στο Μπακού (Waller N., 2016). Η Ρωσία έχει αρνηθεί κατηγορηματικά τις κατηγορίες, λέγοντας ότι είναι απλώς μία διεξαγωγή τακτικών επιχειρήσεων στη διεθνή αγορά όπλων και δεν έχουν καμία πρόθεση να αποδυναμώνουν τους δεσμούς τους με τους πιο στενούς συμμάχους τους στο Ερεβάν. Ο Ρώσος πρόεδρος, επίσης, δήλωσε ότι «*Όσον αφορά τα όπλα, έχουμε ένα πρόγραμμα συνεργασίας με την Αρμενία και έχουμε αμοιβαίες υποχρεώσεις να παρέχουμε και να υπερασπιζόμαστε τη χώρα. Η Ρωσία έχει πάντοτε τηρήσει τις υποχρεώσεις της και πάντα θα το κάνει*». Επιπλέον, δήλωσε ότι: «*Μια πετρελαιοπαραγωγός χώρα όπως το Αζερμπαϊτζάν, με ανθηρή οικονομία, αρκετά μεγάλα συναλλαγματικά αποθέματα και χρυσό - φυσικά, μπορεί να αγοράζει όπλα από οπουδήποτε επιθυμεί*» (Waller N., 2016).

Στις 14 Νοεμβρίου 2016, ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν υπέγραψε διάταγμα για τη δημιουργία μιας κοινής ρωσο-αρμενικής στρατιωτικής δύναμης. Θα περιπολούν τα χερσαία σύνορα της Αρμενίας. Στην κοινή στρατιωτική δύναμη περιλαμβάνεται ρήτρα αμοιβαίας άμυνας. Οποιαδήποτε επίθεση στην Αρμενία θα θεωρηθεί ως επίθεση κατά της Ρωσίας, και το αντίστροφο. Η συμφωνία θα επιτρέψει επίσης στην Αρμενία να αγοράζει ρωσικά όπλα σε εγχώριες τιμές για περαιτέρω ενίσχυση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων (Larsen J., 2016). Η ρωσική κυβέρνηση επιμένει ότι η ρήτρα αμοιβαίας άμυνας δεν ισχύει για την περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Ακόμα, η νέα ρύθμιση ασφαλείας μπορεί να δώσει στην αζερική κυβέρνηση λόγο για παύση. Σε περίπτωση επίθεσης, Νότια Στρατιωτική Περιφέρεια της Ρωσίας θα υπερασπίζεται την Αρμενία, η οποία περιλαμβάνει το στόλο της Μαύρης Θάλασσας και τον στολίσκο της Κασπίας. Η κίνηση αυτή επιβεβαιώνει την προνομιακή υποστήριξη της Ρωσίας για την Αρμενία. Ωστόσο, η Ρωσία συνεχίζει τις πωλήσεις όπλων στο Αζερμπαϊτζάν (Litonkin N., 2016). Η Ρωσία έχει βρει έναν τρόπο να ενισχύει την παρουσία της στο Νότιο Καύκασο, στο πλαίσιο ενός αριθμού πιθανών σεναρίων. Αν η σύγκρουση παραμείνει "παγωμένη", οι ρωσικές εταιρείες όπλων θα έχουν οφέλος από τις πωλήσεις τους στις δύο πλευρές. Η Ρωσία μπορεί επίσης να ενισχύει τις πολιτικές και οικονομικές σχέσεις της και με τις δύο χώρες. Σε μια τριμερή συνάντηση μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν, το Ιράν και της Ρωσίας, στο Μπακού, τον Αύγουστο του 2016, ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν και ο Αζέρος πρόεδρος Ιλχάμ Αλίεφ ανακοίνωσαν την επιθυμία τους για αμοιβαία επωφελή συνεργασία (kremlin.ru/05/08/2016).

Η Ρωσία φαίνεται ότι έχει δεσμευτεί για την αποτροπή των συγκρούσεων στον Νότιο Καύκασο, αλλά η προμήθεια περισσότερων όπλων στην περιοχή οδηγεί σε περαιτέρω κρούσματα βίας, ή, όπως Nona Mikhelidze, του Ινστιτούτο Διεθνών Υποθέσεων της Ρώμης, ανέφερε σε σχολιασμό της: «*η κοινή στρατιωτική δύναμη εντείνει το δίλημμα της ασφάλειας και κάνει πιο πιθανή μια εισβολή του Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ*». Σε ένα τέτοιο σενάριο, η Ρωσία, μπορεί να παρέμβει και να

διασφαλίσει την επόμενη ειρηνευτική συμφωνία όπως ταιριάζει στους σκοπούς τις. Όπως το Κρεμλίνο έχει μάθει πολύ καλά τα τελευταία 25 χρόνια, ο καλύτερος τρόπος για να εξασφαλιστεί η νίκη είναι να παίζει και με τις δύο πλευρές (Larsen J., 2016).

2.3. Σχέσεις με κράτη της Μέσης Ανατολής – Αραβόφωνα Κράτη

2.3.1. Εξοπλίζοντας το Ιράν

Τα ρωσικά και τα ιρανικά συμφέροντα είναι ιστορικά αποκλίνοντα. Οι δύο χώρες πολέμησαν κατά διαστήματα κατά τον 19^ο αιώνα, και κατά τον 20^ο αιώνα, οι σοβιετικοί ηγέτες υποστήριζαν αυτονομιστικά κινήματα στο Ιράν. Το 1979 Ισλαμική Επανάσταση μπορεί να είχε αποσχίσει το Ιράν μακριά από τη συμμαχία της με τις ΗΠΑ, ωστόσο δεν είχε φέρει την Τεχεράνη και την Μόσχα πιο κοντά (Khrestin I. and Elliott J., 21-27:2007). Οι σχέσεις Μόσχας και Τεχεράνης βελτιώθηκαν μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. Βασικό στοιχείο στις διμερείς σχέσεις Μόσχας και Τεχεράνης αποτελεί η συνεργασία τους στην ανάπτυξη του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν (Borshchevskaya A., 25:2016).

Από το 1995 ως το 2005, περισσότερο από το 70% των εισαγωγών όπλων του Ιράν, προήλθαν από τη Ρωσία, σύμφωνα με στοιχεία από το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη στη Στοκχόλμη (SIPRI) (Kassianova A., 1:2006). Παρά το γεγονός ότι το Ιράν εισήγαγε πολύ λιγότερα όπλα ρωσικής τεχνολογίας εν συγκρίσει με την Κίνα ή την Ινδία, κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου, εξακολουθούσε να είναι ο τρίτος μεγαλύτερος αγοραστής οπλικών συστημάτων της Ρωσίας (Krishnan Simha Rakesh, 2015). Οι πωλήσεις όπλων της Ρωσίας στο Ιράν, καθώς και η συνδρομή της στην ανάπτυξη του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν, συνδέονται συχνά με την αντίθεση της Μόσχας για τα σκληρά μέτρα που έχουν επιβληθεί για την αντιμετώπιση των πυρηνικών παραβάσεων του Ιράν (Kassianova A., 1:2006). Το παρακάτω διάγραμμα (διάγραμμα 1) δείχνει ότι οι πωλήσεις όπλων από τη Ρωσία ήταν σημαντικά μειωμένες, όταν το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών επέβαλε κυρώσεις κατά του Ιράν το 2007 για την αποτυχία του να σταματήσει τον εμπλουτισμό ουρανίου. Για την συμφωνία πώλησης αμυντικών συστημάτων μικρής εμβέλειας τύπου Tor-1 στα τέλη του 2005, ένας εκπρόσωπος της ρωσικής οπλικής βιομηχανίας τόνισε: «Στέλνουμε τα συστήματά μας στο Ιράν με εντελώς καθαρή συνείδηση, επειδή είναι αποκλειστικά αμυντικά όπλα». Εκπρόσωποι της Rosoboronexport επιμένουν ότι λειτουργούν αποκλειστικά εντός του πλαισίου του διεθνούς δικαίου (Kassianova A., 2: 2006).

Μια επισκόπηση των πωλήσεων ρωσικών οπλικών συστημάτων στο Ιράν

Οι πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Ιράν, άρχισε πριν από την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ., μεταξύ των ετών 1989 και 1991. Κατά την περίοδο 1995-2000, η ρωσική κυβέρνηση, προκειμένου να λάβει την υποστήριξη των ΗΠΑ στις εκλογές, συμφώνησε να αναστείλει το εμπόριο όπλων της με το Ιράν. Ωστόσο, το εμπόριο όπλων αποκαταστάθηκε όταν ο Βλάντιμιρ Πούτιν ήρθε στην εξουσία (Shirinov R., 2008). Οι στρατιωτικές επαφές μεταξύ της Ρωσίας και του Ιράν αναβίωσαν το 2001, ένα έτος που σηματοδεύτηκε από τις ανταλλαγές αντιπροσωπειών και μια επίσημη επίσκεψη στη Ρωσία από τότε Ιρανό πρόεδρο Μοχάμαντ Χαταμί. Ο Ρώσος πρόεδρος Πούτιν μετά την

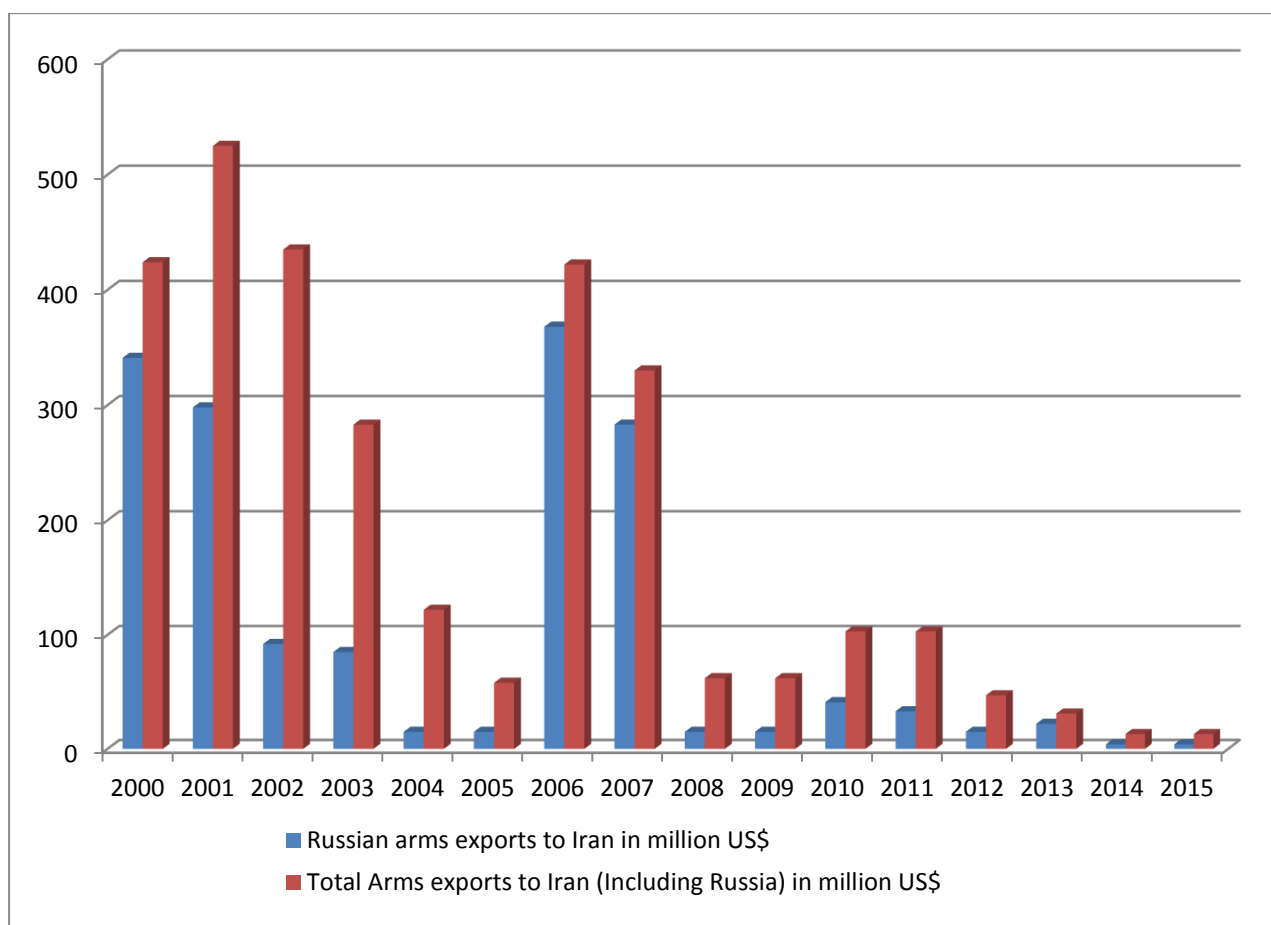
υπογραφή των συμφωνιών σε μια τελετή στο Κρεμλίνο, δήλωσε: «Θεωρούμε ότι (η στρατιωτική) σφαίρα της κοινής μας δραστηριότητας να είναι πολύ σημαντική. Είναι σημαντικό τόσο για το Ιράν όσο και τη Ρωσική Ομοσπονδία». Επίσης, είπε ότι: «Πιστεύουμε ότι το Ιράν, οφείλει να είναι ένα ανεξάρτητο κράτος ικανό να υπερασπίζεται τα εθνικά του συμφέροντά». Μια διμερής συμφωνία για την στρατιωτική και τεχνική συνεργασία υπεγράφη, οδηγώντας σε εκτεταμένη πρόβλεψη των μελλοντικών συμβάσεων πολλών δεσκατομμυρίων δολαρίων. Τα ρωσικά πρακτορεία ειδήσεων μετέδωσαν ότι συνολικές πωλήσεις όπλων θα μπορούσαν να φθάσουν τα \$7 δις. (Reynolds M., 2001).

Τον Δεκέμβριο του 2005, είχε ανακοινωθεί η αμφιλεγόμενη σύμβαση συστημάτων αεράμυνας για 29 πυραυλικά συστήματα τύπου Tor-M1 αξίας \$700 με 900 εκατ. Ήταν μία από τις μεγαλύτερες συμφωνίες όπλων που υπέγραψε με το Ιράν σε ολόκληρη την μετα-σοβιετική περίοδο (Fite B., 30:2011). Κατά τη διάρκεια της προεδρίας Μεντβέντεφ, η συμφωνία πώλησης όπλων της Ρωσίας-Ιράν αλλάξε εντελώς. Μετά από μήνες αντιφατικών μηνυμάτων σχετικά με το αν η Ρωσία θα εκπληρώσει μια αμφιλεγόμενη σύμβαση για την προμήθεια προηγμένων αντιαεροπορικών βλημάτων S-300 προς το Ιράν, το Κρεμλίνο διέταξε να σταματήσει όλες τις πωλήσεις εξελιγμένων ρωσικών οπλικών συστημάτων στην Ισλαμική Δημοκρατία (Kessler G. and Richburg K., 2010). Ένα διάταγμα που υπεγράφη από τον Ρώσο πρόεδρο Ντμίτρι Μεντβέντεφ, τον Σεπτέμβριο του 2010, απαγορεύσε την προμήθεια αρμάτων μάχης, τεθωρακισμένων οχημάτων, συστημάτων πυροβολικού μεγάλου διαμετρήματος, πολεμικά αεροπλάνα, στρατιωτικά ελικόπτερα, πλοία και πυραύλους (συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων αεράμυνας S-300) προς το Ιράν ως μέρος των μέτρων για να φέρει τη Ρωσία σε συμμόρφωση με τις αυστηρές κυρώσεις που συμφωνήθηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ τον Ιούνιο του ίδιου έτους (Weir F., 2010). Ο Ρώσος υφυπουργός Εξωτερικών Sergei Ryabkov στο πρακτορείο ειδήσεων RIA Novosti είπε: «Είμαστε σε θέση να συνεργαστούμε με το Ιράν στον εν λόγω κατάλογο (δηλαδή το πυρηνικό της πρόγραμμα), αλλά υπάρχουν και άλλες κατευθύνσεις (στην στρατιωτική συνεργασία)» (Guanqun Wang. 2010).

Υπήρξε επίσης σημαντική συζήτηση στο εσωτερικό της Ρωσίας, με πολλούς συντηρητικούς πολιτικούς να υποστηρίζουν ότι η παγκόσμια αξιοπιστία της Μόσχας ως έμπορος όπλων και η επιρροή της στον μακροχρόνιο οικονομικό της εταίρο, το Ιράν, θα υποβαθμίζονταν αν η σύμβαση ακυρώνονταν (Weir F., 2010). Ο Mikhail Margelov, ο οποίος ηγούνταν της επιτροπής ασφαλείας του Συμβουλίου της Ομοσπονδίας στην Άνω Βουλή του Κοινοβουλίου της Ρωσίας, δήλωσε στους δημοσιογράφους: «Δεν έχουμε καθ'όλου αυταπάτες για το χαρακτήρα του ιρανικού καθεστώτος». Είπε επίσης ότι: «Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, συνεργαζόμαστε με το Ιράν στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας, όπως κάνουμε και με τη συμπλήρωση (του πυρηνικού αντιδραστήρα) του Μπουσέρ. Το κάνουμε αυτό, διότι αυτός είναι ο μόνος νομικός μηχανισμός για να τους κρατήσει σε συνεργασία με τους διεθνείς οργανισμούς» (Weir F., 2010).

Διάγραμμα 1. Εξαγωγές ρωσικών όπλων στο Ιράν σε US\$

Πηγή: Kuang Keng Kuek Ser. June 01, 2016 · 10:15 AM EDT .

Αλλά οι κυρώσεις του ΟΗΕ παρακωλύουν τις εξαγωγές ρωσικών όπλων. Το 2010 η Ρωσία δεν ήταν σε θέση να παραδώσει στο Ιράν ένα σύστημα πυραύλων εδάφους-αέρος S-300 που είχε ήδη κατασκευάσει. Σύμφωνα με ρωσικές πηγές: «η συγκεκριμένη ακύρωση συμφωνίας άφησε τρύπα αρκετών εκατοντάδων εκατομμυρίων ευρώ στην τσέπη της ρωσικής οικονομίας» (Bushuev M., 2013). Οι πωλήσεις ρωσικών όπλων έχουν μειωθεί την τελευταία δεκαετία (διάγραμμα 1). Ωστόσο, μετά την επανεκλογή του Πούτιν το 2012, αναβαθμίστηκαν οι σχέσεις της Ρωσίας με το Ιράν. Είχε υπαινιχθεί ότι οι κυρώσεις της Δύσης κατά της Ρωσίας (που σχετίζονται με το θέμα της Ουκρανίας) δημιούργησαν μια νέα έλξη μεταξύ Μόσχας και του άλλου “θύματος” των Δυτικών κυρώσεων - του Ιράν (Faghghi R., 2015). Η επιμονή της Ρωσίας στις πωλήσεις όπλων προς το Ιράν (η οποία σίγουρα προέρχεται από τα επιχειρηματικά συμφέροντα των εταιρειών που εξάγουν όπλα), προέρχεται επίσης από τη βαθιά αντίθεσή της σε οποιαδήποτε χρήση της μονομερούς βίας από πλευράς των ΗΠΑ ή/και του Ισραήλ εναντίον των ιρανικών πυρηνικών εγκαταστάσεων, της οποίας ο κίνδυνος ήταν αυξημένος στα μέσα της δεκαετίας του 2000.

Οι εκδηλώσεις αυτές, προκάλεσαν ορισμένες φορές αυτή η στάση να κυμαίνεται. Για παράδειγμα, η ακύρωση της πώλησης των πυραύλων S-300 του πρώην Ρώσου προέδρου Ντμίτρι Μεντβέντεφ, ανατράπηκε από τον τωρινό πρόεδρο Βλάντιμιρ Πούτιν το 2015. Η Ρωσία άρχισε την παράδοση των πυραύλων, τον Απρίλιο του 2016 με

την πλήρη ανάπτυξη τους να αναμένεται εντός του 2017. Χάρη στη μεγάλη καθυστέρηση, η Ρωσία πρόλαβε να αναβαθμίσει την αρχική συμφωνία με το Ιράν, με ένα πιο ισχυρό μοντέλο, το S-300PMU-2 (η παλαιότερη έκδοση του S-300 έχει πλέον αποσυρθεί) που ενισχύει περαιτέρω την αμυντική ασπίδα του Ιράν ενάντια σε πιθανή αεροπορική επίθεση (Geranmayeh E., and Liik K., 7:2016). Τον Νοέμβριο του 2016, η Ρωσία ήταν σε συνομιλίες με το Ιράν για συμφωνία πώλησης όπλων που ξεπερνά τα \$10 δις. στην οποία η Μόσχα θα παρείχε προηγμένα άρματα μάχης, συστήματα πυροβολικού, αεροπλάνα και ελικόπτερα στην Ισλαμική Δημοκρατία (Oliphant R., 2016).

Η εκκολαπτόμενη συμφωνία θα εδραίωνε μια περαιτέρω συμμαχία μεταξύ Μόσχας και Τεχεράνης, που πιθανό να αποδειχθεί ένα σημαντικό εμπόδιο για την οποιαδήποτε προσέγγιση μεταξύ του Βλαντιμίρ Πούτιν και του νεοεκλεγέντος προέδρου των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, ο οποίος έχει ορκιστεί να: «*“σχίσει” μια πυρηνική συμφωνία με το Ιράν*» την οποία το Κρεμλίνο υποστηρίζει. Ο πρόεδρος της επιτροπής άμυνας του Συμβουλίου Ομοσπονδίας της Ρωσίας, Βίκτορ Όζεροφ, δήλωσε σε Ρώσους δημοσιογράφους κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού στην Τεχεράνη τον Νοέμβριο του 2016 ότι: «*Οι συνομιλίες βρίσκονται σε εξέλιξη, το έδαφος έχει προετοιμαστεί, το χαρτοφυλάκιο ανέρχεται σε περίπου \$10 δις.*» (Oliphant R., 2016). Ο Βίκτορ Όζεροφ, έδωσε λίγες λεπτομέρειες σχετικά με την παραγγελία, αλλά είπε ότι θα πρέπει να περιλαμβάνει στήριγμα για τα ρωσικά άρματα μάχης T-90. Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν εν μέρει άρει το εμπάργκο στις πωλήσεις όπλων στο Ιράν μετά τη σύναψη της συμφωνίας-ορόσημο για τον περιορισμό των πυρηνικών δυνατοτήτων της Τεχεράνης το 2015. Ωστόσο, μέχρι το 2020 οι παραδόσεις των συμβατικών όπλων θα πρέπει να εγκρίνεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, η οποία θα μπορούσε να παρουσιάσει εμπόδια στην οποιαδήποτε νέα σύμβαση. Ο Βίκτορ Όζεροφ είπε επίσης ότι: «*Προφανώς οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί της θα εμποδίσουν αυτές τις παραδόσεις, αλλά εμείς θα συνεχίσουμε αυτές τις συνομιλίες*» (Parsi T., 2015).

2.3.2. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Αλγερία

Η Αλγερία έχει μια μακροχρόνια στρατιωτική σχέση με τη Ρωσία και τον προκάτοχό της, την Ε.Σ.Σ.Δ. Αυτή η στρατιωτική σχέση συρρικνώθηκε αμέσως μετά την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, λόγω των εσωτερικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι δύο χώρες. Ωστόσο, κατά την διάρκεια της προεδρίας του Βλαντιμίρ Πούτιν, οι σχέσεις Ρωσίας – Αλγερίας βελτιώθηκαν. Τον Μάρτιο του 2006, η Ρωσία υπέγραψε συμφωνία \$8 δις. με την Αλγερία για να διαγράψει το χρέος της χώρας (για τις πωλήσεις όπλων που είχε αγοράσει κατά το παρελθόν) σε αντάλλαγμα για μια δέσμευση να αγοράσει ρωσικό στρατιωτικό εξοπλισμό (Young T, 312-313:2016).

Η επίσκεψη του Βλαντιμίρ Πούτιν στην Αλγερία πραγματοποιήθηκε στις 9-10 Μαρτίου του 2006, αφού είχε σταματήσει πρώτα στο Μαρόκο, και πριν επισκεπτεί την Τυνησία. Το ζήτημα του χρέους επιλύθηκε από τη Μόσχα, η οποία συμφώνησε να το διαγράψει εντελώς, με αντάλλαγμα, η Αλγερία να συμφωνήσει να αγοράσει βιομηχανικά προϊόντα από τη Ρωσία *“σε ένα ποσό τουλάχιστον ίσο με το ποσό του διαγραφέντος χρέους”* (που ο ρωσικός τύπος το θέτει σε \$4,7 δις) (Katz N. M., 2:2007). Επιπλέον, η Αλγερία συμφώνησε να αγοράσει στρατιωτικό εξοπλισμό και υπηρεσίες από τη Ρωσία αξίας \$7,5 δις.: \$3,5 δις για εκπαιδευτές πολεμικών αεροσκαφών Su30 MKIs, MiG- 29SMT και Yak-130 και \$4 δις. για αγορές αρμάτων μάχης, αντιαρματικών

πυραύλων και άλλου εξοπλισμού, καθώς και για τις επισκευές των αλγερινών πολεμικών πλοίων. Η ρωσική κυβερνητική εφημερίδα Rossiyskaya Gazeta ισχυρίστηκε ότι: «Αυτή είναι η μεγαλύτερη ενιαία σύμβαση στον τομέα της στρατιωτικο-τεχνικής συνεργασίας στην μετασοβιετική ρωσική ιστορία» (Katz N.M., 2:2007).

Οι συνομιλίες για αυτήν συμφωνία ξεκίνησαν το 2000, όταν ο Αλγερινός πρόεδρος Αμπντελαζίζ Μπουτεφλίκα και ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν συζητούσαν για την προοπτική των πωλήσεων των ρωσικών όπλων, και την αύξηση της συμμετοχής της Ρωσίας στον εκσυγχρονισμό των τομέων των ρωσικών καυσίμων και της ηλεκτρικής ενέργειας. Τελικά, μεταξύ «του 2003 και του 2012 η Rosoboronexport και το ρωσικό στρατιωτικό συγκρότημα αύξησαν τις πωλήσεις τους περισσότερο από 10%, καθιστώντας την Αλγερία το τρίτο πιο σημαντικό πελάτη ρωσικών όπλων» (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 13-14:2015). Τα στρατηγικά συμφέροντα της Ρωσίας στην Αλγερία πηγάζουν, εν μέρει, από την ανάπτυξη των ενεργειακών σχεδίων της πρώτης. Η ρωσική κρατική εταιρεία φυσικού αερίου Gazprom, η κρατική εταιρεία πετρελαίου της Νιγηρίας National Petroleum Corporation, υπέγραψαν μνημόνιο κατανόησης για το 2008 σχετικά με την έρευνα και τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου. Αυτό συνεπαγόταν επίσης προκαταρκτικές συνομιλίες για τον αγωγό που θα διασχίζει την Σαχάρα (trans-Sahara pipeline), που θα μεταφέρει φυσικό αέριο της Νιγηρίας σε όλο Νίγηρα και την Αλγερία για παράδοση στην Ευρώπη μέσω των τερματικών σταθμών εξαγωγής της Αλγερίας (Young T., 312:2016).

Μαζί, η Ρωσία και η Αλγερία είναι οι κυριότεροι, μη ευρωπαϊοί προμηθευτές, φυσικού αερίου στην αγορά της ΕΕ. Λόγω της πιθανότητας μονοπωλιακού ελέγχου των μη ευρωπαϊκών πηγών φυσικού αερίου που είναι κρίσιμες για την αγορά της ΕΕ. Τα στελέχη της εξωτερικής πολιτικής στην Ευρώπη: «ανησυχούν μήπως η Ρωσία και η Αλγερία, ενεργήσουν από κοινού για να αυξήσουν την τιμή που οι Ευρωπαίοι πρέπει πληρώσουν για το φυσικό αέριο» (Katz N. M., 2: 2007) (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 13-14:2015). Τέλος, η Ρωσία προσέφερε στην αλγερινή κυβέρνηση μία άνευ όρων υποστήριξη για να διατηρήσουν την διεθνή συνεργασία τους, ακόμα και σε δύσκολες εποχές για το καθεστώς (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 13-14:2015). Οι πωλήσεις στρατιωτικού εξοπλισμού της Ρωσίας στην Αλγερία αυξήθηκαν δραματικά από το 2010. Σε συνδυασμό με το "άξονα" της Αιγύπτου με τη Ρωσία, οι πωλήσεις ρωσικών στρατιωτικών εξοπλισμών υποστηρίζουν, προς το παρόν, δύο από τους μεγαλύτερους στρατούς στη βόρειας Αφρικής. Οι αγορές προς την Αλγερία, έχουν επικεντρωθεί στον εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών τους δυνατοτήτων, δίνοντας έμφαση σε άρματα μάχης τύπου T-90S, σε ναυτικές πλατφόρμες όπως υποβρύχια (τύπου Kilo-Class SSK), κορβέτες (Tiger-Class) και σε ελικόπτερα (επιθετικά τύπου Mi-28NE Night Hunter και μεταφοράς τύπου Mi-26T2) (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 20:2015).

Οι αγορές στρατιωτικού εξοπλισμού ξηράς και αέρος της Αλγερίας φαίνεται να προσφέρουν στο καθεστώς, περισσότερες δυνατότητες εσωτερικής καταστολής, χωρίς να θυσιάζει καμία στρατιωτική δύναμη για την άμυνα κατά των εξωτερικών απειλών. Η αγορά των ελικοπτέρων μεταφοράς Mi-26/Halo και των επιθετικών ελικοπτέρων Mi-28 θα δώσει στον αλγερινό στρατό τη δυνατότητα να αντιδρά γρήγορα σε εξωτερικές και εσωτερικές απειλές με την τοποθέτηση μεγάλου αριθμού στρατευμάτων στο έδαφος και την παροχή άμεσης εναέριας υποστήριξης. Η αγορά του σύγχρονου πολεμικού αεροσκάφους Su-30/Flanker θα δώσει τη δυνατότητα στην Αλγερία να υποστηρίξει τα στρατεύματα του στρατού ξηράς, με ακριβή και συντριπτική υποστήριξη πυροβολισμού, καθώς και για επιθέσεις σε θέσεις του εχθρού. Τα στοιχεία από τις

αγορές ναυτικού εξοπλισμού από τη Ρωσία, η Αλγερία φαίνεται να δίνει έμφαση στη δυνατότητα ελέγχου των χωρικών της υδάτων και των ακτογραμμών της, τόσο από την απειλή των μικρότερων στόχων (διείσδυση λαθρεμπορίου και τρομοκρατών από τις ακτογραμμές) και μεγαλύτερων στόχων που μπορεί να απειλήσουν την ακεραιότητα των χωρικών της υδάτων (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 20:2015).

2.3.3. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Αίγυπτο.

Οι ταχέως αναπτυσσόμενες σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Αιγύπτου έχουν επισκιαστεί από τις πιο εμφανείς σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Συρίας, καθώς και μεταξύ της Ρωσίας του Ιράν. Παρ' όλα αυτά, η σχέση Ρωσίας-Αιγύπτου αξίζει προσεκτικότερη εξέταση διότι, σε αντίθεση με τις σχέσεις της χώρας με τις άλλες δύο χώρες της Μέσης Ανατολής, πρόκειται για μια χώρα που μέχρι πρόσφατα φαινόταν να βρίσκεται στην δυτική σφαίρα επιρροής. Ως εκ τούτου, η απότομη γεωπολιτική της μετατόπιση προς την Ευρασία, αντιπροσωπεύει μια πολύ μεγαλύτερη αλλαγή για την περιοχή από ότι η επιτυχής υποστήριξη της Ρωσίας της νόμιμης κυβέρνησης της Συρίας, ή της στενής Ιράν - Ρωσίας, οι οποίες βρίσκονται στη "λίστα των εχθρών" της Δύσης για δεκαετίες. Οι λόγοι για αυτή την αλλαγή είναι διττός, και έχουν να κάνουν με τον τρόπο που οι δυτικές δυνάμεις αλληλεπιδρούν με τα κράτη της Μέσης Ανατολής στο πλαίσιο μιας συστημικής οικονομικής κρίσης, καθώς και με τη "ελκυστικότητα" της Ρωσίας ως συμμάχου (Hawk J., Deiss D., Watson E., 2016).

Η συνεργασία μεταξύ της Ρωσίας και της Αιγύπτου, περιλαμβάνει τη δυνατότητα θέσπισης μια ρωσικής αεροπορικής βάσης στην Αίγυπτο, επισκέψεις από Ρώσους αλεξιπτωτιστές στην Αίγυπτο και των στρατιωτών των ειδικών δυνάμεων για παροχή κατάρτισης στους αιγύπτιους ομολόγους τους. Η Αίγυπτος εξελίσσει επίσης τις στρατιωτικές της προμήθειες από την Ρωσία. Δύο πλοία κατηγορίας Mistral που έχουν αποκτηθεί από την Αίγυπτο θα μεταφέρουν ρωσικά ελικόπτερα. Επίσης, η Αίγυπτος έλαβε πυραυλάκατα πλοία τύπου Molniya, ενώ υπάρχουν συζητήσεις για πωλήσεις μαχητικών αεροσκαφών MiG (Hawk J., Deiss D., Watson E., 2016). Η Αίγυπτος υπέγραψε συμφωνίες όπλων με τη Ρωσία αξίας έως \$5 δις. μέχρι το 2015. Στις συμφωνίες περιλαμβάνονται 50 πολεμικά αεροσκάφη MiG-29Ms, πυραυλικά συστήματα Buk-M2E (SA-SA-17 Grizzly) και Antey-2500 (SA-23 Gladiator/Giant) και 46 ελικόπτερα Ka -52K για τα νέα πλοία κατηγορίας Mistral της Αιγύπτου (Urchick D., 2016).

Πιθανόν, μελλοντικά, οι αυξανόμενοι στρατιωτικοί δεσμοί μεταξύ των δύο κρατών να οδηγήσουν σε μόνιμη ρωσική παρουσία στην Αίγυπτο. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση είχε δηλώσει στο παρελθόν ότι είναι έτοιμη να υποδεχτεί την οικοδόμηση ρωσικής στρατιωτικής βάσης, είτε στην Ερυθρά Θάλασσα ή στην Μεσόγειο (Urchick D., 2016). Ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν δήλωσε ότι η Ρωσία θα επιδιώξει να διατηρήσει μια μόνιμη ναυτική παρουσία στη Μεσόγειο, μια περιοχή που θεωρείται «*βασικό εθνικό συμφέρον για την Ρωσία*» (timesofisrael/27/10/2013). Οι ειδικοί έχουν συμφωνήσει σε μεγάλο βαθμό ότι η ναυτική εγκατάσταση στο Ταρτούς δεν μπορεί να παρέχει επαρκή υποστήριξη για μια μεγάλη ναυτική παρουσία με βάση τις γεωπολιτικές φιλοδοξίες της Ρωσίας (Urchick D., 2016). Η εγκατάσταση είναι στο λιμάνι του Ταρτούς πάρα πολύ μικρή για τα μεγάλα πλοία. Η βάση στο «*Ταρτούς είναι ευάλωτη και δεν είναι αρκετά καλή, ενώ τα αιγυπτιακά λιμάνια είναι τέλεια για το ρωσικό ναυτικό*» όπως αναφέρουν οι Times του Ισραήλ (timesofisrael/27/10/2013).

Μια εγκατάσταση της Αιγύπτου, αν τοποθετηθεί στις ακτές της Μεσογείου, θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ένα μεγαλύτερο, πιο ασφαλές λιμάνι, παρόμοιο με εκείνο στο Ταρτούς, για τα ρωσικά πλοία (Urchick D., 2016).

2.3.4. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Συρία.

Η άνοδος του Μπασάρ αλ-Άσαντ στην προεδρία, μετά το θάνατο του πατέρα του, τον Ιούνιο του 2000, συνέβει τρεις μήνες μετά τη εκλογή του Βλάντιμιρ Πούτιν ως προέδρου της Ρωσίας. Μετά από μια συνάντηση Πούτιν-Άσαντ στις 24 Ιανουαρίου του 2005, η Μόσχα ανακοίνωσε την διαγραφή του μεγαλύτερου μέρους του χρέους της Συρίας και την πώληση όπλων στη Δαμασκό με αντάλλαγμα την άδεια της Συρίας για τη δημιουργία μόνιμων ρωσικών ναυτικών εγκαταστάσεων στην Ταρτούς και στην Λατάκια (Borshchevskaya A., 37:2016). Στα επόμενα χρόνια, η Ρωσία αναδείχθηκε ως κύριος προμηθευτής όπλων της Συρίας. Από το 2007 έως το 2010, οι πωλήσεις ρωσικών όπλων στη Συρία έφτασαν τα \$4.7 δις., περισσότερο από το διπλάσιο ποσό για τα προηγούμενα τέσσερα χρόνια, σύμφωνα με την Υπηρεσία Ερευνών του Κογκρέσου στην Ουάσιγκτον (Borshchevskaya A., 37:2016), (Herszenhorn D., 2012). Οι πωλήσεις όπλων περιλαμβάνουν πολεμικά αεροσκάφη MiG-29, βλήματα εδάφους-αέρος Pantsir, συστήματα πυροβολικού και αντιαρματικά όπλα (Bjorn F., 2016). Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI, η Ρωσία αντιπροσώπευε το 78% των αγορών όπλων της Συρίας μεταξύ 2007 και 2012. Η Συρία παρήγγειλε από την Ρωσία σύγχρονα όπλα που θα μπορούσαν να βελτιώσουν περαιτέρω τις πολεμικές της δυνατότητες. Το 2008, η Συρία συμφώνησε να αγοράσει μαχητικά αεροσκάφη MiG-29SMT, συστήματα αεράμυνας Pantsir S1E, βαλλιστικούς πυραύλους Iskander⁶, αεροσκάφη Yak-130, και δύο υποβρύχια Amur-1650 από τη Ρωσία. Η Δαμασκός είχε γίνει ο έβδομος μεγαλύτερος αγοραστής όπλων της Μόσχας (Bjorn F., 2016).

Δεδομένου ότι η συριακή εξέγερση ξεκίνησε το Μάρτιο του 2011, το Κρεμλίνο είχε υποστηρίξει τον Άσαντ απεριφράστα, παρά τις δηλώσεις περί του αντιθέτου. Η Ρωσία συμφώνησε να αναλάβει το αργό πετρέλαιο της Συρίας, με αντάλλαγμα ο Άσαντ να λάβει προϊόντα διύλισης πετρελαίου για να διατηρήσει τη στρατιωτική ισχύ και την οικονομία της χώρας του (Borshchevskaya A., 37:2016). Η επίδειξη της ρωσικής στρατιωτικής δύναμης κατά τη διάρκεια της αεροπορικής εκστρατείας του Βλάντιμιρ Πούτιν στη Συρία είχε αυξημένο ενδιαφέρον από τους αγοραστές όπλων. Όπως οι αναλυτές και Μ.Μ.Ε. έχουν αναφέρει: «οι νέες πωλήσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε έσοδα αρκετών δισεκατομμυρίων δολαρίων». Για παράδειγμα η εφημερίδα Kommersant, τον Μάρτιο του 2016, ανέφερε ότι το "φαινόμενο της εμπορίας" από τη συριακή εκστρατεία θα μπορούσε να οδηγήσει σε συμβόλαια αξίας \$6 με \$7 δις., παραθέτοντας πηγές της ρωσικής κυβέρνησης, των στρατιωτικών και των εξαγωγέων όπλων (Luhn A., 2016). Η Ρωσία πωλεί όπλα, για την επιδίωξη και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της Συρίας. Στην πραγματικότητα, είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους η Ρωσία υποστηρίζει τον Άσαντ (Saul J., 2014).

---

6. Μία ισραηλινή δορυφορική εταιρεία ισχυρίζεται ότι η ρωσική βάση στην Λατάκια της Συρίας έχει παραλάβει τους βαλλιστικούς πυραύλους μικρού βεληνεκούς Iskander-M από τον Ιανουάριο του 2017. Πηγές: Majumdar D., 7 January 2017, Eshel Tamir – 6 January, 2017

Σύμφωνα με μια επίσημη ρωσική αμυντική βιομηχανία: «*Η Ρωσία αντιλαμβάνεται ότι πρέπει να κρατήσει τον Άσαντ στην εξουσία, αν θέλει να διατηρήσει μερίδιο για το τι έχουν εκεί, ειδικά όσον αφορά τις "αρπαγές" των αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου*» (Saul J., 2014).

2.4. Σχέσεις με κράτη των BRICS⁷

Από το σχηματισμό της άτυπης ένωσης των χωρών BRIC⁷ (το 2011 με την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Νότιας Αφρικής μετατράπηκε σε BRICS), η Ρωσική Ομοσπονδία δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην ανάπτυξη της στρατιωτικο-τεχνικής συνεργασίας με τις συμμετέχουσες χώρες (Yevtodyeva M., 185:2013). Δύο χώρες BRICS - η Ινδία και η Κίνα - παραμένουν για σήμερα οι μεγαλύτεροι αγοραστές των ρωσικών όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού (Fleurant A., Perlo-Freeman S., Wezeman D. P. and Wezeman T. S., 3:2016). Παρ'όλα αυτά, η Ρωσική Ομοσπονδία σχεδιάζει να αναπτύξει τη στρατιωτική-τεχνική συνεργασία με τα κράτη BRICS σε ευρύτερη κλίμακα και σε ευρύτερη βάση, από ό,τι με κάποια άλλα ξένα κράτη (Mohanty A., 2012). Ορισμένες δηλώσεις Ρώσων αξιωματούχων της Rosoboronexport και της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Στρατιωτικής-Τεχνικής Συνεργασίας της Ρωσίας το επιβεβαιώνουν (Yevtodyeva M, 186: 2013). Τον Οκτώβριο του 2012, ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν, κατά την Συνεδρίαση της Επιτροπής για τη Στρατιωτική-Τεχνική Συνεργασία υπογράμμισε τις βασικές κατευθύνσεις και τα καθήκοντα στον τομέα της στρατιωτικο-τεχνικής συνεργασίας με τα κράτη BRICS (tass/17/10/2012). Ο Βλαντιμίρ Πούτιν τόνισε ότι η στρατιωτική-τεχνική συνεργασία της Ρωσίας με τους εταίρους στο πλαίσιο της ομάδας BRICS (και του Βιετνάμ) «*θα πρέπει να έρθει σε ποιοτικά νέο επίπεδο*». Αυτό σήμαινε τη λύση αυτών των καθηκόντων, όπως η ανάπτυξη της συνεργασίας παραγωγής, την εκτέλεση κοινών έργων έρευνας και ανάπτυξης (R&D), δημιουργία αποτελεσματικού συστήματος εξυπηρέτησης μετά την πώληση (του οπλικού συστήματος), κοινή είσοδο στις αγορές των τρίτων χωρών, μεταξύ άλλων με τα προϊόντα που τίθενται από κοινού στο πλαίσιο των συμφωνιών για την άδεια παραγωγής όπλων (tass/17/10/2012).

Ταυτόχρονα, είναι αναγκαίο να τονιστεί, ότι σύμφωνα με την Έννοια της Συμμετοχής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην ομάδα των BRICS⁷, το οποίο εγκρίθηκε στις 21 Μαρτίου 2013, η ομάδα των κρατών BRICS «*δεν αφορά την αντιμετώπιση των στρατιωτικο-πολιτικών ζητημάτων και τη δημιουργία μηχανισμών συνεργασίας στον στρατιωτικό τομέα*»⁸ (Yevtodyeva M., 187:2013).

---

7. Στα οικονομικά, η λέξη BRIC είναι ένα ακρόνυμο που αναφέρεται στις ραγδαία αναπτυσσόμενες χώρες, και είναι οι: η Βραζιλία, η Ρωσία, η Ινδία και η Κίνα. Συνήθως αποδίδεται οι όροι "οι BRIC" ή «*χώρες BRIC*» ή «*οικονομίες BRIC*» ή εναλλακτικά ως «*Big Four (οι τέσσερις μεγάλοι)*». Ένα σχετικό ακρόνυμο, οι BRICS, προσθέτει τη Νότια Αφρική. Η πρώτη συνάντηση των αρχηγών κρατών BRIC, έλαβε χώρα μετά την συνάντηση της «*Ομάδας των Οκτώ ή Group of Eight*» η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2008. Η πρώτη σύνοδος κορυφής του BRIC με τη συμμετοχή των αρχηγών κρατών πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιουλίου 2009 στην Αικατερινούπολη. Πηγές: Prokurat Sergiusz and Fabisiak Jan, 126-127:2012. Yevtodyeva Marianna, 185:2013

8. *Concept of participation of the Russian Federation in BRICS. p.6*

Αυτό σημαίνει ότι η στρατιωτική-τεχνική συνεργασία των μελών BRICS θα αναπτυχθεί μόνο σε διμερές επίπεδο, και την ίδια στιγμή δεν υπάρχει οποιαδήποτε ειδικό όργανο συντονισμού σε στρατιωτικο-τεχνικό επίπεδο σε αντίθεση με ορισμένες άλλες κατευθύνσεις αλληλεπίδρασης των συμμετεχουσών χωρών όπως για παράδειγμα, στον τομέα της διεθνούς ασφάλειας, της επιστήμης, της βιομηχανίας και της καινοτομίας (Yevtodyeva M., 187:2013).

2.4.1. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Βραζιλία

Οι διμερείς εμπορικές συναλλαγές, και οι στρατιωτικο-τεχνικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Βραζιλίας έχουν βελτιωθεί σημαντικά κατά την τελευταία δεκαετία. Οι πρόσφατες πωλήσεις όπλων στη Βραζιλία περιλαμβάνουν ένα συμβόλαιο \$150 εκατ. για ελικόπτερα τύπου MI-35 το 2009 και μια συμφωνία για επτά ελικόπτερα τύπου Ka-62 το 2012. Επιπλέον, τον Φεβρουάριο του 2014, το υπουργείο Άμυνας της Ρωσίας είχε δηλώσει την πρόθεσή του να αυξήσει την ρωσική στρατιωτική ικανότητα στην Βραζιλία και τη Λατινική Αμερική γενικότερα (Michaelides M., 2014), (CSIS/25/03/2014). Από το 2008, όταν ολοκληρώθηκε η διακυβερνητική συμφωνία Ρωσίας-Βραζιλίας για τη στρατιωτικο-τεχνική συνεργασία, οι αλληλεπιδράσεις σε στρατιωτικο-τεχνικό επίπεδο αναπτύχθηκαν πιο ενεργά (Yevtodyeva M., 190-191:2013). Σε πέντε χρόνια, από το 2008 μέχρι το 2012, παραδόθηκαν από τη Ρωσία στον βραζιλιάνικο στρατό, 250 πύραυλοι επιφάνειας-αέρος Igl-S, 12 ελικόπτερα πολλαπλών χρήσεων Mi-35M και 150 αντιαρματικοί πύραυλοι τύπου Storm για τα ελικόπτερα Mi-35. Η ρωσική εταιρεία Rostec Corporation και η βραζιλιάνικη Odebrecht Defesa e Tecnologia, υπέγραψαν το Δεκέμβριο του 2012, μνημόνιο συνεργασίας για την παραγωγή ελικοπτέρων Mi-171 στην Βραζιλία (Yevtodyeva M., 190-191:2013).

2.4.2. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Ινδία

Η Ινδία είναι ένας από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς στρατιωτικού εξοπλισμού στον κόσμο, και η Ρωσία είναι ένας από τους πιο σημαντικούς της προμηθευτές (sirpi.org/17/03/2014). Μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1992, η Ινδία και η Ρωσία υπέγραψαν πολυάριθμες εμπορικές συμφωνίες με έμφαση στην συνέχεια των διμερών τους συμφωνιών (Gulshan S., 216-220:2011). Η ιστορική συμμαχία Ινδίας και Ρωσίας έχει βελτιωθεί με την πάροδο του χρόνου. Η σχέση αυτή ξεκίνησε με συμφωνίες άμυνας και ασφάλειας που αποτελούνταν κυρίως από κοινές στρατιωτικές ασκήσεις. Η συμμαχία αυτή επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς όπως: την αναζήτηση πόρων ενέργειας και την ανάπτυξη που αφορά το φυσικό αέριο και το πετρέλαιο, την πυρηνική ενέργεια, την κατασκευή δορυφόρων, την εξερεύνηση του διαστήματος, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη και την παραγωγή όπλων (Gulshan S., 216-220:2011).

Το 2015, Ινδία και η Ρωσία υπέγραψαν συμφωνία για την από κοινού ανάπτυξη και παραγωγή πέμπτης γενιάς μαχητικών αεροσκαφών PAK FA T-50 (Darling D., 2015). Σύμφωνα με τη Ρωσικό Κατάλογο Πωλήσεων Στρατιωτικού Εξοπλισμού στο Εξωτερικό (Russian Foreign Military Sales List ή RFMSL) και την βάση δεδομένων Μεταφοράς Όπλων στο Εξωτερικό (External Weapons Transfer database ή EWTL) μεταξύ του 2007 και του 2008, οι συμβάσεις είχαν καθοριστεί για την εξαγωγή πάνω από 2000 οπλικών συστημάτων στην Ινδία (Dr. Stevenson J., and Mr. Tippin G., 10-11:2015). Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών (2014-2016), οι ρωσικές

αμυντικές συμφωνίες με την Ινδία ξεπέρασαν τα \$5 δις, με τις ΗΠΑ να βρίσκονται στην δεύτερη θέση με \$4,4 δις. (Gady F. S., 2016).

Ωστόσο, η Ρωσία χάνει σταθερά το μερίδιο της ινδικής αγοράς από τους δυτικούς προμηθευτές από το 2009 μέχρι σήμερα. Η Ινδία προσπαθεί να διαφοροποιήσει το οπλικό της εξοπλισμό, καθώς επίσης βλέπει κάποια επιτυχία στη δημιουργία μιας εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας. Η διαφοροποίηση αυτή, είχε ως αποτέλεσμα, το 2014, οι ΗΠΑ να αντικαταστήσουν τη Ρωσία ως κορυφαίου προμηθευτή όπλων της Ινδίας, με συνολική αξία των εισαγωγών όπλων από τις ΗΠΑ, να αυξάνεται από \$200 εκατ. το 2009, σε \$2 δις. το 2014 (Bharat L., 2016). Επιπλέον, η Ινδία και η Ρωσία έχουν αποτύχει να προχωρήσουν σε μια σειρά κοινών προγραμμάτων συμπεριλαμβανομένου του UAC/HAL II-214 (αερογέφυρα μεταφοράς στρατευμάτων - Multi-role Transport Aircraft ή MTA), και του πέμπτης γενιάς μαχητικό ινδορωσικής συνεργασίας Sukhoi/HAL (FGFA). Επιπλέον, η Ρωσία είχε δυσκολίες στην αντιμετώπιση της λεγόμενης ρήτρας "Make in India", σε ορισμένες αμυντικές συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένης μιας πρόσφατα συναφθείσας συμφωνίας μεταξύ των δύο κυβερνήσεων για την αγορά 200 Kamov-226T (Gady F. S., 2016). Παρ'όλα αυτά, η Ρωσία παραμένει ο σημαντικότερος προμηθευτής αμυντικού εξοπλισμού της Ινδίας, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των οπλικών συστημάτων της Ινδίας είναι ρωσικής κατασκευής (Gady F. S., 2016).

2.4.3. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Κίνα

Η συνεργασία Ρωσίας-Κίνας έχει φτάσει στα υψηλότερα επίπεδα όλων των εποχών, δήλωσε σε συνέντευξή του στα κινεζικά μέσα ενημέρωσης, ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν, κατά την παραμονή της επίσκεψής του στη Σαγκάη, τον Μάιο του 2014 (rt.com/18/05/2014). Οι εξαγωγές ρωσικών όπλων στην Κίνα φαίνεται να είναι μια ειδική περίπτωση, διότι η σχέση μεταξύ αυτών των δύο παγκόσμιων δυνάμεων είναι πολυδιάστατη. Η Κίνα θεωρείται ανταγωνιστής της Ρωσίας στο παγκόσμιο εμπόριο όπλων και ένας, εν δυνάμει, μελλοντικός στρατιωτικός αντίπαλος της Ρωσίας. Ωστόσο, είναι ο σημαντικότερος εταίρος της στην Ασία. Για τους λόγους αυτούς, οι υποστηρικτές της ιδέας ότι οι πωλήσεις όπλων της Ρωσίας κατά κύριο λόγο προορίζονται για τη διατήρηση της αυτάρκειας της αμυντικής της βιομηχανίας, συχνά οδηγούν σε αυτή την εμπορική σχέση όπλων. Πράγματι, με πολλούς τρόπους, το βασικό κίνητρο για τις συμφωνίες όπλων της Ρωσίας με την Κίνα αφορά τα έσοδα, παρά τους μεγαλύτερους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας (Blank S. and Levitzky E., 65:2015).

Δημοσίως Ρώσοι και Κινέζοι αξιωματούχοι συνεχίζουν να υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια ισχυρή σινο-ρωσική φιλία, και είναι αλήθεια ότι συχνά συμφωνούν σε θέματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Ο Βλάντιμιρ Πούτιν, τον Μάιο του 2014 δήλωσε σε κινεζικά μέσα ενημέρωσης ότι: «Μέσα από κοινές προσπάθειες, έχουμε δημιουργήσει μια πραγματικά υποδειγματική συνεργασία, η οποία θα πρέπει να αποτελέσει πρότυπο για τις μεγάλες παγκόσμιες δυνάμεις. [Η συνεργασία] βασίζεται στο σεβασμό των θεμελιωδών συμφερόντων του άλλου και στην αποτελεσματική εργασία προς όφελος των λαών των δύο χωρών μας» (rt.com/18/05/2014). Αλλά, όπως πολλοί αναλυτές και εμπειρογνώμονες έχουν διακρίνει, κάτω από την δημόσια πρόσοψη, υπάρχουν πραγματικές εντάσεις μεταξύ αυτών των δύο παγκόσμιων δυνάμεων, που συνορεύουν μεταξύ τους. Πολλές, μη συνεργάσιμες, αλληλεπιδράσεις

μεταξύ των δύο κρατών συνέβησαν σε όλη αυτή την τελευταία δεκαετία της "υποτιθέμενης φιλίας" (Blank S. and Levitzky E., 65:2015). Το ερώτημα που τίθεται από αναλυτές και εμπειρογνώμονες είναι: «πώς η Ρωσία χρησιμοποιεί τις εξαγωγές στρατιωτικού εξοπλισμού στην εξωτερική της πολιτική όσον αφορά την Κίνα;» Όπως αναφέρουν ο καθηγητής εθνικής ασφάλειας του Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών Dr. Stephen J. Blank και ο ερευνητής του Συμβουλίου Αμερικανικής Εξωτερικής Πολιτικής, Edward Levitzky, η Ρωσία έχει τρεις σοβαρές ανησυχίες όσον αφορά την Κίνα:

Πρώτον, η ρωσική κυβέρνηση είναι πολύ ανήσυχη για την ταχεία άνοδο της Κίνας. Πολλοί Ρώσοι αξιωματούχοι υποπτεύονται έντονα, ότι η Κίνα προσπαθεί να καταλάβει οικονομικά τη ρωσική Άπω Ανατολή, η οποία είναι πλούσια σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους. Επιπλέον, οι ρωσικές αμυντικές και στρατιωτικές εγκαταστάσεις, θεωρούν την Κίνα ως μία σημαντική, εν δυνάμει, απειλή για την ασφάλεια στην περιοχή, λόγω της τεράστιας αύξησης των σύγχρονων πολεμικών δυνατοτήτων του κινεζικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΛΑΣ) κατά την τελευταία δεκαετία (Blank S. and Levitzky E., 65:2015).

Δεύτερον, η ενεργειακή σχέση Κίνας-Ρωσίας είναι συχνά λιγότερο από συνεργάσιμη. Η Ρωσία και η Κίνα ανταγωνίζονται μεταξύ τους για τον έλεγχο της αγοράς ενέργειας στην Κεντρική, Νότια και Ανατολική Ασία. Η Κίνα είχε υπονομεύσει, κατά το παρελθόν, τις προσπάθειες της Ρωσίας να δημιουργήσει μια ενεργειακή υποδομή (βασισμένη στις δικές της εταιρείες) στην Κεντρική Ασία μέσω σύναψης συμβάσεων με κράτη της Κεντρικής Ασίας για την κατασκευή αγωγών φυσικού αερίου και πετρελαίου, οι οποίοι θα προμήθευαν άμεσα την Κίνα (Jakobson, L., Holtom, P., Knox, D., and Peng, J., 27-35:2011).

Τέλος, η Κίνα είναι γνωστή για παράνομη αντιγραφή, παραγωγή, ακόμα και εξαγωγή ρωσικών στρατιωτικών τεχνολογιών. Από το 1989, το εμπάργκο όπλων από τις δυτικές χώρες, ανάγκασε την Κίνα να εξαρτάται, σχεδόν, αποκλειστικά από τη Ρωσία για τις εισαγωγές όπλων και αμυντικής τεχνολογίας. Αρχικά, αυτό συνέφερε την Ρωσία, δεδομένου ότι η Κίνα αγόρασε τεράστια ποσά ρωσικών όπλων σε ετήσια βάση. Ωστόσο με τα χρόνια, η Κίνα, παράνομα "ανέπτυξε" πολλά οπλικά συστήματα (οχήματα εδάφους, αεροσκάφη, πλοία, και ένα μεγάλο αριθμό διαφορετικών κατηγοριών πυραύλων) που είναι σχεδόν ακριβή αντίγραφα εκείνων που η ρωσική αμυντική βιομηχανία πουλούσε (Bitzinger A. R., 75:2009), (Sozaev-Guryev E., 2010). Επιπλέον, η Κίνα δεν επιθυμεί, πλέον, να εισάγει ρωσικό στρατιωτικό εξοπλισμό, αλλά επιδιώκει την ικανότητα να παράγει η ίδια τα οπλικά της συστήματα ή από κοινού με άλλες χώρες (Cordesman A, Colley S., 179-180:2016).

Κύριος στόχος της Κίνας είναι να υιοθετήσει ξένες τεχνολογίες και συστήματα, προκειμένου να δημιουργηθεί μια αυτόνομης αμυντική βιομηχανία που μπορεί να παράγει οπλικές πλατφόρμες για τον ΛΑΣ, και να ανταγωνίζονται με επιτυχία την παγκόσμια αγορά όπλων (Tai Ming Cheung, 46-47:2013). Λίγο αργότερα, η Κίνα άρχισε τον εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεών της με αυτά τα αντίγραφα, ακόμη και να τα πωλεί στο εξωτερικό σε φθηνότερες τιμές, οι οποίες υπονόμευαν το εμπόριο όπλων της Ρωσίας. Για τους λόγους αυτούς, πολλοί αναλυτές της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και στρατιωτικοί αξιωματούχοι έκαναν έκκληση για περιορισμό στην πώληση στρατιωτικού οπλισμού υψηλής τεχνολογίας στην Κίνα. Ξέρουν ότι οι Κινέζοι θα συνεχίζουν να αντιγράφουν και να εξαγουν παράνομα όπλα ρωσικού σχεδιασμού, και φοβούνται ότι αυτά τα προηγμένα οπλικά συστήματα που πωλούνται στην Κίνα, μπορεί τελικά να χρησιμοποιηθούν εναντίον της Ρωσίας (Radyuhin V., 2013). Επιπλέον,

είναι όλο και πιο σαφές ότι η Κίνα αγοράζει όλο και λιγότερα αμυντικά συστήματα από τη Ρωσία, εστιάζοντας αντ' αυτού σε όπλα εξειδικευμένης τεχνολογίας. Παρ' όλα αυτά, κατά την περίοδο 2010-2011, οι πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Κίνα έχουν σημειώσει, εκ νέου, ανοδική τάση, αν και όλο και περισσότερο περιορίζεται σε όπλα εξειδικευμένης τεχνολογίας (Blank S. and Levitzky E., 66:2015).

Στο παρελθόν, η ρωσική κυβέρνηση δεν επέτρεπε την εξαγωγή πιο προηγμένων οπλικών συστημάτων και τεχνολογιών στην Κίνα (Donaldson, J., και Donaldson, R., 2003). Όμως, η παρούσα αναβίωση της στρατιωτικο-τεχνικής συνεργασίας της Ρωσίας με την Κίνα έχει επαναληφθεί για μια σειρά από λόγους: Η αποδυνάμωση της ρωσικής οικονομίας (λόγω των δυτικών κυρώσεων)(Clover C., 2016), η απώλεια ενός αριθμού των πελατών λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού, και πάνω απ' όλα, από την πολιτική πίεση της ρωσικής κυβέρνησης, παρά τις επιφυλάξεις των πωλητών όπλων (Blank S. and Levitzky E., 66:2015). Η Κίνα χρειάζεται την ρωσική τεχνολογία και τα όπλα της, τα οποία δεν μπορεί να προμηθευτεί λόγω του μποϊκοτάζ των δυτικών χωρών. Επιπλέον, η Ρωσία χρειάζεται αυτές τις πωλήσεις τόσο για έσοδα όσο και για γεωπολιτικούς σκοπούς (Bendett S., 2015). Επιπλέον, η τρέχουσα επιδείνωση των σχέσεων της Ρωσίας με τη Δύση λόγω της Ουκρανικής κρίσης, έχουν αναγκάσει την Ρωσία να γίνει ακόμη πιο εξαρτημένη από τις καλές σχέσεις με την Κίνα για τα εθνικά της συμφέροντά. Ως αντιστάθμιση έναντι της απομόνωσης, η Ρωσία επιδιώκει να ενισχύσει τις σχέσεις της με την Κίνα (Shapiro J., 2016). Ως εκ τούτου, η ρωσική κυβέρνηση φαίνεται να έχει αποφασίσει να αγνοήσει τις επιφυλάξεις της σχετικά με την πώληση όπλων στην Κίνα, προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η βελτίωση των σχέσεων.

Για τους λόγους αυτούς, η Ρωσία έχει αλλάξει πολλές από τις στρατιωτικές πρακτικές εξαγωγών της με την Κίνα, για να αξιοποιήσει περισσότερο το δυτικό εμπάργκο όπλων στην Κίνα. Πρώτον, η Ρωσία άρχισε από τον Οκτώβριο του 2014 να πωλεί μερικές από τις πιο προηγμένες στρατιωτικές τεχνολογίες της, στην Κίνα όπως του μαχητικού αεροσκάφους Su-35 και των υποβρυχίων τύπου Amur (δύο από τα πιο εξελιγμένα οπλικά συστήματα στο ρωσικό οπλοστάσιο) (chinadaily.com/21/10/2014). Συν τοις άλλοις, τον Απρίλιο του 2014, ο πρόεδρος Βλάντιμιρ Πούτιν έδωσε την άδεια για την πώληση των πιο προηγμένων αντι-αεροπορικών πυραύλων της Ρωσίας, των S-400 Triumf, με αντάλλαγμα την πολιτική υποστήριξη τόσο για την Κριμαία όσο και την ουκρανική διαμάχη (pravdareport/28/11/2014). Οι αποφάσεις αυτές έγιναν από τη ρωσική κυβέρνηση, παρά τις εκτεταμένες ανησυχίες του στρατιωτικού κατεστημένου της Ρωσίας ότι η Κίνα είναι ένας σημαντικός ανταγωνιστής των εξαγωγών όπλων και μια πιθανή μελλοντική απειλή για τα εδάφη της ανατολικής Σιβηρίας (Blank S. and Levitzky E., 67:2015). Η Ρωσία έχει αντιστρέψει την παραδοσιακή πρακτική πώλησης πιο προηγμένων όπλων στη Ινδία από ότι στην Κίνα. Στο παρελθόν, η Ρωσία πουλούσε στην Ινδία (ιστορικά ένας από τους στενότερους συμμάχους της Ρωσίας), πιο προηγμένα οπλικά συστήματα από ό,τι στην Κίνα.

Για δεκαετίες, όταν η Ε.Σ.Σ.Δ./Ρωσία πουλούσε οπλικά συστήματα στην Κίνα, θα πουλούσε, αντίστοιχα, πιο τεχνολογικά προηγμένες πλατφόρμες, της ίδιας κατηγορίας, στην Ινδία. Αυτό έγινε προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η Ινδία είχε ευνοϊκό τεχνολογικό ισοζύγιο κατά της Κίνας, και να διατηρήσει έτσι, έναν στρατιωτικά ισχυρό σύμμαχο στα νότια σύνορα της Κίνας (Raduyhin V., 2013). Ωστόσο, πλέον, η Ρωσία πουλάει πιο εξελιγμένα, πολεμικά αεροσκάφη στην Κίνα από ό,τι η Ινδία. Ο διευθύνων σύμβουλος της Rostec, Σεργκέι Σεμέζοφ, δήλωσε σε μια συνάντηση με τον πρόεδρο της Βλάντιμιρ Πούτιν τον Αύγουστο του 2016, ότι: «το 2015, 24 μαχητικά Su-35 πωλήθηκαν

στην Κίνα στο πλαίσιο της πρώτης σύμβασης εξαγωγής». Επιπλέον, ο Σεργκέι Σεμέζοφ ανέφερε στο πρακτορείο Ria Novosti ότι: «Για το περασμένο έτος (το 2015), η συγκεκριμένη σύμβαση ήταν η πρώτη σύμβαση εξαγωγής για μαχητικά Su-35 που υπογράφηκαν από την Rosoboronexport» (ruaviation/05/08/2016). Αμέσως μετά την σύναψη των συμφωνιών που αφορούσαν τις πωλήσεις όπλων, τα δύο κράτη έχουν εργαστεί σε μια σειρά ενεργειακών συμφωνιών, οι οποίες περιλαμβάνουν τον διπλασιασμό των προμηθειών πετρελαίου και την κατασκευή ενός αγωγού φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Κίνα. Επιπλέον, υπήρξαν συμφωνίες για την ανάπτυξη ρωσικών κοιτασμάτων άνθρακα προς όφελος της Κίνας. Αυτές οι προμήθειες όχι μόνο θα ενισχύσουν την οικονομία των δύο κρατών, αλλά και την ενεργειακή ασφάλεια της Κίνας, δεδομένου ότι για τον εφοδιασμό της, η Κίνα θα αποφύγει τα θαλάσσια σημεία που κυριαρχούνται από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους τους (Joshi M., 2013).

Η Ρωσία έχει αλλάξει τις στρατιωτικές πρακτικές εξαγωγών της με την Κίνα για διάφορους λόγους. Ο πρώτος λόγος, φυσικά, είναι επειδή έχασε πελάτες και προσπαθεί να διορθώσει και να υποστηρίξει την αυτάρκεια της αμυντικής της βιομηχανίας από την αύξηση των πωλήσεων στην Κίνα. Ο δεύτερος, είναι ότι, η Ρωσία γνωρίζει ότι πρέπει τώρα να διατηρήσει φιλικές σχέσεις με την Κίνα. Λόγω της αυξημένης στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος της Κίνας, η συγκριτικά αδύναμη οικονομία της Ρωσίας, και οι εντάσεις με τη Δύση (λόγω της Ουκρανικής κρίσης), η ρωσική κυβέρνηση θεωρεί ότι, βραχυπρόθεσμα, τα συμφέροντά της εξυπηρετούνται καλύτερα από μια στενότερη σχέση με την Κίνα, παρά τις πιθανές μακροπρόθεσμες συνέπειες. Η Ρωσία πιστεύει ότι η Κίνα είναι ο μοναδικός παγκόσμιος εταίρος που θα αναγκάσει τις ΗΠΑ να τον λάβουν σοβαρά υπόψη (Blank S. and Levitzky E., 68:2015). Επιπλέον, είναι πιθανό, η Μόσχα να πωλεί όπλα και στρατιωτική τεχνολογία στην Κίνα, προκειμένου να διατηρήσει κάποιο επίπεδο ελέγχου στο οπλοστάσιο του ΛΑΣ. Ο Vasily Kashin, ειδικός σε θέματα Κίνας δήλωσε ότι: «Το πρόγραμμα της Κίνας για την ανάπτυξη των αεροσκαφών J-11B που βασίζονται στην πλατφόρμα Su-27, παρουσιάζει προβλήματα» και ότι: «Οι κινητήρες αεροσκαφών της Κίνας, οι οποίοι είναι ουσιαστικά μία τροποποιημένη έκδοση των ρωσικών κινητήρων, είναι κατά πάρα πολύ κατώτεροι από τα πρωτότυπα και η Κίνα εξακολουθεί να εξαρτάται από την προμήθεια των ρωσικών κινητήρων» (Radyuhin V., 2013). Ενώ φαίνεται αντιφατικό οι πωλήσεις όπλων σε έναν πιθανό εχθρό, πιθανόν, η ρωσική στρατηγική προτιμά να ελέγχει την κατάσταση του εχθρού με οποιονδήποτε τρόπο. Ως εν δυνάμει μελλοντικός αντίπαλος, η στρατιωτική ικανότητα της Κίνας πρέπει να παρακολουθείται και οι δυνατότητες του ΛΑΣ να είναι γνωστές. Από την πλευρά της Ρωσίας, είναι επιτακτική η ανάγκη να διατηρηθεί κάποια επιρροή στον κινεζικό στρατό (Radyuhin V., 2013).

Συνεχίζοντας να πωλεί στην Κίνα προηγμένη τεχνολογία, η Ρωσία μπορεί να διατηρήσει μια εκτενή γνώση των τρωτών σημείων των περισσότερων κινεζικών οπλικών συστημάτων, δεδομένου ότι είναι τα ίδια που οι ίδιοι οι Ρώσοι χρησιμοποιούν (Blank S., 2010). Επιπλέον, από τη διατήρηση αυτής της σχέσης, η Ρωσία είναι σε θέση να διατηρήσει την προνομιακή γνώση των εμπιστευτικών πληροφοριών του ΛΑΣ για τη δύναμη και το μέγεθος του. Για τη Ρωσία, ο στόχος της εξωτερικής πολιτικής είναι να διατηρηθεί η μεγάλη επιρροή της και οι γνώσεις της στην κινεζική στρατιωτική και αμυντική βιομηχανική βάση όσο το δυνατόν γίνεται. Έτσι, η πώληση όπλων της Ρωσίας προς την Κίνα θα μπορούσε να είναι μια σκόπιμη, πολύ εξελιγμένη προσπάθεια για να διατηρήσει τη γνώση και τον έλεγχο της ανάπτυξης του ΛΑΣ για την επίτευξη

βραχυπρόθεσμων συμφερόντων, ακόμα κι αν αυτό είναι εις βάρος της αμυντικής της βιομηχανίας, μακροπρόθεσμα (Blank S. and Levitzky E., 68-69:2015).

2.5. Σχέσεις με κράτη της Λατινικής Αμερικής (πλην Βραζιλίας)

Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία φιλοδοξεί να βελτιώσει τις σχέσεις με κάθε κράτος της Λατινικής Αμερικής, δεν έχει κάποιο συμφέρον ή όραμα για τη Λατινική Αμερική, εκτός από το να παραμείνει "αντι-αμερικανική". Η Λατινική Αμερική, υποτίθεται, ότι είναι μία όλο και πιο σημαντική περιοχή στην παγκόσμια πολιτική, και μάλιστα ένας από τους πόλους της πολυπολικής τάξης. Ο πρωθυπουργός Μεντβέντεφ, σε μία συνέντευξη που παρέθεσε σε ΜΜΕ της Κούβας, το Φεβρουάριο του 2013, αποκάλυψε τη Λατινική Αμερική: «μία περιοχή με στρατηγικά συμφέροντα της Ρωσίας» (Blank S., 2:2014), (interfax/22/02/2013). Ο υπουργός Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ, τον Νοέμβριο του 2008, δήλωσε ότι η Λατινική Αμερική και η Ρωσία είναι φυσικοί εταίροι, όχι λόγω της οικονομικής ανάπτυξης της Λατινικής Αμερικής, αλλά λόγω της συμβατότητας μεταξύ των εξωτερικών πολιτικών των κυβερνήσεων της Λατινικής Αμερικής και των προσπαθειών της Ρωσίας να τους φέρει στην ιδέα ενός πολυπολικού κόσμου (Blank S., 3:2010). Ομοίως, τον Σεπτέμβριο του 2008, ο Βλαντιμίρ Πούτιν (ως πρωθυπουργός), σε συνάντησή του με τον πρόεδρο της Βενεζουέλας Ούγκο Τσάβες στην Μόσχα, δήλωσε ότι: «η Λατινική Αμερική γίνεται ένας αισθητός κρίκος στην αλυσίδα του πολυπολικού κόσμου που σχηματίζεται - θα διατηρήσουμε όλο και περισσότερη προσοχή σε αυτό το διάνυσμα της οικονομικής και εξωτερικής μας πολιτικής» (Gutterman S., 2008), (nydailynews/25/09/2008).

Η Μόσχα δεν έχει ούτε όραμα, ούτε οποιοδήποτε ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ή την εφαρμογή της προώθησης αποστασιοποίησης της Λατινικής Αμερικής από την επιρροή των ΗΠΑ. Το 2008, ο (τότε) Ρώσος πρόεδρος, Ντμίτρι Μεντβέντεφ, ήθελε οι χώρες BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα) να προωθήσουν μια πραγματική πολυπολικότητα και να αποδυναμώσουν την ηγεμονία των ΗΠΑ στους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και την παγκόσμια οικονομική τάξη (Dr. Stevenson J., and Mr. Tiffin G., 12-13:2015). Ο Ντμίτρι Μεντβέντεφ και η πρόεδρος της Αργεντινής, Κριστίνα Κίρσνερ, υποστήριξαν την μεταρρύθμιση των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (μια σημαντική ώθηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής) και τη σύγκλιση των διπλωματικών θέσεων εναντίον της Ουάσιγκτον. Ο Μεντβέντεφ, και δευτερευόντως οι Ρώσοι αξιωματούχοι, έχουν επίσης καλέσει τη Βραζιλία να συντονίσει την εξωτερική της πολιτική με τη Ρωσία, για την προώθηση ενός πολυπολικού κόσμου (Blank S., 2:2014).

2.5.1. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Εκουαδόρ και στην Βενεζουέλα

Η κυριαρχία της γεωπολιτικής αναδεικνύεται αρκετά έντονα στη ρωσική εξωτερική πολιτική έναντι των εταίρων της, στη Λατινική Αμερική, τη Βενεζουέλα και την Κούβα. Τα συμφέροντα της Ρωσίας στην περιοχή είναι γεωστρατηγικά και όχι οικονομικά. Ως εκ τούτου, η γεωπολιτική και οι στρατηγικοί στόχοι υπερτερούν της οικονομικής αλληλεπίδρασης με τα κράτη αυτά. Για παράδειγμα, ο Patrushev Nikolai

(γραμματέας του Συμβουλίου Ασφαλείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας), ανέφερε στο BBC ότι η κυβέρνηση του Εκουαδόρ ήθελε να συνεργαστεί με το γραφείο πληροφοριών της Ρωσίας: «για να επεκτείνει την επιρροή της Μόσχας στη Λατινική Αμερική και να προσφέρουν ένα αντίβαρο προς τις ΗΠΑ» (Brinkley J., 2008). Η Μόσχα υπέγραψε επίσης συμφωνία για την πώληση όπλων στο Εκουαδόρ (Blank S., 10:2010). Πιθανόν η Ρωσία να θέλει να υποστηρίξει το Εκουαδόρ και τη Βενεζουέλα με όπλα και με πληροφορίες (μέσω των γραφείων πληροφοριών) κατά της Κολομβίας. Δεδομένου ότι είναι τόσο το Εκουαδόρ όσο και η Βενεζουέλα είναι ανταγωνιστές της Κολομβίας, μπορούν στη συνέχεια να υποστηρίξουν τις Επαναστατικές Ένοπλες Δυνάμεις της Κολομβίας (FARC), και να απειλήσουν ένα σύμμαχο των ΗΠΑ (stratfor.com/16/11/2008). Ταυτόχρονα, η Ρωσία θέλει ανοιχτά να ενισχύσει την συνεργασία της με τις υπηρεσίες πληροφοριών των κρατών BRIC και της Λατινικής Αμερικής γενικότερα (Blank S., 11:2010).

Αυτοί είναι μόνο μερικοί από τους λόγους για τους οποίους οι πωλήσεις όπλων της Μόσχας στη Βενεζουέλα, και οι προβλεπόμενες πωλήσεις στην Κούβα, ήταν ίσως οι μόνες πραγματικά επικίνδυνες πτυχές της πολιτικής της στη Λατινική Αμερική. Οι εκθέσεις της Χιλής, της Κολομβίας και ιδιαίτερα της Βραζιλίας έκρουαν τον κώδωνα του κινδύνου για τα \$5,4 δις. στις ρωσικές πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Βενεζουέλα. Οι εκθέσεις επισημαίνουν επίσης ότι από το 2003, αν όχι νωρίτερα, εκατοντάδες χιλιάδες Καλάσνικοφ και πυρομαχικά έχουν μεταναστεύσει από τη Βενεζουέλα για τις FARC (Blank S., 11:2010). Οι συνεχιζόμενες πωλήσεις ρωσικών όπλων προς τη Βενεζουέλα από το 2004 δικαιολογεί αυτούς τους συναγερμούς, δεδομένης της απουσίας οποιασδήποτε στρατιωτικής απειλής των ΗΠΑ ή άλλων κρατών. Η Μόσχα, από το 2004 έως το 2010, είχε πωλήσει όπλα στην Βενεζουέλα αξίας \$5,4 δις. Τα συστήματα αυτά περιλαμβάνουν 24 μαχητικά αεροσκάφη Su-30, 100.000 τουφέκια Καλάσνικοφ AK-47, και Ak-103 (Brookes P, 2007), σύστημα αντιβαλλιστικών πυραύλων τύπου Antey 2500 (Fleischman L., 2009), οχήματα μάχης πεζικού BMP-3 (army-technology/02/04/2013) και 53 ελικόπτερα τύπου Mi-17V-s και Mi-35M (globalsecurity.org/23/04/2013). Επιπλέον, η Ρωσία έχει βοηθήσει να αναπτυχθούν τα εργοστάσια παραγωγής ρωσικών όπλων στη Βενεζουέλα που μπορούν να κατασκευάζουν μέρη για τα τουφέκια και πυρομαχικά, με στόχο την παραγωγή 50.000 τουφεκίων ετησίως (Sánchez A., 2007).

Τον Σεπτέμβριο του 2009, η Μόσχα παραχώρησε πίστωση στο Καράκας αξίας \$2,2 δις. για να αγοράσει περισσότερα όπλα: 92 άρματα μάχης T-72, πυραυλικά συστήματα πυροβολικού Smerch, και συστήματα αντιβαλλιστικών πυραύλων τύπου Antey 2500. Άλλες ρωσικές στρατιωτικές πηγές, δήλωσαν ότι η συμφωνία πωλήσεως αρμάτων μάχης θα μπορούσε να επεκταθεί ώστε να συμπεριλάβει τρία ντιζελοκίνητα υποβρύχια κατηγορίας "Kilo", μαχητικά ελικόπτερα Mi-28 και τεθωρακισμένα οχήματα πεζικού BMP-3 (Blank S., 12:2010). Υπήρξαν επίσης συζητήσεις για την πώληση υποβρυχίων κατηγορίας "Kilo", στη Βενεζουέλα κατά τη διάρκεια του 2011-13, μαζί με τορπίλες και πυραύλους για το ναυτικό της Βενεζουέλας. Σε αντάλλαγμα, του δανείου των \$2,2 δις. το 2009 για την εξαγορά όπλων, οι πετρελαϊκές εταιρείες της Ρωσίας απέκτησαν πρόσβαση για να ενταχθούν στην εξερεύνηση κοιτασμάτων πετρελαίου στη λεκάνη του ποταμού Orinoco σε συνεργασία με την Εθνική Εταιρεία Πετρελαίου της Βενεζουέλας (Petróleos de Venezuela, S.A. ή PDVSA) (Blank S. and Kim Y., 166:2015).

2.5.2. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Αργεντινή – Οι ανησυχίες της Μεγάλης Βρετανίας για τις νήσους Φώκλαντ.

Η βρετανική κυριαρχία των νήσων Φώκλαντ θα μπορούσε να είναι σε κίνδυνο, καθώς η Ρωσία και η Αργεντινή διατηρούν ολοένα στενότερους δεσμούς. Η Ρωσία και η Αργεντινή, ανέκαθεν βρίσκονταν σε σύγκρουση με το Ηνωμένο Βασίλειο σε θέματα άμυνας και ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένων των αμφισβητούμενων αξιώσεων της κυριαρχίας επί των νήσων Φώκλαντ⁹ (Batchelor T., 2016). Τον Δεκέμβριο του 2014 η Αργεντινή συμφώνησε με τη Ρωσία για αγορά 12 υπερηχητικών αεροσκαφών Sukhoi Su-24, σε αντάλλαγμα για το βόειο κρέας και σιτάρι (Nogueira J., 2015). Τα ρωσικής κατασκευής βομβαρδιστικά αεροσκάφη Sukhoi Su-24, αν και παλαιάς τεχνολογίας (από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου), εξακολουθούν να θεωρούνται “υπερμαχητικά” από το NATO λόγω του φάσματος 2.000 μιλίων και των βλημάτων τους που είναι κατευθυνόμενα με λέιζερ. Η συμφωνία έχει θορυβήσει την Βρετανία, η οποία θεωρεί τα νέα μαχητικά ως δυνητική απειλή για τα βρετανοκρατούμενα νησιά Φώκλαντ (Ellefson A., 2015). Το 2015, η Αργεντινή, αγόρασε τα τρία ρωσικά ελικόπτερα Mi-171E (Batchelor T., 2016). Η Βρετανία σχεδιάζει να στείλει αεροπλανοφόρο και μαχητικά F-35B στα νησιά από το 2020, αλλά οι Βρετανοί αξιωματούχοι ανησυχούν το ενδεχόμενο, μήπως τα 12 ρωσικά Su-24 παραδοθούν στην Αργεντινή προτού μπορέσει η Βρετανία να αναπτύξει αυτές τις δυνάμεις. Η μη πιθανή παραχώρηση του ελέγχου των νησιών από την Βρετανία οφείλεται σε μια πρόσφατη ανακάλυψη τεράστιων κοιτασμάτων πετρελαίου στα ανοικτά των ακτών των Νησιών Φόκλαντ (Ellefson A., 2015).

Το 2010, η Βρετανική εταιρεία πετρελαίου και φυσικού αερίου Rockhopper Exploration ανακάλυψε κοιτάσματα πετρελαίου στα νησιά Φόκλαντ, που θα μπορούσαν να παράγουν τουλάχιστον 242 εκατομμύρια βαρέλια. Οι ειδικοί λένε ότι σε κοντινή απόσταση από τα νησιά Φόκλαντ, πιθανόν να βρίσκονται περισσότερα κοιτάσματα πετρελαίου. Η Αργεντινή, ως απάντηση, προειδοποίησε ότι δεν θα επιτρέψει τις γεωτρήσεις στα ανοικτά των ακτών των Νησιών Φόκλαντ να εκμεταλλευτούν τα τεράστια κοιτάσματα πετρελαίου της Αργεντινής στην Παταγονία (Ellefson A., 2015). Η κλιμάκωση της αντιπαράθεσης μεταξύ της Αργεντινής και της Βρετανίας είναι απίθανο να εξελικτεί σε μια στρατιωτική σύγκρουση πλήρους κλίμακας. Πιθανόν, ο μεγαλύτερος νικητής στη διαμάχη των νησιών Φώκλαντ να είναι η Ρωσία. Ο Βλάντιμιρ Πούτιν ήταν σε θέση να εκμεταλλευτεί την επιθετική στάση της Αργεντινής (έναντι της Βρετανίας), για να ενισχύσει την παρουσία της Ρωσίας στη Νότια Αμερική σε μια εποχή που οι περισσότερες δυτικές δυνάμεις επικεντρώνονταν στην Ασία και στην Μέση Ανατολή. Κατά τη διαδικασία αυτή, ο Βλάντιμιρ Πούτιν εξασφάλισε πόρους τροφίμων, ενώ ταυτόχρονα εκφόρτωσε παλιό στρατιωτικό εξοπλισμό (Ellefson A., 2015).

---

9. Ο Alexei Pushkov, ο επικεφαλής της επιτροπής των διεθνών υποθέσεων της Δούμας, έγραψε στο Twitter: «Πληροφορίες για το Λονδίνο: Η Κριμαία έχει ασύγκριτα περισσότερους λόγους να είναι μέρος της Ρωσίας, από ότι οι Νήσοι Φάλκλαντ να είναι μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου». Η πρόεδρος της Αργεντινής, Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρχνερ, υποστήριξε τον Β.Πούτιν. Ο Ρώσος πρόεδρος ανέφερε σε σχόλιο το 2014 ότι «Οι Μαλβίνες ανέκαθεν ανήκαν στην Αργεντινή, με τον ίδιο τρόπο που Κριμαία ανήκε επίσης στη Σοβιετική Ένωση μέχρι δόθηκε στην Ουκρανία» Πηγή: Holehouse, M., 24 March 2015

Τον Μάρτιο του 2015, αξιωματούχοι της Ρωσίας και της Αργεντινής συμφώνησαν για την αναβάθμιση της στρατιωτικής συνεργασίας σε μια συνάντηση στη Μόσχα (Morris H., 2015). Η Ρωσία έχει επανειλημμένα υποσχεθεί την υποστήριξή της για τους ισχυρισμούς της Αργεντινής για τα νησιά Φώκλαντ, τα οποία είναι βρετανικό έδαφος για σχεδόν 200 χρόνια. Ο εκπρόσωπος άμυνας του Κόμματος Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP) περιέγραψε την συμφωνία ως μία "ανησυχητική εξέλιξη" ότι "δεν αποτελεί καλό οίωνό" για τους κατοίκους που ζουν στα νησιά. Είπε επίσης: «Είχαμε διαδοχικές κυβερνήσεις που αποδυνάμωσαν τις ένοπλες δυνάμεις μας και θα μας παίρει χρόνια για να αποκτήσουμε την πλήρη (στρατιωτική) δύναμη, κατάλληλα εξοπλισμένη» (Batchelor T., 2016). Ο υπουργός Άμυνας της Αργεντινής, Agustin Rossi είπε: «οι ισχυροί δεσμοί με τη Ρωσία θα είναι πολύ επωφελής για την υπεράσπιση της πολιτικής μας, καθώς και για την ανάπτυξη των ενόπλων δυνάμεών μας» (armedia/25/04/2015). Και τα δύο έθνη, διατηρούν καλές σχέσεις και στον ενεργειακό τομέα. Η Ρωσία και η Αργεντινή υπέγραψαν ενεργειακές συμφωνίες τον Απρίλιο του 2015, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης της (πρώην) πρόεδρου της Αργεντινής Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρσονερ στη Μόσχα (bbcnews /23/04/2015).

2.5.3. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στην Νικαράγουα

Οι στρατιωτικές σχέσεις της Ρωσίας με τη Νικαράγουα, οι οποίες εξελίσσονται ραγδαία σε ένα μονοκομματικό καθεστώς, εγείρει ανησυχίες στην Ουάσινγκτον (Ordonez F., 2016). Σύμφωνα με τον Ρώσο υπουργό Άμυνας Σεργκέι Σοιγκού, η Νικαράγουα είναι γεωγραφικά επιθυμητή, καθώς θα επιτρέψει σε ρωσικά πλοία να έχουν πρόσβαση σε πρατήρια καυσίμων κοντά στον ισημερινό (Fiegel B., 2-3: 2015). Η Ρωσία θέλει επίσης να λάβει μέρος στην παροχή στρατιωτικής ασφάλειας κατά την κατασκευή της διώρυγας στη Νικαράγουα. Η παραχώρηση χρήσης της διώρυγας επιτρέπει τη δημιουργία στρατιωτικής βάσης (Fiegel B., 2-3:2015). Η παραχώρηση ασφαλείας για την διώρυγα θα μπορούσε πραγματικά να χρησιμεύσει ως "κάλυψη" για μια ρωσική στρατιωτική βάση. Οι φυσικοί πόροι, συμπεριλαμβανομένων του βωξίτη και των δυνητικά μεγάλων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Καραϊβική Θάλασσα, κάνει επίσης τη Νικαράγουα ελκυστική για τη Ρωσία (Fiegel B., 2-3: 2015).

Στα τέλη Απριλίου του 2016, η Ρωσία απέστειλε τα πρώτα 20 από τα 50 άρματα μάχης T-72B που παραγγέλθηκαν από τη Νικαράγουα. Το κόστος από τα 50 άρματα μάχης ανέρχεται στα \$80 εκατ. (είναι \$9 εκατ. περισσότερο από το σύνολο του αμυντικού προϋπολογισμού της Νικαράγουας το 2015) (Dolan D., 2016). Σύμφωνα με την αναλύτρια Εκπαίδευσης και Δόγματος του αμερικανικού Στρατού (U.S. Army Training and Doctrine Command ή TRADOC) Brenda Fiegel, το 2008 η Ρωσία παρείχε στην Νικαράγουα ξένη βοήθεια αξίας \$10 εκατ. και δύο σύγχρονα ελικόπτερα μεταφορών στρατευμάτων για τον στρατό της Νικαράγουας (Dolan D., 2016). Η Ρωσική στρατιωτική βοήθεια αυξήθηκε σε \$26,5 εκατ. το 2011, και το 2013 η Ρωσία παρέδωσε τεθωρακισμένα οχήματα τύπου Tiger (Fiegel B., 4:2015). Ο πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν έκανε μια σύντομη επίσκεψη στη Νικαράγουα το 2014, όπου επισκεφθείτε το Κοινοβούλιο της Νικαράγουας, και ενέκρινε την κατασκευή του ρωσικού σταθμού παρακολούθησης GLONASS στις ακτές της Καραϊβικής της Νικαράγουας (Dolan D., 2016).

Σύμφωνα με ρωσικά μέσα ενημέρωσης, το σύστημα αυτό θα: «ενισχύσει το σύστημα δορυφορικής πλοήγησης GLONASS της Ρωσίας, η οποία θα αποτελεί την μόνη τρέχουσα εναλλακτική λύση για το Παγκόσμιο Σύστημα Εντοπισμού των ΗΠΑ (GPS) που να διαθέτει παγκόσμια κάλυψη και ακρίβεια» (Fiegel B., 3:2015). Η Νικαράγουα φαίνεται να είναι ένα σημαντικό πρώτο βήμα για τη Ρωσία στην επίτευξη απόκτησης στρατιωτικής παρουσίας στη Λατινική Αμερική. Και παρόλο που δεν υπάρχουν ρωσικές στρατιωτικές βάσεις στην Νικαράγουα,¹⁰ έχουν εγκριθεί πέντε στην εν λόγω χώρα (Fiegel B., 4-5:2015). Η διώρυγα της Νικαράγουας, θα παρέχει επίσης τη Ρωσία με επιπλέον έτη της στρατιωτικής παρουσίας στην χώρα, ενώ θα παρέχει ταυτόχρονα τη δυνατότητα να φέρει επιπλέον πολεμικά πλοία και στρατιωτικό εξοπλισμό για τις χερσαίες δυνάμεις της. Αυτή η συνεχής παρουσία πιθανότατα θα επιτρέψει στη Ρωσία στην επίτευξη του στόχου της, που είναι η δημιουργία μόνιμης στρατιωτικής παρουσίας τους, και η εγκατάστασή της στην περιοχή ως στρατηγικό σύμμαχο της Νικαράγουας (Fiegel B., 4-5:2015). Όπως αναφέρει ο σύμβουλος για το Κέντρο Πολιτικής Ασφαλείας, Luis Fleischmann: «Δεδομένου ότι η ίδια η Ρωσία βλέπει τον εαυτό της ως μία ανταγωνιστική αυτοκρατορία των ΗΠΑ και της Δύσης, είναι λογικό να στοχεύει να επεκτείνει την επιρροή της σε χώρες που παραδοσιακά ανήκαν στην σφαίρα επιρροής των ΗΠΑ». Ο Fleischmann πιστεύει ότι αυτή η θεωρία ενισχύθηκε μετά την τελευταία επίσκεψη του Βλάντιμιρ Πούτιν στη Λατινική Αμερική. «Ο πρόεδρος (Πούτιν) επικεντρώθηκε σε χώρες που είναι εχθρικές με τις ΗΠΑ (όπως Κούβα και Νικαράγουα), ή που φιλοδοξούν να ελαχιστοποιήσουν την επιρροή των ΗΠΑ στην περιοχή (όπως η Αργεντινή) ή που ζηλότυπα ανταγωνίζονται τις ΗΠΑ για την παγκόσμια κατάσταση (όπως η Βραζιλία)» (Dolan D., 2016).

2.6. Σχέσεις με κράτη της Ασίας¹¹ (πλην Κίνας και Ινδίας)

2.6.1. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Βιετνάμ

Η Ρωσία πωλεί όπλα στην Ασία για την επιδίωξη των φυσικών πόρων, με τον ίδιο τρόπο όπως και στη Μέση Ανατολή. Στην Νοτιοανατολική Ασία, η Ρωσία επιθυμεί ένα μικρό ποσό πρόσβασης στους φυσικούς πόρους της Νότιας Σινικής Θάλασσας. Ως εκ τούτου, η Ρωσία υλοποίησε κοινές συμφωνίες με το Βιετνάμ “για εξόρυξη πόρων και ενέργειας για την ανάπτυξη” (Astrasheuskaya N., 2016). Η Ρωσία πέτυχε την πρόσβαση αυτή, εν μέρει μέσω της βοήθειας που έδωσε στο Βιετνάμ στην κατασκευή ενός πυρηνικού σταθμού (Blank S. and Levitzky E., 72:2015).

---

10. Σύμφωνα με το σύνταγμα της Νικαράγουας δεν επιτρέπεται η δημιουργία ξένων στρατιωτικών βάσεων. Ωστόσο, το 2014, η Νικαράγουα έκανε μια εξαίρεση για το σύνταγμα της, που θα επέτρεπε την παρουσία ρωσικών στρατιωτικών σχηματισμών, πλοίων και αεροσκαφών στη χώρα ως μέρος μιας συμφωνίας κατάρτισης έξι μηνών (η οποία έληξε τον Ιούνιο του 2014). Πηγή: Fiegel B., 1-2: 2014

11. Στο παρόν κεφάλαιο, από τα κράτη της Ασίας θα συμπεριληφθούν κράτη της ανατολικής Ασίας (πλην της Κίνας), της νότιας Ασίας (πλην της Ινδίας), και της Νοτιοανατολικής Ασίας. Οι σχέσεις Ρωσίας με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας (κράτη της ΚΑΚ) και της Δυτικής Ασίας (αραβόφωνα κράτη) αναλύονται σε άλλα κεφάλαια.

Η Ρωσία είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής όπλων του Βιετνάμ, (αντιπροσώπευε περισσότερο από το 80% των εισαγωγών όπλων του Βιετνάμ μεταξύ 1990 και 2010) (Hier L., 2013). Οι δεσμοί της Ρωσίας στο Βιετνάμ βελτιώνονται καθώς η κυβέρνηση του Ανόι αγοράζει όλο και περισσότερα ρωσικά οπλικά συστήματα, κυρίως υποβρύχια και αεροπλάνα, για να αποτρέψει την Κίνα. Πρόσφατες πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Βιετνάμ περιλαμβάνει 36 μαχητικά Su-30MK (Krishnan Simha R., 2016) έξι υποβρύχια κατηγορίας Varshavyanka, φρεγάτες τύπου Gepard-3 καθώς και παράκτια συστήματα αντιπυραυλικής άμυνας K -300P Bastion-P (Hier L., 2013). Τα υποβρύχια τύπου 636 Varshavyanka, τα αποτελούν αναβαθμισμένα υποβρύχια τύπου Kilo, μπορούν να διεξάγουν πιο αποτελεσματικά αναγνώριση και περιπολίες σε ρηχά νερά, όπως είναι Νότια Σινική Θάλασσα, έναντι εχθρικών υποβρυχίων και πλοίων.

Αυτές οι πωλήσεις όπλων έχουν ενισχύσει την στρατιωτικοτεχνική συνεργασία Ρωσίας-Βιετνάμ. Η Ρωσία και το Βιετνάμ έγιναν "στρατηγικοί εταίροι" το 2001, μια σχέση που αναβαθμίστηκε σε μια συνολική στρατηγική εταιρική σχέση το 2012 (Blank S. and Levitzky E., 75:2015). Τον Νοέμβριο του 2013, ο πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν επισκέφθηκε το Βιετνάμ για να επισημοποιήσει την διμερή αμυντική συνεργασία για την στρατιωτική συνεργασία τους (Hier L., 2013). Η Ρωσία βλέπει τη σχέση της με το Βιετνάμ, ως κλειδί για την επέκταση της πρόσβασής της στη Νοτιοανατολική Ασία (Blank S. and Levitzky E., 75:2015). Οι πωλήσεις όπλων βοηθούν το Βιετνάμ να στερεοποιήσει τις αξιώσεις του σε περιοχές όπου η Ρωσία επιθυμεί να εξαγει πόρους (τα εδάφη αυτά επίσης διεκδικεί και η Κίνα). Αυτό, φυσικά, είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα χρήσης των στρατιωτικών εξαγωγών της Ρωσίας για να υπερασπιστεί άμεσα τα οικονομικά της συμφέροντα και ιδιαίτερα την ενέργεια (Blank S. and Levitzky E., 72:2015).

2.6.2. Πωλήσεις ρωσικών όπλων στο Μπαγκλαντές

Μια άλλη χώρα στην Ν.Α. Ασία, όπου η Ρωσία επιδιώκει δικαιώματα εξόρυξης φυσικών πόρων είναι το Μπαγκλαντές. Σε μια συνάντηση με την πρωθυπουργό του Μπαγκλαντές, Σεϊχ Χασίνα στις 15 Ιανουαρίου 2013, ο πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν υποσχέθηκε να δανείσει το Μπαγκλαντές \$1 δις. για αγορές όπλων, και \$500 εκατ. για την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού εργοστασίου της χώρας (Anishchuk A., 2013). Επίσης συζήτησαν τις δυνατότητες επέκταση του εμπορίου στο επίπεδο του \$1 δις., η οποία θα περιλαμβάνει παροχή βοήθειας προς το Μπαγκλαντές για την κατασκευή εθνικών τηλεπικοινωνιακών δορυφόρων. Από τα δάνεια που δώθηκαν στο Μπαγκλαντές, χρησιμοποιήθηκαν για την αγορά ρωσικών μεταφορικών ελικοπτέρων Mi-17, θωρακισμένα οχήματα και όπλα πεζικού. Σε αντάλλαγμα, εκχωρήθηκε στην ρωσική κρατική εταιρεία φυσικού αερίου Gazprom, τα δικαιώματα για τη διάνοιξη δέκα πηγαδιών φυσικού αερίου στο έδαφος του Μπαγκλαντές. Η Ρωσία ελπίζει να αντλήσει 56 δις. κυβικά μέτρα (bcm) φυσικού αερίου ετησίως από τις εξορύξεις Gazprom στο Μπαγκλαντές (Blank S., 2013). Αυτό θα ενισχύσει τη θέση της Ρωσίας ως προμηθευτή ενέργειας και όπλων. Ως εκ τούτου, και πάλι η Ρωσία επιδιώκει να εισέλθει στην επικερδή αγορά της παραγωγής ενέργειας της Νότιας Ασίας/Ν.Α. Ασία, εν μέρει μέσω συντονισμένων προσπαθειών πωλήσεων όπλων για να βοηθήσει τον στρατιωτικό "εκσυγχρονισμό" των εταίρων της (Blank S. and Levitzky E., 72:2015).

2.7. Σχέσεις με κράτη της υποσαχάριας Αφρικής

Ως μέρος της εξωτερικής τους πολιτικής, οι ρωσικές αρχές έχουν ενισχύσει την στρατιωτικοτεχνική τους συνεργασία με πολλές αφρικανικές χώρες. Αυτές συχνά περιλαμβάνουν την κατάρτιση αξιωματικών και την πώληση στρατιωτικού εξοπλισμού. Το 2012, οι πωλήσεις όπλων της Ρωσίας στο εξωτερικό ξεπέρασε τα \$14 δις., και περίπου το 80% αυτών είχαν εξαχθεί μέσω του κρατικού φορέα Rosoboronexport. Το Ινστιτούτο SIPRI ανέφερε ότι τον Δεκέμβριο του 2011, η Ρωσία αντιπροσώπευε το 11% του όγκου των μεγάλων όπλων που παρέχονταν στην υποσαχάρια Αφρική (Musewe V., 2:2014). Στην συνεργασία της Rosoboronexport με τους εισαγωγείς των ρωσικών όπλων στην Αφρική συμπεριλαμβάνονται η Αλγερία, η Μπουρκίνα Φάσο, η Μποτσουάνα, η Αιθιοπία, η Γκάνα, η Λιβύη, το Μαρόκο, η Μοζαμβίκη, η Ναμίμπια, το Σουδάν, η Νότια Αφρική και η Ουγκάντα (Musewe V., 2:2014). Ο αναπληρωτής διευθυντής του Ινστιτούτου Αφρικανικών Σπουδών της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών στη Μόσχα, Dmitri Bondarenko, δήλωσε: *«Όσον αφορά τις αφρικανικές χώρες, ο πρωταρχικός στόχος της Ρωσίας είναι να ανακτήσει ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην παγκόσμιο εμπόριο όπλων [...]»* (Micheni M., 2013).

Κάποιοι αναλυτές βλέπουν επίσης το εμπόριο όπλων της Ρωσίας με τις αφρικανικές χώρες ως μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής για να κερδίσει οικονομικούς δεσμούς και επιρροή στην περιοχή. Το ίδιο το εμπόριο όπλων είναι σημαντικό, αλλά μπορεί επίσης να τροφοδοτήσει άλλες ρυθμίσεις πέρα από τις στρατιωτικές συμφωνίες (Musewe B., 2:2014). Ο λέκτορας Διεθνών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Monash στο Γιοχάνεσμπουργκ, Scott Firsing δήλωσε ότι: *«Η Ρωσία έχει αναβιώσει τις επαφές της με τις Αφρικανικές χώρες, οι οποίες υπήρξαν (συστηματικά) αγοραστές σοβιετικών όπλων (κατά την διάρκεια του ψυχρού πολέμου)»* (Klomegha K K, 2013). Επίσης ανέφερε ότι: *«Όμως, αν και έχουν αλλάξει πολλά, είναι μια παρόμοια πολιτική, με την έννοια ότι (οι Ρώσοι) χρησιμοποιούν τη στρατιωτική διπλωματία για μια ακόμη φορά, προκειμένου να αποκτήσουν κύρος και επιρροή σε ορισμένες χώρες»*. Σύμφωνα με τον Scott Firsing, αυτές οι στρατιωτικές σχέσεις επηρεάζουν τις σχέσεις Ρωσίας-Αφρικής και σε άλλους τομείς όπως οι οικονομικές συμπράξεις που αφορούν άλλες βιομηχανίες (πλήν της οπλικής). Συγκεκριμένα αναφέρει ότι: *«[Η Ρωσία] σκέφτεται στρατηγικά»*, και ότι *«παίρνει τη σωστή προσέγγιση, χρησιμοποιώντας την τεχνογνωσία της στην πυρηνική ενέργεια και στη δορυφορική τεχνολογία, προκειμένου να διασφαλιστεί αμοιβαία επωφελή συνεργασία με τους στρατηγικής σημασίας αφρικανούς εταίρους»* (Klomegha K. K., 2013).

Η Ρωσία έχει θέσει ως στόχο να συνεργαστεί με την Αφρική στον τομέα των φυσικών πόρων. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία έχει, εν μέρει, στερηθεί τα ζωτικής σημασίας ορυκτά για την οικονομία της. Τα εισαγόμενα ορυκτά σήμερα περιλαμβάνουν: το μαγγάνιο (εισάγεται σχεδόν το 100%), το χρώμιο (εισάγεται το 80%) και ο βωξίτης (εισάγεται το 60%). Η Ρωσία έχει, επίσης, ανεκμετάλλευτα κοιτάσματα τα οποία βρίσκονται, κυρίως, στις απομακρυσμένες περιοχές της Σιβηρίας και της Άπω Ανατολής, όπου η πρόσβαση είναι πολύ δύσκολη και δαπανηρή. Επί του παρόντος, πάνω από 30 μεγάλες ρωσικές εταιρείες συμμετέχουν σε αφρικανικά έργα ανάπτυξης φυσικών πόρων (Musewe B., 2:2014). Η Alrosa (ρωσική εταιρεία παραγωγής διαμαντιών) έχει δραστηριότητες έρευνας εξόρυξης στην Μποτσουάνα και στην Ζιμπάμπουε. Η Lukoil έχει κάνει τρεις γεωτρήσεις, μία στην Ακτή του Ελεφαντοστού, μία στην Γκάνα και μία στην Σιέρα Λεόνε (Klomegha K. K., 2013).

3^η Πτυχή: Η Ενέργεια ως πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής

3.1. Βασικοί όροι προς ανάλυση

Όταν ασχολούμαστε με την πολιτική και την ενέργεια, χρησιμοποιούνται συχνά οι όροι «γεωστρατηγική», «γεωπολιτική», «γεωοικονομία», «ενεργειακή πολιτική» και «ενεργειακή ασφάλεια». Πιο αναλυτικά έχουμε:

3.1.1. Η πολιτική, η στρατηγική και η οικονομία που σχετίζονται με τη γεωγραφία

Η *Γεωπολιτική* αφορά την πολιτική και στρατηγική σημασία της γεωγραφίας. Πιο συγκεκριμένα, η γεωπολιτική αποτελείται από την κατανομή της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας. Αναλύει τις συνδέσεις και την αιτιώδη σχέση μεταξύ πολιτικής εξουσίας και γεωγραφικό χώρο. Επιπλέον, εξηγεί πώς οι παράγοντες, όπως το μέγεθος του εδάφους και του πληθυσμού, η γεωγραφική θέση, η διαθεσιμότητα των πόρων και την εξάρτηση ενός κράτους στο εξωτερικό εμπόριο καθορίζουν την κατάσταση ενός κράτους ή μιας περιφέρειας και τη συμπεριφορά της στη διεθνή σκηνή.

Η *Γεωστρατηγική* αναφέρεται σε διάφορες θεωρίες σχετικά με τις δράσεις της εξωτερικής πολιτικής, όπως υπαγορεύεται από την επιθυμία (ή την "ανάγκη") για τον έλεγχο των ξένων πόρων, δηλαδή το "παιχνίδι" των υλικών πόρων με οικονομικά αιτήματα μεγάλης κλίμακας. Η εθνική δύναμη και η κυριαρχία (οικονομική και στρατιωτική) είναι εγγενείς στις έννοιες της "στρατηγικής" και της "γεωστρατηγικής" που αντιπροσωπεύουν μια γέφυρα μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών στόχων ενός συγκεκριμένου έθνους.

Η *Γεωοικονομία* μελετά τη σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας, ιδιαίτερα σε διεθνή κλίμακα. Η *Γεωοικονομία* περιλαμβάνει την κατανομή του πλούτου, όπως για παράδειγμα, ο εμπορικός ανταγωνισμός, ο οποίος μπορεί να μετατραπεί σε πολιτική επιρροή. Αποτελείται από ένα συνδυασμό των διεθνών οικονομικών και πολιτικών παραγόντων που αφορούν ή επηρεάζουν ένα έθνος ή περιοχή (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 9-10:2006).

3.1.2. Ενεργειακή πολιτική και Ενεργειακή ασφάλεια

Πριν συζητηθεί η ίδια η ενέργεια, πρέπει να εξηγηθούν οι έννοιες των λέξεων "ενεργειακή πολιτική" και "ενεργειακή ασφάλεια".

Η "ενεργειακή πολιτική" είναι ο τρόπος με τον οποίο οι παράγοντες αντιμετωπίζουν τα ζητήματα της ενεργειακής παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης.

Η "ενεργειακή ασφάλεια" σχετίζεται με την επιβίωση των αντίστοιχων φορέων σε σχέση με την ενέργεια. Προβλήματα σχετικά με τον ενεργειακό εφοδιασμό (τόσο από την πλευρά του κατανάλωσης, όσο και από την πλευρά του παραγωγού ενέργειας) θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την επιβίωση της επιχείρησης (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 10:2006).

3.1.3. Κρατικός Καπιταλισμός ή State capitalism

Ο κρατικός καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα στο οποίο οι κυβερνήσεις χειρίζονται τα αποτελέσματα της αγοράς για πολιτικούς σκοπούς. Οι κυβερνήσεις “χρησιμοποιούν” τον κρατικό καπιταλισμό επειδή εξυπηρετεί πολιτικούς καθώς και οικονομικούς σκοπούς, και όχι επειδή είναι το πλέον αποτελεσματικό μέσο για τη δημιουργία ευημερίας. Θέτει τους τεράστιους οικονομικούς πόρους στο πλαίσιο του ελέγχου των κρατικών αξιωματούχων, που τους επιτρέπει στην πρόσβαση μετρητών. Αυτή η πρόσβαση σε μετρητό τους βοηθά στην διασφάλιση του εγχώριου πολιτικού τους κεφαλαίου και, σε πολλές περιπτώσεις, αυξάνει την επιρροή τους στη διεθνή σκηνή. Σύμφωνα με τον Αμερικανό πολιτικό επιστήμονα, Ian Bremmer: «Ο κρατικός καπιταλισμός λειτουργεί ανασχετικά στην άνοδο της παγκοσμιοποίησης, γιατί σε διάφορους βαθμούς παρεμποδίζει τη ροή των ιδεών, των πληροφοριών, των χρημάτων, των αγαθών και των υπηρεσιών εντός των χωρών και στα διεθνή σύνορα». (Bremmer I., 2009).

Η Ρωσία είναι συνήθως αναφέρεται ως ένας από τους χαρακτηριστικούς εκπροσώπους του κρατικού καπιταλισμού. Ωστόσο σύμφωνα με τον Καθηγητή Στρατηγικής στο Πανεπιστήμιο Brandeis, Aldo Musacchio και τον Καθηγητή Οργάνωσης και Στρατηγικής στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Έρευνας Insper, Sergio Lazzarini: «Οι ρωσικές κρατικές επιχειρήσεις συνεισφέρουν περίπου το 20% της παραγωγής στο συνολικό ΑΕΠ, σε σύγκριση με 30% στη Βραζιλία και την Κίνα». Επίσης, αν και υψηλότερα από ό,τι σε πολλές άλλες κρατικές καπιταλιστικές οικονομίες, η κεφαλαιοποίηση της αγοράς των ρωσικών κρατικών επιχειρήσεων αποτελούν περίπου το 40% του συνόλου, ενώ ανέρχεται στο 70% στην Κίνα (Shadrina E., 11:2013). Σύμφωνα με την καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων και Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης Vivien A. Schmidt και ο Καθηγητής Συγκριτικής Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών στο London School of Economics, Mark Thatcher: «Όταν ο πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν ανήλθε στην εξουσία στις αρχές της δεκαετίας του 2000, άρχισε μια ριζική στροφή στην πολιτική της Ρωσίας έναντι της οικονομικής μεταρρύθμισης. Η πιο σημαντική προτεραιότητά του, ήταν η τάξη. Για να διορθωθεί η χαοτική κοινωνική κατάσταση, η οποία κληροδοτήθηκε σε αυτόν από τον πρόεδρο Μπόρις Γιέλτσιν, ο Πούτιν αποφάσισε να επιβάλει την τάξη. Η επίτευξη αυτού του στόχου υλοποιήθηκε με την διεκδίκηση του κρατικού ελέγχου “των Ολιγαρχών” (οι πλουσιότεροι καπιταλιστές της χώρας) και διατάχθηκαν να μείνουν έξω από την πολιτική και να παραιτηθούν από τα περιουσιακά τους στοιχεία¹ που η κατάσταση απαιτούσε. Ο Βλάντιμιρ Πούτιν ανέπτυξε “εθνικούς πρωταθλητές” όπως η είναι η κρατική εταιρεία φυσικού αερίου Gazprom, μέσω της οποίας επιδίωκαν την επίτευξη γεωπολιτικών, καθώς και των οικονομικών στόχων» (Schmidt A. V. and Thatcher M., 394:2013).

---

1. Οι ολιγάρχες είχαν μετοχές σε πετρελαϊκές εταιρείες και σε Μ.Μ.Ε. Πηγή: Schmidt A. V. and Thatcher M., 394:2013

3.2. Εισαγωγή - γιατί και πως η Ρωσία χρησιμοποιεί την ενέργεια ως μέσο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Κάθε έθνος χρησιμοποιεί τις πολιτικές διασυνδέσεις του, τις οικονομικές του σχέσεις (π.χ. το εξωτερικό εμπόριο και τις ΑΞΕ) τις στρατιωτικές ικανότητες, όπως και άλλα διαθέσιμα μέσα με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για να ενισχύσει τη θέση της χώρας στη διεθνή σκηνή. Η Ρωσία δεν αποτελεί εξαίρεση. Η κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. σχεδόν οδήγησε την Ρωσική Ομοσπονδία σε βαθιά οικονομική πτώση. Ως συνέπεια της παρατεταμένης κρίσης, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1990-1996, το ΑΕΠ της Ρωσίας μειώθηκε κατά το ήμισυ. Η μετα-σοβιετική οικονομική πτώση, έφτασε στο τέλος της το 1997. Επιπλέον, ένα χρόνο αργότερα, η Ρωσία θα γνώριζε επίσης τις συνέπειες της ασιατικής κρίσης. Από το 1999, η ανάκαμψη της Ρωσίας, σε μεγάλο βαθμό, βασίστηκε στις άνοδο των τιμών του πετρελαίου (Liuhto K., 5:2010). Κατά την δεκαετία 2000-2010, η Ρωσία σχεδόν κατάφερε να διπλασιάσει το πραγματικό της ΑΕΠ. Η ανάπτυξη είχε εμπνεύσει τη ρωσική ηγεσία να στοχεύσει στην επανάκτηση του καθεστώτος της υπερδύναμης που έχασε δύο δεκαετίες νωρίτερα. Την περασμένη δεκαετία 2000-2010, η Ρωσία έγινε ο μεγαλύτερος εξαγωγέας ενέργειας στον κόσμο. Η αλλαγή στρατηγικής είναι μια κατανοητή κίνηση, δεδομένου ότι η ενέργεια ως όπλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην καθημερινή εξωτερική πολιτική σε αντίθεση με τη στρατιωτική δύναμη (Liuhto K., 5:2010).

Ο στόχος του τρίτου μέρους της παρούσης εργασίας είναι να αναλύσει:

- 1) την ικανότητα της Ρωσίας να χρησιμοποιήσει την ενέργειά για να επιτύχει τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής,
- 2) την εξάρτηση από τις εισαγωγές ενέργειας από την κύρια πελατεία της Ρωσίας,
- 3) τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιεί η Ρωσία την ενέργεια ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, και
- 4) τους στρατηγικούς στόχους της εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής της Ρωσίας.

Είναι γνωστό ότι η Ρωσία ενεργεί ταυτόχρονα ως παραγωγός, ως εξαγωγέας, ως εισαγωγέας, ως καταναλωτής, καθώς και ως ένα κράτος διέλευσης της ενέργειας. Για το λόγο αυτό, συχνά δεν λαμβάνεται υπόψη ότι, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στα ζητήματα ενέργειας, επηρεάζεται από ένα ευρύ φάσμα παραγόντων που δρουν τόσο στο εσωτερικό της Ρωσίας όσο και εκτός (Shadrina E., 11:2010). Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, λόγω της αύξησης των τιμών της ενέργειας και της αυξανόμενης ζήτησης για ενέργεια (κυρίως της Κίνας και της Ινδίας), η Ρωσία είχε εκ νέου ανακαλύψει την ενέργεια ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Το πιο προφανές παράδειγμα δόθηκε τον Δεκέμβριο του 2005, όταν η Ρωσία σταμάτησε την διανομή ενέργειας στην Ουκρανία για να την αναγκάσει να πληρώσει με υψηλότερη τιμή το φυσικό αέριο (theguardian/02/01/2006). Ωστόσο, το ανανεωμένο ενδιαφέρον για την ενέργεια ως μοχλό άσκησης εξωτερικής πολιτικής έρχεται τώρα ως μέρος μιας συντονισμένης πολιτικής προσπάθειας. Η ηγεσία της Ρωσίας δεν κρύβει την πεποίθηση αυτή, όταν ο Ρώσος πρόεδρος Βλάντιμιρ Πούτιν, το 2003, αποκάλυψε την εταιρεία φυσικού αερίου της Ρωσίας, Gazprom: «ένα ισχυρό πολιτικό και οικονομικό μοχλό επιρροής στον υπόλοιπο κόσμο» (Kemp F., 2006), (Ostrovsky A., 2006).

Επιπλέον, ο υπουργός Άμυνας Σεργκέι Ιβάνοφ, το 2006 είχε δηλώσει ότι: «η Ρωσία πρέπει να σκέφτεται όχι μόνο διπλωματικά, αλλά και με πιο δυναμικά μέσα για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της». Μια άλλη ένδειξη ότι το Κρεμλίνο

είχε επίγνωση της σημασίας της συνέργειας των στρατιωτικών και ενεργειακών εργαλείων εξουσίας, είναι το γεγονός ότι τον Νοέμβριο του 2005, ο πρόεδρος Πούτιν όρισε τον υπουργό Άμυνας, Σεργκέι Ιβάνοφ ως αναπληρωτή πρωθυπουργό, καθώς και τον επικεφαλής της Gazprom, Ντμίτρι Μεντβέντεφ, ως πρωθυπουργό. Ο διορισμός αυτών των δύο στις αντίστοιχες θέσεις αποτελεί απόδειξη ότι η Ρωσία χρησιμοποιεί συντονισμένα τα στρατιωτικά και ενεργειακά εργαλεία μόχλευσης στη διεθνή σκηνή (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 51-52:2006). Το (ανανεωμένο) ενδιαφέρον της Ρωσίας και η εγρήγορσή της σχετικά με τη σημασία των πηγών ενέργειας, δεν περιορίζεται μόνο στην αξία τους ως όργανο εξουσίας. Τα τελευταία χρόνια η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία της Ρωσίας είχε επίσης συνειδητοποιήσει ότι η προστασία των ενεργειακών της πόρων είναι ζωτικής σημασίας για την εθνική ασφάλεια. Κατά συνέπεια, ο πρώτος αναπληρωτής υπουργός Άμυνας και Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της Ρωσίας Yuriy Baluyevskiy, κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης τύπου τον Απριλίο του 2006, πρόσθεσε την υπεράσπιση των ορυκτών πόρων της Ρωσίας στον κατάλογο των καθηκόντων του στρατού (Giles K., 3:2006).

3.3. Σχέσεις με κράτη της Κεντρικής Ασίας (ή Ευρασίας)

3.3.1. Ρωσία και κράτη της Κεντρικής Ευρασίας

Η προσέγγιση της Ρωσίας προς τα κράτη της Κεντρικής Ασίας γίνεται αντιληπτή είτε ως μια προσπάθεια ανακτήσεως του καθεστώτος της Μεγάλης Δύναμης, είτε για να εμποδίσει άλλες δυνάμεις (και κυρίως την Κίνα) από το να προσαρτήσουν τα κράτη αυτά στην δική τους σφαίρα επιρροής (Pisarev A., 5:2012). Η αλήθεια, ωστόσο, βρίσκεται κάπου στη μέση. Τα κράτη της Κεντρικής Ασίας όλο και περισσότερο επιδιώκουν τους δικούς τους στρατηγικούς στόχους τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Shadrina E., 108:2010).

3.3.2. Η Ενέργεια στην Κεντρική Ευρασία: οι προϋποθέσεις συνεργασίας

Σήμερα, σχεδόν κάθε μεγάλη δύναμη έχει ένα μερίδιο ενδιαφέροντος για τις ενεργειακές υποθέσεις της Κεντρικής Ευρασίας. Οι ενεργειακές σχέσεις με τα κράτη της Κεντρικής Ευρασίας είναι ζωτικής σημασίας για τη Ρωσία για δύο κύριους λόγους: Πρώτον, στην Κεντρική Ευρασία, η Ρωσία αναπτύσσει διάφορες μορφές ενεργειακής συνεργασίας σε διάφορους τομείς (όπως το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο, και ο τομέας της ηλεκτρικής ενέργειας) (Troitskiy M., 2:2006). Μια άλλη πτυχή, αν και κάπως φθίνουσας σημασίας, αφορά το γεγονός ότι αυτή η ίδια η συνεργασία βοηθά την Ρωσία να εκπληρώσει τις εξαγωγές της δεσμεύσεις στην Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, επειδή η περιοχή της Κεντρικής Ευρασίας προσελκύει μεγάλη προσοχή ως μία από τις πιο "ζωντανές" θέσεις στο σύγχρονο παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη, και οι χώρες διαμορφώνουν όλο και περισσότερο τις δικές τους φιλοδοξίες (Ratner M, Belkin P, Nichol J., Woehrel S., 18-19:2013) δεν είναι πλέον απολύτως σωστό να αξιολογήσει τις σχέσεις Ρωσίας - Κεντρικής Ευρασίας σε μορφή μηδενικού αθροίσματος, όπου η Ρωσία «διατηρεί την πολιτική επιρροή της στην Κεντρική Ασία και κερδίζει οικονομικά οφέλη

από τη μεταφορά ενέργειας που εξάγεται από την Κεντρική Ασία» (Marketos T., 23:2009).

Μετά από μια περίοδο αβεβαιότητας, η Ρωσία έχει καταφέρει να ανακαινίσει τους λόγους για την ενεργειακή συνεργασία με την Κεντρική Ευρασία με κάποια αμοιβαία ικανοποίηση. Όπως αναφέρει η Γαλλίδα ιστορικός, κοινωνιολόγος και πολιτικός επιστήμονας που ειδικεύεται για τη Ρωσία και την Κεντρική Ασία, Marlene Laguelle: «Είναι ασφαλές να σημειωθεί ότι η ενεργειακή συνεργασία μεταξύ της Ρωσίας και της Κεντρικής Ευρασίας αποτελεί σε μεγάλο βαθμό, προϊόν κοινών συμφερόντων των εθνικών πολιτικών ελίτ». Η Ρωσία έχει προφανώς καταφέρει να παραμείνει ένας σημαντικός παίκτης στον τομέα της ενέργειας Κεντρικής Ευρασίας. Ένας από τους παράγοντες που ενδεχομένως να έπαιξαν προς την κατεύθυνση αυτή είναι η ιδιαιτερότητα της Ρωσίας από τις δυτικές χώρες σύμφωνα με την οποία η Ρωσία «... δεν σχετίζει την βοήθειά της (προς τα κράτη της Κεντρικής Ασίας) με τις πολιτικές συνθήκες», και τα καθεστώτα της Κεντρικής Ασίας «το εκτιμούν ιδιαίτερα αυτό». Κατά μία έννοια, «η Ρωσία έχει διαδραματίσει κείριο ρόλο στην οικοδόμηση των κρατών της Κεντρικής Ασίας με την προώθηση ενός μετα-σοβιετικού τρόπου διακυβέρνησης που θα μπορούσε να οριστεί ως αυταρχικό» (Laguelle M., 5:2009).

Στα πλαίσια του ανταγωνισμού με άλλους ισχυρούς εξωτερικούς παίκτες στην περιοχή (π.χ. Κίνα) και της ανόδου περιφερειακών δυνάμεων (όπως το Καζακστάν και το Τουρκμενιστάν, ιδιαίτερα), (Marketos T., 23:2009) η Ρωσία αποδίδει ολοένα και μεγαλύτερη σημασία σε περιφερειακές οργανώσεις όπως τον Οργανισμό της Συνθήκης για Συλλογική Ασφάλεια (CSTO, Collective Security Treaty Organization), την Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (EURASEC) και τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO). Ο SCO (στην οποία η Κίνα, η Ρωσία, το Καζακστάν, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν είναι μέλη, και η Ινδία, το Πακιστάν, το Ιράν και τη Μογγολία είναι παρατηρητές), είναι ένας από τους οργανωτικούς πυλώνες των ενεργειακών σχέσεων της Ρωσίας με τα κράτη της Κεντρικής Ευρασίας (Shadrina E., 111:2010). Η παρουσία της Ρωσίας στον τομέα της ενέργειας της Κεντρικής Ασίας έχει ανακάμψει από την παρακμή που παρατηρήθηκε μετά διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. Στις αρχές της μετασοβιετικής περιόδου, η ενεργειακή συνεργασία Ρωσίας και Κεντρικής Ασίας ήταν αρνητική. Το 1990 οι εξαγωγές φυσικού αερίου του Ουζμπεκιστάν στη Ρωσία ήταν 10,8 δις. κ.μ. (από τα 46 δις. κ.μ. που παρήγαγε συνολικά), και το 2003 μειώθηκε απότομα στα 1 δις. κ.μ. (gasandoil/20/07/2010). Ομοίως, οι εξαγωγές φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν στην Ρωσία υποχώρησαν από 54,3 δις. κ.μ. το 1990 στα 5,2 δις. κ.μ. το 2003 (Shadrina E., 112:2010).

Αρχικά, οι δραστηριότητες της Ρωσίας, συγκεντρώθηκαν στο Καζακστάν, αλλά από αρχές της δεκαετίας του 2000, η Gazprom άρχισε να συνεργάζεται με το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν, και από το 2005, την Κιργιζία και το Τατζικιστάν. Από το 2004, η ενεργειακή συνεργασία της Ρωσίας με την Κεντρική Ασία έχει αναβιώσει. Αριθμητικά, οι αγορές της Gazprom το 2008, ανήλθαν στο ύψος των 66 δις. κ.μ. εκ των οποίων τα 40 δις. κ.μ. προέρχονταν από το Τουρκμενιστάν και 15 δις. κ.μ. από το Ουζμπεκιστάν (Qian L., 2015). Η βασική κινητήριος δύναμη για την επέκταση αυτή, άλλαξε τις γεωπολιτικές προτεραιότητες της Ρωσίας, η οποία πλέον δίνει μεγαλύτερη σημασία στην επέκταση των σχέσεων της με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Για παράδειγμα, με την υποστήριξη των διακυβερνητικών συμφωνιών με το Ουζμπεκιστάν το 2004, η Gazprom εισήγαγε 7 δις. κ.μ., το 2005, 6 δις. κ.μ. το 2006, 10,5 δις κ.μ. 2007, και 13,8 δις κ.μ. το 2008 (Shadrina E., 112:2010). Η Ρωσία, έχει

παίζει από καιρό, σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του εμπορίου υδρογονανθράκων της Κεντρικής Ασίας (Laguette M., 6:2009). Όντας κατά μία έννοια ένα κράτος διέλευσης, η Ρωσία, έχει ενεργήσει, εκτός των άλλων, και ως εξαγωγέας υδρογονανθράκων της Κεντρικής Ασίας, αξιοποιώντας την υποδομή μεταφοράς ενέργειας της σοβιετικής εποχής. Ωστόσο, η Ρωσία δεν μπορεί πλέον να ελέγξει ούτε τις ροές, ούτε τις τιμές των υδρογονανθράκων της Κεντρικής Ασίας. Οι όλο και περισσότερο διαφοροποιημένες ενεργειακές σχέσεις της Κεντρικής Ασίας με την Κίνα, αλλά και με το Ιράν (που εισάγει φυσικό αέριο από το Τουρκμενιστάν και το Αζερμπαϊτζάν) και την Ευρώπη (που εισάγει πετρέλαιο από το Καζακστάν μέσω του αγωγού BTC (Μπακού-Τιφλίδα-Τσεϊχάν)) (Laguette M., 6:2009) – μειώνει την κυριαρχία της Ρωσίας.

Προσπαθώντας να κυριεύσει τις αγορές, οι μεγάλες ρωσικές εταιρείες έχουν εφαρμόσει “επιθετική” εμπορική συμπεριφορά, παρόμοια με εκείνη άλλων μεγάλων παγκόσμιων δυνάμεων. Την δεκαετία του 1990, οι μεγάλες ρωσικές εταιρείες επιδιώκουν τις δικές τους πολιτικές, συχνά σε αντίθεση με εκείνες που αποφασίζονταν από το Κρεμλίνο. Ωστόσο, επί προεδρίας Πούτιν, τα κρατικά συμφέροντα και εκείνα των μεγάλων εταιρειών έχουν επανενωθεί, επιθυμώντας να επιτύχει τα εξής: 1^ο να διατηρήσει την πολιτική επιρροή των καθεστώτων της Κεντρικής Ασίας μέσω του ελέγχου των πόρων, 2^ο να συνεχίσει να συλλέγει σημαντικά έσοδα διέλευσης από αυτές τις περικλειστές χώρες, 3^ο να επιβραδύνει - αλλά όχι να σταματήσει - την ανάδειξη ανταγωνιστικών εξαγωγικών γραμμών προς την Κίνα, το Ιράν και την Τουρκία και, τέλος, να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη ευρωπαϊκή ενεργειακή ζήτηση (Laguette M., 6:2009).

3.3.3. Η Ρωσία ενισχύει τη θέση της μέσω του ελέγχου των εξαγωγών ενέργειας της Κεντρικής Ασίας:

Η Ρωσία δεν εξάγει μόνο την δική της ενέργεια, αλλά ως χώρα με τεράστιο δίκτυο αγωγών, ενεργεί επίσης ως ένας σημαντικός ρυθμιστής, ενισχύοντας περαιτέρω την ενεργειακή της θέση στην Ευρασία. Η Ρωσία αγοράζει φυσικό αέριο και πετρέλαιο από την Κεντρική Ασία, η οποία της επιτρέπει να εξάγει περισσότερο από τους δικούς της πόρους ή, εναλλακτικά, να πωλήσει τους πόρους της Κεντρικής Ασίας για δικό της λογαριασμό, σε υψηλότερες τιμές. Δεδομένου ότι η Ρωσία δεν έχει επικυρώσει τη Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας (Energy Charter Treaty ή ECT) που υπέγραψε κατά τη διάρκεια της προεδρίας Γιέλτσιν, οι χώρες της Κεντρικής Ασίας δεν μπορούν ελεύθερα να έχουν πρόσβαση στο ρωσικό δίκτυο αγωγών, ακόμη και αν θα υπάρξει διαθέσιμη χωρητικότητα (Dr. Kolchin S., 2006). Φυσικά, αυτό το προτέρημα (του “φύλακα” των ενεργειακών πόρων της Κεντρικής Ασίας) βελτιώνει τη θέση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας έναντι των χωρών της Κεντρικής Ασίας, οι οποίες εξαρτώνται από τις εξαγωγές υδρογονανθράκων (Liuhto K., 11:2010). Για παράδειγμα, περίπου το 80% των εξαγωγών του Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν αποτελούνται από καύσιμα και προϊόντα εξόρυξης (WTO 2015), (Erokhin V., 18:2016).

Η θέση του ελεγκτή των αγωγών φυσικού αερίου ενισχύει την διαπραγματευτική θέση της Ρωσίας προς την Ουκρανία, η οποία είναι ο κύριος αποδέκτης του φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας. Το 2008, η Ουκρανία εισήγαγε περίπου 60 δις. κ.μ. φυσικού αερίου. Σύμφωνα με την ανώτερη συνεργάτιδα στο Κέντρο Ανατολικών Σπουδών της Πολωνίας (OSW) με έμφαση σε θέματα ενεργειακής

πολιτικής Agata Loskot-Strachota: «οι εισαγωγές φυσικού αερίου της Ουκρανίας έφτασαν από την Κεντρική Ασία μέσω των αγωγών της Gazprom». Στην πραγματικότητα, η Gazprom αγόρασε πάνω από 66 δις κ.μ. φυσικού αερίου από το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Καζακστάν, και στη συνέχεια μέσω της RUE (RosUkrEnergo ή Russian-Ukrainian Energy) το μεγαλύτερο μέρος αυτής της ποσότητας πωλούνταν σε ευρωπαϊκές χώρες (κυρίως την Ουκρανία, αλλά και την Πολωνία και την Ουγγαρία), και στην ZMB (σήμερα Gazprom Germania - γερμανική θυγατρική της Gazprom). Το 2009 αυτό το μοντέλο άλλαξε ως αποτέλεσμα δύο εξελίξεων: 1^ο η RUE αποκλείστηκε στην διαμεσολάβηση στο εμπόριο φυσικού αερίου, και 2^ο κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους, η Gazprom ουσιαστικά μείωσε τις αγορές φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία (Τουρκμενιστάν), καθώς και τις εξαγωγές φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας προς την Ευρώπη, σε συνδυασμό με την πτώση της ζήτησης και τη σχετικά υψηλή τιμή του φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας (Loskot-Strachota A., 8:2009).

3.3.4. Οι φόβοι και οι ενέργειες της Ρωσίας από την συνεργασία Κίνας και των κρατών της Κεντρικής Ασίας στον ενεργειακό τομέα.

Τον Δεκέμβριο του 2009 η Κίνα άνοιξε την 1^η μονάδα επεξεργασίας φυσικού αερίου από το Τουρκμενιστάν με ετήσιες παραδόσεις 6 δις. κ.μ. και τον Μάιο του 2014, άνοιξε την 2^η μονάδα επεξεργασίας φυσικού αερίου (από το Τουρκμενιστάν) με ετήσια χωρητικότητα 9 δις κ.μ. (CNPC 2016). Ακόμη και αν η ηγεσία του Τουρκμενιστάν προσπαθήσει να ισορροπήσει ανάμεσα στην πολιτική επιρροή της Κίνας και της Ρωσίας, είναι απίθανο ότι το Τουρκμενιστάν θα μπορέσει να γεμίσει τόσο τους ρωσικούς και όσο και τους κινεζικούς αγωγούς. Σε περίπτωση που μειωθούν οι προμήθειες του τουρκμενικού φυσικού αερίου προς την Ρωσία, θα ήταν πιο δύσκολο για τη Ρωσία, να διατηρήσει νωρίτερα την απαιτούμενη ποσότητα φυσικού αερίου με προορισμό τη Δύση. Η Ουκρανία θα είναι η πρώτη χώρα που θα αντιμετώπιζε τα μειωμένα ποσά ροών φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία. Αυτό θα πρέπει να ενθαρρύνει περαιτέρω την ουκρανική ηγεσία για την ανέγερση αρκετών πυρηνικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (Liuhto K., 13:2010). Τον Απρίλιο του 2010, ο (τότε) Ρώσος πρωθυπουργός Βλαντιμίρ Πούτιν, πρότεινε τη χρηματοδότηση νέων μονάδων πυρηνικής ενέργειας στην Ουκρανία. Ο Πούτιν δήλωσε ότι η Ρωσία θα μπορούσε να χορηγήσει ένα δάνειο \$5 έως 6 δις. στην Ουκρανία για την κατασκευή της τρίτης και τέταρτης μονάδας του πυρηνικού σταθμού Khmel'nitsky (world-nuclear.org/26/09/2016).

3.4. Σχέσεις με κράτη της Βαλτικής

Η Ρωσία, στα κράτη της Βαλτικής έχει χρησιμοποιήσει και σκληρή και ήπια τακτική για να επηρεάσει την εγχώρια και οικονομική πολιτική τους. Σύμφωνα με την αμερικανίδα πολιτικός επιστήμονας ειδική σε θέματα ασφάλειας και ενέργειας της Ρωσίας, της Ευρώπης και των μετα-σοβιετικών κρατών Grigas Agnia: «υπάρχουν τρεις τρόποι με τους οποίους η Ρωσία έχει χρησιμοποιήσει σκληρή ισχύ στον τομέα της ενέργειας ως μέσο επιρροής: α) μέσω των κυρώσεων πετρελαίου, β) μέσω της απομόνωσης του φυσικού αερίου, και γ) μέσω της πυρηνικής ενέργειας» (Grigas A., 4,6,8:2012). Η Ρωσία έχει χρησιμοποιήσει τον τομέα της ενέργειας ως μέσο σκληρής

ισχύος με κυρώσεις πετρελαίου. Σύμφωνα με Grigas Agnia, η Ρωσία διέκοψε τις εξαγωγές πετρελαίου περίπου 40 φορές σε γειτονικά της κράτη, κυρίως στις χώρες της ΚΑΚ (Ουκρανία, Λευκορωσία και Καζακστάν) και τα κράτη της Βαλτικής. Παραδείγματα διακοπής εξαγωγών ενέργειας της Ρωσίας προς τις χώρες της Βαλτικής συνέβη στην Ventspils Nafta (VN), στην Mazeikiu Nafta (MN), και σε όλες τις σιδηροδρομικές διελεύσεις στην Εσθονία το 2007. Το περιστατικό με την Mazeikiu Nafta, που συνέβη το 2006 στη Λιθουανία (Witzleb N., Martínez Arranz A., Winand P., 183:2015) αποτελεί σαφή ένδειξη ότι η Ρωσία είναι διατεθειμένη να τιμωρήσει ένα κράτος που δεν ενεργεί σύμφωνα με τα συμφέροντά της. Οι ρωσικές αρχές υποστήριξαν ότι ο αγωγός αντιμετώπιζε τεχνικές δυσκολίες, αν και είχαν αναφερθεί λίγο μετά την ολοκλήρωση της πώλησης του διυλιστηρίου MN από ρωσική εταιρεία Yukos, στην πολωνική PKN Orlen (Kramer A., 2006). Ένα παρόμοιο περιστατικό συνέβη στη Λετονία κατά τη διάρκεια της ιδιωτικοποίησης του λετονικού λιμεναρχείου Ventspils Nafta το 2003, όταν η κυβέρνηση της Λετονίας αντιστάθηκε στις επενδυτικές προσπάθειες από ρωσικές εταιρείες, συμπεριλαμβανομένης της Transneft και της Lukoil (Lelyveld M., 2003). Ως απάντηση, οι ρωσικές αρχές σταμάτησαν την προμήθεια πετρελαίου στο λιμάνι. Οι αρχές της Λετονίας, ωστόσο, αρνήθηκαν να υποχωρήσουν, και ως σήμερα, το ρωσικό πετρέλαιο δεν μεταφέρεται στο συγκεκριμένο λιμάνι (Grigas A., 4:2012).

Τον Μάιο του 2007 στην Εσθονία, διαδηλωτές γκρέμισαν ένα μνημείο για τον εορτασμό της Σοβιετικής νίκης έναντι της ναζιστικής Γερμανίας στον Β'Π.Π. Το γεγονός συνέβη λίγες μόλις μέρες πριν από την εθνική εορτή της Ρωσίας, το οποίο εξόργισε σε μεγάλο βαθμό, τη ρωσική κυβέρνηση. Σε απάντηση, οι κρατικοί ρωσικοί σιδηρόδρομοι ανακάλεσαν τις προγραμματισμένες επισκευές δρόμων και σταμάτησαν τις σιδηροδρομικές παραδόσεις ρωσικού αργού πετρελαίου, βενζίνης και άλλων πόρων στην Εσθονία (Grigas A., 5:2012). Εκτός από τη διακοπή των εξαγωγών προς την Εσθονία, πιστεύεται ότι η Μόσχα διοργάνωσε και υποστήριξε πολλές ταραχές και επιθέσεις στον κυβερνοχώρο εναντίον εσθονικών ιστοσελίδων τις επόμενες εβδομάδες (Ashmore W., 11:2009). Ωστόσο, μετά από πολλούς μήνες διαπραγματεύσεων μεταξύ των ηγετών της Εσθονίας και της Ρωσίας, οι εξαγωγές πετρελαίου επέστρεψαν στα προ-της-κρίσης επίπεδα (Grigas A., 5:2012). Όσον αφορά το πετρέλαιο, η ρωσική κυβέρνηση έκτισε το Σύστημα Αγωγών της Βαλτικής (BPS), που ολοκληρώθηκε το 2001, με προορισμό την Δυτική Ευρώπη, παρακάμπτοντας τα κράτη της Βαλτικής. Το BPS έχει δώσει στη Ρωσία ένα σημαντικό πλεονέκτημα, επιτρέποντας στη Ρωσία να μειώσει τον εφοδιασμό πετρελαίου στις χώρες της Βαλτικής, χωρίς να απειλεί τον εφοδιασμό της Δυτικής Ευρώπης (Pirog R., 93:2007).

Ωστόσο, οι πετρελαϊκές κυρώσεις δεν απείλησαν τις οικονομίες της Βαλτικής. Σε αντίθεση με τις κυρώσεις του πετρελαίου, οι κυρώσεις φυσικού αερίου, από την πλευρά της Ρωσίας, είναι πολύ πιο αποτελεσματικές. Ενώ η Εσθονία είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει το πετρέλαιο σχιστόλιθου ως υποκατάστατο του συμβατικού αργού πετρελαίου, καθώς και την ικανότητα και των τριών χωρών της Βαλτικής για την εισαγωγή πετρελαίου από άλλες πηγές, οι τρεις χώρες δεν έχουν μια βιώσιμη πηγή φυσικού αερίου, έτσι ώστε να εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από τα δίκτυα φυσικού αερίου, που χτίστηκαν κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής Ένωσης. Επιπλέον, η Ρωσία δεν είναι τόσο εξαρτημένη από τα κράτη της Βαλτικής για τη μεταφορά του φυσικού αερίου, όπως είναι τα κράτη της Βαλτικής για το πετρέλαιο (Grigas A., 6:2012). Σύμφωνα με την Grigas Agnia, υπάρχουν τέσσερις λόγοι για τους οποίους η Ρωσία δεν έχει σταματήσει τη μεταφορά του φυσικού αερίου προς τις χώρες αυτές:

1. Πολλές ρωσικές επιχειρήσεις κατέχουν μερίδιο στις τρεις μεγαλύτερες εταιρείες φυσικού αερίου στην Εσθονία, την Λετονία και την Λιθουανία (Eesti Gaas, Latvijas Gaze και Lietuvos Dujos²) (Ehrstedt S. and Vahtra P., 11:2008) (Pakalkaitė V., 16:2016).

2. Υπάρχουν πολλοί τοπικοί πάροχοι ενέργειας πιστοί στη Μόσχα, οι οποίοι μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να πιέσουν τις κυβερνήσεις της Βαλτικής ως μέσο ήπιας ισχύος.

3. Η Ρωσία μπορεί να αναγκάσει τις χώρες της Βαλτικής να καταβάλουν την πλήρη τιμή.

4. Με τη διακοπή του φυσικού αερίου στην Λετονία και την Λιθουανία, η Ρωσία εμποδίζει τη μεταφορά του φυσικού αερίου στην θύλακα του Καλίνινγκραντ, που βρίσκεται στη Βαλτική Θάλασσα (Grigas A., 6:2012).

Επιπλέον, η Ρωσία έχει επιδιώξει να επηρεάσει τις χώρες της Βαλτικής στην υποστήριξη τους, στο Τρίτο Ενεργειακό Πακέτο της ΕΕ (EU's Third European Energy Package), το οποίο καλεί για το διαχωρισμό των υπηρεσιών μεταφοράς και του συστήματος διανομής. Εάν εφαρμοστεί, αυτό θα προστατεύσει τα συμφέροντά της Βαλτικής με την αύξηση του ανταγωνισμού στον τομέα. Η ρωσική απάντηση αντιστάθηκε σε μια διάταξη στο νόμο που επιτρέπει σε κάθε χώρα να υιοθετήσει το δικό της "αδέσμευτο πακέτο" (unbundling package) (Grigas A., 7:2012). Για παράδειγμα, η Λιθουανία είχε υιοθετήσει το "Τρίτο Φιλελευθεροποιημένο Πακέτο" (Third Liberalisation Package) μια πολιτική που μπορεί να μειώσει σημαντικά την επιρροή της Ρωσίας στον τομέα του φυσικού αερίου, με την απαίτηση η πώληση των συστημάτων μεταφοράς στο δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας να πάει σε κάποιον που δεν συνδέεται με την εταιρεία ηλεκτρικής ενέργειας (Dudzinska K., 5:2012).

Ως απάντηση, η Ρωσία απείλησε τη Λιθουανία με αύξηση των τιμών φυσικού αερίου. Ωστόσο, από το Μάιο του 2012, η Ρωσία έχει αποτύχει να αλλάξει την πορεία που είχε επιλέξει η λιθουανική κυβέρνηση όσον αφορά το Ενεργειακό Πακέτο της ΕΕ, εν αντιθέσει με τις κυβερνήσεις της Λετονίας και της Εσθονίας, οι οποίες ζήτησαν εξαίρεση που θα διαρκούσε μέχρι το 2014 (Grigas A., 7:2012). Μέσω των ρωσικών δικτύων και των τοπικών επιχειρήσεων πιστών στη Μόσχα, η ρωσική ήπια ισχύς έχει επηρεάσει την ικανότητά της να κάνει μια απόφαση πραγματικά αντανάκλαστική των εθνικών της συμφερόντων. Για παράδειγμα, άτομα εντός της λετονικής κυβέρνησης, πιστεύουν ότι η Latvijas Gaze μαζί με τον εθνικό παραγωγό ηλεκτρικής ενέργειας, την Latvenergo, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ενεργειακή πολιτική και τη θέση της κυβέρνησης σχετικά με το Ευρωπαϊκό Ενεργειακό Πακέτο της ΕΕ (Grigas A., 7:2012). Ως ανταμοιβή για τη δημιουργία πολιτικών σύμφωνα με τις προσδοκίες τους, η κρατική Gazprom έδωσε εκπτώσεις στο φυσικό αέριο στην Εσθονία και τη Λετονία στην υποστήριξή τους για το λιγότερο αυστηρό αδέσμευτο πακέτο (least stringent unbundling package) (Grigas A., 7:2012). Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, η Μόσχα σχεδιάζει την κατασκευή ενός αγωγού φυσικού αερίου από τη Ρωσία προς τη Γερμανία, τον Nord Stream, ο οποίος θα παρακάμπτει εντελώς τις χώρες της Βαλτικής (Sorbelli P., 2012).

---

2. Από το 2011 η Gazprom κατέχει το 34% της Lietuvos Dujos. Πηγή: Pakalkaitė V., 2:2016. *The Oxford Institute for Energy Studies*.

Η κατασκευή ενός δεύτερου αγωγού μακριά από τον κύριο αγωγό του Καλίνινγκραντ, θα επιτρέψει στη Ρωσία να διακόψει τις εξαγωγές φυσικού αερίου προς τη Λιθουανία χωρίς συνέπειες. Αναζητώντας λύσεις, όπως η κατασκευή του αγωγού Nord Stream, προφανώς, παρέχει ένα πλεονέκτημα και αποτελεί ένα όπλο για τις χώρες της Βαλτικής (Boguszewski L., 2:2014). Ωστόσο, το κόστος είναι υψηλό και αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς με τη Φινλανδία και τη Σουηδία, καθώς και το θέμα της ψύξης των διμερών σχέσεων μεταξύ της Γερμανίας και των ΗΠΑ (Boguszewski L., 2:2014).

3.5. Σχέσεις με κράτη του Καυκάσου

Ο Νότιος Καύκασος απεικονίζεται συχνά ως η κύρια πύλη προς την ενεργειακά πλούσια περιοχή της Κασπίας στις αναφορές της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και των άλλων δυτικών παραγόντων της περιοχής. Η στρατηγική για την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ θεωρεί τους υδρογονάνθρακες της Κασπίας ως μέσο για την διαφοροποίηση του ενεργειακού της εφοδιασμού με σκοπό την μείωση της εξάρτησής της από τη Ρωσία, και τον Νότιο Καύκασο ως διαδρομή διέλευσης που θα συνδέει τους ενεργειακούς πόρους της Κασπίας με τις ευρωπαϊκές αγορές (Alieva L. and Sharovalova N., 5:2015).

3.5.1. Η σημασία του Καυκάσου στον τομέα της ενέργειας

Η σταθερότητα στον Καύκασο αποτελεί ζωτική προϋπόθεση για την απρόσκοπτη μεταφορά του πετρελαίου και του φυσικού αερίου της Κασπίας. Ενώ το μερίδιο των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου του Καυκάσου δεν είναι σημαντική (η περιοχή της Κασπίας Θάλασσας, δηλαδή ο Νότιος Καύκασος και η Κεντρική Ασία, περιέχουν περίπου το 3-4% των αποθεμάτων πετρελαίου και το 4-6% των αποθεμάτων φυσικού αερίου στον κόσμο), δεδομένης της αβεβαιότητας σχετικά με την αξιοπιστία των προμηθειών του Περσικού Κόλπου, καθώς και της πιθανότητας ότι η Ρωσία μπορεί να χρησιμοποιήσει την παροχή ενέργειας ως εργαλείο εξουσίας, η μεταφορά των προμηθειών ενέργειας της Κασπίας και της Κεντρικής Ασίας (Καζακστάν και Τουρκμενιστάν) προς τη Δύση μέσω του Καυκάσου έχει αποκτήσει ζωτική σημασία. Το γεγονός αυτό καθιστά το Νότιο Καύκασο ένα ζωτικό χώρο για την γεωστρατηγική και ενεργειακή ασφάλεια (De Haas M., Tibold A., Cillessen V., 12:2006).

3.5.2. Η ρωσική εξωτερική πολιτική στο Νότιο Καύκασο την περίοδο Πούτιν

Μια από τις πρώτες ενέργειες του προέδρου Πούτιν από τις αρχές της προεδρίας του, το 2000, ήταν η αναθεώρηση και αναδιατύπωση των εννοιών της εθνικής ασφάλειας και της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας, που χρονολογείται από την εποχή του Γιέλτσιν (Isajiw C., (Chapter 3), 2016). Η ρωσική κυβέρνηση επέδειξε, αισθητά ανανεωμένο ενδιαφέρον για τον Νότιο Καύκασο υπό την προεδρία του Πούτιν, εκτιμώντας την επέκταση του ΝΑΤΟ προς τα ανατολικά (η οποία έρχεται σε αντίθεση προς τα εθνικά συμφέροντα της

Ρωσικής Ομοσπονδίας) (Kelkitli F. A., 74:2008). Μία από τις ενέργειες της Ρωσίας για να συλλάβει κάθε είδους πολιτική, οικονομική και ηθική υποστήριξη στους Τσετσένους μαχητές από τις πρωτεύουσες των κρατών του Νοτίου Καυκάσου, ήταν η διακοπή προμήθειας φυσικού αερίου, στη μέση του χειμώνα. Η Ρωσία από τα πρώτα χρόνια της προεδρίας Πούτιν, προσπαθεί να διατηρήσει τη θέση της ως ο κύριος πάροχος του ενεργειακού εφοδιασμού στις χώρες του Νοτίου Καυκάσου (Kelkitli F. A., 75:2008).

3.5.3. Η αντίδραση της Ρωσίας για την επαναδρομολόγηση του ενεργειακού εφοδιασμού στον Καύκασο

Η τάση για την ελαχιστοποίηση της ρωσικής επιρροής στις ροές ενέργειας, όπως για παράδειγμα ο αγωγός BTC (Μπακού – Τιφλίδα – Τσεϊχάν) και οι αγωγοί Κίνας-Καζακστάν, φαίνεται να είναι επιτυχής. Φυσικά, η Μόσχα δεν αναμενόταν να παραμείνει παθητική σε τέτοιες προσπάθειες για να παρακαμφθεί η Ρωσία. Ο αγωγός BTC τρέχει κοντά στους δύο αποσχιστικούς γεωργιανούς θύλακες της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσετίας, των οποίων οι ηγέτες είναι ευθυγραμμισμένοι με τη Ρωσία, και στο έδαφος των οποίων, οι ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις αναπτύσσονται (De Haas M., Tibold A., Cillessen V., 15:2006). Οι εκρήξεις του Ιανουαρίου του 2006, κατέστρεψαν αγωγούς της Γεωργίας εντός ρωσικού εδάφους. Ορισμένες πηγές κατηγόρησαν την υπηρεσία ασφαλείας της Ρωσίας, την FSB, γι' αυτή την αναστάτωση. Πιστεύουν ότι η πράξη αυτή ήταν μια επίδειξη δύναμης για να προειδοποιήσει τη Γεωργία για τις προσπάθειές της να ενταχθεί στο δυτικό άρμα και για να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο μέσω της εξασφάλισης εναλλακτικού εφοδιασμού από το Αζερμπαϊτζάν, την Τουρκία και το Ιράν (De Haas M., Tibold A., Cillessen V., 15:2006).

Επιθέσεις ή σαμποτάζ στον αγωγό BTC από τους αποσχιστικούς θύλακες θα μπορούσε ενδεχομένως να είναι μια επιλογή για τη Ρωσία να στραφεί εναντίον αυτής της ανεπιθύμητης ανάπτυξης. Επιπλέον, η Ρωσία εξακολουθεί να έχει επιρροή στο Καζακστάν, επειδή η εξαγωγή του φυσικού αερίου του Καζακστάν κατευθύνεται στη Ρωσία, αλλά και λόγω της σημαντικής ρωσικής μειονότητας στο Καζακστάν, η οποία καθιστά το Καζακστάν να διστάζει να ακολουθήσει μία αντι-ρωσική πολιτική πορεία. Ωστόσο, επιθέσεις ή σαμποτάζ του αγωγού BTC και των αγωγών Κίνας-Καζακστάν θα είχε αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις της Ρωσίας με την Κίνα και τη Δύση, και θα είχε ενθαρρύνει τη Γεωργία να ενισχύσει τις προσπάθειές της να βρει εναλλακτικό ενεργειακό εφοδιασμό. Τον Νοέμβριο του 2005, μια άλλη επιλογή για την αντιμετώπιση των προσπαθειών μείωσης της ρωσικής επιρροής στις ροές ενέργειας, ανακοινώθηκε από τον πρόεδρο Πούτιν. Σε δήλωσή του, διατύπωσε τα σχέδιά του για την επέκταση ενός αγωγού, το οποίο Gazprom θα έχτιζε δια μέσου της Μαύρης Θάλασσας προς την Τουρκία, ώστε να παρέχουν επιπλέον προμήθειες προς τη νότια Ευρώπη (Gorst I., 2006).

3.5.4. Σχέσεις Γεωργίας – Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα και η ενεργειακή ασφάλεια στην Γεωργία

Όταν εξετάζεται η γεωργιανή ενεργειακή ασφάλεια, το ερώτημα που θα μπορούσε να τεθεί είναι: «αν η χώρα έχει θέσει το ποντάρισμα της είναι πολύ υψηλά».

Οι εκρήξεις στην περιοχή του Βορείου Καυκάσου της Ρωσίας, η οποίες διακόψαν τον γεωργιανό ενεργειακό εφοδιασμό, τον Ιανουάριο του 2006, κατέδειξε σαφώς την εξάρτηση της χώρας από τον ρωσικό ενεργειακό εφοδιασμό (Volten P., Tashev B., 50:2007). Εκτός από την ενεργειακή εξάρτηση, η Ρωσία ήταν ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Γεωργίας το 2005 (Fuller L., 2006). Ωστόσο, η επαναδρομολόγηση του ενεργειακού εφοδιασμού από το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράν και την Τουρκία, καθιστά σαφές ότι η Γεωργία προσπαθεί να μειώσει μελλοντικά την ενεργειακή της εξάρτηση από τη Ρωσία. Επιπλέον, η Γεωργία έχει γίνει βασική χώρα διέλευσης μεταφοράς ενέργειας για την Ευρώπη λόγω του πετρελαϊκού αγωγού BTC και του αγωγού φυσικού αερίου BTE (Μπακού – Τιφλίδα – Ερζερούμ). Έτσι, τα τέλη διέλευσης για την ενέργεια μεταφορές που καταβάλλονται στη Γεωργία είναι ένα δυνητικά σημαντικό πλεονέκτημα για την οικονομία της χώρας (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 19:2006).

3.5.5. Σχέσεις Αρμενίας – Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα

Η Αρμενία είναι, ίσως, ο μόνο πιστός σύμμαχος της Ρωσίας στο Νότιο Καύκασο. Ανακοινώνοντας το έτος 2006 ως “έτος της Ρωσίας”, η Αρμενία έχει αποδείξει ότι αποδίδει μεγάλη αξία στη σχέση της με τη Μόσχα. Παρ'όλα αυτά οι σχέσεις έχουν ελαφρώς επιδεινωθεί όταν η ρωσική Gazprom ανακοίνωσε ότι οι τιμές θα πρέπει να αυξηθούν (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 26:2006). Αυτό έχει οδηγήσει σε σοβαρή κριτική από την πλευρά της αντιπολίτευσης στην Αρμενία. Καθώς η χώρα είναι εντελώς εξαρτώμενη από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες, υπήρξαν εκκλήσεις για διερεύνηση εναλλακτικών πηγών ενέργειας για την ελαχιστοποίηση της εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο (Gurbanov I., 2016). Υπό το φως των αυξανόμενων τιμών ενέργειας, η Αρμενία εξακολουθεί να λαμβάνει φυσικό αέριο σε σχετικά χαμηλή τιμή. Ωστόσο, ως αντάλλαγμα, η Ρωσία ελέγχει σχεδόν πλήρως το δίκτυο παροχής φυσικού αερίου στην Αρμενία και επιβλέπει την κατασκευή αγωγών φυσικού αερίου που συνδέει την Αρμενία με τα αποθέματα φυσικού αερίου του Ιράν (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 26:2006).

3.5.6 Σχέσεις Αζερμπαϊτζάν– Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το Αζερμπαϊτζάν ανακαλύφθηκε από τη Δύση ως η χώρα του Καυκάσου πλούσια σε υδρογονάνθρακες. Εφόσον παραδοσιακά, ανήκε στη ρωσική σφαίρα επιρροής, η Ρωσία δεν ήταν διατεθειμένη να παραιτηθεί εύκολα από τα συμφέροντά της στο Αζερμπαϊτζάν. Η Ρωσία ήταν πρόθυμη να μεταφέρει αζερικό πετρέλαιο μέσω αγωγών σε ρωσικό έδαφος (Aliyev B., 2016). Αντίθετα, το Αζερμπαϊτζάν, ακολούθησε μια φιλοδυτική πορεία, ανεξάρτητα από τη Ρωσία, όπως αποδεικνύεται από τη συμμετοχή της στην GUAM³ (Γεωργία, Ουκρανία, Αζερμπαϊτζάν και Μολδαβία) από την οποία γίνεται η εκμετάλλευση του πετρελαίου (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 30:2006).

---

3. Ο Οργανισμός για τη Δημοκρατία και την Οικονομική Ανάπτυξη - GUAM είναι ένας διεθνής περιφερειακός οργανισμός που ιδρύθηκε στις 10 Οκτωβρίου 1997 από τη Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία, τη Δημοκρατία της Μολδαβίας και την Ουκρανία και δημιουργήθηκε στις 23 Μαΐου 2006. (Πηγή: Υπουργείο Εξωτερικών της Ουκρανίας) (<http://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/international-organizations/quam>)

Όταν ο εκλιπών πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν, Γκαϊντάρ Αλίγιεφ, πλησίαζε στο θάνατό του, η Δύση (ειδικά οι ΗΠΑ), ενδιαφέρονταν να τον αντικαταστήσουν με το γιο του, τον Ιλχάμ Αλίεφ (De Haas M., Tibold A., Cillesen V., 30:2006). Ο Ιλχάμ Αλίεφ είχε στενούς δεσμούς με την αζερική πετρελαϊκή βιομηχανία. Τον Μάιο του 1994 διορίστηκε αντιπρόεδρος της κρατικής εταιρείας πετρελαίου του Αζερμπαϊτζάν (SOCAR) από τον πατέρα του (Wilson H. G., 239:2013). Ταυτόχρονα, η Ρωσία και το Ιράν προσπάθησαν να επιβάλουν τη δική τους επιλογή των υποψηφίων. Τελικά Ιλχάμ Αλίεφ έγινε διάδοχος του πατέρα του μετά από τις αμφισβητούμενες εκλογές (Case D., 2004). Ωστόσο, παρά τις διαφορετικές απόψεις οι σχέσεις Ρωσίας-Αζερμπαϊτζάν παραμένουν σταθερές. Περαιτέρω, οι αγωγοί BTC και BTE δεν έχουν αποκλείσει εντελώς την Ρωσία από το Νότιο Καύκασο. Ο αγωγός πετρελαίου Μπακού-Νοβοροσίσκ εξακολουθεί να λειτουργεί και οι ρωσικές εταιρείες πετρελαίου, όπως η Lukoil, εξετάζουν τη χρήση του αγωγού BTC ως πιθανή διαδρομή εξαγωγής για το ρωσικό πετρέλαιο (Coyle J., 2010).

3.5.7. Η Ρωσία απειλή για το Αζερμπαϊτζάν;

Εκτιμώντας ότι οι ρωσικές αρχές έχουν αναπροσανατολιστεί την διαδρομή εξαγωγής του ρωσικού φυσικού αερίου προς τις ασιατικές αγορές, έχουν επίσης αναζητήσει εναλλακτικές διαδρομές και τοποθεσίες για τις εξαγωγές στην περιοχή της Κασπίας. Τον Μάιο του 2014, για παράδειγμα, η ρωσική εταιρεία πετρελαίου Lukoil αποφάσισε να μεταφέρει μέρος της παραγωγής πετρελαίου από τη ρωσική ακτή της Κασπίας Θάλασσας προς το τερματικό αγωγό του BTC για περαιτέρω μεταφορά προς τις ευρωπαϊκές αγορές (Kusznir J., 7:2015). Ένα μήνα αργότερα, η ρωσική κρατική πετρελαϊκή εταιρεία Rosneft και η αζερική SOCAR, είχαν συνομιλίες για την επέκταση της ενεργειακής συνεργασίας. Και οι δύο πλευρές συμφώνησαν, μεταξύ άλλων, να χρησιμοποιούν από κοινού την υπάρχουσα υποδομή αγωγών. Αυτό περιλαμβάνει τη χρήση του αγωγού BTC για τη μεταφορά των εξαγωγών αργού πετρελαίου της Rosneft (Kusznir J., 8:2015). Αξίζει να σημειωθεί ότι, οι συμφωνίες με την Rosneft και την Lukoil υλοποιήθηκαν σε μια εποχή όπου η ΕΕ και οι ΗΠΑ επέβαλαν κυρώσεις κατά των ρωσικών εταιρειών. Φαίνεται ότι οι συμφωνίες εξασφάλισαν κέρδη και για τις δύο πλευρές. Για τη Ρωσία, η αγωγός BTC είναι μια εναλλακτική διαδρομή για τις εξαγωγές αργού πετρελαίου στην Ευρώπη, η οποία δεν επηρεάζεται από τις κυρώσεις της ΕΕ (Daly J., 2014).

Για το Αζερμπαϊτζάν, οι συμφωνίες με τις ρωσικές εταιρείες, εγγυώνται την προμήθεια αδιύλιστου πετρελαίου που χρειάζεται για να γεμίσει ο μισοάδειος αγωγός BTC. Θα εξασφαλίσει επίσης τέλη διέλευσης από το ρωσικό πετρέλαιο και πρόσθετες επενδύσεις για την εξερεύνηση νέων κοιτασμάτων φυσικού αερίου (Kusznir J., 8:2015). Το ρωσικό έργο του αγωγού φυσικού αερίου South Stream, που συνδέει τη Ρωσία με τη Βουλγαρία κάτω από τη Μαύρη Θάλασσα, αντιμετώπιζε σημαντικά εμπόδια στον απόηχο της Ρωσικής προσάρτηση της Κριμαίας: οι κυρώσεις της ΕΕ και των ΗΠΑ, απέκλεισαν την αναγκαία χρηματοδότηση και την κατασκευή έργου στην επικράτεια της ΕΕ (Todorova S., 2014). Μετά από μακρές αποτυχημένες διαβουλεύσεις, Ρώσοι αξιωματούχοι αποφάσισαν να παγώσουν το έργο South Stream και τον αναπροσανατολισμό του αγωγού προς την Τουρκία. Την 1^η Δεκεμβρίου 2014, η ρωσική Gazprom και η τουρκική Botas υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας για την κατασκευή ενός υποθαλάσσιου αγωγού με χωρητικότητα 63 δίσ κ.μ. και να δημιουργήσουν ένα

πρόσθετο κόμβο φυσικού αερίου στα τουρκικά σύνορα με την Ελλάδα για τις παραδόσεις φυσικού αερίου προς τις αγορές της Νότιας Ευρώπης (Korsunskaya D., 2014). Λαμβάνοντας υπόψη την αυξανόμενη ζήτηση φυσικού αερίου της Τουρκίας και τις φιλοδοξίες της, να γίνει ένας ενεργειακός κόμβος από το 2023, οι συμφωνίες ήταν πολύτιμες, επειδή εγγυώνταν περισσότερο φυσικό αέριο (Ρωσία θα προμήθευε την Τουρκία με επιπλέον 14 δισεκ. κ.μ.) σε χαμηλότερη τιμή. Επιπλέον η Τουρκία θα λάμβανε ένα 6% έκπτωση για το ρωσικό φυσικό αέριο από το 2015, και θα επωφελούνταν από την πώληση ρωσικού φυσικού αερίου (Durden T., 2014)

Ο ρωσο-γεωργιανός πόλεμος του 2008, και η σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας έχουν αποδείξει ξεκάθαρα ότι η Ρωσία είναι έτοιμη να χρησιμοποιήσει τους σκληρούς και τους ήπιους μηχανισμούς της ισχύος της, ανά πάσα στιγμή. Αυτό θα μπορούσε να είναι μια σημαντική απειλή για την προμήθεια φυσικού αερίου του Νοτίου Διαδρόμου στο μέλλον. Δεν είναι λιγότερο σημαντικό το γεγονός ότι το αζέρικο φυσικό αέριο θα πρέπει να παραδοθεί στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, συμπεριλαμβανομένων της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του Μαυροβουνίου, όπου η Ρωσία επεκτείνει συνεχώς την πολιτική και οικονομική επιρροή της (Sprasovska V., 2014). Ειδικότερα, η Gazprom έχει αποτελέσει σημαντικό προμηθευτή φυσικού αερίου στην περιοχή για δεκαετίες (Michaletos I., 2015). Επιπλέον, κατέχει μια μεγάλης κλίμακας δίκτυο πρατηρίων και κατέχει μετοχές στις τοπικές αγορές λιανικής πώλησης καυσίμων εκεί. Δεν πρέπει να υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Ρωσία, θα προσπαθήσει να ασκήσει την επιρροή της στον τομέα της ενέργειας και εκεί (Kusznir J., 8: 2015).

3.5.8. Αρμενία έναντι Αζερμπαϊτζάν: η σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ – Ο ρόλος της Ρωσίας και της ενεργειακής ασφάλειας που θέλει να επιβάλει

Στα μέσα της δεκαετίας 1990, η Ρωσία πρότεινε την αποστολή ρωσικών ειρηνευτικών στρατευμάτων στη ζώνη σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Οι ΗΠΑ επέμεναν ότι τα στρατεύματα θα έπρεπε να είναι από διαφορετικά κράτη στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) (Carley P., 1998). Φαίνεται ότι οι Ρώσοι ενδιαφέρονται κυρίως στη διατήρηση του status-quo της σύγκρουσης. Ο λόγος για αυτό, είναι ότι το Αζερμπαϊτζάν (σε αντίθεση με τη Γεωργία και την Αρμενία), δεν εξαρτάται από τη Ρωσία για τον ενεργειακό εφοδιασμό του. Για την Ρωσία, η σύγκρουση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι το τελευταίο μέσο που απέμεινε για να ασκήσει πίεση στο Αζερμπαϊτζάν (Bugajski J., 49:2010).

Επιπλέον, η Ρωσία έχει αποδείξει την προτίμησή της στην διατήρηση του status-quo της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, εμποδίζοντας έτσι τον αγωγό BTC να περάσει δια μέσω της Αρμενίας. Η Ρωσία επιθυμεί να διατηρήσει το μονοπώλιο της σχετικά με την εξαγωγή αργού πετρελαίου της Κασπίας προς τη Δύση, μέσω του ήδη υπάρχοντος αγωγού Μπακού - Νοβοροσίσκ από το Αζερμπαϊτζάν προς τη Ρωσία (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 33:2006). Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία δηλώνει τακτικά ότι επιθυμεί την επίλυση του ζητήματος Ναγκόρνο-Καραμπάχ, είναι σαφές ότι ενδιαφέρεται περισσότερο για τη διατήρηση του status-quo, παρόμοιο με εκείνο των επίμαχων περιοχών της Νοτιο-Οσετίας και της Αμπχαζίας στη Γεωργία (De Haas M., Tibold A., Cilllessen V., 34:2006).

3.6. Σχέσεις με κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου

Η Ρωσία είναι μακράν, ο σημαντικότερος προμηθευτής πετρελαίου και φυσικού αερίου στα Βαλκάνια, όπου όλες οι χώρες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από εισαγωγές για την κάλυψη τους σε ενέργεια. Επιπλέον, οι ρωσικές εταιρείες παίζουν ένα μεγάλο και αυξανόμενο ρόλο στις αγορές ενέργειας της περιοχής ως ιδιοκτήτες των περιουσιακών στοιχείων, εταίροι σε κοινοπραξίες, και στην ανάπτυξη νέων υποδομών. Οι επενδύσεις αυτές, είχαν σχεδιαστεί για να μειώσουν τον ανταγωνισμό και να δημιουργήσουν τοπικά δίκτυα οικονομικών συμφερόντων που ενισχύουν τη δεσπόμενη θέση της Ρωσίας. Ιδιωτικές και κρατικές ρωσικές εταιρείες απολαμβάνουν σήμερα ένα σημαντικό μερίδιο στους τομείς της ενέργειας αρκετών βαλκανικών χωρών, και πιθανώς να έχουν επωφεληθεί περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον από το κύμα των μετα-κομμουνιστικών ιδιωτικοποιήσεων (Clark D., and Dr. Foxall A., 7:2014). Οι δύο βασικοί πυλώνες της στρατηγικής της Gazprom στα Βαλκάνια είναι η κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου South Stream και η ιδιοκτησία του σερβικού ενεργειακού κολοσσού Naftna Industrija Srbije (NIS). Ο South Stream αναμένεται να προμηθεύει την ΕΕ με 15% των αναγκών της σε φυσικό αέριο, μέσω ενός αγωγού κάτω από τη Μαύρη Θάλασσα, από το 2018 (Clark D., and Dr. Foxall A., 7:2014).

Τα υπέργεια τμήματα του αγωγού θα κατευθύνονται από τη Βουλγαρία προς την Αυστρία, μέσω της Σερβίας, της Ουγγαρίας και της Σλοβενίας, με τελικό προορισμό την Κροατία και την Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας (Republika Srpska). Η δυνατότητα χρήσης του South Stream για την προμήθεια του Μαυροβουνίου και της ΠΓΔΜ έχει επίσης, μετακινηθεί από τη Ρωσία (b92.net/12/07/2013). Όταν η NIS ιδιωτικοποιήθηκε το 2008, η Gazprom απέκτησε την πλειοψηφία των μετοχών της εταιρείας, χωρίς διαγωνισμό, που (όπως πιστεύεται) αγοράστηκε στην τιμή, του 1/5 της αξίας της αγοράς (Filipovic G., 2007). Εκτός από το μονοπώλιο του πετρελαίου και φυσικού αερίου στη Σερβία, η NIS λειτουργεί δύο διυλιστήρια πετρελαίου, ένα διυλιστήριο φυσικού αερίου, ένα μεγάλο δίκτυο διανομής των τερματικών σταθμών και αποθηκών, και 388 πρατήρια βενζίνης που βρίσκονται στη Σερβία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Βοσνία Ερζεγοβίνη. Επιπλέον, κατέχει ένα μερίδιο του 78% της σερβικής αγοράς των προϊόντων πετρελαίου. Με την υπογραφή της συμφωνίας, ο Πούτιν δήλωσε: *«οι στενές πολιτικές μας σχέσεις μετατράπηκαν, σήμερα, σε οικονομικά αποτελέσματα»*. Οι όροι της συμφωνίας περιλαμβάνουν, επίσης, ρωσικές υποσχέσεις για επενδύσεις σε νέες υποδομές στη Σερβία, συμπεριλαμβανομένου και του σερβικού τμήματος του South Stream (Shchedrov O., 2008).

Οι ενεργειακές σχέσεις της Ρωσίας με τη Βουλγαρία είναι εξίσου εκτεταμένες. Στις 27 Μαΐου 2014, ένα διαγωνισμός αξίας €3,5 δις., ανατέθηκε σε κοινοπραξία που αποτελείται από τη ρωσική εταιρεία Stroytransgaz, και της βουλγαρικής Gasproekt Jug, για την κατασκευή του βουλγαρικού τμήματος του South Stream (Gazprom News/27/05/2014). Οι ιδιωτικές ρωσικές εταιρείες, που ευνοούνται από το Κρεμλίνο έχουν μεγάλη παρουσία στη Βουλγαρία. Ο Kirsan Ilyumzhinov (Ρώσος ολιγάρχης με στενές σχέσεις με τον πρόεδρο Πούτιν), το 2012, απέκτησε πλειοψηφικό μερίδιο στον μεγαλύτερο διανομέα καυσίμων της Βουλγαρίας, την Petrol Holding (Novinite-News/19/06/2012). Η ιδιωτική Lukoil (που διευθύνεται από τον ολιγάρχη, πιστό στο Κρεμλίνο, Vagit Alekperov) κατέχει βουλγαρικά περιουσιακά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένου του διυλιστηρίου πετρελαίου του Μπουργκάς (που είναι το

μεγαλύτερο στα Βαλκάνια) και μια μεγάλη αποθήκη για την αποθήκευση πετρελαίου, με αποτέλεσμα η Lukoil να κατέχει το 74% του συνολικού μεριδίου της χονδρικής αγοράς της Βουλγαρίας σε προϊόντα πετρελαίου (Clark D. and Dr Foxall A., 8:2014) (lukoil.bg/2016).

Η Lukoil κατέχει επίσης τον ιδιωτικοποιημένο σερβικό διανομέα πετρελαίου, την Beopetrol (lukoil/new/history/2016), μαζί με εκατοντάδες πρατήρια υγρών καυσίμων σε όλη τη Βουλγαρία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, την ΠΓΔΜ και την Κροατία (lukoil.com/static_6_5id_2260_.html). Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η ρωσική κρατική εταιρεία πετρελαίου, Zarubezhneft, και πάλι χωρίς διαγωνισμό, έχει επιτύχει μια στρατηγικά σημαντική παρουσία στον τομέα του πετρελαίου μέσω της παρουσίας της στη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας. Απέκτησε το διυλιστήριο πετρελαίου Rafinerija Nafta Brod και το εργοστάσιο Modrica (που κατασκευάζει λάδι μηχανής) όταν ιδιωτικοποιήθηκαν το 2007. Αυτές οι δύο εγκαταστάσεις είναι οι μοναδικές στη Βοσνία, και οι δύο εκ των οποίων, βρίσκονται στην ημιαυτόνομη περιοχή της Σερβικής Δημοκρατίας της Βοσνίας. Η Zarubezhneft, απέκτησε επίσης, τον τοπικό διανομέα, Nestro Petrol, η οποία έχει τώρα μια αλυσίδα από 82 πρατήρια βενζίνης και ένα μερίδιο 35% των πωλήσεων (Clark D. and Dr. Foxall A., 8:2014).

Οι ενεργειακοί δεσμοί της Ρωσίας με την Κροατία είναι επίσης, ολοένα και στενότερες. Τον Μάιο του 2011, η ρωσική Zarubezhneft και η κροατική μεταφορική εταιρεία αργού πετρελαίου, Jadranski naftovod (ή Janaf), υπέγραψαν Μνημόνιο Κατανόησης για τη συνεργασία στους τομείς του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. (janaf.hr/20/05/2011). Η Zarubezhneft ελπίζει να εξασφαλίσει νέες συμβάσεις εξερεύνησης πετρελαίου και φυσικού αερίου και ασκεί πιέσεις για την κατασκευή ενός νέου αγωγού που συνδέει το λιμάνι Omišalj με το διυλιστήριο της, στη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας και τα διυλιστήρια της Gazprom στη Σερβία (Socor V., 2012). Η Gazprom προσφέρθηκε να κατασκευάσει μια σειρά από σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με φυσικό αέριο υπό κοινή ιδιοκτησία. Ίσως το πιο σημαντικό απ' όλα, είναι ότι η Gazprom και η ρωσική κρατική εταιρεία πετρελαίου, Rosneft, ενδιαφέρονταν να αποκτήσουν την κροατική εθνική εταιρεία ενέργειας, την Industrija nafte (INA), η οποία ήταν το αντικείμενο της διαφοράς μεταξύ των συνιδιοκτητών της: την κροατική κυβέρνηση και την ουγγρική εταιρεία, Magyar Olaj (MOL) (Šimatović M., 2007). Ωστόσο, η Rosneft και ο Υπουργός Οικονομίας της Κροατίας, Ivan Vrdoljak, υπέγραψαν κοινή δήλωση ενδιαφέροντος για να επενδύσουν τον Ιούνιο του 2013. Για την συμφωνία, είχε συσταθεί μια ομάδα εργασίας για να διερευνήσει τις δυνατότητες ρωσικών επενδύσεων σε τομείς όπως οι μεταφορές πετρελαίου και των υποδομών αποθήκευσης (seenews/21/06/2013).

Παρά το γεγονός ότι Αθήνα και Μόσχα μιλούν τακτικά για την αύξηση της άμεσης συμμετοχής της Ρωσίας στον τομέα της ελληνικής ενέργειας, τα δοκιμαστικά σχέδια για να υλοποιηθεί μια τέτοια πραγματικότητα, δεν έχουν ακόμη αποδώσει καρπούς. Η ελληνική κυβέρνηση ήταν πρόθυμη να πουλήσει την εταιρεία φυσικού αερίου της κρατικής ιδιοκτησίας, ΔΕΠΑ στην Gazprom το 2013, αλλά η συμφωνία τελικά ακυρώθηκε λόγω των ανησυχιών για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και τον αντίκτυπο των νέων κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ. Ως κυρίαρχος προμηθευτής φυσικού αερίου στην Ελλάδα, η Ρωσία είναι σε θέση να μεταβάλλει τις τιμές της σε αντάλλαγμα για πολιτική επιρροή. Τον Φεβρουάριο του 2014, ο Πούτιν μείωσε τις τιμές του φυσικού αερίου για την Ελλάδα κατά 15% - παράλληλα με τη βελτίωση των διπλωματικών σχέσεων - μετά από αίτημα του τότε έλληνα πρωθυπουργού (Stamouli

N., 2014). Οι δύο κυβερνήσεις έχουν επίσης συζητήσει την αναβίωση των δύο σταματημένων έργων κατασκευής αγωγών. Το πρώτο ήταν η επέκταση του South Stream προς την Ελλάδα, το οποίο εξακολουθούσε να θέλει η Αθήνα. Το δεύτερο είναι ο αγωγός πετρελαίου Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη, που θα επιτρέψει στη Ρωσία να ξεπεράσει τους περιορισμούς που της επιβλήθηκαν από την Συνθήκη για το καθεστώς των Στενών (ή Συνθήκη του Μοντρέ). Το έργο αυτό ακυρώθηκε από την προηγούμενη κυβέρνηση στη Βουλγαρία, αλλά τώρα βρίσκεται υπό ενεργό εξέταση (Clark D. and Dr. Foxall A., 9:2014).

3.7. Σχέσεις με Ουκρανία – ΕΕ

Από τις τρέχουσες εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου, το 86% καταναλώνεται από τα αρχικά 15 κράτη μέλη της ΕΕ (εκ των οποίων 47% καταναλώνεται από Γερμανία και Ιταλία), και το ποσό αυτό αντιπροσωπεύει μόνο το 20% της τροφοδοσίας του κύριου αερίου της ΕΕ. Στην κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας στην Ευρώπη, οι εισαγωγές φυσικού αερίου από τη Ρωσία, αποτελούν το 6,5% (το μερίδιο δεν έχει αλλάξει τα τελευταία 20 χρόνια). Στον τομέα του πετρελαίου, οι ρωσικές προμήθειες καλύπτουν περίπου το 24% της κατανάλωσης της ΕΕ και αποτελούν το 33% των εισαγωγών της ΕΕ (Shadrina E., 84:2010).

Μια σειρά από παράγοντες, όπως η συνεχιζόμενη διαρθρωτική μεταμόρφωση στην αγορά φυσικού αερίου, και η πολιτική της διαφοροποίησης των δύο πηγών ενέργειας και των πηγών εφοδιασμού της ΕΕ, δεν θέτουν σε κίνδυνο μόνο τις μελλοντικές ρωσικές προμήθειες, αλλά (δεδομένου ότι η ροές ενέργειας δημιουργούν μια αλυσίδα από επιπτώσεις) επηρεάζουν το εμπόριο, τις επενδύσεις, την ανταλλαγή τεχνολογίας ανάμεσα σε ΕΕ και Ρωσία. Στο πρόσφατο παρελθόν, οι ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας - ΕΕ επηρεάστηκαν από μια σειρά γεγονότων. Τέτοια ήταν, για παράδειγμα, οι οξείες αντιπαραθέσεις του 2007 και του 2009 ανάμεσα στην Ρωσία και την Ουκρανία, και ο πόλεμος ανάμεσα στην Ρωσία και την Γεωργία τον Αύγουστο του 2008. Οι εκδηλώσεις αυτές, εμβάθυναν τις αποκλίσεις στις απόψεις, στις προσδοκίες και στις φιλοδοξίες των εταίρων της Ρωσίας (Shadrina E., 84:2010).

3.7.1. Σχέσεις Ρωσίας και ΕΕ στο φυσικό αέριο

Παρά το γεγονός ότι, η οικονομική κρίση και οι διαρθρωτικές αλλαγές στην ίδια την αγορά φυσικού αερίου (όπως π.χ. η ραγδιαία αύξηση στην παραγωγή μη συμβατικού φυσικού αερίου στην Βόρεια Αμερική), έχουν οδηγήσει σε μια μικρότερη ζήτηση για ρωσικό φυσικό αέριο, η Ρωσία παραμένει ο σημαντικότερος προμηθευτής φυσικού αερίου της Ευρώπης (το 80% του οποίου διέρχεται από την Ουκρανία) (Nesterov A., 2009). Το 2009, η διαμάχη Ρωσίας-Ουκρανίας για τις πληρωμές του φυσικού αερίου, οδήγησαν σε περικοπές στις προμήθειες προς την Ευρώπη. Η διακοπή εφοδιασμού φυσικού αερίου προς την ΕΕ επανεκκίνησαν και πάλι τις συζητήσεις σχετικά με την αξιοπιστία της Ρωσίας ως σημαντικού προμηθευτή προκαλώντας περαιτέρω αλλαγές στην εξωτερική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ (Tekin A., Williams P., 1:2009).

Το 2009, η Πλατφόρμα Ενεργειακής Ασφάλειας της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης, ιδρύθηκε για να γίνει ένα επιπλέον μέσο για να διεξαχθεί μια ισχυρή εξωτερική

ενεργειακή πολιτική, με την οποία η γειτονιά και οι πολιτικές διεύρυνσης είναι τα βασικά στοιχεία. Η ΕΕ ανέπτυξε την *Ανατολική Εταιρική Σχέση* (με την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Λευκορωσία, τη Γεωργία, τη Μολδαβία και την Ουκρανία) και τον *Διάλογο της Ενεργειακής Κοινότητας* με τους παραγωγούς (ΕΕ-Ρωσίας, ΕΕ-ΟΠΕΚ, ΕΕ-Νορβηγίας, και ΕΕ-Αφρική), καθώς και τον *Διάλογο με χώρες διέλευσης/κατανάλωσης* (Ουκρανία, Λευκορωσία και Τουρκία). Οι νέες πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν τη θέσπιση εταιρικών σχέσεων με το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν, την Αφρική και το Ιράκ, καθώς και την ανάπτυξη των νομικών πλαισίων για τις οδούς εφοδιασμού, όπως ο Nabucco IGA (Shadrina E., 91:2010). Προφανώς, η Gazprom αντιμετωπίζει τις αυξανόμενες προκλήσεις στη διατήρηση της προσοδοφόρας ευρωπαϊκής αγοράς. Η τρέχουσα μεταμόρφωση του διεθνούς εμπορίου φυσικού αερίου διαμορφώνει ένα περιβάλλον με το οποίο η επιχειρηματική πρακτική της Gazprom είναι ασυμβίβαστη. Τα συμβόλαια της Gazprom, για παράδειγμα, είναι συνήθως διάρκειας 20-30 ετών με ρήτρα "take-or-pay" (The Economist/14/07/2012). Επίσης, η τιμή του φυσικού αερίου της Gazprom είναι παραδοσιακά συνδεδεμένη με την τιμή του πετρελαίου (gazprom.com/marketing/europe/11/10/2016).

Εν μέσω της οικονομικής ύφεσης, τέτοιοι εμπορικοί όροι έχουν επιπλέον μειώσει την ελκυστικότητα των ρωσικών προμηθειών για τους ευρωπαίους πελάτες. (Shadrina E., 92:2010). Ωστόσο, με το μη-συμβατικό αέριο να γεμίζει την ευρωπαϊκή αγορά, η Gazprom έχει αντιληφθεί σαφώς ότι η τακτική της σκληρής γραμμής, μπορεί ανεπανόρθωτα να υπονομεύσει τις προοπτικές για το μέλλον του ρωσικού φυσικού αερίου στην Ευρώπη. Έτσι, οι αμφιλεγόμενες ρυθμίσεις στο πλαίσιο των επαφών του φυσικού αερίου ήταν αντικείμενο επαναδιαπραγμάτευσης με σημαντικούς ευρωπαίους εταίρους (όπως την E.ON, την Eni, την PGNiG, κλπ) οι οποίες σκοπεύουν να προβούν σε συσχέτιση με το επίπεδο τιμής της αγοράς. Αυτοί οι συμβιβασμοί έχουν αποκαλύψει ότι η Gazprom δεν είναι μακράν παντοδύναμη. Η Gazprom, μη έχουσα καμία εύλογη εναλλακτική λύση στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου, έπρεπε να προσαρμόσει τις συμβατικές πρακτικές της, στις πραγματικότητες της αγοράς φυσικού αερίου (Shadrina E., 92:2010).

3.7.2. Οι αγωγοί της Ρωσίας παρακάμπτουν την Ουκρανία

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Διεθνών Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Turku της Φιλανδίας, με εξειδίκευση στην Ρωσία και την διευρυνόμενη ΕΕ, Liihto Kari: «ο Nord Stream και ο South Stream, θεωρούνται πιο σημαντικοί, για τα παγκόσμια δεδομένα, από ότι ο νέος αγωγός φυσικού αερίου από το Τουρκμενιστάν προς την Κίνα» (Liihto K., 14:2010). Ο Nord Stream 2 και ο South Stream μαζί, μπορούν να μεταφέρουν το 50-75% των ροών φυσικού αερίου της Ρωσίας προς την ΕΕ (ανάλογα με τον όγκο των μελλοντικών εισαγωγών φυσικού αερίου της ΕΕ από τη Ρωσία), αν χρησιμοποιηθούν οι τελικές δυναμικότητες των αγωγών [Nord Stream (max. 55 δις. κ.μ.) και South Stream (max. 63 δις. κ.μ.)]. Η μέγιστη χωρητικότητα αυτών των δύο αγωγών θα μπορούσε να φτάσει την χωρητικότητα των 118 δις κ.μ. Επιπλέον, ο Liihto Kari, προσθέτει ότι: «Κατά την ανάλυση των επιπτώσεων των αγωγών Nord Stream και South Stream, θα πρέπει πρώτα να σημειωθεί ότι η συνολική χωρητικότητα του αθροίσματος των αγωγών Nord Stream και South Stream θα είναι πολύ μεγαλύτερος από ό,τι ο συνολικός όγκος των ρωσικών εξαγωγών φυσικού αερίου προς την Δύση, επιτρέποντας στην Ρωσία να επιλέξει την προτιμητέα δρομολόγηση. Δεύτερον, είναι καλό να θυμόμαστε ότι σήμερα

το 80% του φυσικού αερίου που ρέει προς τη Δύση διέρχεται μέσω της Ουκρανίας. Η Ρωσία δεν ενδιαφέρεται για τη διανομή του φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας, αν δεν κερδίσει εν μέρει τον έλεγχο του σωλήνα» (Liuhto K., 14:2010).

Από τότε που προκλήθηκε η κρίση στην Ουκρανία, πολλά κράτη μέλη της ΕΕ, έχουν επισημάνει την πολιτική οικοδόμησης ενός νέου αγωγού που ωφελεί σαφώς τον ενεργειακό τομέα της Ρωσίας, σε μια εποχή που η Ρωσία αποτελούσε αντικείμενο της ΕΕ και άλλων διεθνών κυρώσεων, μετά την προσάρτηση της Κριμαίας. Η ΕΕ έχει επίσης εκφράσει την οικονομική όσο και την πολιτική της στήριξη για την Ουκρανία, δεδομένου ότι η γενεσιουργός αιτία της κρίσης και του επακόλουθου πολέμου στο Donbas, ήταν οι προσπάθειες της Ουκρανίας και της ΕΕ το 2013, για τη σύναψη της *“Βαθιάς και Περιεκτικής Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου”* (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement ή DCFTA). Η κατασκευή του αγωγού Nord Stream 2 θα δημιουργούσε μια μόνιμη εναλλακτική διαδρομή εξαγωγής αερίου από τη Ρωσία προς την Ευρώπη, που θα επισκίαζε το υφιστάμενο δίκτυο αγωγών σε όλη την Ουκρανία (De Maio G., 3:2016). Ως αποτέλεσμα, το Κίεβο θα χάσει πάνω από \$2 δις. ετησίως σε έσοδα διέλευσης (Interfax-Ukraine/10/09/2015). Μετά την κατασκευή του αγωγού Nord Stream 1, η Πολωνία είχε μια παρόμοια εμπειρία το 2014 (Strzelecki M. and Martewicz M., 2014).

Η Ουκρανία, πιθανόν, να βρεθεί αποκομμένη από το ρωσικό φυσικό αέριο για την δική της εγχώρια κατανάλωση. Ακόμα και αν έπεσαν οι ρήτρες προορισμού, που εμπόδιζαν τον αγοραστή να μεταπωλεί το φυσικό αέριο, η Gazprom δεν θα εξάγει αρκετό αέριο για να επιτρέψει στις ευρωπαϊκές χώρες, όπως την Γερμανία, να μεταπωλούν πλεόνασμα εγχώριας προσφοράς στην Ουκρανία (De Maio G., 4:2016). Από το 2006, οι διαφωνίες Ουκρανίας-Ρωσίας για τις τιμές του φυσικού αερίου, ήταν η πηγή των μεγάλων διακοπών εφοδιασμού με αέριο στην Ευρώπη. Πριν από την κατασκευή του αγωγού Nord Stream 1, η μεγαλύτερη ποσότητα ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, εξάγωνταν μέσω των ψυχροπολεμικών αγωγών, σε όλη την Ουκρανία και την Πολωνία. Η Ουκρανία χρησιμοποίησε τις ίδιες σωληνώσεις, τόσο για την εγχώρια διανομή φυσικού αερίου, όσο και για τη διαμετακόμιση φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Κατά συνέπεια, όταν η Ρωσία διέκοψε τις παροχές φυσικού αερίου προς την Ουκρανία το 2006, το 2009 και το 2014, διέκοπτε, εξίσου, τις προμήθειες και προς την Ευρώπη (De Maio G., 4:2016). Για το λόγο αυτό, η Ρωσία έχει από καιρό προσπαθήσει να βρει εναλλακτικούς τρόπους για να προμηθεύσει την αγορά ενέργειας της ΕΕ, αποκόβοντας εντελώς την Ουκρανία το 2019, όταν πλέον θα έχει λήξει το τρέχον συμβόλαιο αγοράς αερίου της Ουκρανίας με την Gazprom (De Maio G., 4:2016). Τον Δεκέμβριο του 2014, ο διευθύνων σύμβουλος της Gazprom, Αλεξέι Μίλερ, σε συνέντευξή του στο πρακτορείο ειδήσεων Vesti, δήλωσε κατηγορηματικά ότι: *«ο ρόλος της Ουκρανίας ως χώρα διέλευσης για το ρωσικό φυσικό αέριο θα μειωθεί στο μηδέν»* (Beckman K., 2014), (Vasilyev A., 2014).

Οι προσπάθειες της Gazprom όσον αφορά South Stream, τον Turkish Stream και τον Nord Stream 2 υποδηλώνουν ότι η εταιρεία έχει παραμείνει πλήρως προσηλωμένη στην πολιτική της διαμετακομιστικής διαφοροποίησης. Ωστόσο, η απότομη πτώση των τιμών του πετρελαίου και του φυσικού αερίου (πάνω από 50% από το β' εξάμηνο του 2014), και των κυρώσεων που επιβλήθηκαν από την ΕΕ και τις ΗΠΑ για τη Ρωσία ως απάντηση στην προσάρτηση της Κριμαίας και της πολιτικής της στην ανατολική Ουκρανία, έχουν δημιουργήσει επιπλέον εμπορικούς φραγμούς, περιορίζοντας την ικανότητα της Gazprom για χρηματοδότηση νέων έργων, καθώς και την κερδοφορία

των έργων αυτών για τους επενδυτές (Pirani S. and Yafimava K., 15:2016). Παρ'όλα αυτά, η πολιτική της διαμετακομιστικής διαφοροποίησης του φυσικού αερίου, μπορεί να μην είναι και τόσο δυσσώβη για την Ρωσία. Οι κυρώσεις της ΕΕ ως απάντηση στις ενέργειες της Ρωσίας στα ανατολικά της Ουκρανίας και της Κριμαίας (που θεσπίστηκαν στις 31 Ιουλίου 2014 και παρατάθηκαν μέχρι τις 31 Ιανουαρίου 2017), θα μπορούσε να είναι πιο δύσκολο να ανανεωθούν στο μέλλον, όπως αποδεικνύεται από την παρεμπόδιση απόφασης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για επιβολή κυρώσεων κατά της Ρωσίας στις 20-21 Οκτωβρίου 2016 από τον Ιταλό πρωθυπουργό Ματέο Ρέντσι. Επιπλέον, η πρόσφατη εκλογή του Donald Trump στις ΗΠΑ δημιουργεί αβεβαιότητα για το μέλλον της Ουκρανίας (Thierry B., 2:2016).

3.8. Σχέσεις με κράτη της Βόρειοανατολικής Ασίας⁴ (Κίνα, Ιαπωνία, Νότιος Κορέα)

Η γεωγραφική προτεραιότητα της ενεργειακής πολιτικής της Ρωσίας στην Βόρειοανατολική Ασία είχε αρχικά οριστεί μόνο για την Κίνα (αφορούσαν κυρίως τον αγωγό πετρελαίου Angarsk - Daqin), αλλά ξαφνικά η Ιαπωνία άλλαξε αυτό το σενάριο. Είναι πλέον αποδεκτό ότι ήταν η Ιαπωνία, που μέσα από τις υποσχέσεις να διαθέσει αρκετά μεγάλα επενδυτικά ποσά στον τομέα της ενέργειας και των μεταφορών, καθώς και στις κοινωνικές υποδομές στην Ανατολική Σιβηρία και την Άπω Ανατολή, κατάφερε να πείσει τη ρωσική κυβέρνηση να μην εστιάσει αποκλειστικά και μόνο με τον "κινεζικό παράγοντα", αλλά και να λάβει μια απόφαση ανοίγοντας προοπτικές για την εμπλοκή και με τις παράκτιες χώρες του Ειρηνικού Ωκεανού. Προφανώς, οι μετατοπίσεις στην Ιαπωνία και αργότερα, οι πολιτικές ενεργειακών εισαγωγών με την Δημοκρατία της Κορέας αντικατοπτρίζουν την απόφαση της Ρωσίας να αναπτύξει την ρωσική ανατολή με βάση τους πόρους της (Shadrina E., 120-121:2010).

Μια πολιτική έμφαση στην επέκταση της ενεργειακής συνεργασίας με χώρες της Ασίας, με το όνομα «ο Ασιατικός Φορέας», ανακηρύχθηκε το 2003 στην Ενεργειακή Στρατηγική έως το 2020. Είχε ξεκινήσει, προκειμένου να μειωθεί η υπερβολική εξάρτηση της Ρωσίας από την ευρωπαϊκή αγορά, την ελαχιστοποίηση των κινδύνων που σχετίζονται με διαμετακόμιση μέσω των τρίτων χωρών, και για να ενισχυθεί η οικονομική ανάπτυξη των ανατολικών περιοχών της Ρωσίας (Gvosdev N., 2016). Η ρωσική κυβέρνηση θεωρεί την διείσδυση στις αγορές ενέργειας της Ασίας- τις χώρες του Ειρηνικού -κυρίως στις ενεργειακές αγορές της Ιαπωνίας, της Κίνας και της Κορέας: «ως μια μοναδική ευκαιρία, όχι μόνο να ενισχύσει την οικονομία της Ανατολικής Σιβηρίας και της Άπω Ανατολής», αλλά επίσης και «ως το βασικό εργαλείο για την τοποθέτηση της Ρωσίας στη στρατηγικά σημαντική περιοχή» (Bordachev T. and Kanaev Y., 2014).

---

4. Όταν απευθυνόμαστε στις ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας και Βορειο-Ανατολικής Ασίας θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι, η Βορειο-Ανατολική Ασία περιλαμβάνει τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, την Ιαπωνία, την Λαοκρατική Δημοκρατία της Κορέας, την Δημοκρατία της Κορέας, την Μογγολία και την Ρωσική Ομοσπονδία. Στην τρέχουσα εργασία, θα αναλυθούν οι ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας με τρεις χώρες της Βορειοανατολικής Ασίας, δηλαδή: την Κίνα, την Ιαπωνία και την Νότιο Κορέα.

Για την επίτευξη αυτών των φιλόδοξων στόχων στην ανατολή, η κυβέρνηση έχει εγκρίνει μια σειρά από στρατηγικές πρωτοβουλίες σε συγκεκριμένες περιοχές, μεταξύ αυτών είναι: το Πρόγραμμα για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του ενεργειακού τομέα στην Ανατολική Σιβηρία και την Άπω Ανατολή για το 2020, το Πρόγραμμα Ανάπτυξης για την Ολοκληρωμένη Παραγωγή Αερίου, Μεταφορών και Εφοδιαστικού Συστήματος, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις πιθανές εξαγωγές προς την Κίνα και τις αγορές Ασίας-Ειρηνικού (το Ανατολικό Πρόγραμμα φυσικού αερίου), το Ομοσπονδιακό Πρόγραμμα για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη της Περιφέρειας της Άπω Ανατολή και της Βαϊκάλης μέχρι 2013, και την Στρατηγική για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη της Άπω Ανατολής, της Δημοκρατίας της Μπουριατίας, και των περιφερειών Ιρκούτσκ και Τσίτα μέχρι το 2025 (Shadrina E., 121-122:2010).

3.8.1. Ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας και Κίνας

Σύμφωνα με τους Philip Andrews-Speed, Xuanii Liao του Κέντρου Πολιτικής και Νομικού Δικαίου Ενέργειας, Πετρελαίου (Centre of Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy και Ορυκτών) και τον Roland Dannreuther του τμήματος Πολιτικής του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου: «Πιθανή ανάπτυξη των ενεργειακών δεσμών μεταξύ της Ρωσίας και της Κίνας συνιστά μια κρίσιμη οικονομική βάση για τη σχέση των δύο κρατών, που διαφορετικά θα ήταν απύσχα» (Andrews-Speed P., Liao X., Dannreuther R., 83:2002). Όσον αφορά τις μελλοντικές συνέπειες των τωρινών ενεργειακών εταιρικών σχέσεων, οι απόψεις διίστανται. Υπάρχουν οι απόψεις ότι: «οι σχέσεις Ρωσίας-Κίνας με βάση την ενεργειακή συνεργασία θα μπορούσε να εξελιχθεί κάτι σαν έναν άξονα» (Wesley M., 22:2007) ότι: «για την Κίνα, η ενέργεια είναι ένα άλλο σημαντικό μέρισμα της εταιρικής σχέσης με τη Ρωσία» και ότι: «οι πολιτικές αντιλήψεις της ενεργειακής ασφάλειας μεταφράζονται σε μία ατελή συμπληρωματικότητα» (Lo B., 47,134: 2009). Μία τεράστια δυναμική για την σινορωσική συνεργασία στον ενεργειακό τομέα έχει τελικά αρχίσει να πραγματοποιείται σε συμφωνίες πετρελαίου και φυσικού αερίου ανάμεσα στις δύο χώρες (Legault A., 265:2008), (Shadrina E., 139:2010). Η συνεργασία αυτή είναι σημαντική και ελκυστική για τις δύο χώρες. Η “στροφή” της Ρωσίας στην ανατολή έχει μια σειρά από στρατηγικές συνιστώσες, με βάση τόσο την οικονομική όσο και την πολιτική λογική. Κατά κύριο λόγο, οι παραδοσιακές αγορές της Ρωσίας στην Ευρώπη και τη Δύση είναι πλέον “ώριμες” και οι προοπτικές ανάπτυξης είναι περιορισμένες. Λόγω της τρέχουσας κατάστασης των πολιτικών σχέσεων μεταξύ της Ρωσίας, της ΕΕ και των ΗΠΑ, οι οποίες έχουν επιδεινωθεί δραματικά μετά την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, πλέον είναι επιτακτική η ανάγκη για τη Ρωσία να διαφοροποιήσει την εξαγωγική της αγορά. Οι ευρωπαϊκές χώρες που επιδιώκουν να διαφοροποιήσουν τις εισαγωγές φυσικού αερίου για λόγους ασφάλειας, ενώ η συνολική ζήτηση ενέργειας φθίνει λόγω της αύξησης της αποτελεσματικότητας και της οικονομικής στασιμότητας (Henderson J. and Mitrova T., 5:2016).

Πιο συγκεκριμένα, στον τομέα του πετρελαίου, η Ρωσία εξάγει πετρέλαιο στην Κίνα από τον σιδηρόδρομο στην Άπω Ανατολή και μέσω του αγωγού Atasu-Alashankou (Καζακστάν) (Legault A., 265:2008),(Shadrina E., 139:2010). Ένα σημαντικό ορόσημο των σινορωσικών ενεργειακών σχέσεων ήταν το δάνειο των \$6 δις. από την κινεζική κρατική CNPC (China National Petroleum Corporation) για την Rosneft στις αρχές του 2005. Η συμφωνία προέβλεπε ότι το δάνειο θα αποπληρωθεί από το πετρέλαιο που

προμηθεύει η Rosneft (συνολικά 48,4 εκατ. τόνων) κατά διάρκεια του 2010 (Hardy A., 2005). Αυτό το οικονομικό ποσό κατέστησε δυνατό για Rosneft να εξαγοράσει την Yuganskneftegaz (θυγατρική της πρώην Yukos) σε μία κρατική δημοπρασία. Το 2005-2006 υλοποιήθηκαν μια σειρά από συμφωνίες μεταξύ Rosneft και CNPC. Η καθιέρωση της “Ενεργειακής Κοινοπραξίας Vostok” για τα έργα στην Ανατολική Σιβηρία με ρωσικές (51%) και κινεζικές συμμετοχές (49%) είναι ένα από τα παραδείγματα (McGregor A., 9:2007). Επίσης, η CNPC αναπτύξει δεσμούς με την Transneft (ειδικότερα, στο πλαίσιο του έργου ESPO (Eastern Siberia–Pacific Ocean Oil Pipeline = αγωγός πετρελαίου Ανατολικής Σιβηρίας-Ειρηνικού) και την Gazprom (Shadrina E., 140:2010). Ένα σημαντικό βήμα στην σινορωσική συνεργασία πετρελαίου, έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 2008, όταν επιτεύχθει συμφωνία σχετικά με το κινεζικό σκέλος του αγωγού ESPO, με αποτέλεσμα τα κατασκευαστικά έργα να διευκολυνθούν σημαντικά. Το 2009, η Rosneft έλαβε δάνειο \$15 δις. έναντι των συμβατικών υποχρεώσεων να προμηθεύσει την Κίνα με 15 εκατ. τόνους πετρελαίου ετησίως για μια περίοδο 20 χρόνων (Paxton R. and Soldatkin V., 2009).

Στον τομέα του φυσικού αερίου, οι προοπτικές για τις διμερείς σχέσεις συνδέονται κυρίως με την ανάπτυξη των αποθεμάτων αερίου του πεδίου Konyktinskoe της Περιφέρειας Ιρκούτσκ. Το 2006, η Ρωσία και η Κίνα υπέγραψαν μια συμφωνία να εξάγονται μέσω αγωγών, μέχρι και 80 δις κ.μ./ετησίως, φυσικό αέριο από την Σιβηρία προς την Κίνα. Ο προσανατολισμένος-προς-την-Κίνα αγωγός, είχε προγραμματιστεί να παραδώσει φυσικό αέριο από πεδίο Konykta, η άδεια του οποίου αρχικά ανήκαν στην TNK-BP. Το 2007, η TNK-BP συμφώνησε να πουλήσει την άδεια στην Gazprom, αλλά η κρίση και η συνακόλουθη ζήτηση μειώθηκε με αποτέλεσμα το έργο να γίνει λιγότερο ελκυστικό (Shadrina E., 141:2010). Η Gazprom ανακοίνωσε τον Ιούνιο του 2009, ότι η ανάπτυξη του πεδίου Konykta θα πρέπει να αναβληθεί για μετά το 2017 (Belton C., 2009). Παρά τη συμφωνία που υπεγράφη το 2006 για τις παραδόσεις φυσικού αερίου από το κοιτάσμα Konyktinskoe στην Κίνα, περαιτέρω διαπραγματεύσεις κατέρρευσαν, και πάλι με τους όρους των τιμών (Shadrina E., 142:2010). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι επαναδιαπραγματεύσεις μεταξύ της Gazprom και της CNPC τον Σεπτέμβριο του 2009 ήρθε ως μια κάπως απροσδόκητη εξέλιξη (Gazprom/29/09/2009). Η επιτυχής εφαρμογή της Ανατολικού Προγράμματος φυσικού αερίου (στην οποία η Gazprom είναι ένας από τους συντονιστές), ευνοεί τη διμερή συνεργασία στον τομέα του φυσικού αερίου. Τον Οκτώβριο του 2009, μια συμφωνία-πλαίσιο για την προμήθεια 68 δις. κ.μ./ετησίως φυσικού αερίου από τη Ρωσία προς την Κίνα, αρχίζοντας το 2014 με 2015 υπεγράφη μεταξύ της Gazprom και της CNPC (Shadrina E., 142:2010).

Τον Δεκέμβριο του 2009, η Gazprom export (θυγατρική της Gazprom) και η PetroChina International (θυγατρική της CNPC), υπέγραψαν τη συμφωνία για “Μείζονες Όρους και Προϋποθέσεις” της παροχής φυσικού αερίου από τη Ρωσία προς την Κίνα (gazprom.com/28/12/2009). Οι ρωσικές εταιρείες ενέργειας αναζητούν τις ευκαιρίες για να διευρύνουν την οικονομική τους βάση, πουθενά αλλού, πλὴν της Κίνας. Η ενεργοβόρα Κίνα υπογράφει πρόθυμα δανειακές συμβάσεις με ρωσικές εταιρείες ενέργειας έναντι εγγυημένης παροχής ενέργειας. Η κινεζική αγορά είναι πολύ ελκυστική για τη Ρωσία, διότι η χώρα έχει ορίσει να αυξήσει τις εισαγωγές LNG (υγροποιημένου φυσικού αερίου) (Astrasheuskaya N. and Wells W., 2015). Συνοψίζοντας την ρωσο-κινεζική συνεργασία στον ενεργειακό τομέα, αξίζει να σημειωθεί ότι περιλαμβάνει οικονομικούς και ιδιαίτερα πιστωτικούς μηχανισμούς. Επιπλέον, με την παγκόσμια κρίση, η Ρωσία απαιτεί συχνά να απομακρυνθεί από το

δολάριο ΗΠΑ για τις μελλοντικές της συναλλαγές (Shadrina E., 143:2010). Καθώς η Κίνα και η Ρωσία έχουν, αντίστοιχα, την πρώτη και την έκτη θέση όσον αφορά τα μεγαλύτερα συναλλαγματικά αποθέματα στον κόσμο, μια ευρύτερη χρήση των εθνικών νομισμάτων στις διμερείς συναλλαγές των δύο χωρών (οι οποίες ανήλθαν σε \$64,25 δις το 2015), (gbtimes/13/01/2016) είναι μια πιθανότητα που οι εταίροι θα πρέπει να εξετάσουν σοβαρά το ενδεχόμενο (Shadrina E., 142:2010).

3.8.2. Ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας και Ιαπωνίας

Παρά το γεγονός ότι ρώσο (σοβιετική) - ιαπωνική ενεργειακή συνεργασία χρονολογείται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με ορισμένες θετικές καταγραφές σε όλη τη δεκαετία του 1970, εδώ και καιρό έχει επηρεαστεί από την έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης (Ferguson I., 1:1998). Για την διεξαγωγή δίκαιης ανάλυσης, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι η σύγχρονη αντίληψη της Ιαπωνίας για την ρωσική ενεργειακή πολιτική ποικίλει, και μπορεί ίσως να εξηγηθεί καλύτερα από την αλληλεπίδραση των απόψεων σε δύο στρώματα: τους επίσημους κύκλους και την επιχειρηματική κοινότητα. Οι διπλωματικές σχέσεις Ρωσίας - Ιαπωνίας ακόμη επηρεάζονται από την εδαφική διαφορά (νησιά Κουρίλες). Παρά το γεγονός ότι η Ιαπωνία αποφάσισε να χωρίσουν την πολιτική και την οικονομία, ή με άλλα λόγια, να ακολουθήσει μια ανάλυση του εδαφικού ζητήματος ξεχωριστά μέσα σε ένα κατάλληλο πλαίσιο και μέσω των κατάλληλων εργαλείων, χωρίς να αφήσει αυτό το διμερές πρόβλημα να παρεμποδίζει άλλους τομείς (Lindgren W. Y., 4:2015). Από την άλλη πλευρά, το επίσημο έγγραφο του υπουργείου Οικονομίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας για την Ενέργεια, το 2007, υπογράμμισε τη σημασία της ενεργειακής συνεργασίας με τη Ρωσία. Δηλαδή, τρία από τα έξι ενεργειακά έργα που περιλαμβάνονται στο έγγραφο ως υψίστης σημασίας για την ενεργειακή ασφάλεια της Ιαπωνίας αφορούν την Ρωσία: την Σαχαλίνη I και II (όπου οι ιαπωνικές εταιρείες συμμετέχουν ενεργά εδώ και πολύ καιρό), και το έργο ESPO (ένα έργο πιο πρόσφατου ενδιαφέροντος για την Ιαπωνία). Τα ποσοστά των ιαπωνικών εταιρειών στα ρωσικά ενεργειακά έργα, Σαχαλίνη I και II είναι 30% και 22,5%, αντίστοιχα (Shadrina E., 148:2010).

Από την έναρξη των εργασιών του ενεργειακού πρότζεκτ Sakhalin II το 2009, το ρωσικό LNG καλύπτει περίπου το 7% των εισαγωγών LNG της Ιαπωνίας. Όπως είναι γνωστό, η εγχώρια αγορά της Ιαπωνίας δεν έχει καμία αναπτυγμένη υποδομή αγωγών. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, οι εισαγωγές φυσικού αερίου αφορούν μόνο τη μορφή LNG. Παρ' όλα αυτά, διάφορες ιδέες όσον αφορά τις πιθανές μορφές συνεργασίας στον τομέα του φυσικού αερίου είναι υπό εξέταση. Τον Μάιο του 2009, η Gazprom και η Υπηρεσία Φυσικών Πόρων και Ενέργειας του Υπουργείου Οικονομίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, η Itochu Corporation, και η πετρελαϊκή Japex, υπέγραψαν μνημόνιο συμφωνίας που προβλέπουν ένα κοινό σχέδιο για τη μεταφορά, διύλιση, εμπορία και εξαγωγή του φυσικού αερίου μέσω του αγωγού Σαχαλίνη-Khabarovsk-Vladivostok (Gazprom/01/06/2009). Και από τις δύο πλευρές ειπώθηκε ότι η ρωσο-ιαπωνική συνεργασία στον τομέα της ενέργειας θα έπρεπε να ενισχυθεί περαιτέρω μέσω της πιο ενεργούς συμμετοχής των ιαπωνικών εταιρειών στην υλοποίηση των μεγάλων ενεργειακών έργων στην Ανατολική Σιβηρία και την Άπω Ανατολή, ιδίως, στο έργο ESPO. Η δημιουργία μιάς ρωσο-ιαπωνικής κοινοπραξίας μεταξύ της JOGMEC και της Irkutsk Oil Company τον Απρίλιο του 2008 έγινε ένα βήμα προς την πρακτική

εφαρμογή της πρωτοβουλίας για την Ανατολή. Από την κοινοπραξία ιδρύθηκε η INK-Sever JV, με ποσοστά 49% των μερών και 51%, αντίστοιχα (Jogmec/22/10/2016).

Τον Μάιο του 2008, η JOGMEC ανακοίνωσε τα σχέδιά της να ξεκινήσει συνεργασία με τη Rosneft στον τομέα της εφαρμογής και της ανάπτυξης των υπεράκτιων έργων του αγωγού ESPO στην Σαχαλίνης (sputniknews/30/05/2008). Προφανώς, η ρωσική προσφορά επιτρέπει στην Ιαπωνία να διαφοροποιήσει γεωγραφικά τις εισαγωγές πετρελαίου και LNG μακριά από ασταθείς χώρες της Μέσης Ανατολής και των εξαντλημένων αποθεμάτων της Νοτιοανατολικής Ασίας. Μπορεί ενδεχομένως να βοηθήσει επίσης την Ιαπωνία να αλλάξει τον ενεργειακό εφοδιασμό περισσότερο στην κατεύθυνση του φυσικού αερίου και να λιγότερο στο πετρέλαιο. Η διμερής ενεργειακή συνεργασία είναι αμοιβαία επωφελής. Δεδομένου ότι η Ρωσία βιώνει μια δύσκολη κατάσταση με την τιμολόγηση της ενέργειας στην κινεζική αγορά, η Ιαπωνία (και η Νότιος Κορέα) είναι ιδιαίτερα ελκυστικοί καταναλωτές, δεδομένου ότι μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τις παραμέτρους της αγοράς για το ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο που παρέχεται στην Ασία (Shadrina E., 152:2010).

3.8.3. Ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας και Νοτίου Κορέας

Σε αντίθεση με τις σχέσεις με την Κίνα και την Ιαπωνία, οι ρωσικές σχέσεις με την Δημοκρατία της Κορέας, δεν επηρεάζεται από οποιαδήποτε θέμα εδαφικών διαφορών. Τόσο η Ρωσία όσο και η Νότιος Κορέα φαίνεται να βλέπουν την ενεργειακή συνεργασία σε μια κατάσταση win win (θετικού αθροίσματος). Η Ρωσία επιδιώκει τη διαφοροποίηση των ενεργειακών εξαγωγών, η Νότιος Κορέα, με τη σειρά της, βλέπει τις δυνατότητες να έχουν επαναπροσανατολιστεί από τον υψηλό βαθμό εξάρτησης από τους υδρογονάνθρακες της Μέσης Ανατολής, και ότι χρειάζεται να βελτιώσει την δομή του ενεργειακού μείγματος (δηλαδή να αυξήσει το μερίδιο του φυσικού αερίου), και να αναπτύξει το εθνικό δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου (μέσω του αγωγού φυσικού αερίου από τη Ρωσία). Σύμφωνα με την το Ινστιτούτο Διεθνούς Οικονομικής Πολιτικής της Κορέας (KIIEP- Korea Institute for International Economic Policy), η κυβέρνηση αποδίδει μεγάλη σημασία στην ενίσχυση των ενεργειακών δεσμών με τη Ρωσία (Jeh Sung Hoon, Kang Boogyun, and Min Jiyoung, 2015). Οι κορεατικές Πετρελαϊκές Εταιρείες – η Korean National Oil Corporation (KNOC) και η KOGAS - διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο σε αυτή τη συνεργασία (Shadrina E., 152: 2010).

Η διμερής ενεργειακή συνεργασία Κορέας – Ρωσίας, έχει προχωρήσει χάρη στην εταιρική σχέση της KNOC με την Rosneft. Οι εταιρείες έχουν συνάψει συμφωνία για την ανάπτυξη της υφαλοκρηπίδας της δυτικής Καμπσάτκα. Για δύο λόγους, αυτή η συμφωνία θεωρείται ευρέως ως ένα καλό μοντέλο για το υπόλοιπο της Βορειοανατολικής Ασίας με στόχο την ρεαλιστική ενεργειακή συνεργασία με τις ρωσικές κρατικές εταιρείες πετρελαίου. Πρώτον, η KNOC θα μπορούσε να αποφύγει με επιτυχία μια διάταξη σχετικά με την κατάθεση της ρωσικής νομοθεσίας. Δεύτερον, οι Κορεάτες είχαν συμφωνήσει σε δύο βασικές προϋποθέσεις και ως εκ τούτου θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες της Rosneft για εταιρική σχέση. Η πρώτη προϋπόθεση είναι το μοίρασμα των μετοχών σε ποσοστό 60:40, σύμφωνα με την οποία η Rosneft κατέχει το 60% μερίδιο αυτού του έργου (rigzone/14/12/2005). Ο αριθμός αυτός είναι σημαντικός για την Rosneft, η οποία προτιμά να προωθεί τα σχέδια με τις ξένες εταιρείες, από πλειοψηφική θέση. Η άλλη προϋπόθεση ήταν, ότι η κορεατική

εταιρεία θα επενδύσει σε εργασίες αναζήτησης πόρων, αναλαμβάνοντας το 100% του κινδύνου στην εξερεύνηση, και η Rosneft θα ήταν σε θέση να διεκδικήσει ένα μερίδιο των εσόδων όταν αρχίσει η εμπορική παραγωγή (Takeda Υ., 6:2008).

Όσον αφορά το φυσικό αέριο, οι σχέσεις των δύο κρατών είναι εξίσου καλές. Στο σύνολό της, η γενική φήμη της KOGAS ως ένας βολικός και δεκτικός εταίρος στους όρους της Gazprom ενισχύει την ανταγωνιστική κατάσταση της εταιρείας, ως δυνητικός εταίρος για άλλες ρωσικές εταιρείες ενέργειας. Σύμφωνα με τη διακυβερνητική συμφωνία που υπεγράφη τον Οκτώβριο του 2006 μεταξύ των δύο χωρών, η Gazprom και η KOGAS ορίστηκαν ως οι εταιρείες υπεύθυνες για την εποπτεία παράδοσης φυσικού αερίου από τη Ρωσία προς τη Δημοκρατία της Κορέας. Στις 23 Ιουνίου του 2009, ως μέρος της επίσκεψης της αντιπροσωπείας της Gazprom στην Δημοκρατία της Κορέας, ο Αλεξέι Μίλερ (πρόεδρος της Επιτροπής Διαχείρισης της Gazprom) και ο Choo Kangsoo (πρόεδρος - διευθύνων σύμβουλος της KOGAS) υπέγραψαν συμφωνία για να εξερευνήσουν από κοινού το έργο του φυσικού εφοδιασμού σε φυσικό αέριο. Στο πλαίσιο της συμφωνίας, η τελική έκθεση εκδόθηκε το 2010. Η έκθεση μελέτησε τις επιλογές για την προμήθεια φυσικού αερίου από το τερματικό σημείο του αγωγού Σαχαλίνη - Khabarovsk – Βλαδιβοστόκ, στη Δημοκρατία της Κορέας. Στις 15 του Σεπτεμβρίου του 2011, η Gazprom και η KOGAS υπέγραψαν τον οδικό χάρτη για την προμήθεια φυσικού αερίου από τη Ρωσική Ομοσπονδία προς την Δημοκρατία της Κορέας. Ο Οδικός Χάρτης αποτελεί ένα σχέδιο δράσεων πρώτης προτεραιότητας που απαιτούνται για την υλοποίηση του έργου (Gazprom/05/08/2011 and 06/04/2012)).

Μια φαινομενικά πρόοδος στις σχέσεις μεταξύ κράτους αερίου που συνέβη τον Σεπτέμβριο του 2008, όταν η Gazprom και η KOGAS υπέγραψαν ένα "πακέτο αερίου" ("gas package") προβλέποντας τις προμήθειες των 10 δις κ.μ./ετησίως για πάνω από 30 έτη, αρχής γενομένης από το 2015. Υπήρχαν σχέδια για την κατασκευή ενός αγωγού φυσικού αερίου στην Κορέα από το Βλαδιβοστόκ που θα διέρχονταν από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας το διάστημα 2011-2014 (Διακυβερνητική Συμφωνία για την Συνεργασία στον κλάδο του φυσικού αερίου και του Μνημονίου Συνεννόησης στις εξαγωγές φυσικού αερίου), και να κατασκευάσει μία εγκατάσταση LNG κοντά στο Βλαδιβοστόκ (Shadrina E., 153:2010). Η επόμενη κίνηση ήταν στις 23 Ιουνίου του 2009, όταν η Gazprom και η KOGAS υπέγραψαν συμφωνία για κοινή μελέτη για τις εξαγωγές φυσικού αερίου προς την Κορέα μέσω της επέκτασης του αγωγού φυσικού αερίου Σαχαλίνη-Khabarovsk-Vladivostok στην Κορέα (Shadrina E., 154: 2010).

Επιπλέον, η Ρωσία μπορεί να παρέχει μια αποτελεσματική εγγύηση έναντι του κινδύνου της Βόρειας Κορέας και ένα δίκτυο ασφαλείας για τις Νοτιοκορεατικές επενδύσεις. Η Ρωσία προσεγγίζει την Βόρεια Κορέα με την υπόσχεση της διαγραφής του χρέους της (\$11 δις. από τη σοβιετική εποχή), με αντάλλαγμα την επιτυχή εκτέλεση του έργου του αγωγού. Το πρακτορείο ειδήσεων AsiaOne Business ανέφερε το Σεπτέμβριο του 2011, ότι η Ρωσία πρότεινε στην Βόρεια Κορέα μια προσφορά που θα διέγραφε το 90% του χρέους. Η Ρωσία υποσχέθηκε επίσης να χρησιμοποιήσετε το 10% των πληρωμών του χρέους για την υλοποίηση κοινών σχεδίων όπως ο αγωγός φυσικού αερίου. Αν η Βόρεια Κορέα εμποδίζει την παροχή αερίου, παρ'όλα αυτά, η Ρωσία είναι πρόθυμη να αντισταθμίσει την απώλεια της Νότιας Κορέας. Η Gazprom έχει υποσχεθεί να προμηθεύσει στη Νότια Κορέα με LNG στην τιμή φυσικού αερίου μέσω αγωγών (Piped natural gas ή PNG) σε περίπτωση διακοπής του αγωγού από τη Βόρεια Κορέα (Kwang-yeon Lee 15:2011).

3.9. Σχέσεις με κράτη της Μέσης Ανατολής – Αραβόφωνα Κράτη, το Ιράν και την Τουρκία

3.9.1. Η παρουσία της Ρωσίας στα κοιτάσματα υδρογονανθράκων της μέσης Ανατολής και η συνεργασία Ρωσίας – Ισραήλ.

Η πολιτική της Ρωσίας στην Μέση Ανατολή, σήμερα, είναι πολύ μακριά από το ιδεολογικά οδηγούμενο σκεπτικό μηδενικού αθροίσματος του Ψυχρού Πολέμου που καθοδηγούσε το Κρεμλίνο για πολλά χρόνια. Στην πραγματικότητα, η πολιτική του Πούτιν προς την περιοχή ήταν, κάθε άλλο, παρά ιδεολογική (Bourtman I., 1:2006). Μαθαίνοντας από τους πολιτικούς των ΗΠΑ, που για πολλά χρόνια ανέπτυξαν σχέσεις τόσο με τα αραβικά κράτη όσο και το Ισραήλ, και βρίσκονταν σε πλεονεκτική θέση όταν ήρθε στην επίλυση των διαφορών και την αξιοποίηση των οικονομικών ευκαιριών, οι Ρώσοι αξιωματούχοι τώρα, με παρόμοιο τρόπο, αποφεύγουν την οποιαδήποτε ιδεολογική αρχή που θα μπορούσε να αναγκάσει την πολιτική τους να είναι μηδενικού αθροίσματος. Όπως ανέφερε ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών, Σεργκέι Λαβρόφ στην ρωσική εφημερίδα Pravda: *«η πολιτική της Ρωσίας δεν είναι ούτε φιλοαραβική, ούτε υπέρ του Ισραήλ. Έχει ως στόχο την εξασφάλιση των ρωσικών εθνικών συμφερόντων. Ανάμεσα σε αυτά (τα ρωσικά συμφέροντα) είναι η διατήρηση στενών και φιλικών σχέσεων με τα αραβικά κράτη και το Ισραήλ»* (Borisov S., 2004).

Ο Πούτιν ενδιαφέρονταν για τη συνέχιση και την επέκταση του ρόλου των ρωσικών εταιρειών στον τομέα της ενέργειας. Για χρόνια, οι ρωσικές εταιρείες αγόραζαν πετρέλαιο από το Ιράκ και στη συνέχεια το μεταπωλούσαν στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ. Ωστόσο επί προεδρίας Πούτιν, η Ρωσία έχει αρχίσει ενεργειακές συμφωνίες με τη Σαουδική Αραβία, το Ιράν, τη Συρία, την Ιορδανία, και ακόμη και το Ισραήλ (Bourtman I., 1-2:2006). Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Πούτιν, το Ισραήλ έχει έρθει να παίξει έναν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στην πολιτική της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή. Ο Πούτιν έχει κάνει τα περισσότερα, από οποιαδήποτε άλλο Ρώσο ηγέτη, για τη βελτίωση των οικονομικών και στρατηγικών δεσμών με το Ισραήλ. Το εμπόριο μεταξύ των χωρών έχει βελτιωθεί υπό τον Πούτιν (\$3,5 δις. το 2014) (Borshchevskaya A., 2016) και ο τομέας της ενέργειας αποτελεί ένα μεγάλο ποσοστό του εμπορίου, (πάνω από \$1 δις) (Bourtman I., 2:2006). Το Νοέμβριο του 2005, αναφέρθηκε ότι ο αγωγός φυσικού αερίου Blue Stream - ένα έργο \$3,4 δις. μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας - θα επεκτεινόταν στο Ισραήλ μέσω του αγωγού Eilat-Ashkelon που θα επέτρεπε στους ρωσικούς και αζέρικους υδρογονάνθρακες να εξαχθούν από δεξαμενόπλοιο μέσω της Ερυθράς Θάλασσας στην Κίνα, και μέσω της διώρυγας του Σουέζ προς τη νότια Ευρώπη (Bourtman I., 3: 2006).

Αν ο αγωγός Blue Stream, επεκταθεί στο Eilat του Ισραήλ, θα γίνει αμέσως ένας σημαντικός περιφερειακός κόμβος πετρελαίου και φυσικού αερίου, λαμβάνοντας εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια σε δασμολογικά έσοδα, και ίσως, ακόμη πιο σημαντικό, να επιτύχει τελικά κάποια αναγκαία ενεργειακή ασφάλεια. Τον Μάρτιο του 2006, όταν ο Αλεξέι Μίλερ επισκέφτηκε το Ισραήλ, δήλωσε στον πρωθυπουργό της χώρας, Εχούντ Ολμέρτ, ότι η Gazprom συμφώνησε για την προμήθεια του Ισραήλ με φυσικό αέριο (Bourtman I., 3:2006).

3.9.2. Η παρουσία των ρωσικών πετρελαϊκών εταιρειών στο Ιράν

Η σχέση μεταξύ του Ιράν και της Ρωσίας έχει χαρακτηριστεί περισσότερο ως ανταγωνιστικές από ό,τι σε συνεργασία, στη σύγχρονη πολιτική ιστορία. Τα στρατιωτικά επεισόδια κατά τη διάρκεια της σοβιετικής εποχής δημιούργησαν μια ατμόσφαιρα δυσπιστίας, αλλά η Ρωσία έχει γίνει ολοένα και πιο σημαντικός οικονομικός και πολιτικός εταίρος του Ιράν, καθώς και οι δύο χώρες, έχουν γίνει στόχος των δυτικών κυρώσεων. Πιο πρόσφατα, η αναταραχή στις παγκόσμιες αγορές ενέργειας, και η επιδείνωση της κατάστασης ασφαλείας στη Συρία, οδήγησαν στην σφυρηλάτηση ισχυρότερων εμπορικών και πολιτικών δεσμών μεταξύ των δύο χωρών (Wheeler E. and Desai M., 2016).

Η χαλάρωση των κυρώσεων στο Ιράν στα μέσα του 2015, παρέχει μια ευκαιρία για τη Ρωσία και το Ιράν να στερεοποιήσουν τις ήδη σημαντικές σχέσεις στην παραγωγή πετρελαίου, φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας. Το Ιράν και η Ρωσία είναι δύο “κολοσσοί υδρογονανθράκων”. Το Ιράν κατέχει τη δεύτερη θέση σε αποθέματα φυσικού αερίου (eia.gov/2016) στον κόσμο (τα οποία σε μεγάλο βαθμό είναι ανεκμετάλλευτα) μετά τη Ρωσία. Επιπλέον, και οι δύο χώρες είναι μεταξύ των κορυφαίων δέκα κρατών σε αποδεδειγμένα αποθέματα πετρελαίου (eia.gov/2016). Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιότητά τους ως δυνητικούς ανταγωνιστές, οι χώρες φαίνεται, να μην μπορούν να συνεργαστούν στον τομέα της ενέργειας. Για παράδειγμα όπως ορισμένοι αναλυτές, απαισιόδοξα, έχουν ήδη επισημάνει για τη Ρωσία, ότι η εισροή ιρανικού αργού πετρελαίου στις διεθνείς αγορές, θα λάβει πιθανό μερίδιο αγοράς από τους Ρώσους εξαγωγείς. Επιπλέον, αναφέρουν ότι η εισροή ιρανικού αργού θα μπορούσε να προκαλέσει περαιτέρω συμπίεση των παγκόσμιων τιμών του πετρελαίου (Nikolewski R., 2015).

Δεδομένης του επισφαλούς χαρακτήρα των σχέσεων ΕΕ-Ρωσίας, και η ανάγκη για εναλλακτικούς προμηθευτές φυσικού αερίου, η Μόσχα και η Τεχεράνη, θα μπορούσαν, επίσης να βρίσκονται σε ανταγωνισμό για να ικανοποιήσουν την ευρωπαϊκή ζήτηση για φυσικό αέριο. Ενώ αυτές είναι βιώσιμες δυνατότητες, υπάρχουν πολιτικά και εμπορικά κίνητρα, που πιο πιθανό να ωθήσουν το Ιράν και τις ρωσικές επιχειρήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου προς τη συνεργασία αντί του ανταγωνισμού τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Η Εθνική Εταιρεία Ιρανικού Πετρελαίου (N.I.O.C.) υπέγραψε μια σειρά συμφωνιών συνεργασίας με την ρωσική εθνική εταιρεία πετρελαίου Gazprom, για την ανάπτυξη του τομέα του φυσικού αερίου South Pars και μεσολάβησε μια σειρά συμφωνιών εξερεύνησης και παραγωγής (E&P) και διανομής φυσικού αερίου με την Gazprom και άλλες ρωσικές εταιρείες πετρελαίου στα τέλη της δεκαετίας του 2000 (sputniknews.com/19.02/2008), (rt.com/29/07/2016). Το 2013 και το 2014, οι χώρες υπέγραψαν ευρεία σειρά συμφωνιών εξερεύνησης και παραγωγής (E&P) και ανάπτυξης των υποδομών αξίας περίπου \$10 δισ. (rt.com/28/04/2014). Το 2016, η Gazprom υπέβαλε επίσημο αίτημα να συνεργαστεί με την N.I.O.C. για την κατασκευή του πρώτου εργοστασίου υδροποίησης φυσικού αερίου της χώρας (mehrnews.com/02/08/2016). Σε πολλές περιπτώσεις, οι ρωσικές εταιρείες απέδειξαν τη δέσμευσή τους για την ιρανική αγορά με την υπογραφή συμφωνιών συνεργασίας για την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού των δυτικών εταιρειών ενέργειας. Για παράδειγμα, η Ρωσία και το Ιράν υπέγραψαν ένα νέο πενταετές στρατηγικό ενεργειακό σχέδιο, τον Ιούλιο του 2016 και ότι οι ρωσικές

εταιρείες ενέργειας έχουν προεπιλεγεί από την ιρανική κυβέρνηση (sputniknews.com/29/07/2016).

Σε καθαρά εμπορική βάση, η συνεργασία μεταξύ του Ιράν και της Ρωσίας συμπίπτει με βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επενδυτικές προτεραιότητες των δύο χωρών. Η Ρωσία βλέπει στο Ιράν έναν τεράστιο, αλλά ακόμη υπανάπτυκτο, τομέα υδρογονανθράκων που στερείται αρκετά προηγμένης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας παραγωγής, διύλισης και διανομής. Οι ρωσικές εταιρείες κατέχουν, και έχουν τα κίνητρα να προσφέρουν, την τεχνολογία και την τεχνογνωσία στις ιρανικές εταιρείες, οι οποίες έχουν να κερδίσουν ανεκτίμητη βοήθεια, χωρίς να αναγκαστούν να εμπλακούν με τις ευρωπαϊκές ή αμερικανικές εταιρείες ενέργειας. Οι ρωσικές εταιρείες, είναι επίσης σε θέση να προσφέρουν, τεχνολογία και τεχνογνωσία στις ιρανικές εταιρείες σε πολύ ταχύτερους ρυθμούς από ό,τι οι αμερικανικές και οι ευρωπαϊκές εταιρείες, οι οποίες θα συνεχίσουν να παρεμποδίζονται από τις κυρώσεις και τις ανησυχίες συμμόρφωσης (τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον) (Wheeler E. and Desai M., 2016).

Μερικοί αξιωματούχοι της ρωσικής κυβέρνησης έχουν αναγνωρίσει δημοσίως ότι υπάρχει ένα παράθυρο ευκαιρίας για τον εκσυγχρονισμό των δυνατοτήτων των ιρανικών εταιρειών ενέργειας και να ενισχύσουν την εμπειρία του τοπικού προσωπικού. Με τον τρόπο αυτό, οι ρωσικές εταιρείες θα τοποθετήσουν τους εαυτούς τους ως έναν μακροχρόνιο εταίρο των ολοένα και πιο εξελιγμένων ιρανικών εταιρειών. Αυτή η στρατηγική, θα ήταν επίσης αποτελεσματική στην εξάλειψη ή στην μείωση των πιθανοτήτων των αμερικανικών ή ευρωπαϊκών εταιρειών να αποκτήσουν μια θέση προτεραιότητας στο Ιράν, καθώς και στην μείωση της πιθανότητας μιας μη παραγωγικής αντιπαλότητας, που θα μπορούσε να αποτελέσει μεταξύ της ρωσικών και των ιρανικών εταιρειών ενέργειας (Wheeler E. and Desai M., 2016).

3.9.3. Η παρουσία των ρωσικών πετρελαϊκών εταιρειών στην Συρία – Ο ανταγωνισμός της Ρωσίας με τα κράτη του Περσικού Κόλπου για την παροχή υδρογονανθράκων στην ευρωπαϊκή αγορά

Ερωτήσεις σχετικά με τον πιθανό ρόλο του φυσικού αερίου στη συριακή σύγκρουση έχουν τεθεί, για μία ακόμη φορά από την άμεση στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας, η οποία ξεκίνησε στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2015. Έχει εσφαλμένα υποστηριχτεί ότι η Ρωσία αντιλαμβάνεται την ανάγκη να ελέγχει τη Συρία για να προστατεύσει την κυριαρχία της στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου, ιδίως από έναν προτεινόμενο καταριανό ή ιρανικό αγωγό φυσικού αερίου, που θα διέσχιζε το συριακό έδαφος (Chang C., 2015). Παρά το γεγονός ότι το ρωσικό κράτος και το εξαγωγικό της μονοπώλιο στο φυσικό αέριο (την Gazprom) έχουν ζωτικό στρατηγικό ενδιαφέρον για τη διατήρηση του 30% του μεριδίου τους στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου, κρατώντας ένα μάτι για δυνητικό ανταγωνισμό, ο πραγματικός ή ο δυνητικός ρόλος της Ρωσίας στην Συρία, δέν αφορά την συμμετοχή της στη συριακή σύγκρουση (Butter D., 2015).

Η θεωρία ότι η Συρία είναι σημαντική για το μέλλον των εξαγωγών φυσικού αερίου της Ρωσίας στηρίζεται σε τρία πιθανά σενάρια: το πρώτο αφορά την κατασκευή ενός αγωγού από το Κατάρ που θα διασχίζει την Σαουδική Αραβία, την Ιορδανία, τη Συρία και την Τουρκία, και θα καταλήγει στην Ευρώπη (sputniknews/11/07/2016) το δεύτερο αφορά τον αγωγό που θα ξεκινάει από το Ιράν και θα διασχίζει το Ιράκ, την

Συρία και μετά καταλήγει στην Ευρώπη (Escobar P., 2012), (Engdahl W., 2016) και το τρίτο σενάριο αφορά την ανακάλυψη και την ανάπτυξη των offshore κοιτασμάτων φυσικού αερίου των συριακών ακτών στην Μεσόγειο (Kashi D., 2014). Στο σενάριο του καταριανού αγωγού, έχει δοθεί κάποια αξιοπιστία στο φως των συζητήσεων Κατάρ-Τουρκίας το 2009 και το 2010, η οποία διατύπωσε την ιδέα ότι το Κατάρ θα μπορούσε να συνεισφέρει με φυσικό αέριο στο προτεινόμενο αγωγό Nabucco. Η Τουρκία μπορεί να είχε συμφέρον να χρησιμοποιήσει τη δυνατότητα να πάρει το καταριανό αέριο ως διαπραγματευτικό χαρτί στις διαπραγματεύσεις τις με την Gazprom για τιμές του φυσικού αερίου, ενώ το Κατάρ εκείνη την εποχή άρπαζε την κάθε ευκαιρία που θα μπορούσε, για να διαφημίσει την παγκόσμια σημασία του (Butter D., 2015). Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το σχέδιο του αγωγού Κατάρ-Τουρκία απέτυχε επειδή ο πρόεδρος Μπασάρ αλ-Άσαντ το απέρριψε, προκειμένου να προστατεύσει τα συμφέροντα του συμμάχου της Συρίας, τη Ρωσία, στην διατήρηση της δεσπόζουσας θέσης της στην Ευρώπη (Muhawesh M., 2015).

Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, η συριακή κυβέρνηση ανέθεσε σεισμικές έρευνες στα χωρικά ύδατά της, για να αξιολογήσει τις προοπτικές του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Ενδιαφέρον για τις δυνατότητες αυτής της ζώνης αυξήθηκε μετά τις σημαντικές ανακαλύψεις φυσικού αερίου στα ισραηλινά ύδατα και στα ανοικτά των ακτών της Κύπρου. Η Συρία προσέφερε τέσσερα παράκτια μπλοκ σε δύο γύρους προσφοράς εξερεύνησης, αλλά έλαβε μόνο μια περιορισμένη ανταπόκριση. Στο τέλος του 2013, επιτεύχθηκε συμφωνία με την ρωσική Soyuzneftegaz για να εξερευνηθεί ένα από τα μπλοκ (rt.com/25/12/2013). Εντοπίζοντας τα σημαντικά στρατηγικά συμφέροντα της Ρωσίας στη Συρία, βγάζει νόημα στην βαναυσότητα της σύγκρουσης όταν εξηγείται με όρους πολιτικής ισχύος. Ωστόσο, ο ισχυρισμός ότι «η συμμετοχή της Ρωσίας στη Συρία επηρεάζεται από τα συμφέροντα του φυσικού αερίου, φαίνεται εξεζητημένη» (Butter D., 2015).

3.9.4. Ενεργειακοί δεσμοί Ρωσίας-Τουρκίας: Συνεργασία με Σύγκρουση

Οι ενεργειακές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας έχουν από καιρό χαρακτηριστεί από εμφανή φιλία και πανούργο ανταγωνισμό. Μαζί με την άνθηση της οικονομίας της, η ζήτηση της Τουρκίας για ενέργεια έχει σημειώσει άνοδο τα τελευταία χρόνια, η οποία αυξάνεται ταχύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα, πλην της Κίνας. Η Τουρκία πρέπει να αποκτήσει το σύνολο, σχεδόν, του πετρελαίου και του φυσικού της αερίου από ξένες πηγές, κυρίως τη Ρωσία. Ο μεγάλος όγκος του πετρελαίου και (κυρίως) φυσικού αερίου που η Τουρκία εισάγει τακτικά από τη Ρωσία, εξηγεί το γιατί η Ρωσία έχει καταστεί ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Τουρκίας, εκτοπίζοντας τη Γερμανία το 2008 (Weitz R., 2012). Οι Ρώσοι αξιωματούχοι θεωρούν την Τουρκία τον βασικό ενεργειακό τους εταίρο στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, παρόμοιο ρόλο που διαδραματίζει η Γερμανία στην Βορειοανατολική Ευρώπη. Τα σχέδια για την κατασκευή ενός δεύτερου σκέλους για τον αγωγό Blue Stream ενσωματώθηκαν αργότερα στο έργο των \$11 δις. του αγωγού South Stream, που υποστηρίζονταν από την Gazprom και την κρατική ενεργειακή εταιρεία της Ιταλίας, την ENI. Πρόκειται να κατασκευαστεί στο βυθό της Μαύρης Θάλασσας, η παροχή φυσικού αερίου από τη Ρωσία και την Κεντρική Ασία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ο αρχικός όγκος θα είναι 31 δις. κ.μ., ποσότητα που τελικά θα διπλασιαστεί στα 63 δις. κ.μ. (Weitz R., 2012).

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ρώσου πρωθυπουργού Βλαντιμίρ Πούτιν στην Άγκυρα τον Αύγουστο του 2009, οι Τούρκοι αξιωματούχοι έδωσαν στην Gazprom το δικαίωμα να διερευνήσει την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη της Τουρκίας και να προσδιοριστεί ο τόπος όπου θα μπορούσαν να κατασκευαστεί ο αγωγός South Stream (Navilon A. et al., 187-188:2011). Μετά τη συνάντησή του με τον Τούρκο πρωθυπουργό Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στη Μόσχα, τον Ιανουάριο του 2010, ο Πούτιν δήλωσε στους δημοσιογράφους, ότι: «η τουρκική κυβέρνηση θα περιμένει να προχωρήσει με το South Stream μέχρι να παραλάβει ευνοϊκά αποτελέσματα από την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, των γεωλογικών και σεισμικών μελετών» (Weitz R., 2012). Τον Δεκέμβριο του 2011, η τουρκική κυβέρνηση χορήγησε στην Gazprom την άδεια να ξεκινήσει η κατασκευή του αγωγού (Navilon A. et al., 187-188:2011). Η κυβέρνηση υποτίθεται ότι στήριξε την απόφασή της σχετικά με τα θετικά αποτελέσματα των αξιολογήσεων και μελετών, αλλά οι τουρκοί φορείς χάραξης πολιτικής κατά πάσα πιθανότητα και πίστευαν ότι έπρεπε να δεχτούν την κατασκευή του South Stream, προκειμένου να λάβουν την υποστήριξη της Μόσχας για τον αγωγό Samsun-Ceyhan (ή Σαμψούντα-Τσεϊχάν), (Raufoglu A., 2012). Μετά την έγκριση της Άγκυρας για τον South Stream, η ρωσική κυβέρνηση έχει βαθύνει την υποστήριξή της για τον αγωγό πετρελαίου των 700 χιλιομέτρων, Samsun-Ceyhan. Η τουρκική εταιρεία Calik Holdings AS και η ιταλική Eni SpA Corporation, που έχουν αναλάβει αυτό το έργο των \$3 δις, έχει ως στόχο να παραδώσει περίπου 500 εκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου ετησίως. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ερντογάν στη Μόσχα τον Ιανουάριο του 2010, οι δύο κυβερνήσεις συμφώνησαν ότι οι ρωσικές εταιρείες ενέργειας θα μπορούσαν επίσης να αναλάβουν έναν ρόλο στην κατασκευή του αγωγού (Weitz R., 2012).

Μόλις ολοκληρωθεί, ο αγωγός θα μπορεί να μεταφέρει έως και 1,5 εκατ. βαρέλια ρωσικού και καζακικού αργού πετρελαίου καθημερινά από το λιμάνι της Σαμψούντα στη Μαύρη Θάλασσα στο μεσογειακό λιμάνι του Τσεϊχάν (Kottari M, Poronici V., Wisniewski J., 26:2013), όπου το πετρέλαιο θα φορτώνεται σε δεξαμενόπλοια, για να αποστέλλεται στις ευρωπαϊκές αγορές. Η Άγκυρα υποστήριζε σθεναρά τον αγωγό τόσο για την ενίσχυση του ρόλου της Τουρκίας ως ένα σημαντικό ενεργειακό κόμβο της Μεσογείου, αλλά και για να μειωθεί η κυκλοφορία πετρελαιοφόρων πλοίων στα Στενά του Βοσπόρου. Αντί να διέρχονται από τα υπερπλήρη στενά (κάτι το οποίο αποτελεί διαρκή κίνδυνο μιας περιβαλλοντικής καταστροφής εάν μια μεγάλη πετρελαιοκηλίδα συμβεί κοντά στην Κωνσταντινούπολη), τα μεγαλύτερα δεξαμενόπλοια θα μεταφέρουν το πετρέλαιο στην Σαμψούντα, όπου θα εκφορτώνονται και θα αποστέλλονται μέσω του αγωγού (Arsu S., 2010). Η ρωσική κυβέρνηση είχε προηγουμένως προτιμήσει μια εναλλακτική διαδρομή, τον αγωγό Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη – ένας αγωγός 280 χιλιομέτρων, ο οποίος θα παρέκαμπτε το Βόσπορο. Η Ρωσία, η Βουλγαρία και η Ελλάδα υπέγραψαν συμφωνία το 2007 για να κατασκευαστεί ο λεγόμενος Διαβαλκανικός Αγωγός (Trans-Balkan Pipeline), στον οποίο οι ρωσικές εταιρείες θα κατείχαν το 51% των μετοχών. Ο αγωγός αυτός θα μετέφερε πετρέλαιο από την Ρωσία και την Κασπία στο βουλγαρικό λιμάνι Μπουργκάς στην Μαύρη Θάλασσα, όπου το πετρέλαιο θα αποστέλλονταν μέσω αγωγού στο ελληνικό λιμάνι της Αλεξανδρούπολης στο Αιγαίο (sputniknews/06/05/2010). Ωστόσο, αυτός ο προτεινόμενος αγωγός αναστάλθηκε τον Ιούλιο του 2009, όταν μια νέα κυβέρνηση ανέλαβε τα καθήκοντά της στην Βουλγαρία και απαίτησε μια καλύτερη συμφωνία (Tsakiris T., 2011).

Η ρωσική κυβέρνηση έχει εκφράσει ενδιαφέρον για την συγχώνευση του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη, αν η βουλγαρική κυβέρνηση προσυπογράψει ποτέ, με τον αγωγό Samsun-Ceyhan ως δέλεαρ για την Τουρκία. Η ύπαρξη των δύο αγωγών θα μπορούσε να εξαλείψει την ανάγκη μεταφοράς αργού πετρελαίου με δεξαμενόπλοια στον Βόσπορο και τα Δαρδανέλια συνολικά (sputniknews/06/05/2010). Οι Ρώσοι αξιωματούχοι έχουν ωστόσο αποδεχτεί τον αγωγό Samsun-Ceyhan ως: «ένα αποδεκτό βραβείο παρηγοριάς, δεδομένου ότι θα καταστήσει την Τουρκία ακόμη πιο εξαρτημένη από το ρωσικό ενεργειακό εφοδιασμό - περίπου 70% σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Ερντογάν» (Weitz R., 2012). Ωστόσο οι ενεργειακές σχέσεις Ρωσίας και Τουρκίας δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο τους υδρογονάνθρακες. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ρώσου προέδρου Ντμίτρι Μεντβέντεφ τον Μάιο του 2010 στην Άγκυρα, οι δύο κυβερνήσεις υπέγραψαν μια πρωτοφανή ενεργειακή συμφωνία \$20 δις. που αφορά την πυρηνική ενέργεια. Σύμφωνα με τους όρους της, η ρωσική κοινοπραξία με επικεφαλής την Atomstroyexport θα κατασκευάσει το πρώτο εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας της Τουρκίας, στην παράκτια επαρχία της Μερσίνας στη νότια Μεσόγειο, κοντά στην πόλη Ακούγιου. Τέσσερις αντιδραστήρες του εργοστασίου, οι οποίοι θα κατασκευαστούν σε ζεύγη, θα έχουν προγραμματισμένη συνολική δυναμικότητα 4.800 MW, που θα είναι μία από τις μεγαλύτερες στον κόσμο (stratfor/14/05/2010). Ο Ντμίτρι Μεντβέντεφ δήλωσε ότι η: «ενεργειακή συμφωνία πυρηνικής ενέργειας ανοίγει μια νέα σελίδα στη συνεργασία μεταξύ των κρατών μας» (sputniknews/12/05/2010).

4. Συμπεράσματα:

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι τρεις παραπάνω πτυχές, η ορθοδοξία, η οπλική βιομηχανία και ο τομέας της ενέργειας, είναι οι βασικοί πυλώνες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Στις περισσότερες περιπτώσεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής τουλάχιστον δύο από τις τρεις πτυχές αλληλοκαλύπτονται. Όπως αναφέρει ο καθηγητής πολιτικής επιστήμης και συνδιευθυντής του προγράμματος Διεθνούς Πολιτικής Ασφαλείας στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, John Mearsheimer: «Στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχουν δυνάμεις που να επιθυμούν τη διατήρηση του status quo, πλήν του περιστασιακού ηγεμόνα που θέλει να διατηρήσει την κυρίαρχη θέση του απέναντι σε δυνητικούς αναταγωνιστές. Οι μεγάλες δυνάμεις σπανίως είναι ικανοποιημένες με την τρέχουσα κατανομή ισχύος· αντίθετα, έχουν συνεχές κίνητρο να την αλλάξουν υπέρ τους. [...] Αυτή η ανηλέητη επιδίωξη ισχύος σημαίνει ότι οι μεγάλες δυνάμεις τείνουν να επιζητούν ευκαιρίες να αλλάξουν την κατανομή της παγκόσμιας ισχύος προς όφελός τους» (Mearsheimer J., 25-26:2001). Η Ρωσία, προφανώς, προσπαθεί να αλλάξει την τρέχουσα κατανομή ισχύος υπέρ της, χρησιμοποιώντας τα πιο ισχυρά της μέσα, δηλαδή, το Πατριαρχείο Μόσχας, τις εταιρείες ενέργειας και την τεχνολογία της στον τομέα της οπλικής βιομηχανίας.

Όπως αναφέρθηκε στην 1^η πτυχή της παρούσης εργασίας, η Ρωσική Εκκλησία (δηλαδή το Πατριαρχείο Μόσχας) ακολουθεί την γραμμή πολιτικής του υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση και την προώθηση των ρωσικών συμφερόντων στο εξωτερικό (Estebo S. E., 20-21:2014). Ο Μαχάτμα Γκάντι κάποτε παρατήρησε ότι: «μόνο οι άνθρωποι που δεν καταλαβαίνουν

πραγματικά τι είναι η θρησκεία, θα μπορούσαν να ισχυριστούν ότι δεν αφορά την πολιτική» (Lal Vinay., 3:2013). Η θρησκεία είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που αποτελούν την ταυτότητα ενός ατόμου, ενός έθνους, ενός κράτους ή ενός πολιτισμού. Επηρεάζει την κοινωνία μέσω του πολιτισμού. Αυτή η επιρροή και άσχετα από το αν πρόκειται για άμεση ή έμμεση - είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτή ή να μετρηθεί. Μια ορατή και άμεση εκδήλωση είναι η δραστηριότητα των θρησκευτικών ιδρυμάτων, τα οποία διαδίδουν και να ενισχύουν κάποια θρησκευτική κοσμοαντίληψη μέσα σε μια κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό, η θρησκεία διαμορφώνει επίσης το πολιτικό σύστημα - τη σύλληψη του νόμου και της εξουσίας (συμπεριλαμβανομένης της πηγής της νομιμοποίησης της), τη λειτουργία του κράτους και την ταυτότητά του, και συνεπώς και τον τρόπο που το κράτος καθορίζει τα δικά του συμφέροντα, όπως και το πώς βλέπει το διεθνές σύστημα και τη θέση της σε αυτό (Curanovic A., 149-150:2012).

Στην περίπτωση της Ρωσίας, η Ορθοδοξία είναι ένα από τα πιο σημαντικά συστατικά της ταυτότητας και του πολιτισμού της, και ως εκ τούτου ένας παράγοντας στην πολιτική. Πολλά χαρακτηριστικά της ρωσικής πολιτικής παράδοσης έχουν την πηγή τους στον Ανατολικό Χριστιανισμό, όπως για παράδειγμα η πεποίθηση του ιδιαίτερου πεπρωμένου της Ρωσίας στην ιστορία της ανθρωπότητας. Ο ισχυρός δεσμός της Ορθοδοξίας με την “ρωσική” ταυτότητα είναι αυτό που επιτρέπει το θρησκευτικό παράγοντα να παίζει το ρόλο του στη ρωσική πολιτική, ακόμη στην σύγχρονη εποχή, μιάς και η Ρωσική Ομοσπονδία πρέπει να καθορίσει τη θέση της στη διεθνή σκηνή (Curanovic A., 149-150:2012). Ο θρησκευτικός παράγοντας είναι, πάνω απ' όλα, ένα όργανο της ρωσικής διπλωματίας, το οποίο χρησιμοποιεί τα εγχώρια θρησκευτικά ιδρύματα για την υλοποίηση των καθορισμένων καθηκόντων. Παρ' όλα αυτά, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο θρησκευτικός παράγοντας μπορεί επίσης να γίνει λόγος για μέτρα που έχουν ληφθεί από τη Ρωσία στη διεθνή σκηνή. Η αίσθηση της κοινότητας που οι πολιτικοί επικαλούνται, για λόγους “πολιτικής σκοπιμότητας” (που δικαιολογούνται από τη θρησκευτική εγγύτητα), μπορεί με το χρόνο να αναλάβει πραγματικές μορφές στην κοινωνική συνείδηση και να γίνει ένας παράγοντας κινητοποίησης ανθρώπων σε δράση (Curanovic A.(b), 7:2012).

Όσον αφορά την 2^η πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, την οπλική βιομηχανία, συμπεραίνουμε ότι η στρατιωτική-τεχνική συνεργασία της Ρωσίας με άλλες χώρες δεν αφορά μόνο την αύξηση των εσόδων για το ρωσικό κράτος ή από την ανάγκη της να διατηρηθεί ένας ισχυρός, ανεξάρτητος τομέας της άμυνας. Η Ρωσία σχεδιάζει και εκτελεί τη στρατιωτική πολιτική των εξαγωγών όπλων της ως μέρος της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της, και μάλιστα με ποικίλους τρόπους (όπως είναι η διασύνδεσή της με άλλα θέματα όπως η ενέργεια και η αναζήτηση για στρατιωτικές βάσεις). Η Ρωσία βλέπει τη φήμη της, ως τον δεύτερο μεγαλύτερο εξαγωγέα όπλων στον κόσμο, ως αναπόσπαστο τμήμα της εικόνας της ως παγκόσμια δύναμη (Adelman J., 2015). Για την Ρωσία, η στρατιωτική-τεχνική συνεργασία με άλλα κράτη δεν είναι απλώς ένα μέσο για την επίτευξη και τη διατήρηση της επιρροής σε περιοχές όπου διατηρεί συμφέροντα, αλλά ως τον ακρογωνιαίο λίθο των αμυντικών της σχέσεων (συμπεριλαμβανομένων το κτίσιμο στρατιωτικών βάσεων) με κράτη της Ασίας και της Μέσης Ανατολής. Η επιδείνωση των σχέσεων της Ρωσίας με τη Δύση (λόγω της Ουκρανικής κρίσης), έχουν αναγκάσει την Ρωσία να γίνει ακόμη πιο εξαρτημένη από τις καλές σχέσεις με την Κίνα για τα εθνικά της συμφέροντα. Όπως αναφέρει ο John Mearsheimer: «οι μεγάλες δυνάμεις τείνουν να φοβούνται κράτη με μεγάλους

πληθυσμούς και ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες, ακόμη και αν τα κράτη αυτά δεν έχουν ακόμη μεταφράσει τον πλούτο τους σε στρατιωτική δύναμη» (Mearsheimer J., 109:2001). Το γεγονός ότι η Μόσχα πωλεί όπλα και στρατιωτική τεχνολογία στην Κίνα, προκειμένου να διατηρήσει κάποιο επίπεδο ελέγχου στο οπλοστάσιο του ΛΑΣ (θεωρώντας ότι η Κίνα είναι ένας εν δυνάμει μελλοντικός αντίπαλος), και ότι η στρατιωτική ικανότητα της Κίνας θα πρέπει να παρακολουθείται, δικαιολογεί τους λόγους που η Ρωσία, επιδιώκει να ενισχύσει τις σχέσεις της με την Κίνα (Sharipo J., 2016) χρησιμοποιώντας ως μέσο τις εξαγωγές των πιο εξελιγμένων οπλικών της συστημάτων.

Επιπλέον, η Ρωσία χρησιμοποιεί τακτικά την εξαγωγή στρατιωτικού υλικού για να αποκτήσει δικαιώματα εξόρυξης πόρων από τις χώρες, σε περιοχές ενδιαφέροντος. Ενώ κατά το παρελθόν, το εμπόριο ρωσικών όπλων στην Κίνα, αναφερόταν συχνά ως παράδειγμα πωλήσεων όπλων κυρίως για το κέρδος, σήμερα οδηγείται κυρίως από τα ρωσικά συμφέροντα εθνικής ασφάλειας. Συνεπώς, το εμπόριο οπλικών συστημάτων της Ρωσίας δεν είναι κάποια δραστηριότητα ξεχωριστή από την γεωπολιτική, αλλά ένα από τα κεντρικά στοιχεία του συνόλου της εξωτερικής της πολιτικής και των γεωστρατηγικών της ελιγμών στην Ασία και τη Μέση Ανατολή. Η στρατιωτική-τεχνική συνεργασία της Ρωσίας αποσκοπεί κυρίως στην εθνική πολιτική της ασφαλείας της. Ο λόγος είναι διότι, η Ρωσία αντιμετωπίζει δυσκολίες στην Ασία και προσπαθεί να διευρύνει την πελατειακή της βάση, πουλώντας όπλα στη Λατινική Αμερική, στην Αφρική και άλλες χώρες πέραν της Ασίας, της Μέσης Ανατολής ή των μελών της ΚΑΚ (Blank S. and Levitzky E., 77:2014).

Τέλος, όσον αφορά την 3^η πτυχή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, την ενέργεια, η εξωτερική ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας επηρεάζεται από τους παράγοντες της παγκόσμιας πολιτικής και της οικονομίας, από τις εξελίξεις σε περιφερειακό και διμερές επίπεδο, καθώς και από τη δυναμική της αγοράς ενέργειας. Παρά τις διαφορές στις προσεγγίσεις της Ρωσίας σε κάθε μία από τις γεωγραφικές περιοχές – την Ευρώπη (κυρίως την ΕΕ), την Κεντρική Ευρασία και την Βορειοανατολική Ασία - ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά επιτρέπουν τον καθορισμό διαφόρων σχεδίων πολιτικής. Δηλαδή, η σύγχρονη ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας προς την Ευρώπη επηρεάζεται σημαντικά από τους εσωτερικούς κανονισμούς της ΕΕ και διαμορφώνεται ουσιαστικά από τις διμερείς συμφωνίες μεταξύ Ρωσίας και ΕΕ. Οι ενεργειακές σχέσεις της Ρωσίας με την ΕΕ εκθέτει, αν όχι τη συνεργασία αυτή καθαυτή, ένα ορισμένο βαθμό συντονισμού στη διαδικασία χάραξης πολιτικής. Στις σχέσεις με την ΕΕ, η Ρωσία επιδεικνύει την ετοιμότητά της να συμμορφωθεί με τις αρχές της αγοράς που εισήχθησαν στην ενεργειακή διακυβέρνηση της ΕΕ, όπως την Τρίτη Δέσμη Μέτρων Ενέργειας της ΕΕ (EU's Third Energy Package), τα Σχέδια Δράσης (the Action Plans) κ.λπ. (Shadrina E., 11-12:2010).

Η Ρωσία θεωρεί την ΕΕ ως αντιστάθμισμα που επιτρέπει την πιο ολοκληρωμένη λειτουργία της ενεργειακής εταιρικής σχέσης, έναν εταίρο μέσω του οποίου η Ρωσία μπορεί να επιτύχει αποτελεσματικά τετραπλό στόχο: την βελτίωση της ενεργειακής ασφάλειας, την ενεργειακή απόδοση της οικονομίας, την αποτελεσματικότητα του προϋπολογισμού του τομέα της ενέργειας, και την οικολογική ασφάλεια (όπως αναφέρεται στην ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας 2030) (energystrategy.ru., 24:2010). Στο σύνολό τους, οι ενεργειακές σχέσεις της Ρωσίας με την ΕΕ χαρακτηρίζονται από έντονη συμμετρική αλληλεξάρτηση (μεγάλος προμηθευτής -

μεγάλος καταναλωτής), ο οποίος, επιπλέον, ενισχύεται από βαθιά εξάρτηση των δύο πλευρών από την διέλευση της ενέργειας.

Στην Κεντρική Ευρασία, η ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας υφίσταται επί του παρόντος από βαθιές αλλαγές. Το μοτίβο της συνεργασίας που έχει θεσπιστεί κατά την μετα-σοβιετική περίοδο, μετασχηματίζεται ώστε να αντικατοπτρίζει τη νέα πραγματικότητα της ένταξης στο μετασοβιετικό χώρο, ιδίως με τη συμμετοχή των χωρών της Κεντρικής Ασίας. Ωστόσο, υπάρχει ακόμη πιο σημαντικό έναυσμα για τη αλλαγή της πολιτικής της Ρωσίας. Στο πλαίσιο της αυξανόμενης δραματικής γεωπολιτικής σημασίας της περιοχής, τα κράτη της Κεντρικής Ασίας έχουν την τάση να διευρύνουν τους δεσμούς τους, τόσο με τη Δύση όσο και με την Ανατολή. Στο ενεργειακό πεδίο, αυτό μεταφράζεται (για τα κράτη της Κεντρικής Ευρασίας), σε πολιτική της διεύρυνσης της διεθνούς συνεργασίας και της διαφοροποίησης των εξαγωγών πετρελαίου, και κυρίως του φυσικού τους αερίου. Αυτό δημιουργεί μια νέα ρύθμιση για τις ενεργειακές σχέσεις της Ρωσίας και την Κεντρικής Ευρασία (Shadrina E., 11-12:2010). Η εθνικιστική στρατηγική των πόρων της Ρωσίας συνήθως αντιμετωπίζεται ως ένα προϊόν της συντονισμένης πολιτικής, των υποδομών, και των πόρων. Ωστόσο, το Κρεμλίνο περιορίζεται από τα αντίστοιχα συμφέροντα και τη συμπεριφορά των εταίρων της, στη βορειοανατολική Ασία. Με το Πεκίνο, η Μόσχα πρέπει να διαχειριστεί όχι μόνο τις ευκαιρίες για διαφοροποίηση του εφοδιασμού και των φόβων της Κίνας για υπερβολική εξάρτηση από τον ξένο παράγοντα για ενέργεια, αλλά και τον αντίκτυπο της προσέγγισης του Πεκίνου για την απόκτηση ξένων μετοχών και την κατασκευή αγωγών σε όλη την Ευρασία. Με την Ιαπωνία και την Δημοκρατία της Νοτίου Κορέας, η Μόσχα μπορεί να επωφεληθεί από τα συμπληρωματικά συμφέροντα που απορρέουν από τις δεσμεύσεις του Τόκιο και της Σεούλ για την διαφοροποίηση των εισαγωγών ενέργειας (τόσο γεωγραφικά όσο και των ειδών ενεργειακής τροφοδοσίας, δηλ. φυσικό αέριο) (Stulberg N. A., 4:2011) με τις ιαπωνικές και κορεατικές εταιρείες ενέργειας να έχουν μία ενεργή παρουσία στην ρωσική άπω ανατολή. Με τα κράτη της Μέσης Ανατολής, η Ρωσία προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την έλλειψη υποδομών και τεχνογνωσίας των εταιρειών της Μέσης Ανατολής προς όφελος των δικών της ενεργειακών κολοσσών. Οι φόβοι της Ρωσίας να χάσει το μονοπώλιο ως ενεργειακού προμηθευτή της Ευρώπης, την έχουν αναγκάσει να λάβει μέτρα ώστε να αποτρέψει την αλλαγή του status quo της περιοχής, είτε με στρατιωτικά μέσα (βλέπε Συρία) είτε με την εργολαβία ενεργειακών πρότζεκτ στην περιοχή (βλέπε Ιράν). Τέλος, στις σχέσεις με την Τουρκία, η Ρωσία εκμεταλλεύεται την αυξανόμενη ανάγκη της για ενέργεια που απορρέει από την βιομηχανική της ανάπτυξη.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πτυχή 1^η

1. 2000 Russian National Security Concept - GlobalSecurity.org. Last updated: May 3, 2016 ([http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2000/russia-nsc-2000.htm#14693876783943&{"sender":"offer-0-5vWgs","displayMode":"modal","recipient":"opener","event":"resize","params":{"height":419,"width":650,"iframeId":"offer-0-5vWgs"}}](http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2000/russia-nsc-2000.htm#14693876783943&{))
2. Abdullaev Nabi. Kirill Calls for Church Unity in Kiev. The Moscow Times. Published: 28/07/2009. (<http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2009/7/article/kirill-calls-for-church-unity-in-kiev/379907.html>)
3. Achmatova Nina. Patriarch Kirill calls for recognition of Orthodox Church in China, but is silent on religious freedom. asianews.it. Published: 05/14/2013, 00.00 (<http://www.asianews.it/news-en/Patriarch-Kirill-calls-for-recognition-of-Orthodox-Church-in-China,-but-is-silent-on-religious-freedom-27912.html>)
4. Admiraal Beth. 'A religion for the nation or a nation for the Religion? Putin third way for Russia'. In Laruelle Marlène's (editor): 'Russian Nationalism and the National Reassertion of Russia'. Abington, Published by: Routledge 2009 pp 210-215. (<https://books.google.gr/books?id=gcoPodT6pzkC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>)
5. Amiranashvili Zura. Putin's Circus Comes to Town. Georgian Journal. Published: 07 May, 2015. (<http://www.georgianjournal.ge/blog/30393-putins-circus-comes-to-town.html>)
6. Anderson John. Conservative Christian Politics in Russia and the United States: Dreaming of Christian Nations. First Published by: Routledge 2015 (<https://books.google.com/books?isbn=1317606639>)
7. Askary Hussein. Sudan Inaugurates Continental Railway. Africa and the Four Powers. EIR Published: January 22, 2010 (www.larouchepub.com/eiw/public/2010/2010_1-9/.../09-14_3703.pdf)
8. Assad Samar. Arafat Returns Site to Patriarch. The Moscow Times. Published: Jan. 18 2000. (<http://old.themoscowtimes.com/news/article/tmt/267889.html/>)
9. Babayan Aza, Danielian Gayane. Russian Church Head's First Visit To Armenia. Armeniapedia.org. Published: 16.03.2010 (http://www.armeniapedia.org/wiki/Patriarch_Kirill)
10. Benovska-Sabkova Milena. 'The Russian Orthodox Church and the Serbian Orthodox Church: Relations and Influences in the wake of Socialism' in François Ruegg's and Andrea Boscoboinik's (editors) 'From Palermo to Penang. A Journey into political Anthropology'. Published by: University of Fribourg, 2010. (<https://books.google.com/books?isbn=3643800622>)
11. Bigg Claire. Russian Patriarch's Visit Creates Storm In Ukraine. Radio Free Europe/Radio Liberty. Published: 19/07/2009. (http://www.rferl.org/content/Russian_Patriarchs_Visit_Creates_Storm_In_Ukraine/1789959.html)
12. Blitz C. Robert. Russia's "Orthodox" foreign policy: The growing influence of the Russian Orthodox Church in shaping Russia's policies abroad. Published: 11/28/2011 10:25 PM (<https://www.law.upenn.edu/live/files/142-blittboyd33upajintl3632011pdf>)

13. Burns J. William. US embassy cables: Solzhenitsyn praises Putin. The Guardian. Published: Friday, 04 April 2008, 06:57 (<https://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/148516>)
14. Chang Charis. Is the fight over a gas pipeline fuelling the world's bloodiest conflict? News.com.au. Published: 2nd December 2015 10:04am. (<http://www.news.com.au/world/middle-east/is-the-fight-over-a-gas-pipeline-fuelling-the-worlds-bloodiest-conflict/news-story/74efcba9554c10bd35e280b63a9afb74>)
15. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, Approved by President of the Russian Federation V. Putin. Published: on 12 February 2013 (<http://archive.mid.ru//bdomp/ns-osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38!OpenDocument>)
16. Curanovic Alicja (b). The Religious Diplomacy of the Russian Federation. Russia/NIS Center. All rights reserved – Ifri – Paris, 2012 (<https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrirnr12curanovicreligiousdiplomacyjune2012.pdf>)
17. Curanovic Alicja. The Religious Factor in Russia's Foreign Policy. Contemporary Russia and Eastern Europe Series. Published by Routledge 2012. (<https://books.google.gr/books?id=gVPFBQAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>)
18. Deasy Kristin. Karabakh Peace Call As Armenian Church Leader Makes Historic Azerbaijan Visit. Radio Free Europe/Radio Liberty. Published: 26.04.2010 17:10 (http://www.rferl.org/content/Baku_Hosts_Summit_Of_World_Religious_Leaders/2024645.html)
19. DECR chairman makes statement on attacks against Coptic churches in Giza. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 09.05.2011 20:10 (<https://mospat.ru/en/2011/05/09/news41054/>)
20. Department for external church relations of the Moscow Patriarchate (DECR). On 31 March 2009 (<https://mospat.ru/en/department/today/>)
21. Donskis Leonidas. Modernity in Crisis: A Dialogue on the Culture of Belonging. First Published by: Palgrave and Mcmillan 2011 (<https://books.google.com/books?isbn=0230339190>)
22. Dr. Brannon Robert. Russian Civil-Military Relations. George C. Marshall European Center, Germany. Published: 2013 (<https://books.google.com/books?isbn=1409498999>)
23. Dr. Brannon Robert. Russian Civil-Military Relations. George C. Marshall European Center, Germany, Published: 2009 (<https://books.google.com/books?isbn=0754675912>)
24. Dr. Paparella Emanuel. On Greece, democracy, Greek-Russian Orthodoxy, and Putin. Foreign Policy News. Published: 11 July 2015 (<http://foreignpolicynews.org/2015/07/11/on-greece-democracy-greek-russian-orthodoxy-and-putin/>)
25. Dr. Yakovenko Alexander. Save Christians in the Middle East! Russia Today. Published: 25 Nov, 2014, 20:03 (<https://www.rt.com/op-edge/208823-middle-east-christians-russia/>)
26. Ecumenical allies? Orthodox, Catholics take aim at European secularism. Catholic Review. Published: 13/12/2009 (<http://catholicreview.org/article/work/law-secular/ecumenical-allies-orthodox-catholics-take-aim-at-european-secularism>)

27. Ehrenfreund Max. Asylum for NSA leaker Edward Snowden a challenge to U.S.-Russia relations, The Washington Post. Published: August 2, 2013
(<https://www.washingtonpost.com/.../national-security/asylum...nsa-leaker-edward-snowden...us...relations/.../edc516ca-fb7c-11e2-9bde-7ddaa186b7...>)
28. Eibner John. The Moscow Patriarchate and the Persecuted Church in the Middle East. Christian Solidarity International. Keston Newsletter No 21, Published: 2015.
(www.csi-int.org/.../15_05_je_Moscow_Patriarchate_persecuted_Christians_in_ME_-_Keston-Newsletter.pdf)
29. El Ghouli Bernard. Protecting Eastern Christianity in the Middle East: Russia's New diplomatic tool? Turkish Policy Quarterly. Published: Friday, June 5, 2015
(<http://turkishpolicy.com/article/743/protecting-eastern-christianity-in-the-middle-east-russias-new-diplomatic-tool-spring-2015>)
30. Elkner Julie. Spiritual security in Putin's Russia. History & Policy. Published: 01 January 2005 (<http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/spiritual-security-in-putins-russia>)
31. Estebo S. Elliott. A Marriage of convenience. The Role of the Russian Orthodox Church in Contemporary Russian Politics. Ex-Patt Magazine of Foreign Affairs. Published: Spring 2014.
(<http://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=ex-patt>)
32. Fagan Geraldine. A question of faith. A new look at religion in post-1991 Russia. The Economist. Published: 2nd February 2013 (<http://www.economist.com/news/books-and-arts/21571111-new-look-religion-post-1991-russia-question-faith>)
33. Fairchild Brian. The New Cold War: The Russia-Shia Alliance VS the Islamic State. The Counter Jihad Report. Published: 31 October 2015.
(<https://counterjihadreport.com/2015/10/31/the-new-cold-war-the-russia-shia-alliance-vs-the-islamic-state/>)
34. Filipov David, Lauria Joe. France, Germany criticize US plan. The Boston Globe. Published: 9/5/2003
(http://archive.boston.com/news/nation/articles/2003/09/05/france_germany_criticize_us_plan/)
35. Gardner Frank. How vital is Syria's Tartus port to Russia? BBC News. Published: 27 June 2012. (<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18616191>)
36. Geopolitical Diary: The Russian Orthodox Reunification. Geopolitical Diary. Stratfor. Published: 18th May 2007 | 01:49 GMT.. (<https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/geopolitical-diary-russian-orthodox-reunification>)
37. Geraci P. Robert. Window on the East: National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia. Published by: Cornell University Press. 2001.
(<https://books.google.gr/books?isbn=080143422X>)
38. Grigas Agnia. Beyond Crimea: The New Russian Empire. Published by: Yale University Press 2016 (https://books.google.com/books/about/Beyond_Crimea.html?id...)
39. Hadid Diaa. In midst of Syrian war, giant Jesus statue arises. Improbably, under cover of truce, 12-meter figure installed on mountain overlooking ancient pilgrim route to Jerusalem. Times of Israel. Published: November 2, 2013, 3:33 pm.
(<http://www.timesofisrael.com/in-midst-of-syrian-war-giant-jesus-statue-arises/>)
40. Hajnal I. Peter. The 2006 St. Petersburg Summit and Civil Society. G8 Research Group, University of Toronto. Paper prepared for the Civil G8 Conference. Published: 2 December 2006, Moscow. (http://www.g8.utoronto.ca/scholar/hajnal_061202.html)

41. Hardin Luke. Viktor Yanukovych Promises Ukraine Will Embrace Russia, THE GUARDIAN (London), Published: 5 Mar. 5 2010 (<https://www.theguardian.com/world/2010/mar/05/ukraine-russia-relations-viktor-yanukovych>)
42. Heads of the orthodox churches of Alexandria and Russia visit Monastery of St. George in Cairo. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 12.04.2010 18:01. (<https://mospat.ru/en/2010/04/12/news16714/>)
43. Heneghan Tom. Russian Orthodox leader: Protect Mideast Christians. Ma' an News Agency. Published: Dec. 2, 2011 9:57 P.M. (<http://www.maannews.com/Content.aspx?id=441391>)
44. His Holiness Patriarch Kirill Meets Patriarch of the Coptic Church His Holiness Pope Shenouda III. Orthodoxy Cognate Page. Published: 11/4/2010. (<http://theorthodoxchurch.info/blog/news/his-holiness-patriarch-kirill-meets-patriarch-of-the-coptic-church-his-holiness-pope-shenouda-iii/>)
45. His Holiness Patriarch Kirill meets with Mr. Xi Jinping, President of the People's Republic of China. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 08.05.2015 20:48 (<https://mospat.ru/en/2015/05/08/news118852/>)
46. His Holiness Patriarch Kirill meets with Prime Minister of Lebanon Saad Hariri. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 15/11/2010/ (<https://mospat.ru/en/2010/11/15/news30464/>)
47. His Holiness Patriarch Kirill meets with the Lebanese President Mixhel Suleiman. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 25/02/2010/ (<https://mospat.ru/en/2010/02/25/news13738/>)
48. His Holiness Patriarch Kirill: We are witnessing revival of Chinese Orthodox Church. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 16.05.2013 00:45 (<https://mospat.ru/en/2013/05/16/news85399/>)
49. Hudson Victoria. The Russian Orthodox Church under Patriarch Kirill. Johnson's Russia List. Published: 31 March 2015 (<http://russialist.org/the-russian-orthodox-church-under-patriarch-kirill/>)
50. Husari Ruba. Syria and the Changing Middle East Energy Map. Carnegie Middle East Center. Published: 2 January 2013 (<http://carnegieendowment.org/2013/01/01/syria-and-changing-middle-east-energy-map-pub-50474>)
51. Imperial Orthodox Palestine Society. Last visited: 05/03/2017 (<http://ippo-jerusalem.info/english.html>)
52. Imperial Orthodox Palestine Society. Official site of Moscow Patriarchate (translated from Russian to English and Greek) (<http://www.patriarchia.ru/db/text/77177.html>)
53. In midst of Syrian war, giant Jesus statue arises – The Denver Post. Published: 2 November 2013. (www.denverpost.com/.../in-midst-of-syrian-war-giant-jesus-statue-arises/)
54. Israel Returns Disputed Jerusalem Site to Russia in Goodwill Gesture. haaretz.com. The Associated Press. Published: Mar 21, 2011 4:56 PM (<http://www.haaretz.com/israel-news/israel-returns-disputed-jerusalem-site-to-russia-in-goodwill-gesture-1.350924>)

55. Kareem Khadder and Michal Zippori. Medvedev makes 'historic' visit to West Bank CNN News. Published: January 18, 2011 -- Updated 1716 GMT (0116 HKT) (<http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/01/18/palestinians.russia.visit/>)
56. King Abdullah II of Jordan awarded St. Andrews international prize. Interfax. Posted on: May 11, 2006 in World News. (<http://archive.ocl.org/?id=14883>)
57. Kobzev Artyom. Syrian Christians turning to Russia for protection – Sputnik News. Published: 16 October 2013, 22:04 (http://sputniknews.com/voiceofrussia/2013_10_16/Syrian-Christians-turning-to-Russia-for-protection-8756/)
58. Korduban Pavel. Poroshenko Starts to Mend Fences with Russia. Eurasia Daily Monitor Volume: 6 Issue: 198, Published: October 28, 2009 03:17 (www.jamestown.org/regions/russia/single/?tx...298...)
59. Kovalyova Albina. 'Homosexual propaganda' law signals latest Russian crackdown'. NBC News. Published: Jul 27 2013, 6:57 pm ET (<http://www.nbcnews.com/news/other/homosexual-propaganda-law-signals-latest-russian-crackdown-f6C10773795>)
60. Kudors Andis. "Russian World" —Russia's Soft Power Approach to Compatriots Policy" (PDF). Russian Analytical Digest (Research Centre for East European Studies) 81 (10). Published: 2013-09-01. (<http://e-collection.library.ethz.ch/eserv/eth:2215/eth-2215-01.pdf>)
61. Kudors Andis. Orthodoxy and politics in Latvia. CEEPS - Centre for East European Policy studies. Published: February 2013. (<http://appc.lv/eng/wp-content/uploads/sites/2/2015/11/Orthodoxy-and-politics-in-Latvia.pdf>)
62. Lal Vinay. Gandhi's Religion: Politics, Faith, and Hermeneutics. Department of History, University of California, Los Angeles, USA. Published: 2013. (www.earthcitizens.net/library/gandhis-religion-vinay-lal-2013.pdf)
63. Light Margot. Russia in multilateral relations in the CIS in *Developments in Russian Politics* edited by Stephen White, Richard Sakwa, Henry E. Hale. Published by Palgrave Mcmillan 2014 (<https://books.google.gr/books?isbn=1137392150>)
64. Lozynskyj S. Askold. Beware the Russian Bear. Ukrainian Echo. Published: 06.09.2009. (<http://www.homin.ca/news.php/news/5463/group/27>)
65. Makarychev Andrey. The Limits to Russian Soft Power in Georgia. University of Tartu, Estonia. Ponars Eurasia. Published: January 2016 (<http://www.ponarseurasia.org/memo/limits-russian-soft-power-georgia>)
66. Marson James. Kremlin Target. Kyiv Post. Published: 13 Aug. 2009. 21:35 (<http://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/kremlin-target-46934.html#>)
67. Mckernan Jacob. Russia, Revolutionary Petrostates and the Ukraine Crisis. Energy Security. Published by: University of Groningen, 2015 (http://www.academia.edu/12745251/Russia_Revolutionary_Petrostates_and_the_Ukraine_Crisis)
68. Mearsheimer John. The Tragedy of Great Power Politics. Published by W.W. Norton & Company in 2001. (*Μεταφρασμένο στα ελληνικά. Εκδόσεις Ποιότητα*)
69. Metropolitan Hilarion of Volokolamsk's interview to Interfax-Religion portal. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 04.03.2010 18:59. (<https://mospat.ru/en/2010/03/04/news14104/>)
70. Metropolitan Hilarion. The humanitarian tragedy of Syrian Christians: a challenge to the whole civilized world. Oriental Review. Published: Thu, Nov 21, 2013

[\(http://orientalreview.org/2013/11/21/the-humanitarian-tragedy-of-syrian-christians-a-challenge-to-the-whole-civilized-world/\)](http://orientalreview.org/2013/11/21/the-humanitarian-tragedy-of-syrian-christians-a-challenge-to-the-whole-civilized-world/)

71. Metropolitan Kirill to bless the foundation of the first Russian Orthodox church to be built in Arabian Peninsula. Interfax-Religion. Published: 04/09/2007. 16:30:00

<http://www.interfax-religion.com/print.php?act=news&id=3584>)

72. Michael Day. Pope Francis and leader of Russian Orthodox Church to meet in Cuba. Independent. After a feud lasting 1,000 years, Church leaders agree to meet on neutral territory to heal divide. Published: Friday 5 February 2016.

<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/pope-francis-and-leader-of-russian-orthodox-church-to-meet-in-cuba-a6855181.html>)

73. Milena Faustova. What's Happening in the Ukraine Is a Tragedy for All: Interview with Metropolitan Nikoloz (Pachuashvili) of Akhalkalaki and Kumurdo. Pavmir.com. Published: 6 June , 2015. <http://www.pavmir.com/what-s-happening-in-the-ukraine-is-a-tragedy-for-all-interview-with-metropolitan-nikoloz-pachuashvili-of-akhalkalaki-and-kumurdo/>)

74. Mindaashvili Beka. The Law of Russian – Georgian Eternity. tebula.ge. Published:

Friday, February 22, 2013 - 12:15pm. <http://www.tabula.ge/en/story/70787-the-law-of-russian-georgian-eternity>)

75. Mission of our Foundation. Spiritual Heritage of St. Paul the Apostle. Published: 24 Jul 2016 08:10:04 GMT http://pavelfond.ru/old_site/en/mission.htm)

76. Moussa B., Eyon Mazen. A Russian school to be established in Damascus soon.

Syrian Arab News Agency. 12 November 2014 <http://sana.sy/en/?p=17832>)

77. Naab Kathleen. Pope to Charity Workers: Even When World Stops Paying Attention, Remember Victims of Syria, Iraq. Makes Particular Plea for Persecuted Christians. Zenit.

Published: 17 September 2015 <https://zenit.org/articles/pope-to-charity-workers-even-when-world-stops-paying-attention-remember-victims-of-syria-iraq/>)

78. Naab Kathleen. Orthodox Official: Pope and Patriarch Will Meet Because of Genocide of Christians in Mideast. Metropolitan Hilarion: "It is necessary to put aside internal disagreements and unite efforts for saving Christianity in the regions where it is subjected to the most severe persecution". Zenit Published: 5 February 2016.

<https://zenit.org/articles/orthodox-official-pope-and-patriarch-will-meet-because-of-genocide-of-christians-in-mideast/>)

79. National Security Concept of the Russian Federation. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. Approved by Presidential Decree No. 24. Published: 10

January 2000 http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/589768)

80. Neuman G. Stephanie. Power, Influence, and Hierarchy: Defence Industries in a unipolar World. Defence and Peace Economics. Columbia University, New York, USA

(Received in final form: 22 January 2009) (Downloaded by University of Pireaus)

81. Nichol Jim. Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests.

Congressional Research Service, Published: 1st February 2011.

www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl33407.pdf)

82. O'Loughin John., Geor'id o' Tuathail & Kolosov Vladimir. A 'Risky Westward Turn'?

Putin's 9–11 Script and Ordinary Russians, *EUROPE-ASIA STUDIES*, Vol. 56, No. 1,

Published: January 2004 www.colorado.edu/ibs/intdev/johno/pub/Putin_911.pdf)

83. Olszański A. Tadeusz. The Ukrainian Orthodox Church's stance on the revolution and war. Centre for Eastern Studies (Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia)
Published: 2014-10-30 (<http://www.osw.waw.pl/en/mission-statement>)
84. Organisation of Islamic Cooperation (OIC). History. Last visited:17/01/2017
(http://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en)
85. Papandreu, Putin Discuss Economy, Trade and Energy, New Europe Brussels team.
Published: Feb. 21, 2010, 7:57 PM (<https://www.neweurope.eu/article/papandreu-putin-discuss-economy-trade-and-energy/>)
86. Patriarch Kirill and Catholicos Karekin II visit Russian Defense Ministry's school in Yerevan. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations.
Published: 17.03.2010 15:11 (<https://mospat.ru/en/2010/03/17/news14640/>)
87. Patriarch Kirill attends the opening of the 3d Congress of Compatriots living abroad. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published:
01.12.2009 16:12 (<https://mospat.ru/en/2009/12/01/news9542/>)
88. Patriarch Kirill hopes for broader dialogue with Catholics. Serbian Orthodox Church.
Published: 4 February 2009 - 9:55
(www.spc.rs/eng/patriarch_kirill_hopes_broader_dialogue_catholics)
89. Patriarch Kirill hopes that Russia and Greece will work together to defend Orthodox values against modern threats. Interfax-Religion. Published: 16/02/2010 (μεταφρασμένο από τα ρωσικά στα αγγλικά με χρήση google translate) (<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=34252>)
90. Patriarch Kirill meets with Egyptian people's assembly president Fathi Sourour. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published:
11.04.2010 21:36. (<https://mospat.ru/en/2010/04/11/news16475/>)
91. Patriarch Kirill meets with Greek Prime Minister George Papandreu. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 16.02.2010
23:02 (<https://mospat.ru/en/2010/02/16/news13319/>)
92. Patriarch Kirill meets with Ukrainian President Victor Yanukovich. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 23.11.2010
18:03 (<https://mospat.ru/en/2010/11/23/news31136/>)
93. Patriarch Kirill speaks at the 1st conference of Imperial Orthodox Palestinian Society. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published:
10.06.2010 18:18 (<https://mospat.ru/en/2010/06/10/news20328/>)
94. Patriarch Kirill to Islamic states: More attention to Christian minorities. asianews.it.
Published: 09/05/2009, 00.00 (<http://www.asianews.it/news-en/Patriarch-Kirill-to-Islamic-states%3A-More-attention-to-Christian-minorities-16241.html>)
95. Patriarch Kirill. Patriarch Kirill's congratulatory message to Russian Foreign Minister S. Lavrov. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations.
Published: 22.03.2010, 15:38 (<https://mospat.ru/en/2010/03/22/news14871/>)
96. Payne Daniel. Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation? Moscow arrival of Russian New Martyrs and Confessors. Published: 10 February 2012 (<http://rpczmoskva.org.ru/stati/daniel-p-paynespiritual-security-the-russian-orthodox-church-and-the-russian-foreign-ministry-collaboration-or-cooptation.html>)
97. Payne Daniel. Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation? Journal of Church and State Advance Access. Published: 9 November, 2010

[http://www.academia.edu/603701/Spiritual Security the Russian Orthodox Church and the Russian Foreign Ministry Collaboration or Cooptation](http://www.academia.edu/603701/Spiritual_Security_the_Russian_Orthodox_Church_and_the_Russian_Foreign_Ministry_Collaboration_or_Cooptation))

98. PHC 2011: over a quarter of the population are affiliated with a particular religion. Statistics Estonia 2016. Published: 29 April 2013 (<http://www.stat.ee/65352>)

99. President Putin attends the opening of a pilgrims house near the Jordan river. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 27.06.2012 16:26 (<https://mospat.ru/en/2012/06/27/news66831/>)

100. President Putin visits Russian St. Panteleimon Monastery on Athos. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Patriarchal Press Service, DECR Communication Service. Published: 28.05.2016 22:25 (<https://mospat.ru/en/2016/05/28/news132255/>)

101. Press Release, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Intercultural Dialogue on Human Rights Discussion at the 7th Session of the UN Human Rights Council. Published: 21 March 2008 (http://archive.mid.ru//bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/6602de7542db0d12c325741600550e05!OpenDocument)

102. Putin's targeted strike. The meaning of Russia's weapons sale to Iran. The Economist. Posted: 18/04/2015 (<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21648710-meaning-russias-weapons-sale-iran-putins-targeted-strike>)

103. Rawson Keith. 2016. Pope meets Russian Orthodox leader 1,000 years after Christianity split. Ifreepress. Published: 13 February, 2016 (<http://www.ifreepress.com/pope-meets-russian-orthodox-leader-1000-years-christianity-split/>)

104. Rebel cleric says Patriarch Kirill plots to merge Ukraine, Russia. Russialist.org. Published: 28 July 2009 (www.russialist.org/archives/2009-141-39.php)

105. Roberts Dan, Luhn Alec. Obama cancels meeting with Putin over Snowden asylum tensions. The Guardian. Published: Thursday 8 August 2013 00:29 BST (<https://www.theguardian.com/.../aug/07/obama-putin-talks-canceled-snowden>)

106. Russia will protect Christian minorities in the Middle East. The Russian Orthodox Church Department for External Church Relations. Published: 09.02.2012 17:33 (<https://mospat.ru/en/2012/02/09/news57990/>)

107. Russian Church sends \$1.3 million to Patriarchate of Antioch to help people affected by armed conflict in Syria. Pravoslavie.ru. Published: Moscow, August 9, 2013. (<http://www.pravoslavie.ru/english/63541.htm>)

108. Russian Orthodox Church Holy Synod's statement on growing manifestations of Christianophobia in the world. The Russian Orthodox Church. Department for External Church Relations. Published: 30.05.2011 18:45 (<https://mospat.ru/en/2011/05/30/news42347/>)

109. Russian Orthodox Official: Time for Solidarity. Visits Pope and Ecumenism Council President in the Vatican. Zenit.org. Published: 21/9/2009 (<https://zenit.org/articles/russian-orthodox-official-time-for-solidarity/>)

110. Russian patriarch urges Hamas to seek dialogue with Israel. Interfax-Religion. Published: 06/03/2006, 10:01 (<http://www.interfax-religion.com/?act=news&div=1133>)

111. Russian School Opens in Bethlehem. Russian teachers will also teach at this school. Published: 31 August 2014. (www.pravmir.com/russian-school-open-bethlehem/)

112. Rykhtik Mikhail and Balashov Yury. Black Sea Security and the Rising Role of Religion. PONARS Eurasia Policy Memo No. 44. University of Nizhny Novgorod. Published: December 2008.
(https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/pepm_044.pdf)
113. Sergei's Courtyard in the Russian Compound - Attractions in Israel. Posted: Sep 25, 2011 (<http://www.attractions-in-israel.com/jerusalem-area/jerusalem-historical-sites/sergei-s-courtyard-in-the-russian-compound---hatzar-sergei-in-jerusalem/>)
114. Shafik Aasef. Global Peace Lovers. First Published by: Author House on 17th March 2011 (<https://books.google.gr/books?isbn=1438937806>)
115. Shevchenko Vitaly. Russian Orthodox Church lends weight to Putin patriotism, BBC Monitoring. Published: 21 August 2015
(<http://www.bbc.com/news/world-europe-33982267>)
116. Solomon Lawrence. The new cold war. Financial Post. Published: 6 June 2013 5:27 PM ET. (<http://business.financialpost.com/fp-comment/lawrence-solomon-the-new-cold-war>)
117. Speeches of President Putin during visit to Mt. Athos. DECR Communication Service. Published: May 28, 2016. (<http://www.pravoslavie.ru/english/print93792.htm>)
118. Squires Nick. How the Pope played a crucial role in US-Cuba deal Pope Francis visits Cuba this weekend after hosting secret talks at the Vatican between US and Cuban officials. The Telegraph. Published: 6:15AM BST 18 Sep 2015
(<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/centralamericaandthecaribbean/cuba/11873213/How-the-Pope-played-a-crucial-role-in-US-Cuba-deal.html>)
119. St Paul & St George Foundation. Company Information. Company Database. Last updated on 01/10/2011 (<http://www.companydb.co.uk/co/04796180/st-paul-st-george-foundation>)
120. Standish Reid, Soloway Benjamin. The Pope, the Patriarch — and a Little Bit of Putin. The meeting between the heads of the two churches in Cuba on Friday wasn't just about religion. It was about politics. Foreign Policy. Published: 12 February, 2016.
(<http://foreignpolicy.com/2016/02/12/the-pope-the-patriarch-and-a-little-bit-of-putin-orthodox-francis-kirill-cuba/>)
121. Statements for the press following Russian-Palestinian talks. Kremlin.ru. Published: June 26, 2012 14:30
(<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/15748>)
122. The address of Metropolitan Kirill of Smolensk and Kaliningrad, Chairman of the Moscow Patriarchate DECR on the panel discussion on Human Rights and Intercultural Dialogue at the 7th session of UN Human Rights Council. Interfax-Religion. Published: 22 March 2008, 13:53 (<http://www.interfax-religion.com/?act=documents&div=121>)
123. The DECR secretariat for the far abroad. The Russian Orthodox Church Department for External Church Relations. Last visited 27/7/2016.
(<https://mospat.ru/en/department/secretary-2/>)
124. The Statute of the Russian Orthodox Church. I. General provisions. Last visited: 30 Nov 2016 17:56:17 GMT. (<http://orthodoxeurope.org/page/3/15.aspx>)
125. Thoburn Hannah. Russia building nuclear reactors - and influence - around the globe. The Reuters. Published: 1st May 2015. 2:08am EDT.
(<http://www.reuters.com/article/us-thoburn-nuclear-idUSKBN0NM36Z20150501>)

126. Transcript of Remarks by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the Foreign Ministry's Reception on the Occasion of Orthodox Easter, Moscow, April 22, 2009. THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION. Posted: 23-04-2009. (http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/3E6860616E4FA4F6C32575A2001CAFAC)
127. United Russia Considers Orthodoxy as Moral Basis for Modernization, Interfax-Religion (Feb. 17, 2010) (<http://www.interfax-religion.com/?act=news&div=6946>)
128. Van Herpen H. M. Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy. Published by: The Rowman and Littlefield Publishing Group, Inc. 2016. (<https://books.google.gr/books?isbn=1442253622>)
129. Vedler Sulev. Moscow's Spin Machine in Estonia. rebaltica.lv . Published: 21.03.2012. (http://www.rebaltica.lv/lv/petijumi/krievijas_nauda_baltija/a/623/moscow%E2%80%99s_spin_machine_in_estonia.html)
130. Vladimir Putin Biography. Prime Minister, President (non-U.S.) (1952–), Last visited: 22 July 2016. Biography.com (<http://www.biography.com/people/vladimir-putin-9448807>)
131. Vladimir Putin. History.com. Last visited 25/10/2016 (<http://www.history.com/topics/vladimir-putin>)
132. Waltz N. Kenneth. Man, the State, and War. Published by Columbia University Press. New York: 1959. (*Μεταφρασμένο στα ελληνικά. Εκδόσεις Ποιότητα*)
133. White Hilary. World leaders should unite to end anti-Christian persecution, Vladimir Putin says. Life Site News. Published: 01/08/2013 (<https://www.lifesitenews.com/news/world-leaders-should-unite-to-end-anti-christian-persecution-vladimir-putin>)
134. White Stephen. The Russian presidential election: What next? RUSSIAN ANALYTICAL DIGEST No. 110 Published: 16 March 2012 (http://www.laender-analysen.de/rusland/rad/pdf/Russian_Analytical_Digest_110.pdf.)
135. Winnerstig Mike. Tools of Destabilization. FOI Swedish Defense Research Agency. December 2014. (www.foi.se/Documents/FOI-R--3990--SE_reducerad.pdf)
136. Zakem Vera., Saunders Paul, Antoun Daniel, Gorenburg Dmitry, Markowitz Michael. Mobilizing Compatriots: Russia's Strategy, Tactics, and Influence in the Former Soviet Union. CAN.org. Published by: Center for Strategic Studies, November 2015 (https://www.cna.org/CNA_files/PDF/DOP-2015-U-011689-1Rev.pdf)
137. Zakvasin Alexey. Russian Orthodox Church does not go to the Pan-Orthodox Council. Russkaya Planeta (translated from Russian to English). Published: 9 June 2016 (<http://rusplt.ru/society/vsepravoslavnyiy-sobor-rpts-26111.html>)

Πτυχή 2^η

1. Adelman Jonathan. The Surprising Resurgence of Russia as a Great Power. Huffington Post. Posted: 09/08/2015 03:55 pm ET | Updated Sep 08, 2016 (http://www.huffingtonpost.com/jonathan-adelman/the-surprising-resurgence_b_8104486.html)
2. Akulov Andrei. US Badly Needs Russia's Technology to Keep Its Space Program Afloat. Strategic-Culture Foundation. Published: 17/10/2016 (<http://www.strategic-culture.org/news/2016/10/17/us-badly-needs-russia-technology-keep-its-space-program-afloat.html>)
3. Anishchuk Alexei. Bangladesh gets Russia loans for weapons, nuclear plant. Reuters. Published: Tue Jan 15, 2013 | 10:42pm IST (<http://in.reuters.com/article/russia-bangladesh-idINDEE90E0E220130115>)
4. Astrasheuskaya Nastassia. Russia, Vietnam expand energy cooperation with new oil, gas deals. S&P Global Platts, Published: 17 May 2016 948 am EDT/1348 GMT (<http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/moscow/russia-vietnam-expand-energy-cooperation-with-26444905>)
5. Baizakova Zhulduz. Kazakhstan's Military-Industrial Complex: "Its Own" Or "Someone Else's". The Foreign Military Studies Office (FMSO). Published: 2014. (<http://fmso.leavenworth.army.mil/Collaboration/international/Kazakhstan/military-industrial-complex.pdf>.)
6. Batchelor Tom. Argentina COSIES up to Russia in bid for MILITARY ARMS in stark threat to UK on Falklands. Express Newspapers. PUBLISHED: 04:00, Friday 5 February 2016 | UPDATED: 07:36, Fri, Feb 5, 2016 (<http://www.express.co.uk/news/world/641176/Falkland-Islands-Russia-Argentina-forging-closer-ties-fears-Falklands>)
7. Bendett Samuel. Is Russia Losing Competitiveness on Arms Markets? Real Clear World. Published: April 2, 2015. (http://www.realclearworld.com/blog/2015/04/is_russia_losing_competitiveness_on_arm_s_markets_111092.html)
8. Bharat Lather. Indo-US Defense Cooperation in the Wake of Sino-Pak Nexus. Indian Defence Review. Published: 13 Sep , 2016 (<http://www.indiandefencereview.com/news/indo-us-defense-cooperation-in-the-wake-of-sino-pak-nexus/>)
9. Bitzinger A. Richard. The Modern Defense Industry: Political, Economic, and Technological Issues. Publisher: Praeger; 1 edition (October 15, 2009) (<https://books.google.com/books?isbn=1567207499>)
10. Bjorn Falcon. Russia's economy interests behind its risky military move in Syria. InformNapalm.org. Published: 05/21/2016 (<https://informnapalm.org/en/russia-s-economy-interests-behind-risky-military-move-syria/>)
11. Blank Stephen. New strains emerge in the Sino-Russian military relationship. China Brief, 10 Issue: 21. Jamestown Foundation. Published: October 22, 2010 10:30 PM Age: 6 years (<https://jamestown.org/program/new-strains-emerge-in-the-sino-russian-military-relationship/>)
12. Blank Stephen and Kim Younkyoo. Russia and Latin America. The New Frontier for Geopolitics, Arms Sales and Energy in *Problems of Post-Communism Journal*. Volume

- 62, 2015 - Issue 3. Pages 159-173 / Published online: 07 May 2015.
www.egskorea.org/admin/bbs/down.php?code=news05&idx...)
13. Blank Stephen and Levitzky Edward. Geostrategic aims of the Russian arms trade in East Asia and the Middle East. *Defence Studies*, 15:1, 63-80, DOI: 10.1080/14702436.2015.1010287. Published: 16 July 2014; final version received 21 January 2015. Download by: University of Pireaus, Date: 27 June 2016, At: 23:52
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14702436.2015.1010287?needAccess=true>)
14. Blank Stephen. "Russia and Latin America: Motives and Consequences". Center for Hemispheric Policy. University of Miami. Published: April 13, 2010
https://umshare.miami.edu/web/.../Blank_miamirusia_04-13-10.pdf)
15. Blank Stephen. What Do Russia's Arms Sales to Bangladesh Mean? Publication: *Eurasia Daily Monitor* Volume: 10 Issue: 17. Published: January 30, 2013.
<https://jamestown.org/program/what-do-russias-arms-sales-to-bangladesh-mean/>)
16. Bohdan Siarhei. Moscow Gives Belarus Arms And Seems To Abandon Airbase Plans. *Belarus Digest*. Published: 12 January 2016 (<http://belarusdigest.com/story/moscow-gives-belarus-arms-and-seems-abandon-airbase-plans-24254>)
17. Bohdan Siarhei. Russia Refuses To Supply Weapons To Belarus. *Belarus Digest*. Published: 06 September 2013 (<http://belarusdigest.com/story/russia-refuses-supply-weapons-belarus-15366>)
18. Borshchevskaya Anna. Russia in the Middle East, Motives, Consequences, Prospects. *The Washington Institute for Near East Policy*. Policy Focus 142, February 2016
<https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PF142-Borshchevskaya.pdf>.)
19. Borshchevskaya Anna. Russia in the Middle East. Motives, Consequences, Prospects. *The Washington Institute for Near East Policy*. Policy Focus 142, February 2016
<https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PF142-Borshchevskaya.pdf>.)
20. Bowen Andrew. The Russia-Armenia alliance is threatening Turkey, a critical U.S. ally. *The Washington Post*. Published: Feb 26, 2016.
https://www.washingtonpost.com/opinions/the-russia-armenia-alliance-is-threatening-turkey-a-critical-us-ally/2016/02/26/18289900-da5f-11e5-8210-f0bd8de915f6_story.html?utm_term=.5e103910acf5)
21. Brinkley Joel. Relations with Russia a priority for U.S. SFGATE. Published 4:00 am, Sunday, November 2, 2008 (<http://www.sfgate.com/opinion/article/Relations-with-Russia-a-priority-for-U-S-3263410.php>)
22. Brookes Peter. Venezuelan Vagaries - Chavez is flush with oil money and eager to spend it on weapons. *The Heritage Foundation*. Published: July 10, 2007
<http://www.heritage.org/research/commentary/2007/07/venezuelan-vagaries>)
23. Bushuev Mikhail. Why Russia stays loyal to Iran despite tensions. *Deutsche Welle*. Published: 27.05.2013 (<http://www.dw.com/en/why-russia-stays-loyal-to-iran-despite-tensions/a-16834496>)
24. China gets Russia's best submarine technology, as Russia seeks to avoid economic recession. *China Daily Mail*. Published, October 21, 2014
<https://chinadaily.com/2014/10/21/china-gets-russias-best-submarine-technology-as-russia-seeks-to-avoid-economic-recession/>)

25. China receives 24 Su-35S fighters. Russian Aviation. Published: Friday August 5, 2016 13:30 MSK (<http://www.ruaviation.com/news/2016/8/5/6319/>)
26. China to receive Russian S-400 systems in exchange for political support. Pravda Report. Published 28.11.2014 (http://www.pravdareport.com/world/asia/28-11-2014/129162-china_russia-0/#sthash.bAhEnlvp.dpuf)
27. Clover Charles. Russia resumes advanced weapons sales to China. Financial Times. Published: November 3, 2016 (<https://www.ft.com/content/90b1ada2-a18e-11e6-86d5-4e36b35c3550>)
28. Concept of participation of the Russian Federation in BRICS. Published by Kremlin in 2013 (<http://static.kremlin.ru/media/events/eng/files/41d452b13d9c2624d228.pdf>)
29. Cordesman H. Anthony, Colley Steven. Chinese Strategy and Military Modernization in 2015: A Comparative Analysis (CSIS Reports). Publisher: Center for Strategic & International Studies (January 12, 2016). (<https://books.google.com/books?isbn=1442259019>)
30. Daly C. K. John. Regional Unrest Drives Uzbekistan Closer to Russia. Silk Road Reporters. Posted: December 20, 2014 (<http://www.silkroadreporters.com/2014/12/20/regional-unrest-drives-uzbekistan-closer-russia/>)
31. Darling Dan. India and Russia's Fifth-Generation Fighter Aircraft. Real Clear Defense. Published: June 20, 2015 (http://www.realcleardefense.com/articles/2015/06/20/india_and_russias_fifth-generation_fighter_aircraft_108107.html)
32. Dolan Daniel, Commander U.S. Navy. Opinion: Russian Tank Deal With Nicaragua 'Back to the Future' Moment for U.S. U.S. NAVAL INSTITUTE. Published: May 9, 2016 10:28 AM. (<https://news.usni.org/2016/05/09/opinion-russian-tank-deal-with-nicaragua-back-to-the-future-moment-for-u-s>)
33. Donaldson H. Robert and Donaldson A. John. The arms trade in Russian–Chinese relations: identity, domestic politics, and geopolitical positioning. University of Tulsa. First published: 7 November 2003 (<http://www.personal.utulsa.edu/~robert-donaldson/armspaper.htm>)
34. Dr. Daly John, 2014. Russia's Growing Military Presence in Tajikistan. Silk Road Reporters. Published: October 18, 2014 (<http://www.silkroadreporters.com/2014/10/18/russias-growing-military-presence-tajikistan/>)
35. Dr. Stevenson John, and Mr. Tippin Garrett. Russian Clients and Global Foreign Policy Strategy: Evidence from Foreign Military Sales. Report for the Strategic Multilayer Assessment, U.S. Department of Defense. Published: August 2015 (https://www.start.umd.edu/sites/default/files/publications/local_attachments/START-RussianClientsandGlobalForeignPolicyStrategy_Aug2015.pdf.)
36. Dyomkin Denis. Uzbek president asks Putin to help fight radical Islam in Central Asia. Reuters. Posted: Wednesday December 10, 2014 | 11:42am EST (<http://www.reuters.com/article/us-uzbekistan-russia-islamists-idUSKBN0JO1TW20141210>)
37. Ellefson Alex. Why Is Russia Trading Fighter Jets for Argentine Beef and Wheat? The deal demonstrates Putin's mastery of diplomacy. Alternet.org. Published: January 25, 2015 (<http://www.alternet.org/world/why-russia-trading-fighter-jets-argentine-beef-and-wheat>)

38. Eshel Tamir. New Evidence of Russian Iskander M Missile Deployment in Syria. Defense-Update. Posted: January 6, 2017 (http://defense-update.com/20170106_iskander-in-syria.html)
39. Faghihi Rohollah. Why did Velayati meet with Putin? Al-Monitor News Agency. Published: February 11, 2015 (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/02/iran-russia-nuclear-deal-velayati.html>)
40. Fiegel Brenda. Growing Military Relations between Nicaragua and Russia. Foreign Military Studies Office (FMSO). Published: July 2, 2015 (http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/products_regionalSecurity_SOUTHCOM/20150702%20FIEGEL-Growing%20Military%20Relations%20between%20Russia%20and%20Nicaragua.pdf)
41. Fiegel Brenda. Growing Military Relations between Nicaragua and Russia. Small Wars Journal. Published: Dec 4 2014 - 11:04pm (<file:///C:/Users/Aggelos/Downloads/Small%20Wars%20Journal%20-%20Growing%20Military%20Relations%20Between%20Nicaragua%20and%20Russia%20-%202014-12-04.pdf>)
42. Fite Brandon. U.S. and Iranian Strategic Competition. Competition Involving China and Russia. Center for Strategic and International Studies. Published: August 11, 2011 (https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/110811_Iran_Chapter_X.pdf)
43. Fleischman Luis. The Nuclearization of Latin America? Jewish Policy Center. Published: Winter 2009 (<https://www.jewishpolicycenter.org/2009/11/30/nuclearization-of-latin-america/>)
44. Fleurant Aude, Perlo-Freeman Sam, Wezeman D. Pieter and Wezeman T. Siemon. SIPRI Fact Sheet. Published: February 2016 (<http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1602.pdf>)
45. Gabuev Alexander. Friends With Benefits? Russian-Chinese Relations After the Ukraine Crisis. Carnegie Moscow Center. Posted: June 29, 2016 (<http://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>)
46. Gady Franz-Stefan. Russia Remains India's Largest Arms Supplier (For Now). The diplomat. Published: 01 March 2016. (<http://thedi diplomat.com/2016/03/russia-remains-indias-largest-arms-supplier-for-now/>)
47. Geranmayeh Ellie and Liik Kadri. The new power couple: Russia and Iran in the Middle East. European Council on Foreign Relations. Published: 13th September, 2016 (http://www.ecfr.eu/publications/summary/iran_and_russia_middle_east_power_couple_7113#_ftn42)
48. Gorenburg Dmitry. External Support for Central Asian Military and Security Forces. Working Paper. SIPRI. Published: January 2014 (<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-OSFno1WP.pdf>)
49. Guanqun Wang. Russia won't cease military-tech cooperation with Iran. Xinhua News Agency. Published: 24/09/2010, 15:17:02 (http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-09/24/c_13526606.htm)
50. Gutterman Steve. Putin, Chavez plug 'multi-polar world'. San Mateo Daily Journal. Published: September 26, 2008 12:00 AM. San Mateo Daily Journal. (<http://www.smdailyjournal.com/articles/wnews/2008-09-26/putin-chavez-plug-multi-polar-world/98584.html#sthash.7zMDwGVa.dpuf>)

51. Hailong Ju. *China's Maritime Power and Strategy: History, National Security and Geopolitics*. Published by: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. 2015
(<https://books.google.gr/books?isbn=981461940X>)
52. Hawk J., Deiss Daniel, Watson Edwin. *The Geopolitics of Russia-Egypt Relations*. Southfront.org Published: Oct 27, 2016 (<https://southfront.org/the-geopolitics-of-russia-egypt-relations/>)
53. Herszenhorn M. David. *For Syria, Reliant on Russia for Weapons and Food, Old Bonds Run Deep*. New York Times. Published: February 18, 2012.
(<http://www.nytimes.com/2012/02/19/world/middleeast/for-russia-and-syria-bonds-are-old-and-deep.html>)
54. Hiep, Le Hong. *Defence cooperation underpins Vietnam–Russia push for renewed economic cooperation*. East Asia Forum. Published: 13 November 2013
(<http://www.easiaforum.org/2013/11/13/defence-cooperation-underpins-vietnam-russia-push-for-renewed-economic-cooperation/>)
55. Holehouse Matthew. *Russia questions Britain's claim to the Falklands as garrison reinforced*. The Telegraph. Posted: 24 March 2015 7:18PM GMT
(<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/falklandislands/11493134/Russia-questions-Britains-claim-to-the-Falklands-as-garrison-reinforced.html>)
56. Horton Scott. *At Least 117 People Killed in Kyrgyzstan; An Estimated 80,000 Uzbeks Have Fled*. Democracy Now. Published: June 14, 2010
(https://www.democracynow.org/2010/6/14/at_least_117_people_killed_in)
57. Howell Elizabeth. *Baikonur Cosmodrome: Russian Launch Complex*. Space.com. Published: September 1, 2016 11:27pm ET (<http://www.space.com/33947-baikonur-cosmodrome.html>)
58. *Is Russia moving in on Latin America?* Center for Strategic and International Studies. Published: March 25, 2014 (<https://www.csis.org/analysis/russia-moving-latin-america>.)
59. Jahadeo Jeff. *Russia and Central Asia. Does the tail wag the dog?* In *Russia after 2012: From Putin to Medvedev to Putin – Continuity, Change, or revolution*, edited by J.L. Black, Johns Michael. First published by Routledge 2013
(<https://books.google.gr/books?isbn=1134072597>)
60. Jakobson Linda., Holtom, Paul, Knox Dean and Peng Jingchao. *China's energy and security relations with Russia: hopes, frustrations and uncertainties*. SIPRI Policy Paper no.29. October 2011 (<https://www.files.ethz.ch/isn/133146/SIPRIIPP29.pdf>)
61. *Joint Satellite Development*. KBS World Radio. Posted: 17-02-2005.
(http://world.kbs.co.kr/english/archive/program/news_zoom.htm?no=344)
62. Joshi Manoj. *Now a Chinese pivot to Russia*. India Today. Published April 1, 2013, 09:23 IST (<http://indiatoday.intoday.in/story/now-a-chinese-pivot-to-russia-manoj-joshi/1/260112.html>)
63. Kassianova Alla. *Russian Weapons Sales to Iran Why They Are Unlikely to Stop* PONARS Policy Memo No. 427. Tomsk State University. December 2006.
(https://www2.gwu.edu/~ieresrgwu/assets/docs/ponars/pm_0427.pdf)
64. Katz N. Mark. *Russia and Algeria: Partners or Competitors?* Journal Compilation, Middle East Policy Council 2007
(<http://ebot.gmu.edu/bitstream/handle/1920/3016/Russia%20and%20Algeria.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

65. Katz Yaakov. Israel's sale of UAVs to Russia in doubt after Syria deal. The Jerusalem post. Published: 09/24/2010 01:58 (<http://www.jpost.com/Middle-East/Israels-sale-of-UAVs-to-Russia-in-doubt-after-Syria-deal>)
66. Kessler Glenn and Richburg B. Keith. Washington Post. Published: Saturday 12 June, 2010. (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/06/11/AR2010061105248.html>)
67. Khrestin Igor and Elliott John. Middle East Quarterly. Winter 2007, Volume 14: Number 1 pp. 21-27. (http://www.meforum.org/1632/russia-and-the-middle-east#_ftn18)
68. Klomegah Kester Kenn. Russia eyes Africa to boost arms sales. Moscow's two main exports are natural resources and weapons. Africa has plenty of former and plenty of demand for latter. The Guardian. Published: Thursday 4 April 2013 14.25 BST (<https://www.theguardian.com/world/2013/apr/04/arms-trade-africa>)
69. Kotkin Stephen. The Unbalanced Triangle What Chinese-Russian Relations Mean for the United States, Foreign Affairs, Review Essay September/October 2009 Issue. (<http://scholar.princeton.edu/kotkin/publications/unbalanced-triangle-what-chinese-russian-relations-mean-united-states>)
70. Krishnan Simha Rakesh. 5 weapons that are driving up Russians arms exports. Russia Beyond The Headlines. Published: December 24, 2015 (https://rbth.com/blogs/continental_drift/2015/12/24/5-weapons-that-are-driving-up-russians-arms-exports_554147)
71. Krishnan Simha Rakesh. Russia to rule Vietnam arms market despite US entry. Russia Beyond The Headlines. Published: June 2, 2016 (http://rbth.com/blogs/continental_drift/2016/06/02/russia-to-rule-vietnam-arms-market-despite-us-entry_599127)
72. Kuang Keng Kuek Ser. Where did Iran get its military arms over the last 70 years? Public Radio International. Published: June 01, 2016 · 10:15 AM EDT. (<http://www.pri.org/stories/2016-06-01/where-did-iran-get-its-military-arms-over-last-70-years>)
73. Kucera Joshua. Azerbaijan Facing Large Cuts In Defense Budget. Eurasianet.org. Published: Dec 4, 2016, 8:04pm (<http://www.eurasianet.org/node/77171>.)
74. Kucera Joshua. Belarus To Manufacture Drones In Turkmenistan. Eurasia Net. Published: November 6, 2013 - 3:01am, (<http://www.eurasianet.org/node/67728>)
75. Kucera Joshua. Russia To Give Kazakhstan Air Defense Systems, Use Of Missile Range. Eurasia Net. Published: January 31, 2014 - 10:01am (<http://www.eurasianet.org/node/67998>)
76. Kucera Joshua. Turkmenistan: Ashgabat Quietly Builds Up Caspian Military Might. Eurasia Net. Published: July 5, 2012 - 11:40am (<http://www.eurasianet.org/node/65633>)
77. Kucera Joshua. Uzbekistan Turning To Russia For New Weaponry. Eurasia Net. Posted: December 12, 2014(b) - 5:28pm. (<http://www.eurasianet.org/node/71341>)
78. Kuhrt Natasha. Russian Policy Towards China and Japan: The El'tsin and Putin Periods. First published by Routledge 2007. (<https://books.google.gr/books?isbn=1134403526>)
79. Larsen Joseph. Russia's Double Dealing in Armenia and Azerbaijan. International Policy Digest. Published: 07 Dec 2016 (<https://intpolicydigest.org/2016/12/07/russia-s-double-dealing-armenia-azerbaijan/>).

80. Litovkin Nikolai. Russia and Armenia to create joint defense force in Caucasus. Russia Beyond The Headlines. Published: November 16, 2016.
(http://rbth.com/defence/2016/11/16/russia-and-armenia-to-create-joint-defense-force-in-caucasus_648317)
81. Litovkin Viktor. Russian weaponry selling best in Latin America. Tass News Agency. Published: 30 March 2016, 14:27 (<http://special.itar-tass.com/en/defense/866023>)
82. Luhn Alec. Russia's campaign in Syria leads to arms sale windfall. The Guardian. Published: Tuesday 29 March 2016 06.00 BST
(<https://www.theguardian.com/world/2016/mar/29/russias-campaign-in-syria-leads-to-arms-sale-windfall>)
83. Majumdar Dave. Report: Russia's Dangerous Iskander-M Ballistic Missiles Are Now in Syria. The National Interest. Posted: January 7, 2017
(<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/report-russias-dangerous-iskander-m-ballistic-missiles-are-18991>)
84. Mankoff Jeffrey. Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics. A Council on Foreign Relations Book. Published by: [Rowman & Littlefield](#) Publishers, Inc. 2009 (<https://books.google.gr/books?isbn=8178353229>)
85. McCain sees red as US gives green light for Russian RD-180 rocket engines order. Russia Today. Published time: 24 Dec, 2015 09:14 (<https://www.rt.com/usa/326955-us-russian-rocket-engines/>)
86. McGlinchey Eric. Exploring Regime Instability and Ethnic Violence in Kyrgyzstan. [Asia Policy 12](#). Published: July 2011
(http://www.nbr.org/publications/asia_policy/Preview/AP12_D_Kyrgyzstan_preview.pdf)
87. Mearsheimer John. The Tragedy of Great Power Politics. Published by W.W. Norton & Company in 2001. (*Μεταφρασμένο στα ελληνικά. Εκδόσεις Ποιότητα*)
88. Medvedev calls Latin American countries area of Moscow's strategic interest. Interfax. Published: February 22, 2013 20:57
(<http://www.interfax.com/newsinf.asp?id=398178>)
89. Michaelides Matthew. The New Face of Russia's Relations with Brazil. Journal of Political Risk, Vol. 2, No. 5, May 2014. *Posted by Journal of Political Risk on May 30, 2014.* (<http://www.jpolorisk.com/the-new-face-of-russias-relations-with-brazil/>)
90. Micheni Wa Mwenda. Moscow's new ideology: You buy it, we ship it. The East African. Posted Friday, August 30 2013 at 02:0
(<http://www.theeastafrican.co.ke/news/Moscows-new-ideology--You-buy-it-we-ship-it/2558-1973442-item-2-iu5i79z/index.html>)
91. Mohanty Arun. Putin articulates arms export strategy towards BRICS. Russia Beyond The Headlines. Published: 24 December 2012
(https://in.rbth.com/articles/2012/12/24/putin_articulates_arms_export_strategy_towards_brics_21219)
92. Morris Harvey. Here's Why U.K.-Argentina Tensions are Rising Again Over the Falklands. Time. Published: March 24, 2015 (<http://time.com/3756057/britain-argentina-falklands-threat/>)
93. Mosher Dave and Gould Skye. NASA is paying Russia more than \$70 million to bring an astronaut home in this spaceship tonight. Business Insider. Posted: Sep. 6, 2016, 3:36 PM (<http://www.businessinsider.com/space-travel-per-seat-cost-soyuz-2016-9>)

94. Musewe Vince. From Russia with Love! Konrad-Adenauer-Stiftung (Foundation) Zimbabwe. Published: October 2014 (http://www.kas.de/wf/doc/kas_39362-1522-2-30.pdf?141031102345)
95. Nagorno-Karabakh - GlobalSecurity.org. Published: Aug 17, 2016. (<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/nagorno-karabakh.htm>)
96. Neuman G. Stephanie. Power, Influence, and Hierarchy: Defence Industries in a unipolar World. Defence and Peace Economics. Columbia University, New York, USA (Received in final form: 22 January 2009) (Downloaded by University of Pireaus)
97. Nikandrov Nil. Latin America Chooses Russia-Made Weapons. Strategic Culture Foundation. Published: 03.04.2014. (<http://m.strategic-culture.org/news/2014/04/03/latin-america-chooses-russia-made-weapons.html>)
98. Noguera Jaime. 10 facts about the Sukhoi Su-24 bomber. Russia Beyond The Headlines. Published: November 26, 2015 (http://rbth.com/defence/2015/11/26/10-facts-about-the-sukhoi-su-24-bomber_544715)
99. Novichkov Nikolai. Russia's Lada-class submarine project suffers further delays. Moscow - IHS Jane's Defence Weekly. Published: 20 January 2016 (<http://www.janes.com/article/57350/russia-s-lada-class-submarine-project-suffers-further-delays>)
100. Oliphant Roland. Russia may sell Iran \$10 billion worth of tanks and jets in new arms deal. The Telegraph. Published: 14 November 2016, 5:32PM (<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/14/russia-may-sell-iran-10-billion-worth-of-tanks-and-jets-in-new-a/>)
101. Omelicheva Y. Mariya. Russia's "Checks and Balances" On Kazakhstan's Quest for Military Independence in *Russia-Kazakhstan Relations. Russian Analytical Digest No.188. 3 August 2016* (<http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD188.pdf>.)
102. Ordonez Franco. Russia's courting of Nicaragua concerns Washington. McClatchy DC news. Published: September 15, 2016 6:34 PM (<http://www.mcclatchydc.com/news/politics-government/congress/article102106467.html>)
103. Orzaliev Bek and Safronov Ivan. Bases Are Growing Up in Prices. Sergey Ivanov taught Kyrgyzstan how to make money. Kommersant News Published: Sep. 22, 2005 (http://www.kommersant.com/p611064/r_1/Bases_Are_Growing_Up_in_Prices/)
104. Ott Stephanie. Russia tightens control over Kyrgyzstan. As EU imposes new sanctions on state-owned companies, Gazprom and Rosneft invest heavily in Central Asian state. The Guardian. Published: Thursday 18 September 2014 05.00 BST (<https://www.theguardian.com/world/2014/sep/18/russia-tightens-control-over-kyrgyzstan>)
105. Parsi Trita. Trump Hasn't Mastered the Art of Killing the Iran Deal. The presidency-elect can't kill the agreement directly – but he could undermine it from within. Foreign Policy. Published: November 11, 2016 (<http://foreignpolicy.com/2016/11/11/trump-hasnt-mastered-the-art-of-killing-the-iran-deal/>)
106. Pillalamarri Akhilesh. The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia. The Diplomat. Published: June 10, 2014 (<http://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>)

107. Political implications of Russian-Venezuelan oil agreements. Sputnik News. Published: 23.07.2008 (<https://sputniknews.com/analysis/20080723114772902/>)
108. Prokurat Sergiusz and Fabisiak Jan. The BRIICs and inequality: income inequality trends in major emerging markets and their implications. Rzeszów: "Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy" Vol .26, pp. 122–135, Last visited: 29/12/2016 (<https://www.ur.edu.pl/file/21654/10.pdf>)
109. Putin calls for taking military-technical cooperation with BRICS to new level. Tass News Agency. Published: October 17, 2012, 19:37 (<http://tass.com/archive/683779>)
110. Putin taps state company as sole weapons exporter. The Globe and Mail. Published Saturday, Jan. 20, 2007 12:00AM EST. Last updated Friday, Mar. 13, 2009 8:58PM EDT (<http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/putin-taps-state-company-as-sole-weapons-exporter/article677755/>)
111. Putin, Chavez plug 'multi-polar world'. Daily News. Published: Thursday, September 25, 2008, 3:52 PM (<http://www.nydailynews.com/latino/putin-chavez-plug-multi-polar-world-article-1.321561>)
112. Putz Catherine. Russia Paying Less to Lease Kazakh Missile Testing Sites. Agreements signed last year lower the rent and downsize the territory rented by Moscow. The Diplomat. Published: March 08, 2016 (<http://thediplomat.com/2016/03/russia-paying-less-to-lease-kazakh-missile-testing-sites/>)
113. Putz Catherine. Uzbekistan's Karimov Out-Talks Putin in Moscow. The Diplomat. Published: April 28, 2016 (<http://thediplomat.com/2016/04/uzbekistans-karimov-out-talks-putin-in-moscow/>)
114. Radyuhin Vladimir. The dragon gets a bear hug. The Hindu. Updated: March 8, 2013 10:19 IST (<http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/the-dragon-gets-a-bear-hug/article4485335.ece>)
115. Reynolds Maura. Russia, Iran Reach Military, Economic Accords Alliance: The two countries' increasing coziness is designed to earn Moscow much-needed hard currency and demonstrate its defiance of the U.S., Los Angeles Times. Published: March 13, 2001. (<http://articles.latimes.com/2001/mar/13/news/mn-36965>)
116. Rosoboronexport. [Manual for foreign companies and organizations](#). Status. Last visited: 20/12/2016 (http://www.roe.ru/roe/eng_status.html)
117. Rotar Igor. Russia Offers Generous Support for the Kyrgyz Army Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 9 Issue: 209, Published: November 14, 2012 09:52 PM Age: 4 years. (<https://jamestown.org/program/russia-offers-generous-support-for-the-kyrgyz-army/>)
118. Russia and Argentina agree framework energy deals. BBC news Published: 23 April 2015 (<http://www.bbc.com/news/world-europe-32443264>)
119. Russia delivers new BMP-3 infantry fighting vehicles to Venezuela. Army-technology.com. Published: April 2, 2013 (<http://www.army-technology.com/news/newsrussia-delivers-new-bmp-3-infantry-fighting-vehicles-venezuela>)
120. Russia eyes Egypt's ports in bid to boost military presence. Times of Israel. Published: October 27, 2013, 3:23 am (<http://www.timesofisrael.com/russia-seeks-a-naval-presence-in-egypts-ports/>)

121. Russia sells arms worth \$2 billion in 2.5 months of 2014. Pravda.ru. Published 25.03.2014. (http://www.pravdareport.com/russia/economics/25-03-2014/127157-russia_arms_sales-0/)
122. Russia to deliver 120 T-90 main battle tanks to Algeria, by DefenceWeb. Published: Tuesday, 21 February 2012 (http://www.defenceweb.co.za/index.php?option=com_content&view=article&id=23731:russia-to-deliver-120-t-90-main-battle-tanks-to-algeria&catid=50:Land&Itemid=105)
123. Russia, China Develop High-Precision Navigation System Draft for SCO, BRICS. Sputnik News. Published: 15.12.2015, 17:55 (updated 15.12.2015, 18:01) (<https://sputniknews.com/science/201512151031783048-brics-system-collaboration-glonass/>)
124. Russia: Patrushev's Visit to Latin America. Stratfor Published: October 16, 2008 | 18:09 GMT (<https://www.stratfor.com/analysis/russia-patrushevs-visit-latin-america>)
125. Russia-China ties at highest level in history – Putin — RT News. Published time: 18 May, 2014 20:06, Edited time: 19 May, 2014 08:20 (<https://www.rt.com/news/159804-putin-china-visit-interview/>)
126. Russian Federation and the Republic of Kazakhstan signed Military-Technical Cooperation Treaty. Federal Service for Military- Technical Cooperation. Date of publication: 14.01.2014. (<http://www.fsvts.gov.ru/materials/D89206613548F47544257C600039AAB6.html>)
127. Sachdeva Gulshan. 'India's Relations with Russia', in David Scott (ed.). *'Handbook of India's International Relations'*. Published by Routledge 2011 (http://www.academia.edu/9425583/Indias_Relations_with_Russia)
128. Safronov Ivan. Record sales for Russian arms in 2013. Russia Beyond The Headlines. Published: 06/02/2014. (http://rbth.com/defence/2014/02/06/record_sales_for_russian_arms_in_2013_33913.html)
129. Sánchez Alex. Russian Arms Merchant raps on Latin America's Door. Council on Hemispheric Affairs. Published: Thursday, 22 March 2007, 2:23 pm (<http://www.scoop.co.nz/stories/WO0703/S00423.htm>)
130. Saul Jonathan. Exclusive: Russia steps up military lifeline to Syria's Assad – sources. Reuters. Published: Fri Jan 17, 2014 | 2:48pm EST (<http://www.reuters.com/article/us-syria-russia-arms-idUSBREA0G0MN20140117>)
131. Shapiro Jacob. Will Russia and China Become Allies? Real Clear World. Published: April 08, 2016. (http://www.realclearworld.com/articles/2016/04/08/will_russia_and_china_become_allies_111802.html)
132. Shirinov Rashad. US Missile Defense Shield and Russia: Second Cold War as a Farce. *Caucasian Review of International Affairs*. From Vol. 2 (2) – Spring 2008 (http://www.cria-online.org/3_4.html)
133. South Asia and the Gulf lead rising trend in arms imports, Russian exports grow, says SIPRI. Stockholm International Peace Research Institute. Published: 17 March 2014 (<https://www.sipri.org/media/press-release/2014/south-asia-and-gulf-lead-rising-trend-arms-imports-russian-exports-grow-says-sipri>)

134. Sozaev-Guryev Egor. Copycat weapons a threat to Russia's economic security. Russia Today, Published time: 9 Feb, 2010 15:58, Edited time: 16 Sep, 2010 03:45 (<https://www.rt.com/politics/copycat-weapons-threat-russia/>)
135. Sutter G. Robert. The United States and Asia: Regional Dynamics and Twenty-First-Century Relations. Published by: Rowman & Littlefield 2015. (<https://books.google.gr/books?isbn=144222634X>)
136. Tai Ming Cheung. China's Emergence as a Defense Technological Power. First published by Routledge, 2013. (<https://books.google.gr/books?isbn=1317967224>)
137. Toothaker Christopher. Russia to help Venezuela develop nuclear energy. Medvedev visits Latin America to deepen ties. Published: Associated Press / November 28, 2008 (http://archive.boston.com/news/world/latinamerica/articles/2008/11/28/russia_to_help_venezuela_develop_nuclear_energy/)
138. Turkmenistan - Navy - GlobalSecurity.org. Published: May 21, 2013 (<http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/turkmen-navy.htm>.)
139. Turkmenistan Buys Russian Weapons. Kommersant. Published: [June 24, 2008](#) (<http://www.kommersant.com/page.asp?id=905617>),(<http://www.kommersant.ru/doc/905617>) (μετάφραση από τα ρωσικά)
140. Urchick Daniel. Russia Looks to Egypt to Boost Its Resurgent Presence in the MENA Region. Geopolitical Monitor. Published: July 25, 2016 (<https://www.geopoliticalmonitor.com/russia-looks-to-egypt-to-boost-its-resurgent-presence-in-the-mena-region/>)
141. Venezuela Ground Forces or Army (Fuerzas Terrestres or Ejército). globalsecurity.org. Published: 23 April 2013 (<http://www.globalsecurity.org/military/world/venezuela/army.htm>)
142. Vladimir Putin. Meeting of the Commission for Military Technology Cooperation with Foreign States. Kremlin.ru. Published 02 July 2012, 17:00 (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/15865>)
143. Waller Nicholas. Russia Guarantees Arms Supplies to Armenia; Will Continue Selling to Azerbaijan. Georgia Today. Published: 15 August 2016 12:53 (<http://georgiatoday.ge/news/4461/Russia-Guarantees-Arms-Supplies-to-Armenia%3B-Will-Continue-Selling-to-Azerbaijan>)
144. Weir Fred. Why Russia is cutting off major arms sales to Iran. Russia, a major global arms dealer, decided Wednesday to nix a controversial arms sale that would have given Iran missiles. The Christian Science Monitor. Published: September 23, 2010 (<http://www.csmonitor.com/World/Europe/2010/0923/Why-Russia-is-cutting-off-major-arms-sales-to-Iran>)
145. Weitz Richard. Why Russia and China have not formed an anti-American alliance. Naval war college review. Autumn 2003, Vol. LVI, No. 4. (<https://www.usnwc.edu/getattachment/e9c84132-19cb-47fc-9fb5-8dc2848ec3f6/Why-Russia-and-China-Have-Not-Formed-an-Anti-Ameri.aspx>)
146. Wezeman D. Pieter and Wezeman T. Siemon. Trends in International Arms Transfers, 2014. SIPRI Fact Sheet. March 2015 (<http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1503.pdf>)
147. Yakovlev-Golani Helena. Siblings Affairs: Russia's Foreign Policy toward Belarus and Ukraine. Council for European Studies. Published: 13.May 2014

[\(http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/siblings-affairs-russias-foreign-policy-toward-belarus-and-ukraine/\)](http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/siblings-affairs-russias-foreign-policy-toward-belarus-and-ukraine/)

148. Yevseyev Vladimir. Tajikistan: the outer perimeter of the Russian borders (translated from Russian to English). Politcom.ru, published: 31.08.2009

<http://politcom.ru/8726.html>)

149. Yevtodyeva Marianna. Russia's Military –Technical Cooperation with BRICS Countries: Key Aspects. in *'Russia: Arms Control, Disarmament and International Security*. Imemo Supplement to the Russian Edition of the SIPRI Yearbook 2013. Moscow IMEMO RAN 2014

http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/185623/ichaptersection_singledocument/3ed48ab0-254c-4064-8697-6af69f361333/en/08.pdf.)

150. Young Tom. Readings in the International Relations of Africa. First published by Indiana University Press 2015 (<https://books.google.gr/books?isbn=0253018943>)

Πτυχή 3^η

1. About Gazprom. Marketing. Gazprom. Last visited 11/10/2016.
<http://www.gazprom.com/about/marketing/europe/>)
2. Alakbar Raufoglu. Turkey, Russia at odds over Middle East, Caucasus. Foreign Policy Journal. Asia Pacific, Middle East, News & Analysis. Published: Jun 3, 2012
<http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/06/03/turkey-russia-at-odds-over-middle-east-caucasus/>)
3. Alieva Leila, Shapovalova Natalia (Editors), Co-authors: Asatryan Vahan, Margvelashvili Murman and Veliyev Jeyhun. Energy security in the South Caucasus: views from the region. *CASCADE Project (FMSH, Paris)*. Published: November 2015 (www.cascade-caucasus.eu/wp.../CASCADE-D8.3-Working-paper-Energy-Security.pdf...)
4. Aliyev Bayram. Geopolitical Importance of Azerbaijan on the Energy Context. Regional Politics. Published: March 17, 2016
<http://regionalpolitics.net/index.php/2016/03/17/geopolitical-importance-of-azerbaijan/>)
5. Andrews-Speed Philip, Liao Xuanli, Dannreuther Roland. The Strategic Implications of China's Energy Needs. Published by Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies. Published: 2002.
<https://books.google.gr/books?isbn=1136050884>)
6. Arsu Sebnem. Turkey's Pact With Russia Will Give It Nuclear Plant. The New York times. Posted: May 12, 2010
<http://www.nytimes.com/2010/05/13/world/europe/13turkey.html>)
7. Arvedlund Erine., Romero Simon. State Company Buys Winner In Yukos Deal The New York Times Company. Posted: December 23, 2004
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9404E0DC1130F930A15751C1A9629C8B63>)
8. Ashmore C. William. Impact of Alleged Russian Cyber Attacks. School of Advanced Military Studies. United States Army Command and General Staff College. Fort Leavenworth, Kansas. Published: May 21, 2009.
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-027.pdf>.)
9. Astrasheuskaya Nastassia and Wells Wendy. China could import 100 Bcm/year Russian gas by 2020: CNPC Yuzhno-Sakhalinsk (Platts). Published: 30 Sep 2015 252 am EDT/652

- GMT. (<http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/yuzhno-sakhalinsk/china-could-import-100-bcmyear-russian-gas-by-27841361>)
10. Beckman Karel. Gazprom CEO Alexei Miller: “This is the beginning of the end of Gazprom’s business model in Europe”. Energy Post. Posted: 8 December 2014. (<http://energypost.eu/gazprom-ceo-alexei-miller-beginning-end-gazproms-model/>)
  11. Belton Catherine. Gazprom warns on delays to key field. Financial Times. Published: 16 June 2009 (<https://www.ft.com/content/6a8afb68-5a7b-11de-8c14-00144feabdc0>)
  12. Boguszewski Lucasz. Russia's Energy Relationship with the Baltic States. U.S. Naval War College. Published: Summer 2014. (<https://www.usnwc.edu/Publications/-Luce-nt-/Archives/2014/Summer-2014/3-Boguszewski-Russias-Energy-Relationship-with-the.aspx>.)
  13. Bordachev Timofey, Kanaev Yevgeny. Russia’s New Strategy in Asia. Russia in Global Affairs. Published: 23 september 2014 (<http://eng.globalaffairs.ru/number/Russias-New-Strategy-in-Asia-16997>)
  14. Borisov Sergey “Russia and Israel to join forces in anti-terrorist cooperation,” Pravda.ru. Posted: September 7, 2004. (<http://www.pravdareport.com/world/asia/07-09-2004/6866-israel-0/>)
  15. Borshchevskaya Anna. The Maturing of Israeli-Russian Relations. *The Washington Institute*. Published: Spring 2016 (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-maturing-of-israeli-russian-relations>)
  16. Bourtman Ilya. Putin and Russia’s Middle Eastern Policy. Middle East Review of International Affairs, Vol. 10, No. 2. Published: June 2006 (<http://www.rubincenter.org/meria/2006/06/Bourtman.pdf>)
  17. Bremmer Ian. State capitalism and the crisis. McKinsey and Company. Published: July 2009 (<http://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/state-capitalism-and-the-crisis>)
  18. Bugajski Janusz. Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe. Center for Strategic and International Studies. Published: November 2010. (<https://books.google.com/books?isbn=0892066067>)
  19. Butter David. ‘Russia’s involvement in Syria is less about protecting natural gas interests and more about prosaic strategic interests’. Carnegie Endowment for International Peace. Published: November 19, 2015 (<http://carnegieendowment.org/sada/62036>)
  20. Carley Patricia. Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution. United States Institute of Peace. Published: December 1, 1998 (<http://www.usip.org/publications/nagorno-karabakh-searching-solution-0>)
  21. Case David. The Crude Doctrine. Mother Jones. Posted: July/August 2004 Issue. (<http://www.motherjones.com/politics/2004/07/crude-doctrine>)
  22. Chang Charis. Is the fight over a gas pipeline fuelling the world’s bloodiest conflict? news.com.au. Published: 2 December 2015 10:04AM (<http://www.news.com.au/world/middle-east/is-the-fight-over-a-gas-pipeline-fuelling-the-worlds-bloodiest-conflict/news-story/74efcba9554c10bd35e280b63a9afb74>)
  23. [China-Russia bilateral trade plunges in 2015 | gbtimes.com](http://gbtimes.com/china/china-russia-bilateral-trade-plunges-2015). Published Jan 13, 2016. (<http://gbtimes.com/china/china-russia-bilateral-trade-plunges-2015>)
  24. Clark David and Dr Foxall Andrew. Russia’s Role in the Balkans – Cause for Concern? The Henry Jackson Society. Published: June 2014. (<http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias-Role-in-the-Balkans.pdf>)

25. Coburn L. Leonard . Central Asia: Pipelines Are the New Silk Road. International Association for Energy Economics. Published: 2010
(<https://www.iaee.org/en/publications/newsletterdl.aspx?id=113.>)
26. Cooperation within the framework of GUAM Organization for Democracy and Economic Development. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Last visited 3/11/2016.
(<http://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/international-organizations/guam.>)
27. Country Comparison: Crude Oil – Proved Reserves. *US Energy Information Administration*. Last visited 29/09/2016.
(<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2244rank.html>)
28. Coyle James. LUKOIL Considering Joining BTC Consortium. Eurasian Energy Analysis. Published: Wednesday, October 13, 2010
(<http://eurasianenergyanalysis.blogspot.com/2010/10/lukoil-considering-joining-btc.html>)
29. Daly C. K. John. Russian Oil to Feature in Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline—Circumventing Possible Sanctions? Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 11 Issue: 101, Published: May 30, 2014 10:17 PM.
(www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D...no...)
30. De Haas Marcel (Editor), Tibold Andrej, Cillessen Vincent. Geo-strategy in the South Caucasus Power Play and Energy Security of States and Organisations. *Clingendael Institute*. Published: November 2006
(www.clingendael.nl/sites/default/files/20061100_cscp_haas.pdf)
31. De Maio Giovanna. A Tale of Two Countries: Italy, Germany, and Russian Gas. Center on the United States and Europe at Brookings. U.S. – EUROPE WORKING PAPER Published: August 18, 2016 (https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/08/fp_20160818_demaio_tale_of_two_countrie.pdf)
32. Dr. Kolchin Sergei. Why Russia refuses to ratify Energy Charter. Sputnik News 19:30 Published: 07.04.2006. (<https://sputniknews.com/analysis/20060407/45451331.html>)
33. Dudzinska Kinga. Energy Policy in the Baltic States—United or Separate? The Polish Institute of International Affairs. No. 37, Published: September 2012
(https://www.pism.pl/files/?id_plik=11583.)
34. Durden Tyler. Putin Kills "South Stream" Pipeline, Will Build New Massive Pipeline To Turkey Instead. Zerohedge News. Posted: Dec 1, 2014 9:31 PM
(<http://www.zerohedge.com/news/2014-12-01/putin-kills-south-stream-pipeline-will-build-new-massive-pipeline-turkey-instead>)
35. Ehrstedt Stefan and Vahtra Peeter. Russian energy investments in Europe. Electronic Publications of Pan-European Institute 4/2008. Published: 2008
([https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-jatietopaketit/Documents/Ehrstedt_Vahtra_42008.pdf.](https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-jatietopaketit/Documents/Ehrstedt_Vahtra_42008.pdf))
36. Energy Security and Solidarity Action Plan. EUROPA. EU law and publications. EUR-Lex. EUR-Lex - en0003 – EN. Published: 04.03.2009 (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Aen0003>)
37. Energy Strategy of Russia for the period up to 2030. Ministry of Energy of the Russian Federation. Approved by Decree N°1715-r of the Government of the Russian Federation, dated 13 November 2009.
([http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf))

38. Engdahl William. The Secret Stupid Saudi-US Deal on Syria. Oil Gas Pipeline War. The Kerry-Abdullah Secret Deal. Global Research. Published: 16 March 2016.
(<http://www.globalresearch.ca/the-secret-stupid-saudi-us-deal-on-syria/5410130>)
39. Erokhin, Vasily. Global Perspectives on Trade Integration and Economies in Transition. Published by Business Science Reference. Published: June, 2016.
(<https://books.google.com/books?isbn=1522504524>)
40. Escobar Pepe. Why Qatar Wants to Invade Syria. "Asia Times " -- Make no mistake; the Emir of Qatar is on a roll. Posted: September 27, 2012
(<http://www.informationclearinghouse.info/article32576.htm>)
41. EU – Russia Energy Dialogue. MEMO/09/121 Brussels. European Commission. Published: 19 March 2009 ([http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-09-121_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-121_en.htm))
42. EU energy security and solidarity action plan. EUROPA. EU law and publications. EUR-Lex. EUR-Lex - 52008DC0781 – EN. Brussels, Posted: 13.11.2008 (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0781>)
43. Ferguson P. Ioseph. Nordpolitik: Japan's New Russia Policy. - Princeton University. Published: 1998. (<https://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/1998/2.pdf>.)
44. Filipovic Gordana. Minister slams Russian grab for Serb oil monopoly. Reuters. Published: Friday December 28, 2007 | 5:41pm GMT (<http://uk.reuters.com/article/us-serbia-russia-nis-idUKL2852531920071228>)
45. Flow of natural gas from Central Asia. China National Petroleum Corporation. Last visited 05/10/2016. (http://www.cnpc.com.cn/en/aboutcnpc/aboutcnpc_index.shtml)
46. Foreign Exchange Reserves. Trading Economics. Posted: August 2016.
(<http://www.tradingeconomics.com/country-list/foreign-exchange-reserves>)
47. Fuller Liz. Analysis: Georgia To Assess Repercussions Of Quitting CIS. Radio Free Europe/Radio Liberty. Posted: May 09, 2006. (<http://www.rferl.org/a/1068256.html>)
48. Gas pricing in Europe. Careful what you wish for. The pros and cons of a more competitive gas market in Europe. The Economist. Posted: July 14th 2012.
(<http://www.economist.com/node/21558433>)
49. Gazprom and CNPC sign Agreement on major terms and conditions for Russian gas supply to China. Gazprom news. Published: December 28, 2009, 17:25.
(<http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article73718/>)
50. Gazprom and Kogas discuss pipeline gas supplies to South Korea. Gazprom news. Published: April 6, 2012, 10:00.
(<http://www.gazprom.com/press/news/2012/april/article132765/>)
51. Gazprom reaches agreement on crude production in Iran. Sputnik News. Posted: 20:46 19.02.2008 (<https://sputniknews.com/business/20080219/99634680.html>)
52. Giles Keir. Russian Regional Commands. *Conflict Studies Research Centre*. Published: April 2006. (www.academia.edu/929854/Russian_regional_commands)
53. Gorst Isabel. Scramble to grab central Asia's gas. The Financial Times. Published: May 4, 2006 10:33 pm. (<http://www.ft.com/cms/s/0/6f8d26ce-db92-11da-98a8-0000779e2340.html>)
54. Gotev Georgi. Russia can use Trans-Adriatic pipeline, Commission confirms. EurActiv.com. Posted: 2 April 2015
(<http://www.euractiv.com/section/energy/news/russia-can-use-trans-adriatic-pipeline-commission-confirms/>)

55. Grigas Agnia. Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States. Chatham House, the Royal Institute of International Affairs. Published: August 2012 (https://www.chathamhouse.org/sites/.../Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf)
56. Gvosdev Nicolas. With Putin's ASEAN Outreach, Russia Sets Sights on Southeast Asia. World Politics Review. Posted: May 24, 2016 (<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/18875/with-putin-s-asean-outreach-russia-sets-sights-on-southeast-asia>)
57. Hanson Zachary. Russia's Energy Diplomacy in the Baltic States. Aucus // Virginia Commonwealth University's Journal of Undergraduate Research and Creativity // SOSCI // Published: October 2013. (http://www.auctus.vcu.edu/PDF/SOSCI_1_HANSON.pdf)
58. Hardy Alfean. CNPC may offer Rosneft US\$6bn credit to meet Yukos costs. Energy News Bulletin. Posted: Tuesday, 25 January 2005 (<http://www.energynewsbulletin.net/storyview.asp?storyID=33858&section=General+News&sectionsource=s63&aspdsc=yes>)
59. Henderson James, Mitrova Tatiana. Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon. The Oxford Institute for Energy Studies. Published: 05/08/2016 (<https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-relations-russia-china-playing-chess-dragon/>)
60. Ilyumzhinov Buys Majority Stake in Bulgaria's Petrol Holding, Ershov Out. Novinite News Agency. Posted: June 19, 2012, Tuesday // 14:37 (<http://www.novinite.com/articles/140463/Ilyumzhinov+Buys+Majority+Stake+in+Bulgaria's+Petrol+Holding,+Ershov+Out>)
61. Investment in joint Russian-Turkish projects to top \$25 bln. Sputnik News. Published 12.05.2010. (<https://sputniknews.com/world/20100512158991629/>)
62. Iran to Discuss New Oil, Gas Contracts With Russian Partners Soon. Sputnik News. Posted: 14:11 29.07.2016 (updated 14:35 29.07.2016) (<https://sputniknews.com/business/20160729/1043750218/iran-russia-oil.html>)
63. Iraq - Gazprom. gazprom.com › About Gazprom › Production › Projects › Fields. Last visited: 29/09/2016. (<http://www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/iraq/>)
64. Isajiw P. Christopher. Neo-Nationalism in the Foreign Policy of the Putin/Medvedev Regime, E- International Relations Students. Published: Jun 22 2016 (<http://www.e-ir.info/2016/06/22/neo-nationalism-in-the-foreign-policy-of-the-putinmedvedev-regime/>)
65. Japanese-Russian joint-ventures find oil and gas in Irkutsk Region. Japan Oil, Gas and Metals National Corporation. Published: October 25, 2010 (<http://www.iogmec.go.jp/english/news/release/release0058.html>.)
66. Jeh Sung Hoon, Kang Boogyun, and Min Jiyoung. Russia's Economic Modernization Policy and Implication for Cooperation between Korea and Russia. Korea Institute for International Economic Policy. Published: 30/12/2015 (http://www.kiep.go.kr/eng/sub/view.do?bbsId=search_report&nttId=189332#)
67. Jones Eric. Abkhazia Signs Treaty With Russia. Foreign-Intrigue. Published: 8 February 2015 (<http://foreign-intrigue.com/2015/02/abkhazia-signs-treaty-with-russia/>)
68. Kashi David. Moscow Enters The Eastern Mediterranean Gas Fields: What's Really Behind Russia's Energy Deal With Syria? International Business Times. Published:

- 01/03/2014 at 7:43 AM. (<http://www.ibtimes.com/moscow-enters-eastern-mediterranean-gas-fields-whats-really-behind-russias-energy-deal-syria-1525244>)
69. Kazakhstan. Home > Resources > Statistics > Statistics database > Trade profiles. Last visited: 11/01/2017
(<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=S&Country=KZ>)
  70. Kelkitli Fatma Asli. Russian foreign Policy in the south Caucasus under Putin. Winter 2008. Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. Published: 2008 (<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Fatma-Kelkitli.pdf>)
  71. Kempe Frederic. Russia's Power Play Has High Stakes. Wall Street Journal. Updated: May 2, 2006 12:01 a.m. ET. (<http://www.wsj.com/articles/SB114649394414040458>)
  72. Korovina Ekaterina. Integration of the Baltic States into the Internal Energy Market of the EU. University of Tampere, School of Management, Master's Programme in International Relations CBU, Master's Thesis International Relations. Published: September 2013.
(https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94808/Korovina_gradu_oikea.pdf?...1)
  73. Korsunskaya Darya. Putin drops South Stream gas pipeline to EU, courts Turkey. Reuters. Business News | Published: Mon Dec 1, 2014 | 5:38pm EST.
(<http://www.reuters.com/article/us-russia-gas-gazprom-pipeline-idUSKCN0JF30A20141201>)
  74. Kosolapova Elena. Russia pushing Turkmenistan to European gas market, Trend News Agency. Published: 8 January 2016 22:00 (UTC+04:00)
(<http://en.trend.az/casia/turkmenistan/2478262.html>)
  75. Kottari Maria, Popovici Vlad, Wisniewsk Jaroslaw. Energy politics, pipelines and the Black Sea basin: On the route to diversification of EU energy sources. Published by European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS), Department of War Studies, King's College London. Published: February 2013
(http://www.academia.edu/12648003/Energy_Politics_pipelines_and_the_Black_Sea_basin_On_the_route_to_diversification_of_EU_energy_sources)
  76. Kramer Andrew. Lithuanians Are Given a Taste of How Russia Plays the Oil Game. The New York Times. Published: 28 October 2006
(<http://www.nytimes.com/2006/10/28/business/worldbusiness/28embargo.html>)
  77. Kuznir Julia, The Southern Gas Corridor: Initiated by the EU , Completed by Others? TANAP, TAP, and the Redirection of the South Stream Pipeline for '*Caucasus Analytical Digest*'. No 69. Published: 30 January 2015. (www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-69-6-10.pdf)
  78. Kwang-yeon Lee. "Pipeline Diplomacy":The Russia-DPRK-ROK Gas Pipeline Project. The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University. Published by the U.S.-Korea Institute at SAIS in 2011 (http://uskoreainstitute.org/wp-content/uploads/2013/10/LeeK_YB2011.pdf.)
  79. Laruelle Marlene. Russia in Central Asia: Old History, New Challenges? EUCAM Working Paper No. 3. Centre for European Policy Studies (CEPS). Published: September 2009
(<https://www.files.ethz.ch/isn/111371/WP3-EN.pdf>),(http://fride.org/descarga/EUCAM_WP3_Russia_Asia_old_history_ENG_oct09.pdf.)

80. Legault Albert. Oil, gas and other energies. Published by *Edition Technip*. Paris. Published: 2008. (<https://books.google.com/books?isbn=2710811340>)
81. Lindgren Wrenn Yennie. Energizing Russia's Pivot: Japan-Russia energy relations, post-Fukushima and post-Ukraine. Norwegian Institute of International Affairs. Published: 2015 (<https://www.files.ethz.ch/.../NUPI%20Policy%20Brief%204-15-Yennie%20Lindgren.pdf>)
82. Liuhto Kari. Energy in Russia's foreign policy. Electronic Publications of Pan-European Institute. Turku School of Economics. Published: May 9th 2010. (https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-ja.../Liuhto_final_netti.pdf)
83. Lo Bobo. Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics - Google Books Result. Royal Institute of Global Affairs. Published: 2008. (<https://books.google.com/books?isbn=0815701462>)
84. Łoskot-Strachota Agata. Gazprom's expansion in the EU:co-operation or domination? Centre for Eastern Studies. Published: April 2008 (<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-report/2009-10-15/gazproms-expansion-eu-co-operation-or-domination>)
85. LUKOIL in Bulgaria. Lukoil.bg, *last visited: 26/09/2016*. (<http://www.lukoil.bg/Main.do?actionName=bulgaria>)
86. Lukoil oil company - Company History *last visited: 26/9/2016*. (<http://www.lukoil.com/new/history/2003>)
87. Lukoil oil company - New Generation Motor Fuel *last visited: 26/9/2016*. (http://www.lukoil.com/static_6_5id_2260_.html)
88. Lustgarten Abrahm. Shell shakedown. Fortune's Abrahm Lustgarten reports how the world's second-largest oil company lost control of its \$22 billion project on Russia's Sakhalin Island. Fortune. Published: February 1st 2007: 12:10 PM EST (http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune_archive/2007/02/05/8399125/index.htm)
89. Marketos N. Thrassy. China's Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia. First published by Routledge: 2009 (<https://books.google.gr/books?isbn=1134106025>)
90. McGregor Andrew. China's Oil Offensive Strikes: Horn of Africa and Beyond. China Brief Volume VII Issue. Published: 16 August 8, 2007 (http://frankhaugwitz.com/doks/security/2007_08_China_Oil_In_Africa_Russia.pdf.)
91. Meeting of Joint Coordinating Committee between Gazprom and China National Petroleum Corporation. Gazprom News. Posted: September 29, 2009, 17:40. (<http://www.gazprom.com/press/news/2009/september/article68578/>)
92. Michael Lelyveld. Russia: Moscow Seeks Takeover Of Latvian Oil Port. Radio Free Europe/Radio Liberty. Published: February 12, 2003 (<http://www.rferl.org/a/1102205.html>)
93. Michaletos Ioannis. Important Projects of Common Interest in the Balkans. Natural Gas World. Published: November 24th, 2015 12:15am (<http://www.naturalgaseurope.com/projects-of-common-interest-balkans-26592>)
94. Moscow & Tehran ink energy deals, discuss free trade zone. Russia Today. Published time: 29 Jul, 2016 14:44 (<https://www.rt.com/business/353919-russia-iran-deals-cooperation/>)
95. MOU Signed, Janaf News Agency, Published: 20 May 2011 / 9:51 h | (<http://www.janaf.hr/mou-signed/#.V-l3DDSKSM9>)

96. Muhawesh Mnar. Refugee Crisis & Syria War Fueled By Competing Gas Pipelines. Mint Press News. Published: Sep 9, 2015 (<http://www.mintpressnews.com/migrant-crisis-syria-war-fueled-by-competing-gas-pipelines/209294/>)
97. Nesterov Andrei. Russia-Ukraine 'Gas War' Damages Both Economies. Wordpress. Posted: February 20, 2009. (<http://www.worldpress.org/europe/3307.cfm>)
98. Nikolewski Rob. Why is Russia in favor of a nuclear deal with Iran? Energy takes a backseat. watchdog.org. Posted: May 25, 2015 (<http://watchdog.org/218376/russia-iran-energy/>)
99. Nord Stream II to deprive Ukraine of gas transit services, \$2 bln annually – Yatseniuk. Interfax-Ukraine. Posted : 10.09.2015, 16:09 (<http://en.interfax.com.ua/news/economic/289356.html>)
100. Nuclear Power in Ukraine. World Nuclear Association. Updated: 26 September 2016 (<http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx>)
101. On working meeting between Alexey Miller and Masaharu Kono. Gazprom news. Published: June 1, 2009, 17:20. (<http://www.gazprom.com/press/news/2009/june/article64596/>)
102. Ostrovsky Arkady. Gazprom acts as lever in Putin's power play. Financial times. Published: 13 March 2006 (<https://www.ft.com/content/8c1e9dca-b2cc-11da-ab3e-0000779e2340>)
103. Pakalkaitė Vija. Lithuania's Strategic Use of EU Energy Policy Tools: A Transformation of Gas Market Dynamics. The Oxford Institute for Energy Studies. Published: 05/09/2016. (<https://www.oxfordenergy.org/publications/lithuanias-strategic-use-eu-energy-policy-tools-transformation-gas-market-dynamics/>)
104. Paxton Robin and Soldatkin Vladimir. China lends Russia \$25 billion to get 20 years of oil. Reuters. Posted: Tue Feb 17, 2009 | 5:54pm GMT. (<http://uk.reuters.com/article/uk-russia-china-oil-sb-idUKTRE51G3S620090217>)
105. Pirani Simon and Yafimava Katja. Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019 – pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints. The Oxford Institute for Energy Studies. Published: 29/02/2016 (<https://www.oxfordenergy.org/publications/russian-gas-transit-across-ukraine-post-2019-pipeline-scenarios-gas-flow-consequences-and-regulatory-constraints/>)
106. Pirog Robert. Russian Oil and Gas Challenges. CRS Report for Congress. Published: Fall 2007. (<https://globalnetplatform.org/system/files/1/Russian%20Oil%20and%20Gas%20Challenges.pdf>)
107. Pisarev Alexander. Russia and China in Central Asia. ISPI- Istituto per gli studi di politica Internazionale. No. 131 – Published: JULY 2012 (http://www.ispionline.it/it/documents/Analysis_131_2012.pdf)
108. Proved Reserves of Natural Gas (Trillion Cubic Feet). International Energy Statistics. US Energy Information Administration. *Last visited 29/09/2016.* (<https://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6>)
109. Qian Liu. Central Asia looks east for gas market as Russians turn off pipe. Global Times US edition. Published: 12/02/2015 (www.pressreader.com/usa/global-times-us-edition/.../281728382947211)

110. Ratner Michael, Belkin Paul, Nichol Jim, Woehrel Steven. Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. Congressional Research Service. Published: August 20, 2013. (<https://www.fas.org/sgp/crs/row/R42405.pdf>)
111. Roadmap on gas supplies to Korea to be signed between Gazprom and Kogas soon. Gazprom news. Published: August 5, 2011, 11:00. (<http://www.gazprom.com/press/news/2011/august/article116780/>)
112. Rosneft to explore opportunities in Croatia's energy sector – See News Business Intelligence for Southern Europe. Published: June 2013. (<https://seenews.com/news/rosneft-to-explore-opportunities-in-croatias-energy-sector-360803>)
113. Russia and Iran set to strike \$10bn energy deal. Russia Today. Published time: 28 Apr, 2014 20:33 (<https://www.rt.com/business/155404-russia-iran-energy-deal/>)
114. Russia and Uzbekistan: Oil and gas cooperation. Alexander's Gas and Oil connections. Published: Jul 20, 2010 02:00 AM (<http://www.gasandoil.com/news/2010/09/ntr103802>)
115. Russia attaches "great importance" to South Stream. B92 a.d, News agency. Published: 12 July 2013 (http://www.b92.net/eng/news/business.php?yyyy=2013&mm=07&dd=12&nav_id=86924)
116. Russia turns off supplies to Ukraine in payment row, and EU feels the chill. The Guardian. Published: Monday 2 January 2006 12.23 GMT (<https://www.theguardian.com/world/2006/jan/02/russia.ukraine>)
117. Russia, Turkey may ban oil tanker transportation across Black Sea Sputnik News. Posted: 12:21 06.05.2010 (<https://sputniknews.com/russia/20100506/158895373.html>)
118. Russia, Turkey may ban oil tanker transportation across Black Sea. Sputnik News. Published: 06.05.2010. (<https://sputniknews.com/russia/20100506158895373/>)
119. Russia, Turkey: A Grand Energy Bargain? Stratfor. Posted: May 14, 2010 | 12:10 GMT. (<https://www.stratfor.com/analysis/russia-turkey-grand-energy-bargain>)
120. Russia's Gazprom seeks to participate in Iranian LNG plans. Mehr News Agency. Published: Tuesday 2 August 2016 - 13:45 (<http://en.mehrnews.com/news/118582/Russia-s-Gazprom-seeks-to-participate-in-Iranian-LNG-plans>)
121. Schmidt A. Vivien and Thatcher Mark. [Resilient Liberalism in Europe's Political Economy](#). Published by: Cambridge University Press 2013. (<https://books.google.gr/books?isbn=1107435692>)
122. Shadrina Elena. Russia's foreign energy policy: norms, ideas and Economics. Turku School of Economics 2010. Electronic Publications of Pan-European Institute. Published: 2010 (https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-ja-tietopaketit/Documents/Shadrina_final_netti.pdf)
123. Shadrina Elena. Russia's state capitalism and energy geopolitics of Northeast Asia. University of Turku 2013. Electronic Publications of Pan-European Institute. Published: 2013 (https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-ja-tietopaketit/Documents/2013/Shadrina%201_2013.pdf)
124. Shchedrov Oleg. Russia signs Serbia, wins "pipeline war" with EU. Reuters Friday. Posted: January 25, 2008 | 12:29pm EST (<http://www.reuters.com/article/us-russia-serbia-idUSL2515142420080125>)

125. Šimatović Mislav. Exclusive: a huge turn of events on the petroleum scene. Russians to enter Ina instead of MOL. National Dveno Online Izdanje. Published: Jun 19, 2007 (<http://arhiva.nacional.hr/en/clanak/35630/russians-to-enter-ina-instead-of-mol>)
126. Smith Keith 'Current implications of Russian energy policies', *Center for Strategic and International Studies*. Published: 12 January 2006. (http://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/060112_russian_energy_policies.pdf)
127. Socor Vladimir. Russian Oil Business Targeting EU's Entrant Croatia, Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 9 Issue. Posted: 20, January 30, 2012 12:40 PM Age: 5 yrs (http://www.jamestown.org/regions/europe/single/?tx_ttnews%5Bpointer%5D=3&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38942&tx_ttnews%5BbackPid%5D=671&cHash=e0ab017682c743beb524e2b4cc3edd9a#.V-l38DSKSM8)
128. Sorbello Paolo. *BYPASSING THE BALTIC*. [Crossing the Baltic](http://crossingthebaltic.com/2012/06/26/bypassing-the-baltic/). Posted: June 26, 2012 (<https://crossingthebaltic.com/2012/06/26/bypassing-the-baltic/>)
129. Spasovska Verica. Russian advances in the Balkans a cause for concern. DW News. Posted: 18.11.2014 (www.dw.com/en/opinion-russian-advances-in-the.../a-18071327)
130. Stamouli Nektaria. Greece Seals Deal for Lower Natural Gas Prices. Agreement Offers 15% Price Cut and Takes Effect from July Last Year. The Wall Street Journal. Published: Feb. 25, 2014 12:48 p.m. ET (<http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303880604579405140644147098>)
131. Stroytran gaz consortium to construct South Stream in Bulgaria. Gazprom News. Posted: May 27, 2014, 16:35 (<http://www.gazprom.com/press/news/2014/may/article192044/>)
132. Strzelecki Marek and Martewicz Maciej. Gazprom Limits Polish Gas Supplies as Reverse Flows Halt. Bloomberg. Posted: September 10, 2014 — 7:20 PM EEST. (www.bloomberg.com/.../poland-says-gazprom-cut-gas-supplies-via-belarus-ukraine)
133. Stulberg N. Adam. Russia's Energy Security Dilemmas in Northeast Asia Contending with the different faces of resource nationalism. Ponars Eurasia Policy Memo No. 170. Published: September 2011. (https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_170.pdf)
134. Suchkov Maxim. Understanding the fine print of Russia's new treaty with Abkhazia. Russia-Direct. Published: 12 December 2014. (<http://www.russia-direct.org/opinion/understanding-fine-print-russias-new-treaty-abkhazia>)
135. Syria signs offshore oil and gas exploration deal with Russia. Russia today. Published time: 25 Dec, 2013 21:00 (<https://www.rt.com/business/syria-oil-gas-russia-795/>)
136. Takeda Yoshinori. Russia's New Political Leadership and its Implication for East Siberia. Development and Energy Cooperation with North East Asian States. Russian analytical digest No. 33. Published: 22 January 2008 (<http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-33.pdf>.)
137. Tarradellas Espuny Ferran. EU-Russia Energy Dialogue at the Origins of the European Foreign Energy Policy in *THE EU-RUSSIA CENTRE REVIEW EU-Russia Energy Relations Issue Nine*. Published: June 2009. (www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/.../review_ix.pdf)
138. Tekin Ali, Williams A. Paul. Europe's External Energy Policy and Turkey's Accession Process. *Center for European Studies Working Paper Series #170*. Published: 2009.

- (aei.pitt.edu/11786/1/CES_170.pdf),
(https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Working-Papers/CES_170.pdf)
139. Thierry Bros. Has Ukraine scored an own-goal with its transit fee proposal? The Oxford Institute for Energy Studies. Published: 23/11/2016
(<https://www.oxfordenergy.org/publications/ukraine-scored-goal-transit-fee-proposal/>)
  140. Todorova Sylvia. Does the Ukrainian Crisis Revolve Around This Pipeline? Who What Why News. Posted: July 23, 2014 (<http://whowhatwhy.org/2014/07/23/gaspipe-diplomacy-how-ukraine-opened-the-door-to-new-u-s-russian-energy-fight/>.)
  141. Trenin Dmitri. Energy geopolitics in Russia-EU relations in *CENTRE FOR EUROPEAN REFORM'S PIPELINES, POLITICS AND POWER*, *The future of EU-Russia energy relations*. Posted: October 2008.
(https://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/rp_85_1-271.pdf)
  142. Troitskiy Mikhail. Institutionalizing U.S.–Russian Cooperation in Central Eurasia. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Published: 2006.
(https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP293_institutionalizing_us_russia_cooperation_troitskiy_2006.pdf)
  143. Tsakiris Theodore. Burgas-Alexandroupolis - death of a great pipeline project. European Energy Review. Posted: 17 February 2011
(<http://europeanenergyreview.com/site/pagina.php?id=2759>)
  144. US-Backed New Syrian Army: Part of a Plan to Establish Pipelines? Sputnik news. Posted: 12:00 11.07.2016
(<https://sputniknews.com/middleeast/20160711/1042756541/us-new-syrian-army.html>)
  145. Vasilyev Anatoly. Gazprom head: Zero gas through Ukraine. Euro Maidan Press. Posted: 06/12/2014 (<http://euromaidanpress.com/2014/12/06/gazprom-head-zero-gas-through-ukraine/#arvlbdata>)
  146. Vavilov A. et al. Gazprom: An Energy Giant and Its Challenges in Europe. Published by Palgrave MacMillan 2015. (<https://books.google.gr/books?isbn=1137461101>)
  147. Volten M.E. Peter and Tashev Blagovesh. Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area. Published by IOS Press. 2007.
(<https://books.google.com/books?isbn=1607502593>)
  148. Weitz Richard. Russia-Turkey Energy Ties: Cooperation with Conflict. Diplomaatia. [No. 109 • Published: September 2012, Energy Security, Wider Middle East](#)
(<http://www.diplomaatia.ee/en/article/russia-turkey-energy-ties-cooperation-with-conflict/>)
  149. Wesley Michael. Energy Security in Asia. Published by Routledge 2007.
(<https://books.google.com/books?isbn=1134129688>)
  150. What the Russian papers say. Sputnik News. Posted: 30/05/2008 20:02
(<https://sputniknews.com/analysis/20080530108923162/>)
  151. [Wheeler](#) Eric and [Desai](#) Michael. [Iran and Russia: A Partnership in the Making](#). Middle East Institute. Posted: Sep 12, 2016 (<http://www.mei.edu/content/iran-and-russia-partnership-making>)
  152. Wilson H. Graeme. Ilham Portrait of a President. Published by Author house. Published: 04/04/2013. (<https://books.google.com/books?isbn=1477237690>)

153. Witzleb Normann, Martínez Arranz Alfonso, Winand Pascaline. The European Union and Global Engagement: Institutions, Policies and Challenges. Published by Edward Elgar Publishing Limited 2015.
(<https://books.google.gr/books?isbn=1783477598>)
154. Xianzhi Li. Turkmenistan to resume gas supplies to Russia. Xinhuanet. Published: 22/12/2009 (http://news.xinhuanet.com/english/2009-12/22/content_12688209.htm)